



ISSN 1318-1416
9 771318 141006

ZGODOVINA

Letnik XIII • številka 1-2 • MMIV

Poštšina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V Š O L I

Novejši arheološki izsledki na Slovenskem



Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo



Zgodovina v soli

13. letnik, številka 1–2/2004

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik:

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavnik: Alojz Pluško

Uredniški odbor:

Vilma Brodnik, prof. (Zavod RS za šolstvo), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), izr. prof. dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Pedagoška fakulteta v Mariboru), Srečko Zgaga, prof. (Gimnazija Poljane v Ljubljani), Katja Mahorčič, prof. (Šolski center Nova Gorica), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (Osnovna šola Bičevje), Elissa Tawitian, prof. (Osnovna šola Ivana Cankarja na Vrhniki), Damjan Snoj, prof. (Osnovna šola Preserje)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSŠ, OE Ljubljana

Parmova 33, 1000 Ljubljana

tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50

e-pošta: Vilma.Brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje in prelom: KULT, oblikovalski studio, Simon Kajtna, s. p.

Tisk: Kurir, d. o. o.

Naročila revije sprejema:

Elektronska pošta: zalozba@zrss.si

ali faks 01/300 51 99

Izhajanje revije sofinancira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno številko 578.

Ljubljana, 2004

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2004

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te knjige na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Naročnina:

8500,00 SIT – cena štirih števil letnika za ustanove

6700,00 SIT – cena štirih števil za posameznike

2200,00 SIT – cena posameznega izvoda v prosti prodaji

6200,00 SIT – cena štirih števil letnika za študente, dijake in upokoјence

1550,00 SIT – cena posamezne številke za študente, dijake in upokoјence

44 EU (posamezni izvod 11 EU) – cena štirih števil za tujino



ZGODOVINA

Letnik XIII
številka
1-2
MMIV

V Š O L I

Vilma Brodnik

Uvodnik 3

Novejši arheološki izsledki

Dr. Ivan Turk

Nekaj osnovnih podatkov o paleolitskem najdišču Divje babe I in njegova problematika s poudarkom na najdbi domnevne piščali 3

Dr. Anton Velušček

Ljubljansko barje v dobi kolišč 11

Dr. Bojan Djurić

Novosti v slovenski arheologiji na podlagi avtocestnih raziskav 21

Nives Santin Regvat

Sardinija v prazgodovinskem obdobju. Nuraška kultura 24

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

Dr. Danijela Trškan

Eseji pri predmetu zgodovina (angleški in francoski primer) 32

Sonja Bregar

Esej na temo olimpijskih iger v šestem razredu osemletke 39

Katarina Kukovičič Unetič, Danica Pozvek Vidmar

Srednješolci prenašajo svoje znanje o Ajdovski jami osnovnošolcem 43

Marjan Rode

Tudi strip je učni pripomoček 50

Zgodovina v devetletni osnovni šoli

Model letne delovne priprave za osmi razred 52

Vilma Brodnik

Nekaj praktičnih nasvetov pri snovanju opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje znanja v 7. razredu devetletke 67

Vojko Kunaver

Novi učni načrti za zgodovino za osnovne šole z učenci s posebnimi potrebami 74

Roman Brvar

Zgodovina nekoliko drugače. Pouk zgodovine s slepimi in slabovidnimi 75

Nacionalni preizkus iz znanja zgodovine 2003

Mag. Pavla Karba

Analiza rezultatov 2. nacionalnega preizkusa znanja iz zgodovine v tretjem triletnju devetletne osnovne šole v šolskem letu 2002/2003 in analiza ciljev nacionalnega preizkusa iz zgodovine	84
---	----

Zgodovina in matura

Vladimir Ovnič

Zgodovina na maturi 2003	88
--------------------------------	----

Tekmovanja

Božidar Mrevlje

Anketa o šolski tekmovalni poli	90
---------------------------------------	----

Zlata Pastar, Boris Hajdinjak

Od gradu do mesta. 2. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije	93
---	----

Janez Globočnik

Mednarodno tekmovanje mladih raziskovalcev zgodovine. Promet	97
--	----

Drago Zalar

Sodelovanje na natečaju Zgodovinsko klasje	98
--	----

Poročila, ocene, mnenja

Zgodnji Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp (Vilma Brodnik)	98
--	----

Zemlja pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije (Vilma Brodnik)	101
---	-----

Zgodba o neandertalčevi piščalki (Vilma Brodnik)	102
--	-----

Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet do feministk (mag. Francesca Žumer)	103
--	-----

Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, letnik 11 (62), vsebuje: Študije o ženskah (mag. Francesca Žumer)	103
--	-----

Boštjan Križnik: Zbirke nalog objektivnega tipa Celine sveta in zgodovina 8 (Mirjam Šinkovec)	105
---	-----

Položaj zgodovine v tujih šolskih sistemih

Dr. Manfred Meyer

Zgodovina za 21. stoletje. Pouk zgodovine v bavarskih gimnazijah	106
--	-----

Seminarji

Goranka Kreačič

Konferenca "Slovenija in skupni evropski cilji na področju izobraževanja in usposabljanja"	114
--	-----

Popravek

V zadnji številki Zgodovine v šoli (XII. letnik, številka 3–4) nam jo je na str. 41 pri zapisu naslova zagodel tiskarski škrat. Naslov se pravilno glasi Kaj uči zgodovina in kako spoznavamo preteklost (medpredmetna povezav zgodovine in KIZ).

Spoštovane bralke in bralci!

Predstavljamo vam že četrto tematsko številko Zgodovine v šoli. Namenili smo jo novejšim arheološkim raziskavam in izsledkom na naših tleh. Brali boste lahko o odkritju do sedaj najstarejšega znanega glasbila na svetu, ki ga pripisujejo neandertalcu. Odkritje dopolnjuje naše vedenje in pogled na prvega avtohtonega prebivalca vrste homo v Evropi. V članku o zgodovini arheoloških izkopavanj na Ljubljanskem barju je predstavljeno tudi odkritje do sedaj najstarejšega znanega kolesa na svetu, ki ga ponazarja rekonstrukcija. Pregledno so predstavljene tudi novosti v slovenski arheologiji na temelju raziskav v desetletnem obdobju projekta gradnje avtocest. Izstopajo zlasti odkritje poznopaleolitskega tabora pri Zemonu, tlakovane poti iz bronzaste dobe v Rogozi pod Pohorjem, avgustejske vojaške utrdbe pri Obrežju in ostanki približno osemdeset zgodnjersrednjeveških slovanskih zemljank in jam pri Novi tabli ob Soboškem jezeru. Gre za najdbe, ki so pomembne v evropskem in svetovnem merilu, zato je treba o njih spregovoriti tudi pri pouku zgodovine. Možno je celo obravnavati podobe iz življenja ljudi v različnih obdobjih prazgodovine prek novejših najdb na tleh današnje Slovenije. Najdbe zgodnjersrednjeveških slovanskih zemljank južno od Maribora in v Prekmurju pa lepo dopolnjujejo zgodovino alpskih Slovanov, vključno z novejšimi raziskavami in izsledki o zgodovini kneževine Karniole, o kateri smo v naši reviji pred časom že pisali.

Zgodovini v devetletni osnovni šoli namenjamo posebno rubriko z modelom letne delovne priprave za osmi razred, s katerim v naslednjem šolskem letu nadaljuje uvajanje prenovljenih učnih načrtov za zgodovino večina osnovnih šol v državi. Rubrika prinaša tudi nekaj praktičnih nasvetov pri snovanju opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje znanja v sedmem razredu. V osnovno šolo se vključuje tudi vse več otrok s posebnimi potrebami. Odločili smo se, da skušamo učiteljem zgodovine, ki poučujejo te otroke, olajšati delo z objavo primerov dobre prakse. Tako objavljamo članek učitelja, ki že dolga leta poučuje zgodovino slepe in slabovidne otroke. Članek prinaša zanimive napotke, kako slepim in slabovidnim otrokom približati zgodovino.

Objavljamo tudi članka obeh vodij zunanjih ocenjevalcev za zgodovino na nacionalnem (državnem) preizkusu v tretjem triletnem devetletku in za zgodovino na maturi v gimnaziji.

Novost v reviji je tudi članek s predstavitev zgodovine v bavarskih gimnazijah. Z njim začnemo serijo člankov, ki jih bomo namenili seznanjanju s položajem zgodovine v tujih šolskih sistemih, ki so v zadnjih letih tudi doživljali številne reforme. Pripravljamo pa tudi članke, s katerimi vas bomo seznanili z načini izobraževanja učiteljev v tujini in pojmovanji kriterijev dobrih zgodovinskih učbenikov.

Vilma Brodnik

Dr. Ivan Turk, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU, Ljubljana

Nekaj osnovnih podatkov o paleolitskem najdišču Divje babe I in njegova problematika s poudarkom na najdbi domnevne piščali

Arheolog ne bi smel drugim vsiljevati takšno ali drugačno razlago najdb(e). Njegova naloga je, da predstavi vse, kar nekdo potrebuje, da si lahko ustvari lastno mnenje o vprašanih prazgodovini, kjer ni absolutnih dokazov in jih nikoli ne bo.

Zoltán Horusitzky

Jama Divje babe I v dolini Idrijce (občina Cerkno, Slovenija) je paleolitsko najdišče, ki bo ostalo poznano predvsem po sporni najdbi najstareše domnevne piščali. Najdišče je v letih 1978, 1980–1986 izkopaval Mitja

Brodar (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU), ki je poleg svojega očeta Srečka Brodarja raziskal večino paleolitskih najdišč v Sloveniji. Njegova izkopavanja so bila omejena na vhodni del jame in so segla do globine 12,5 m, kar je največja dosežena globina pri paleolitskih izkopavanjih v Sloveniji. Izkopavanja v osrednjem predelu jame sta v letih 1989–1999 nadaljevala in končala Janez Dirjec in Ivan Turk (oba z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU), ki sta kopala samo do globine 4,5 m. Vendar sta uvedla pomembno novost: vse usedline iz osrednjega dela jame so bile sprane in pregledane na sitih 0,5 mm, 3 mm in 10

mm. Divje babe I so zato prvo paleolitsko najdišče v Sloveniji, ki je bilo tako natančno pregledano.

V času izkopavanja je bilo najdišče ena sama velika uganka, ki jo je bilo treba reševati korak za korakom. Do zaključka druge faze izkopavanja ni bilo nobenega zagotovila, da raziskave potekajo v pravi smeri. Takšnega zagotovila dejansko nikoli ni, vendar če se slučajno odkrije ključ do rešitve glavnega problema, ki ga predstavlja zaporedje klimatskih faz, stvari niso več tako težke.

Divje babe I so približno 45 m dolga in 15 m široka horizontalna jama. Jamski rov, ki je danes več kot 12 m na debelo zapolnjen s skoraj izključno avtohtonimi klastičnimi sedimenti,¹ ki so se odložili pretežno v obdobju OIS 5 in OIS 3 (*Oxygen Isotopic Stage*),² se je izoblikoval v dolomitu. Geneza jame ni raziskana. Glede na potencialno debelino sedimentov (13 do 50 m!) bi lahko sklepali, da je jama relativno stara, vsekakor pa starejša od 120 tisoč let, kolikor je trenutno največja ugotovljena starost sedimentov.

Vhod v jamo se odpira na osovjem pobočju 230 m nad reko Idrijco na nadmorski višini 450 m pod robom Šebreljske planote (600–700 m n. v.). Jama je bila v mlajšem pleistocenu bolj ali manj stalen brlog jamskega medveda in občasno zatočišče ljudi srednjega paleolitika.³ Samo na koncu so jamo bežno obiskali ljudje iz začetka mlajšega paleolitika oz. orinjasjena.⁴ Skupaj je bilo v 22 oz. 26 plasteh odkritih najmanj 14 musterjenskih⁵ (A, A/B, B, C, D1-2, E1-2, E/F, F1-3, G in H) in en orinjasjenski horizont (O). Do vključno plasti 8 (horizonti A-D2) so ljudje uporabljali tako vhodni kot osrednji predel jame v plasteh 10–14 (horizonta E1-2) pa skoraj izključno vhodni predel. Razen horizonta E1-2 so vsi horizonti dokaj revni s paleolitskimi najdbami, kar kaže na kratke in občasne obiske jame. Kljub temu so bili odkriti ostanki 20 ognjišč, od teh skoraj polovica v plasti 8. Treba je poudariti, da tako veliko število relativno dobro ohranjenih ognjišč ni ravno običajno za srednjepaleolitska najdišča. Plast 8 je postala arheološko zanimiva predvsem zaradi najdbe domnevne piščali.

Pri vseh arheoloških in geološko-paleontoloških raziskavah je ključna starost najdišča. To je mogoče določiti na različne načine, različno natančno, vendar nikoli popolnoma

zanesljivo. V Divjih babah I smo pri določevanju starosti najdišča in najdb uporabili predvsem kombinacijo radiometričnih metod⁶ in nove sedimentološke metode.⁷ Slednjo sem z Dragomirjem Skabernetom (Geološki zavod Slovenije) razvil posebej za naš primer. Novo sedimentološko metodo se bo dalo uporabiti tudi v drugih jamskih najdiščih, vendar bodo za to potrebna obsežna in draga izkopavanja.

Divje babe I so eno redkih radiometrično datiranih najdišč v Sloveniji, vsekakor pa najdišče z največjim številom radiometričnih datumov, neprecenljive vrednosti in edino najdišče, kjer so bile uporabljene tri različne metode radiometričnega datiranja. Zato so se pokazale vse pomanjkljivosti takšnega datiranja, o katerih smo tudi poročali.

Ko smo imeli v Divjih babah I že 75 radiometričnih datacij, so jih imeli za več sto veliko mlajših najdišč v severni Italiji samo približno 100 ali povprečno manj kot eno na najdišče. Pri tem je treba poudariti, da so težave pri datiranju mlajših najdišč bistveno manjše kot pri datiranju tako starih najdišč, kot so Divje babe I. Na število datacij vpliva tudi visoka cena, vendar nam datacij na srečo ni bilo treba plačati.

Izvirna slovenska sedimentološka metoda je osnovana na dveh univerzalnih, vendar doslej malo upoštevanih sestavinah jamskega sedimenta: *kongelifraktih* – zaobljeni kosi napokanega grušča, ki jim je zmrzal sčasoma odkrutila en del gmote; in *agregatih* – majhne grude, ki so nastale z lepljenjem delcev zemlje.

Procesi, ki so privedli do kongelifraktov in agregatov, so neprekinjeno potekali v tleh jame, vse dokler se ta niso dovolj debelo zasula z novimi jamskimi sedimenti, na katerih so nastala zopet nova tla ali hodne površine z najrazličnejšimi najdbami. Glavni vir sedimentov so bile stene in strop jame, ki so se bolj ali manj hitro krusili, zaradi delovanja zmrzali.

Za nastanek kongelifraktov in agregatov je bila potrebna vlaga, za nastanek kongelifraktov pa še temperature pod lediščem.

Z ugotavljanjem kongelifraktov in agregatov v plasteh Divjih bab I sem lahko določil zaporedje značilnih sprememb pleistocenske klime, ki je bila kot vsaka klima določena s temperaturo in vlago (sl. 1). Velike spremembe

¹ Dolomitni drobiri in skale, ki so se krusile s sten in stropa jame in na tleh preperevale v manjše kose.

² Predzadnja doba (epoha) zemeljske zgodovine se imenuje pleistocen. Pleistocen ali ledena doba, se odlikuje po številnih ohladih, ki so jih v zadnjih tridesetih letih natančneje določili na podlagi izotopa kisika ^{16}O in prvotne Milankovičeve astronomske teorije o vzrokih in poteku pleistocenskih ohladih oz. poledenitev. Vsaka globalna ohladitev je namreč povzročila povečanje ledenikov na zemlji, zaradi česar je govor tudi o poledenitvah. Ves pleistocen se tako deli na večje število kisikovih izotopskih stopenj (OIS), ki tvorijo t. i. univerzalno kronologijo. Poleg te obstaja še cela vrsta regionalnih kronologij na različnih podlagah, ki jih je med seboj zelo težko uskladiti s kisikovimi izotopskimi stopnjami. Vse podobne kronologije (tudi OIS) so podprte z radiometričnimi letnicami, določenimi na podlagi različnih drugih izotopov. V grobem se pleistocen deli na starejši (do ca. 800 tisoč let pred sedanostjo), srednji (ca. 800 tisoč do ca. 120 tisoč let pred sedanostjo) in mlajši pleistocen (ca. 120 tisoč do 10 tisoč let pred sedanostjo).

³ Paleolitik ali stara kamena doba se deli na starejši (do ca. 200 tisoč let pred sedanostjo), srednji (od ca. 200 tisoč do ca. 40 tisoč let pred sedanostjo) in mlajši paleolitik (od ca. 40 tisoč do 10 tisoč let pred sedanostjo). Za posamezne dele so značilne različne kulturno-razvojne stopnje, ki so poimenovane predvsem po francoskih najdiščih. Paleolitske raziskave imajo namreč v Franciji bogato tradicijo.

⁴ Orinjasjen (fr. *Aurignacien*) je kulturno-razvojna stopnja v okviru paleolitika, imenovana po francoskem najdišču Aurignac, kjer je bila prvič ugotovljena in opisana. Trajala naj bi več tisoč let in se tradicionalno povezuje s pojavom anatomsko modernih ljudi v Evropi. Vrhunec naj bi dosegla okoli 30 tisoč let pred sedanostjo. V Sloveniji je najpomembnejše najdišče iz tega časa Potočka zijalka.

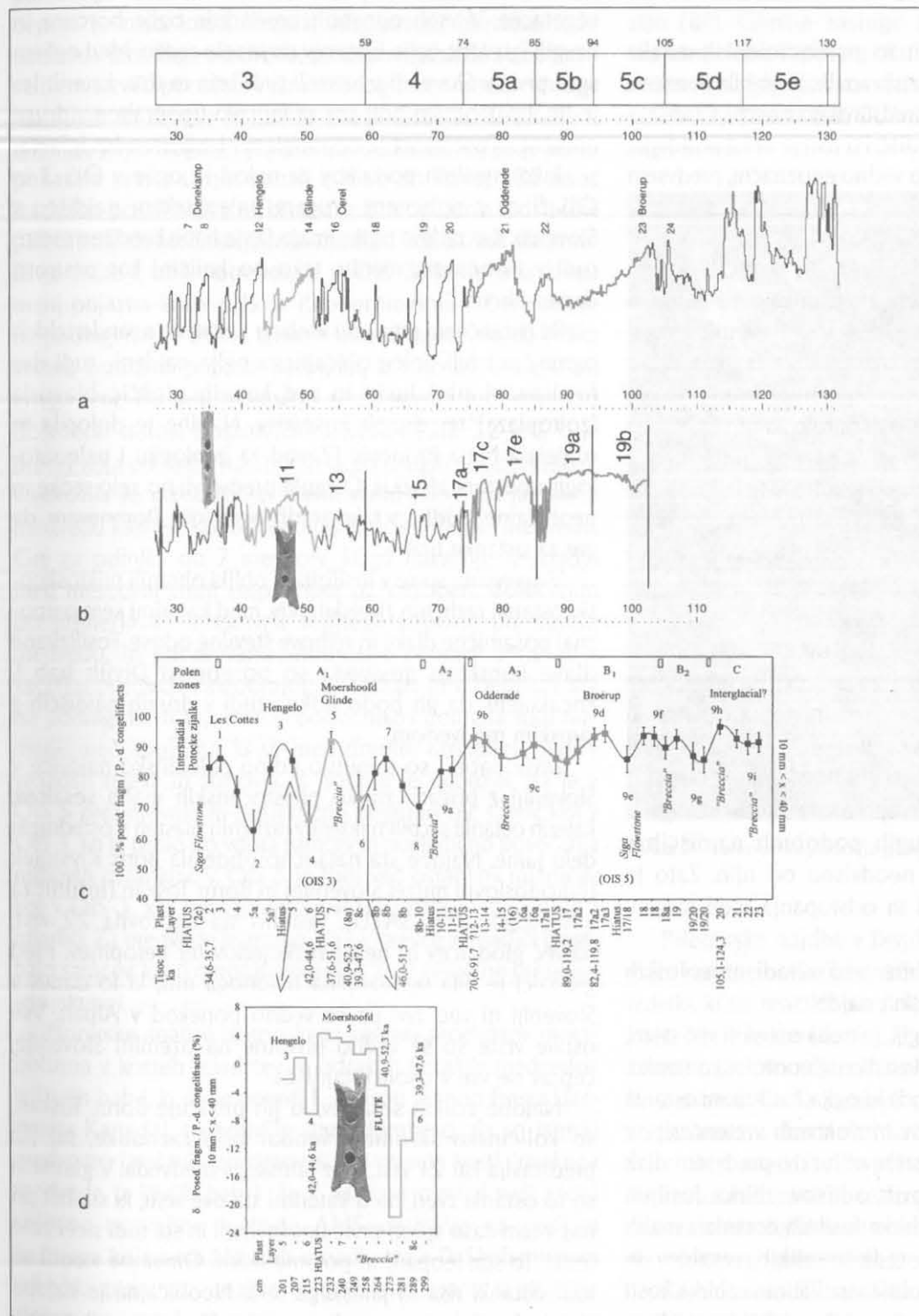
⁵ Musterjen (fr. *Mousterien*) je kulturno-razvojna stopnja v okviru paleolitika, imenovana po francoskem najdišču Le Moustier. Trajala je skoraj 200 tisoč let in obsega ves srednji paleolitik. Zato se deli na več regionalnih kulturno-razvojnih skupin. Njihovi nosilci so bili neandertalci. Vrhunec je dosegla v času med 120 tisoč in 35 tisoč let pred sedanostjo. V Sloveniji sta najpomembnejši najdišči iz tega časa Betalov spodmol pri Postojni in Divje babe I.

⁶ Radiometrija se ukvarja z meritvami radioaktivnih izotopov. Uporabili smo metode, ki temeljijo na meritvah radioaktivnega ogljika ^{14}C , radioaktivnega urana ^{234}U in elektronske rezonance (ESR), ki temelji na žarčenju radioaktivnega urana v sedimentnem okolju. Na podlagi teh meritev se potem določi starost materialov, ki vsebujejo radioaktivne izotope.

⁷ Sedimentologija se ukvarja s preučevanjem sedimentov (usedlin) oz. sedimentnih kamnin.

v temperaturi, ki sem jih ugotovil za čas okoli 70 tisoč let pred sedanostjo (*before present*, BP), in vlagi, ki sem jih ugotovili za čas okoli 50 tisoč BP, se dobro ujemajo z enakimi spremembami, ugotovljenimi v tem času drugod po Evropi in svetu na podlagi drugih virov, kot je npr. pelod v jezerskih sedimentih in izotop kisika v globokomorskih sedimentih in v večnem ledu. Te spremembe so bile drugod datirane z enakimi metodami kot v Divjih babah I. Zato

sem lahko v Divjih babah I precej točno določil mejo med OIS 5 in OIS 4.⁸ Razen tega sem lahko precej natančno določili položaj vsake posamezne plasti v okviru velikih klimatskih nihanj, značilnih za zadnjo poledenitev. Tako sem opredelil tudi plast 8 in najdbo domnevne piščali v najbolj vlažen in ne preveč hladen odsek OIS 3, ki je bil tako v Divjih babah I kot v zahodni Evropi na splošno hladnejši in bolj vlažen kot odsek OIS 5 (sl. 1).



Velike spremembe v temperaturi so povzročile spremembe v okolju, ki jih lahko zaznamo s pomočjo paleontoloških najdb. Analize rastlinskih ostankov (peloda in oglja) in živalskih ostankov (kosti in zob) v Divjih babah I so potrdile pravilno določitev meje med OIS 5 in OIS 4. V OIS 5 je bilo npr. relativno več ostankov listavcev kot v OIS 3, v sestavu malih sesalcev in v sestavu ostankov jamskega medveda so velike razlike med ostanki, ki pripadajo OIS 5, in ostanki, ki pripadajo OIS 3 in še bi lahko našteval.

Izsledke sedimentoloških in paleontoloških analiz dopolnjujejo izsledki geokemičnih analiz, ki so bile narejene na pobudo D. Skaberneta in predstavljajo novost v raziskavah slovenskih paleolitskih najdišč. Pri tem je treba poudariti, da izsledki različnih analiz niso vedno enoznačni, predvsem ne v podrobnostih.

V raziskanih sedimentih Divjih bab I so s sedimenti in procesi zabeleženi posamezni odseki OIS 3 in OIS 5 med okoli 120 tisoč in 35 tisoč let BP, manjkajo pa zapisi o zelo mrzlih odsekih v OIS 2 in OIS 4. V sedimentih je torej mnogo časovnih praznin oz. vrzeli, ki jih je zelo težko ugotoviti, tudi če obstajajo za to primerne metode. Še več vrzeli je med arheološkimi in paleontološkimi ostanki, ki se vsi, razen ostankov jamskega medveda, pojavljajo v sedimentih sporadično in v majhnih količinah. Podobno je v drugih najdiščih, samo da se tam navadno ne ve za vrzeli zaradi pomanjkanja radiometričnih datumov in drugih ustreznih podatkov. Zaradi vrzeli je zelo težko primerjati najdišča med seboj in jih tako razlagati.

Razlaga najdb in najdišč na podlagi ugotavljanja analogij oz. podobnosti ali različnosti je zelo priljubljena arheološka metoda. Sam sem se tej metodi namenoma odrekel in sem se trudil Divje babe I razložiti predvsem na podlagi številnih izvirnih analiz bogatega gradiva, ki sem ga črpal iz samega najdišča. Rezultatov svojih analiz nisem razlagal v luči rezultatov analiz v drugih podobnih najdiščih s podobno tematiko, temveč neodvisno od njih. Zato je pogosto prišlo do neskladja in odstopanja med mojimi izsledki in izsledki drugih.

Divje babe I so pomembne tako zaradi arheoloških (paleolitskih) kot paleontoloških najdb.

Če začnem pri paleontologiji, je treba omeniti več stvari, pomembnih predvsem za slovensko paleontološko stroko. Te so: najbogatejša zbirka peloda in oglja, fosilizirani ostanki lesa, izjemne najdbe ostankov mrzlokrvnih vretenčarjev v ognjiščih, izjemne najdbe fosiliziranih tkiv, predvsem dlak jamskega medveda in njihovih odtisov, zbirka fosilnih ostankov ptic, najbogatejša zbirka fosilnih ostankov malih sesalcev, najdbe nekaterih redkih velikih sesalcev in predvsem najbogatejša, podrobna stratificirana zbirka kosti in zob jamskega medveda. Vse te najdbe različnim strokovnjakom omogočajo vsaj delno rekonstruirati mlajšepleistocensko okolje v širšem območju najdišča.

Analize peloda, ki sta jih naredila Alojz Šercelj in Metka Culiberg (Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU),

omogočajo grob vpogled v razvoj vegetacije v OIS 3 in OIS 5. Pri tem je treba upoštevati, da je veliko peloda različnih zelišč prinesel v jamo jamski medved na kožuho ali kot hrano v prebavilih. Jamski medved je bil namreč vsejed in je užil tudi veliko rastlinske hrane.

Pelodno sliko dopolnjuje oglje iz ognjišč, ki sta ga preučila Alojz Šercelj in Metka Culiberg. Kurjava, ki je dala oglje, je bila umetno odbrana, zato samo na podlagi oglja ni mogoče dobiti popolne slike drevesne in grmovne vegetacije. V vseh ognjiščih prevladuje oglje borovca in drugih iglavcev, oglje listavcev pa je zelo redko. Med ogljem smo prvič v Sloveniji ugotovili tudi brin in tiso, katerih les je bil v paleolitiku bolj kot za kurjavo uporaben v druge namene. Posebnost je nepooglenel fosiliziran les iglavca.

Tako številnih podatkov za pelod in oglje v OIS 3 in OIS 5 ni v nobenem drugem paleolitskem najdišču v Sloveniji. Kar zadeva oglje, imajo Divje babe I vodilno mesto tudi v evropskem merilu, tako po količini kot pestrosti drevesnih vrst.

Pri natančnem pregledu vsebine nekaterih neandertalskih ognjišč sta bili poleg običajnega oglja najdeni tudi dve fosilizirani ribji luski in več kožnih ploščic blavorja (žoltoplaza) ter drugih kuščarjev. Najdbe je določila in obdelala Maja Paunović (Zavod za geologijo i paleontologijo kvartara HAZU). Ostanki predstavljajo zelo redke in neobičajne najdbe v tako starih ognjiščih. Domnevam, da gre za ostanke hrane.

V agregatih so se v fosilizirani obliki ohranili mikroskopski ostanki različnih živalskih tkiv, med katerimi sem prepoznal posamične dlake in njihove številne odtise. Fosilizirane dlake jamskega medveda so posebnost Divjih bab I. Pričakujem, da jih bodo odkrili tudi v drugih najdiščih z jamskim medvedom.

Divje babe I so trenutno edino paleolitsko najdišče v Sloveniji z bogato zbirko pleistocenskih malih sesalcev, katerih ostanki so bili najdeni v različnih plasteh v osrednjem delu jame. Najdbe sta natančno obdelala Boris Kryštufek (Prirodoslovni muzej Slovenije) in Borut Toškan (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU). Skupno sta ugotovila 22 vrst, največ glodalcev in nekaj žužkojedov ter netopirjev. Med glodalci je bila ugotovljena belonoga miš, ki jo danes v Sloveniji ni več, živi pa še vedno ponekod v Alpah. Vse ostale vrste so še vedno prisotne na ozemlju Slovenije, čeprav ne vse v okolici najdišča.

Najdbe velikih sesalcev, ki jih preučuje Borut Toškan, so količinsko skromne, vendar zelo raznolike, saj jih predstavlja kar 21 vrst, brez jamskega medveda. V glavnem so to ostanki zveri, med katerimi sta dve vrsti, ki sta bili pri nas v tem času sploh prvič ugotovljeni in sta tudi sicer zelo redki. To sta: leopard in polarna lisica. Omembe vredni so tudi ostanki risa in jamskega leva. Neobičajna je najdba prstne kosti nosoroga ali mamuta, ki gotovo ni živel v idrijsko-cerkljanskem hribovju. Zelo verjetno so kost prinesli iz oddaljenih nižinskih predelov v jamo ljudje.

Največ ostankov pripada jamskemu medvedu, ki ga preučujejo Ivan Turk, Irena Debeljak (Paleontološki inštitut

Ivana Rakovca ZRC SAZU) in Borut Toškan. Med izkopavanji J. Dirjeca in I. Turka so bili najdeni ostanki nekaj več kot 1000 osebkov, ki so poginili v zimskem brlogu, med izkopavanji M. Brodarja pa je bilo odkopanih vsaj še enkrat toliko osebkov. Divje babe I trenutno razpolagajo z največjo in najbolj kakovostno študijsko zbirko jamskega medveda v Sloveniji, ki je pomembna tudi v evropskem merilu.

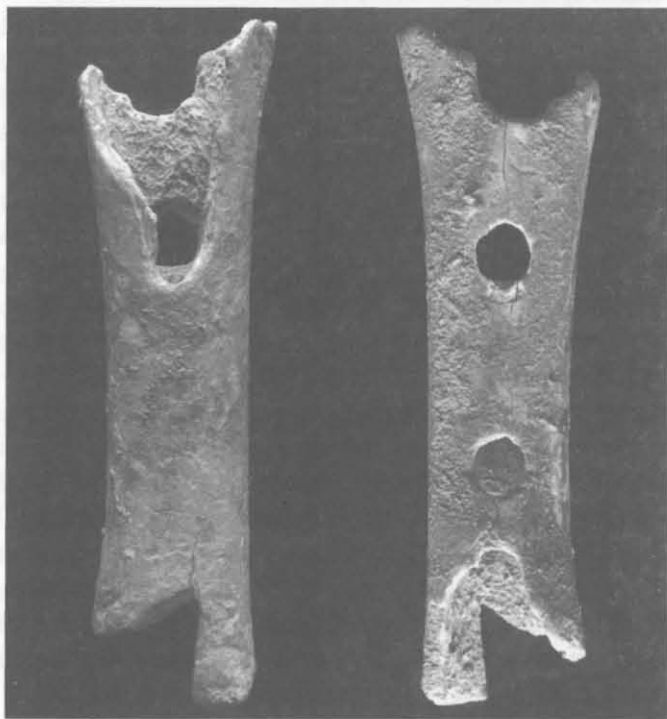
Jamski medved je bil največja zver, s katero so imeli paleolitski lovci in nabiralci v Divjih babah I stalen stik, čeprav je niso lovili. Vendar niso ostali brezbrizni do ostankov jamskega medveda, predvsem kosti, ki so se jim v velikem številu ponujale v jamah brlogih kot naravne zaloge hranljivih in drugih koristnih snovi. Sicer so se ljudje v tekmi za jame izogibali jamskemu medvedu, kar se je jasno pokazalo prav v Divjih babah I, ki so jih skoraj 100 tisoč let stalno poseljevali jamski medvedi in občasno tudi ljudje paleolitske dobe. Tako jamski medved kot človek sta jama Divje babe I bolj potrebovala v OIS 3, ko je bila klima manj prijazna kot v OIS 5. Paleontologinja I. Debeljak je na podlagi najdb zob in izvirnih metod ugotovila, da velika večina ostankov pripada osebkom, ki niso bili starejši od enega leta. Do leta natančno je ugotovila tudi največjo doseženo starost posameznih osebkov (30–32 let), ki je precej višja od manj natančnih ocen drugih strokovnjakov. Ugotovila je, da so lahko zrastle stalni zobje pri jamskem medvedu kasneje kot zrastejo pri živem rjavem medvedu. Gre za odmik do 7 mesecev, ki ga nakazuje neskladje med mesecem smrti (september oz. oktober), določenim po primerjavah izraščanja stalnega zobovja pri rjavem medvedu, in pričakovano smrtnostjo koncem zime ali v začetku pomladi. Paleobiolog B. Toškan in I. Debeljak sta na podlagi kosti šap in zob podočnikov določila tudi razmerje med spoloma, ki se med drugim razlikujeta tudi v velikosti telesa in zobovja. B. Toškan je ugotovil, da je v OIS 5 prezimovalo in posledično poginilo več samic kot v OIS 3, ko je prišlo do vdora samcev in posledično povečanja njihovih ostankov. V OIS 5 je tudi več ostankov mladičev kot v OIS 3, kar povezujemo z večjo prisotnostjo samic z mladiči. Za medvede je znano, da se samice z mladiči izogibajo samcem, ker ti ogrožajo mladiče. Zato nikoli ne prezimujejo skupaj.

Pionirske analize izotopskega sestava produktov metabolizma v kosteh mladičev in odraslih jamskih medvedov iz Divjih bab I, ki jih je opravil E. Nelson (Simon Fraser University, Kanada), so potrdile staro domnevo, da so jamski medvedi v jami tudi prezimovali. Na vzorcih kosti jamskega medveda iz Divjih bab I je E. Nelson razvijal tudi sedaj splošno uporabno metodo AMS–datiranja na podlagi kostnega kolagena. Na istih vzorcih sva z D. Skabernetom naredila pionirsko analizo slednih elementov iz skupine življenjsko potrebnih prvih.

Če sem dozdaj našteval stvari, ki jih v običajnih arheoloških publikacijah le redko srečate, je čas, da se lotim arheoloških, tj. paleolitskih najdb, ki predstavljajo samo manjši del informacije, ki so nam jo ponudile Divje babe I.

Od raziskovalcev na terenu je bilo odvisno, koliko te informacije je bilo ob zaključku izkopavanj izkoriščene in koliko za vedno izgubljene.

Paleolitske najdbe niso tako enoznačne kot paleontološke. Zato so pri teh možne različne razlage, do katerih je prišlo predvsem potem, ko je bila v plasti 8 najdena domnevna piščal, narejena iz stegnene kosti mladega jamskega medveda (sl. 2). Njena starost je bila z različnimi metodami ocenjena med 40 in 50 tisoč let pred sedanostjo (BP). Glavne zasluge za določitev 'absolutne' ali radiometrične starosti plasti 8 in drugih plasti v najdišču imata vrhunska strokovnjaka Erle Nelson (Simon Fraser University, Kanada) in Bonnie Blackwellova (Williams College, ZDA).



Slika 2: Domnevna piščal iz plasti 8 v Divjih babah I. Foto F. Stele.

Paleolitske najdbe v Divjih babah I predstavljajo predvsem različne oblike kamnitih orodij. Potem so tu še koščeni izdelki, ki so značilni predvsem za mlajši paleolitik. Največ koščenih izdelkov (konic), ki ustrezajo splošnim tipološkim kriterijem, je bilo najdenih v plasti 2, ki po časovnem kriteriju brez dvoma spada v mlajši paleolitik (orinjasjen). Vendar se posamezni domnevni koščeni izdelki pojavljajo tudi v starejših plasteh, vse do plasti 20. Zaradi preprostih, često improviziranih, oblik so težko prepoznavni. Razen tega komaj ustrezajo tipološkim kriterijem. Vendar vse to ne pomeni, da v določenih primerih ne gre za izdelke človeka oz. artefakte. Kamnita orodja, značilna za celoten paleolitik, se lahko različno razlagajo.

Po splošnem prepričanju arheologov, ki se je v 100 letih komaj kaj spremenilo, naj bi neandertalci, tako kot anatomsko moderni ljudje (AML), izdelovali posamezne vrste kamenih orodij, določene oblike. Te oblike so osnova

za tipologijo, tipologija pa omogoča, da lahko sledimo spremembam oblik in nastanku novih oblik v času in prostoru. Tipologija torej predpostavlja, da so oblike vnaprej določene na podlagi spoznanj in predstav obrtnikov o tem, kakšen mora biti izdelek, da bo lahko služil svojemu namenu. Medtem ko takšna predpostavka nedvomno drži za večji del mlajšega paleolitika, pa mislim, da samo delno drži za starejša obdobja paleolitika, odvisno od razmer, v katerih so delovali naši davni predniki. Če so bili ljudje pri izdelavi in predvsem pri uporabi izdelkov (orodij) prisiljeni ali celo navajeni improvizirati, oblika orodja ni več vnaprej popolnoma določena, temveč se lahko med uporabo spreminja. Če so bili ljudje sposobni svoje izdelke, ki se po preprostosti močno razlikujejo od naših zapletenih izdelkov, uporabiti za katero koli opravilo, oblika izdelka sploh ni več pomembna. To pomeni, da je treba marsikateri njihov izdelek obravnavati in razlagati kot unikat, ne pa skupaj z drugimi podobnimi izdelki, ki naj bi vsi predstavljali isti tip orodja, ki se počasi izpopolnjuje in razvija v skladu z našimi predstavami o razvoju. Drugače povedano, če so nekateri izdelki podobni ali različni, ni nujno, da so bili taki zamišljeni. Podobni so lahko, ker so ljudje z njimi opravljali podobna improvizirana opravila na enakih materialih, zaradi česar so se prvotno različni izdelki podobno preoblikovali. Različni so lahko, ker so z njimi opravljali različna improvizirana opravila na različnih materialih, zaradi česar so se prvotno podobni izdelki različno preoblikovali. Izhodiščna oblika izdelkov je namreč odbitek kremenca z ostrimi, vendar krhkimi rezilnimi robovi, ki se med uporabo preoblikujejo.

Vendar vsa kamena orodja niso izdelana iz kremenca. V Divjih babah I smo našli orodja, narejena iz dolomita, ki je tam matična kamnina za razliko od kremenca, ki je tuje in so ga v jamo prinesli ljudje. Orodja iz dolomita so dokaz, da so ljudje, če ni bilo pri roki drugega, uporabljali tudi manj primerno ali celo neprimerno kamnino, skratka improvizirali in izdelali nekaj, česar arheolog normalno ne pričakuje. Takšne nepričakovane izdelke je, prvič, težko odkriti in, drugič, težko dokazati, ker so narejena iz "neustreznega" materiala. Vendar jih izdaja oblika in obraba robov, ki tako kot pri domnevni piščali ne more biti izključno naravnega izvora.

Za kamnita orodja, najdena v Divjih babah I, domnevam, da so bila večnamenska, univerzalna orodja, namenjena predvsem obdelavi lesa. Za skoraj vsa je značilno, da so močno izrabljena. Prepričan sem, da je njihova oblika v večini primerov prej stvar uporabe kot zamisli. Da je to mogoče, sem dokazal s poskusi, ki so pripeljali do novih odkritij o učinkovitosti teh na videz preprostih kamenih izdelkov.

Tipologija kot način sporazumevanja med strokovnjaki, ki sloni na današnjih predstavah o orodjih in uporabi orodij, je lahko zavajajoča, če vodi k napačnemu sklepanju. To se je pokazalo v razpravi o piščali, ki se v glavnem vrti okoli tehničnega vprašanja, kdo ali kaj je naredil(o) luknje. Te so bistveni element vsake piščali in so takoj po odkritju neobičajne najdbe sprožile pri nekaterih domnevo, da gre

za piščal. Alternativna domneva, ki sem jo skupaj s prevzeto domnevo o piščali postavil v prvi objavi najdbe, je bila, da je luknje naredila večja zver z zobmi.

Preden se lotim tehničnega dela vprašanja domnevne piščali, moram na kratko osvetliti arheološko ozadje celotnega vprašanja.

Če nekdo izhaja izključno iz konvencionalne tipologije paleolitskih najdb in tega, da so vsi izsledki ekipe, ki je v Divjih babah I obravnavala problem za problemom, netočni, vključno z datacijami, lahko postavi časovni okvir celotnega najdišča med 30 in 40 tisoč let pred sedanjostjo plus minus nekaj tisočletij. To je čas t. i. prehoda iz srednjega v mlajši paleolitik, povezanega z zamenjavo (genocidom?) neandertalcev z anatomsko modernimi ljudmi, oziroma je to tematika, ki je zelo priljubljena med arheologi in paleoantropologi. Če se stvari prikažejo še črno-belo: izumrle neandertalce kot manj sposobne, nazadnjaške in necivilizirane, anatomsko moderne ljudi pa kot sposobnejše tekmece in napredne nosilce zametkov moderne (zahodne) civilizacije, je jasno zakaj Divje babe I dvigujejo s svojimi najdbami, predvsem pa z najdbo piščali toliko prahu.

Ker arheologija ne pozna absolutnih dokazov, je možno vsako stvar spodbijati, tudi če za to ni sprejemljivih protidokazov. Tako lahko nekdo npr. trdi na podlagi oblik kamnitih orodij, da v Divjih babah I ni musterjena, ampak nekaj, kar spominja na mlajši paleolitik, ne glede na to, da se stvari časovno ne ujemajo, če se časovni okvir določi neodvisno od paleolitskih najdb. Na podlagi takšne predpostavke se lahko sklepa, da je piščal naredil anatomsko moderni človek ali da je neandertalec piščal ukradel ali kako drugače prišel do nje, nikakor pa je ni sam naredil, ker tega ni znal. In tako naprej do absurda. Žal se od odkritja piščali dogajajo nesmiselne reči, in to predvsem po zaslugi tistih, ki najdišča ne poznajo, ker niso nikoli na njem delali, hočejo pa razlagati rezultate, ne da bi poznali njihovo ozadje in okoliščine, ki so privedle do njih. Razlogi za takšno početje so različni, predvsem prestižni. Zato se dosežke drugih pogosto podcenjuje, namesto da bi se vanje dvomilo izključno na podlagi dobro utemeljenih dokazov. V razpravi o tem, ali smo v Divjih babah I našli piščal ali ne, je bilo premalo objektivne in konstruktivne kritike in vse preveč neutemeljenega kritiziranja. To je lepo povzel francoski kolega madžarskega rodu, François Z. Horusitzky.

Če ponovim bistvo celotne razprave o piščali in napredka, ki je bil dosežen v šestih letih, lahko ugotovim naslednje:

V začetku so nasprotniki ideje o piščali spodbijali predvsem človeški izvor lukenj, ker so mislili, da morajo biti luknje izvrtane ali izdobljene, kar bi se takoj videlo. Ker se to ni videlo, so luknje pripisali delovanju zveri, ki kost naluknjajo z zobmi, ne da bi jo vrtale ali dolble. Tako so avtomatsko prevzeli mojo drugo domnevo in jo smatrali za dokazano. Niso pa pomislili, da lahko obstajajo tudi drugi, preprostejši in učinkovitejši načini za izdelavo lukenj razen vrtanja in dolbljenja. Ti načini zanje niso obstajali, ker jih niso poznali, bolje rečeno prepoznali, čeprav so

imeli namig zanje pred nosom, ne samo v Divjih babah I, temveč tudi v drugih najdiščih. Namig so bili koničasto oblikovani izdelki, ki so bili v velikem številu najdeni v Divjih babah I, pa tudi v drugih tako starih najdiščih. Eden od teh izdelkov, ki je imel jezičasto oblikovano konico je bil še posebej primeren za luknjanje. Zato sem poskušal s takšnim izdelkom v kost narediti luknjo brez vrtanja in/ali dolbljenja. Ni mi uspelo, kot ni uspelo mojim nasprotnikom, ki so imeli tako še en dokaz več, da lukenj v domnevni piščali niso mogli narediti ljudje, kar je pomenilo, da so bili ljudje – neandertalci manj sposobni kot zveri, ki so v različnih najdiščih tudi dejansko naluknjale več kosti, kar ni nihče, z mano na čelu, nikoli zanikal.

Kar ni uspelo uradni arheologiji, se je z mojim posredovanjem posrečilo ljubiteljskemu arheologu Giulianu Bastianiju v Italiji. S ponaredkom koničastega orodja, za katerega sem domneval, da je služilo za izdelavo lukenj, je naluknjala kost na način, ki se je zdel pred tem vsem nemogoč. Na podlagi Bastianijevega odkritja in lastnih poskusov s kamnitimi orodji sem našel med kamenimi izdelki iz Divjih bab I več posrednih dokazov za izdelovanje lukenj, predvsem v obliki značilnih poškodb koničastih orodij. Najbolj prepričljiv dokaz so bili majhni odlomki konic, na katere ni bil pred odkritjem piščali nihče pozoren. Te odlomke je brez spiranja in natančnega pregledovanja spranih sedimentov tudi težko najti.

Nasprotniki piščali so se po tem odkritju osredotočili na iskanje sledov zverskih zob na domnevni piščali, ki so jih povezovali z nastankom lukenj.

Na domnevni piščali je dejansko več poškodb, ki bi jih lahko naredila(e) zver(i). Vendar razlaga teh poškodb ni tako enoznačna, kot bi nekateri hoteli, prav tako ni mogoče dokazati, da so poškodbe in luknje vzročno povezane. Zveri bi lahko obdelale kost, preden bi ljudje iz nje naredili piščal ali potem, ko je bila piščal že narejena. Poznamo namreč koščene izdelke, rahlo mlajše, kot je naša piščal, ki so jih poškodovale zveri z zobmi, vendar za te izdelke anatomsko modernih ljudi nihče ne trdi, da so jih naredile zveri. Jasno, da ne, saj za moderne ljudi veljajo v paleolitski arheologiji druga merila kot za neandertalce! To navajam zato, da se vidi, kako lahko "znanost" manipulira z dokazi.

Nasprotniki piščali so mi očitali, da sem se posebej trudil narediti luknje, ki bi bile čim bolj podobne luknjam na domnevni piščali. Na vseh originalnih in na večini poskusno narejenih lukenj namreč ni bilo sledov kamenega orodja, s katerim so bile luknje izdelane. Nasprotniki so zato razmišljali takole: Ker ni sledov, tudi ni dokaza. Zato domneva o piščali ni pravilna. Nasprotno pa so sledovi zverskih zob, zaradi česar je pravilna druga domneva. Ker so bili izsledki poskusov moteči, so jih razglasili za neveljavne oziroma so jim odrekli moč argumenta ali pa so jih preprosto zamolčali.

Ker poskusi nasprotnikov niso prepričali, smo z njimi nadaljevali. Dejansko je to storil François Zoltán Horusitzky v Franciji in odkril, da se luknjo v kost lahko naredi tudi s koščenim šilom, ki ga uporabimo kot prebijač, če poprej s

kamnitim orodjem izdolbemo plitko vdolbino, v katero nastavimo šilo. To pa je način, ki je močno podoben prediranju z zobmi, zaradi česar so tudi luknje na moč podobne luknjam, ki jih naredijo zobje. Seveda pri takšnem luknjanju ne ostane nobena sled kamnitega orodja.

Nazadnje se je izkazalo, da je luknje v kost mogoče narediti na način, za katerega ni noben udeleženec večletne debate pomislil, da je sploh mogoč, čeprav je bil v teoriji poznan. Če smo arheologi za svoje odkritje o tem, kako bi bile lahko izdelane luknje, rabili pet let, lahko samo ugibamo, koliko let so za to rabili neandertalci, ki so z opazovanjem živali lahko prišli do podobnega odkritja. To se je lahko zgodilo, ker so imeli za odkritje na voljo več deset tisoč let in ker so nedvomno poznali tako kamnite konice kot koščena šila, ki so potrebna za izdelovanje lukenj. Oboje smo med drugim našli tudi v Divjih babah I, v različnih plasteh OIS 3 in OIS 5, samo da bi nekateri radi te izdelke (predvsem koščene), tako kot piščal, pripisali anatomsko modernim ljudem (AML). V tem primeru bi bili ti izdelki dokaz za zgodnjo prisotnost AML v Evropi, kar je teoretično sicer možno, vendar iz tega časa v tem prostoru ni znana nobena skeletna najdba AML, temveč samo skeleti neandertalcev. Vsi skeleti AML, najdeni v Evropi, so mlajši od 35 tisoč let in zato mlajši od vseh plasti v Divjih babah I, razen plasti 2.

Najdba domnevne piščali v Divjih babah I je (bila) enkratna, kar zadeva število in razporeditev lukenj. Kot prva tako stara najdba ne more imeti primerjav, razen morda v lesenih piščalih, ki pa se niso ohranile. Zato je trditev, da lahko našo najdbo potrdijo samo podobne najdbe, nesmiselna. Tudi najdba prvega lesenega kopja, ki je vsaj petkrat starejša od najdbe domnevne piščali, je bila dolgo brez primerjave, kar pomeni, da je bilo treba dolgo čakati na podobno najdbo.

Če bi kost piščal naluknjale zveri, bi pričakovali več podobnih najdb glede na ogromno število kosti jamskega medveda in število zveri, ki jih je bilo nedvomno več kot ljudi. Vendar takšnih najdb v Evropi, kjer poznamo več 100 kosti z različnimi luknjami, ni (bilo), razen dveh: ene v jami Istállóskő na Madžarskem in ene v jami Lieglloch v Avstriji. Obe najdbi sta lahko časovno zelo blizu najdbi iz Divjih bab I. Pred kratkim se jim je pridružila podobna najdba na Portugalskem, ki je lahko povezana z otroškim grobom bodisi mešanca med neandertalcem in anatomsko modernim človekom bodisi zelo poznega neandertalca. Tisti, ki zavračajo domnevno piščal iz Divjih bab I, so pri novi najdbi izključili možnost, da gre za piščal, čeprav bi lahko bila najdba del grobnih pridatkov, ki so v tem času že povsem običajni.

Nekaj več je najdb kosti z eno samo luknjo, ki se jih da v določenih primerih razložiti kot domnevne piščali. Kost z eno luknjo so bile v večjem številu najdene v Potočki zijalki in nekaterih drugih slovenskih kot tudi v avstrijskih najdiščih. Vsa slovenska najdišča naluknjanih kosti so več tisoč let mlajša od Divjih bab I, kjer so kosti z eno samo luknjo zelo redke. Vse to kaže, na možnost, da se luknje v

kosteh gostijo v določenem času, ko se po Evropi pojavijo tudi druge najdbe kosti z več luknjami oziroma domnevne piščali, domnevno izdelki AML.

Enako redke so kosti z eno luknjo v drugih delih Evrope, kjer prevladujejo predvsem naluknjane prstnice jelenjadi, ki so že dolgo znane v najdiščih srednjega in mlajšega paleolitika in jih nekateri razlagajo kot lovske žvižgalke (tudi neandertalske), medtem ko drugi zavračajo misel, da gre za izdelke človeških rok, in se zavzemajo za razlago, po kateri naj bi prstnice naluknjale zveri. Slednji so svojo trditev podkrepili z aktualnimi opazovanji in jih posplošili na vse fosilne najdbe naluknjanih prstnic. Vse to se je dogajalo pred odkritjem domnevne piščali v Divjih babah I. Različna mnenja in stališča so se z novo in nepričakovano najdbo z redkimi izjemami poenotila v tem, da najdba nikakor ne predstavlja piščal. Enaka usoda je doletela druge podobne najdbe z eno ali več nenavadno umeščenimi luknjami iz podobnih najdišč.

Pri tem so se namenoma prezrle ugotovitve slovenske ekipe raziskovalcev, ki so temeljile na eksperimentiranju z umetnim zobovjem, s čimer smo preizkusili nasprotno hipotezo. Eksperimenti so jasno pokazali:

- da bi bile luknje na piščali lahko narejene samo s kanini (podočnjaki), in sicer s toliko zaporednimi vgrizi kolikor je lukenj;
- da zver, ki bi grizla samo s kanini, ne bi mogla poravnati lukenj tako kot so poravnane na domnevni piščali;
- da bi se kost pri luknjanju z zobmi razklala;
- da bi zobje predrli kost večkrat na izbočeni strani, kjer je lupina tanjša, kot na ploščati strani, kjer se nahajajo tri od štirih možnih lukenj na domnevni piščali. Enakomerno delovanje obeh kaninov se namreč prenese na en zob, čim kost popusti pod enim od zob. Zato kost ponavadi predre samo en zob.

Nasprotna stran v svojih dokazih tudi ne upošteva:

- da sta luknja pod luknjo, ki bi sicer lahko nastali pri prediranju z zobmi, preblizu skupaj. Zaradi nepopolne okluzije kaninov, ki se povečuje z velikostjo zob, bi morali biti luknji bolj oddaljeni druga od druge, kot dejansko sta;
- da udrtnina na robu ene od popolnoma ohranjenih lukenj, ki se sedaj razlaga kot odtisek enega od kaninov, ki je povezan z luknjo na nasprotni strani, narejeno z drugim kaninom in ki sicer ustreza odmiku večjih kaninov, ni mogla nastati pred luknjo, ob kateri se nahaja, ker te luknje ni mogel narediti zob, če je bila prej pod njo že druga luknja. V tem primeru bi eden od zob zdrsnil v obstoječo luknjo in bi jo samo povečal oziroma bi razklal kost, drugi zob pa ne bi imel nobene možnosti, da predre ali poškoduje kostno lupino, ker bi se vsa sila prenesla na prvi zob;
- da udrtnina na robu luknje ni mogla nastati pri ugrizu, pri katerem drugi zob ne bi predril kostne lupine. Pri ponovnem ugrizu, ko naj bi nastali luknja pod luknjo,

kar zaradi premajhnega odmika obeh lukenj ni verjetno, bi se udrtnina gotovo odlomila, zaradi bočnega pritiska in nastala bi velika nepravilna luknja. Ker bi udrtnina zmanjšala trdnost lupine, bi jo zob na strani udrtnine lažje predril kot zob na nasprotni strani, ki v tem primeru verjetno sploh ne bi naredil luknje.

Vprašanje piščali ima razen čisto tehničnega dela, ki je bil doslej zelo natančno obdelan s strani različnih avtorjev, tudi biokulturni del, ki pridobi na pomenu, če se sprejme domneva, da najdba predstavlja piščal.

Razprava o piščali se je dejansko začela z zanikanjem obstoja neandertalske glasbe, kar je velik nesmisel. V zborniku "Začetki glasbe – *The Origins of Music*, MIT Press 1999" se poučimo, da je glasba univerzalni pojav v živalskem svetu in da človek v tem pogledu ni nobena izjema. Glasba se začne že pri žuželkah, kjer nekatere obvladajo do 14 napevov, se nadaljuje pri pticah, kjer je blizu 4000 ptic pevk, od katerih posamezne obvladajo, ne boste verjeli, 1000–1800 pesmi in konča pri sesalcih. Vse ptice pevke se pesmi naučijo, med sesalci pa samo tuljni, kiti delfini in netopirji. Najmanj muzikalični so primati, pri katerih pojejo samo giboni in seveda človek.

Ne glede na zgoraj povedano je glasba predvsem človeška kategorija, tako kot jezik. Eno je nesporno povezano z drugim. Domneva se, da sta se jezik in glasba razvila skupaj na račun povečanja možganov med evolucijo človeške vrste. Pri človeku podobnih opicah (npr. šimpanzih) bi lahko govorili o zametkih glasbe (kričanje z bobnanjem), ne pa o zametkih jezika zaradi odsotnosti referenčnih klicev, tj. klicev, s katerimi bi označevali določene predmete. Za razvoj govora in glasbe pri neandertalcu ni nobenih anatomskih ovir, saj neandertlaci v tem pogledu niso bili drugačni od anatomsko modernih ljudi (AML). Poleg anatomskih kazalcev za obvladovanje govora so pomembni tudi arheološki kazalci, kot so dokazi ročne spretnosti, vedenjski vzorci, kot sta umetnost in religija, ter dokazi zapletenih dejavnosti, povezanih z bivališči. Vsega tega neandertalcem v celoti ne moremo odrekati. Kot druga vrsta so imeli lahko nekoliko drugačen stil, ki je nam težko prepoznaven, ali preprosto niso imeli priložnosti, da bi nadaljevali z razvojem tako kot njihovi tekmeci AML.

Glasba in ples sta, zaradi svoje družabne vloge, ljudem omogočila povezovanje v skupine, večje od družine, kar je bilo zelo pomembno za preživetje. Zato so korenine glasbe zelo stare, verjetno starejše od izuma ognja, orodij in bivališč. Od vokalne do instrumentalne glasbe je potem samo še korak. Če se je prvi prepričljiv dokaz za ta korak našel v Sloveniji in ne drugje, ni to naša krivda in z najdbo domnevne piščali v Divjih babah I se bodo morali slej ko prej sprijazniti tudi njeni nasprotniki.



Literatura

- ALBRECHT, G., C.-S. HOLDERMANN, T. KERIG, J. LECHTERBECK in J. SERANGELI (1998). "Flöten" aus Bärenknochen – Die frühesten Musikinstrumente? – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 28, 1–19.
- BASTIANI, G., J. DIRJEC in I. TURK (2000). Poskus ugotavljanja namembnosti kamenih artefaktov iz najdišča Divje babe I (Slovenija). Domneve o uporabi in obrabi nekaterih musterjenskih orodij. – *Arh. vest* 51, 13–69.
- BRODAR, M. (1999). Kultura iz jame Divje babe I. – *Arh. vest* 50, 9–57.
- BRODAR, M. (1985). Luknje v fosilnih kosteh. – *Razprave IV. Razreda SAZU* 26. Zbornik Ivana Rakovca, 29–48.
- CHASE, P. G. in A. NOWELL (1998). Taphonomy of a suggested Middle Paleolithic bone flute from Slovenia. – *Current Anthropology* 39, 549–553.
- DEBELJAK, I. (1996). Ontogenetic development of dentition in the cave bear. Ontogenetski razvoj zobovja pri jamskem medvedu. – *Geologija* 39, 13–77.
- D'ERRICO, FRANCESCO, PAOLA VILLA, ANA C. PINTO LLONA, AND ROSA RUIZ IDARRAGA. (1998a). A Middle Palaeolithic origin of music? Using cave-bear bone accumulations to assess the Divje Babe I bone "flute". – *Antiquity* 72, 65–79.
- HORUSITZKY, F. Z., (2003). Les flûtes paléolithiques: Divje babe I, Istállóska, Lokve etc. Point de vue des experts et des contestataires. (Critique de l'appréciation archéologique du spécimen n° 652 de Divje babe I et arguments pour la défense des spécimens Pb51/20 et Pb606 du MNM de Budapest) [Palaeolithic flutes: Divje babe I, Istállóska, Lokve etc. Viewpoints of experts and their adversaries. (Critique of archaeological appreciation of the Divje babe I specimen n° 652 and arguments to defend the specimens Pb51/20 et Pb606 in HNM in Budapest)]. – *Arh. vest* 54.
- KUNEJ, DRAGO., AND IVAN TURK. (2000). "New perspectives on the beginnings of music: Archeological and musicological analysis of a Middle Paleolithic bone 'flute'." – V: *The origins of music*. Edited by N. L. Wallin, B. Merker, and S. Brown, pp. 235–268. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- LAU, B., B. A. B. BLACKWELL, H. P. SCHWARCZ, I. TURK in J. I. BLICKSTEIN (1997). Dating a flautist? Using ESR (Electron spin resonance) in the Mousterian cave deposits at Divje babe I, Slovenia. – *Geoarchaeology. An International Journal* 12, 507–536.
- NELSON, D. E. (1997). Radiokarbonsko datiranje kosti in oglja iz Divjih bab I. Radiocarbon dating of bone and charcoal from Divje babe I cave. – V: I. Turk (ed.) *Moustérienska "koščena piščal" in druge najdbe iz Divjih b bab I v Sloveniji* (Mousterian "bone flute" and other finds from Divje babe I cave site in Slovenia), Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 2, 51–64.
- ŠERCELJ, A. in M. CULIBERG (1991). Palinološke in antrakotomske raziskave sedimentov iz paleolitske postaje Divje babe I (with English summary). – *Razprave 4. razreda SAZU*, 32, 129–152.
- TOŠKAN, B. (2001). The small mammals (*Mammalia: Insectivora, Chiroptera, Rodentia*) from cave Divje babe I (Slovenia) and the paleoenvironmental changes during the Late Pleistocene. – V: *7th International Cave bear Symposium Trieste*, 1–10, Trieste.
- TURK, I. (ed.) (1997). *Moustérienska "koščena piščal" in druge najdbe iz Divjih bab I v Sloveniji. Mousterian "bone flute" and other finds from Divje babe I cave site in Slovenia*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 2.
- TURK, I. (2003). Humans and carnivores in Slovenia during the Upper Pleistocene. Interactions between Neanderthals and the cave bear. – V: *Living with bears* (B. Krystufek, B. Flajsman in H. I. Griffiths ur.), 43–58, Ljubljana.
- TURK, I., F. CIMERMAN, J. DIRJEC, S. POLAK & J. MAJDIČ (1995). 45 000 let stare fosilne dlake jamskega medveda iz najdišča Divje babe I v Sloveniji. – *Arh. vest* 46, 39–51.
- TURK, I., D. SKABERNE, B. A. B. BLACKWELL in J. DIRJEC (2001). Morfometrična in kronostratigrafska analiza ter paleoklimatska razlaga jamskih sedimentov v Divjih babah I, Slovenija. Morphometric and chronostratigraphic sedimentary analyses and paleoclimatic interpretation for the profile at Divje babe I, Slovenia (Summary). – *Arh. vest* 52, 221–247.
- TURK, I., J. DIRJEC, G. BASTIANI, M. PFLAUM, T. LAUKO, F. CIMERMAN, F. KOSEL, J. GRUM in P. CEVC (2001). Nove analize "piščali" iz Divjih bab I (Slovenija) (New analyses of the "flute" from Divje babe I (Slovenia)). – *Arh. vest* 52, 25–79.
- TURK, I., D. SKABERNE, B. A. B. BLACKWELL in J. DIRJEC (2002). Ocena vlage v mlajšepleistocenskem kraškem okolju. Paleoklima in paleomikrookolje v jami Divje babe I, Slovenija. Assessing humidity in an Upper Pleistocene karst environment. Palaeoclimates and palaeomicroenvironments at the cave Divje babe I, Slovenia. – *Acta carsologica* 31/2:7, 139–175.
- TURK, I., G. BASTIANI, B.A.B. BLACKWELL in F. HORUSITZKY (2003). Domnevna musterjenska piščal iz Divjih bab I: psevdofakt ali prava piščal ali kdo je naredil luknje. – *Arh. vest* 54.

Dr. Anton Velušček, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU, Ljubljana

LJUBLJANSKO BARJE

V DOBI KOLIŠČ

Geografski oris in nastanek Ljubljanskega barja

Ljubljansko barje je južni del Ljubljanske kotline in meri 163 km². Nad poplavnim osredjem kotline (nadmorska višina 287–290 m) se dvigajo Sinja Gorica, Blatna Brezovica, Bevke, Kostanjevica, Grič, Vnanje Gorice, Grmez, Babna Gorica, s 390 m nadmorske višine najvišji osamelec

Plešivica in drugi vršaci na obrobju. Glavna vodna žila je reka Ljubljanica. Pomembni so tudi njeni pritoki, kot so Borovnišča, Iška, Iščica, Zrnica in Gradašča.¹

Ljubljansko barje je nastalo z ugrezanjem obsežnega območja Ljubljanske kotline, ki sta se ji v zadnji fazi priključili še Ljubljansko polje in Ljubljansko barje. Ljubljanska kotlina v širšem smislu obsega celotni ugreznjeni del od Ljubljane do Jesenic, v ožjem smislu pa Ljubljansko polje in Ljubljan-

¹ A. Lah in F. Adamič, Ljubljansko barje, v: *Enciklopedija Slovenije* 6, 262–263, Ljubljana 1992.

sko barje. Širša kotlina je starejšega nastanka. Svojo zasnovo je dobila pred približno tridesetimi milijoni leti, medtem ko sta Ljubljansko polje in Ljubljansko barje mlajši, nastali pred približno dvema milijonoma let. Barje prepredajo številni prelomi, ob katerih so se pogrezali posamezni kamninski bloki. Najgloblje je Barje v svojem jugovzhodnem delu. V tem delu so zaznali največjo poglobitev, ki jo je potrdila tudi vrtina pri Črni vasi. Ta je dosegla globino 117 m. Od teh poglobitev se dno postopoma dviga do obrobja oziroma do osamelcev, ki so dejansko pod mlade naplavine nepotopljeni deli dna Ljubljanskega barja in so ostali na suhem. Njihova geološka sestava ustreza sestavi obrobja in podlage. Vse udornine, ki so nastale s pogrezanjem, je zapolnila površinska voda s svojimi usedlinami in nanosi. Dno Barja se je zato zaradi novih obremenitev še hitreje pogrezalo. V petsto letih se je spustilo za en meter.

Na Ljubljanskem barju srečamo menjavanje prodnatih, glinenih in šotnih plasti. Enkrat je Barje bilo velika prodnata ravan s posameznimi vodnimi zalivčki, drugič je bolj ali manj plitvo jezero z bogato floro in favno, tretjič zopet neprehodno močvirje in šotišče. Zgornji del vrtine pri Črni vasi kaže, da se kmalu pod površjem nahaja približno petnajst metrov debela plast polžarice, včasih prepredena s plastmi peska. V njej dobimo bogato favno polžev in školjk. Polžarica oziroma jezerska kreda dokazuje, da je po zadnji ledeni dobi na Ljubljanskem barju obstajalo jezero. Ker ležijo ostanki koliščarskih naselbin povečini neposredno na polžarici, domnevamo, da so kolišča stala na vodi. Na podlagi lege naselbin sklepamo, da so stale na obrežju tedanjega jezera in da so se skozi čas skupaj z jezerom premikale proti središču Ljubljanskega barja, ki ga je v drugem tisočletju pr. Kr. dokončno preraslo barje. To dokazujejo plasti nad polžarico, ki so bogate z rastlinskimi ostanki: to so rjava glina, šotno blato, šota in humus. Šota nastaja v močvirnih območjih, kjer morajo vladati posebne razmere za njen nastanek. Idealne so takrat, kadar se ozemlje enakomerno pogreza, tako da ne pride niti do osušitve močvirja niti do ojezeritve.

Zgodovina raziskovanj koliščarskih naselbin na Ljubljanskem barju

Raziskovanje koliščarskih naselbin na Ljubljanskem barju delimo na več raziskovalnih obdobij, ki predstavljajo smiselne, med seboj ločene celote:

1. obdobje odkritij prvih prazgodovinskih najdb na Ljubljanskem barju (od okoli 1826 do 1875);
2. obdobje odkritij prvih koliščarskih naselbin (od 1875 do 1908);
3. raziskovanje kolišč v dvajsetem stoletju (od 1931 do 1996);
4. najnovejše raziskovalno obdobje (od leta 1995 naprej).

1. Obdobje odkritij prvih prazgodovinskih najdb na Ljubljanskem barju

Čas med letoma 1826 in 1875 označujemo kot obdobje odkritij prvih prazgodovinskih najdb na Ljubljanskem barju. To so rožene in kamnite sekire ter drevaki. Odkritja povezujemo z osuševalnimi deli, z gospodarskim rezanjem šote in izgradnjo t. i. 'Južne železnice'. Za to obdobje je značilno, da domači učenjaki najdb še niso znali pravilno vrednotiti. Šele novica, da je Ferdinand Keller v Švici leta 1854 odkril ostanke prazgodovinskega kolišča, jih je toliko vznemirila, da so začeli najdbe iz daljne preteklosti, ki so jih našli pri raznih delih na barju bolj natančno beležiti. In prav zaradi posamičnih najdb so družno s tujimi učenjaki predvideli podobne naselbine, kot so jih odkrili v Švici in kmalu nato² še na Koroškem v Avstriji, tudi na Ljubljanskem barju. Dogodki v sedemdesetih letih 19. stoletja so upravičenost domneve potrdili.

2. Obdobje odkritij prvih koliščarskih naselbin

Začetek obdobja odkritij koliščarskih naselbin moramo postaviti v mesec julij 1875. leta, ko so delavci pri kopanju jarkov ob Lžanski cesti naleteli na ostanke koliščarjev: vertikalne kole, živalske kosti in staro lončenino. O odkritju je bil obveščen Dragotin Dežman, muzejski kustos v Ljubljani, ki je z izredno naglico organiziral prva uradna arheološka izkopavanja v Sloveniji. V treh izkopavalnih sezonah je raziskal oziroma odkril tri kolišča na ledinah Kepje in v Partih na levem bregu Iščice in dve kolišči na ledini Spodnje mostišče na njenem desnem bregu. Po Dežmanovem pričevanju so na najlepše keramične najdbe naleteli leta 1876, ko so bili najdeni tudi kalupi in skoraj vsi bakreni predmeti z lžanskih kolišč.

Zaradi odmevnosti odkritij so koliščarji in njihova kultura nenadoma postali zanimivi in ne preseneča, da se je kmalu nato zelo povečalo število novih najdišč z najdbami. Med raziskovalci in odkritelji tako beležimo ponovno Dežmana, grofa Attemsa in številne druge po imenu neznane iskalce starin. Leta 1907 in 1908 je na Ljubljanskem barju raziskoval tudi prvi šolani arheolog, ki je deloval na Slovenskem, Walter Šmid. V Notranjih Goricah je izkopal zelo veliko koliščarsko naselbino. Žal je kmalu zatem zapustil Slovenijo in odšel na novo službeno dolžnost v avstrijski Gradec. To je tudi obdobje, ko so izjemne koliščarske najdbe z Ljubljanskega barja postale slavne zunaj dežele Kranjske. V svojih študijah so jih enakopravno obravnavali vodilni raziskovalci evropske prazgodovine, kot so bili Moritz Hoernes ter nekoliko kasneje Oswald Menghin in V. Gordon Childe.

² V začetku šestdesetih let 19. stoletja.

3. Raziskovanje kolišč v dvajsetem stoletju

S Šmidovim odhodom na Štajersko so na Kranjskem in kasneje v Sloveniji kolišča z Ljubljanskega barja utonila v pozabo. Šele leta 1931 je namreč Rajko Ložar z izdajo *Vodnika po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani* (1931) ponovno opozoril na v svetu takrat že znamenito koliščarsko kulturo z Ljubljanskega barja. Ložar je bil tudi pobudnik novih terenskih raziskav na Barju, ki jih je moral zaradi zamude, nastale s pogajanjem o odškodninskih zahtevkih lastnikov zemljišč, nastopa slabega vremena in nato vojne kmalu prekiniti. O njegovem zanimanju za koliščarje kažejo številni prispevki v strokovnih revijah, ki so izšli pred drugo svetovno vojno in med njo. Ložar je bil prvi pri nas, ki se je posvetil nekaterim terminološkim problemom. Z močnimi argumenti je za stavbe na kolih utemeljil izraz **kolišče**. Bil je tudi eden izmed prvih, ki je zelo poglobljeno, po takrat veljavni znanstveni metodi, časovno umestil koliščarske naselbine in najdbe z Ljubljanskega barja. Žal je ta imenitni raziskovalec po drugi svetovni vojni odšel iz Slovenije. Umrli je leta 1985 v Združenih državah Amerike.

Ložarjevo vztrajno osveščanje o davnih koliščarjih je obrodilo mnogo sadov. Med drugo svetovno vojno so tako kopači pri kopanju novih jarkov okoli Blatne Brezovice naleteli na več nepoznanih koliščarskih naselbin, ki so zelo spremenile sliko o razprostranjenosti kolišč na Ljubljanskem barju. Izkazalo se je, da poleg že znanih kolišč v okolici Iga, pri Notranjih Goricah in na območju Ljubljane obstajajo koliščarske naselbine tudi okoli osamelca Blatna Brezovica.

Kmalu po drugi vojni je izšlo delo Antona Melika *Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem* (1946). Kljub temu, da Melik obravnava barje z geografskega in zgodovinskega stališča, se je kot domačin, po rodu iz Črne vasi na Ljubljanskem barju, posvetil tudi mostiščarjem, kakor jih on imenuje. V poglavju o mostiščarjih in njihovi kulturi obsežno predstavi problematiko kolišč na Ljubljanskem barju. Še posebej izčrpen je njegov seznam drevakov in drugih plovil. V povojni arheološki literaturi pa se Melikovo delo najpogosteje navaja predvsem zaradi njegove hipoteze o obstoju t. i. 'mostiščarskega jezera'.

Leta 1953 je pričel z raziskovalnim delom na Ljubljanskem barju Josip Korošec, nestor povojne slovenske prazgodovinske arheologije. S kolegom Staškom Jessetom in študenti arheološkega seminarja je izkopaval na kolišču Lipovec pri Blatni Brezovici. S pomočjo domačinov je isto leto odkril še več koliščarskih naselbin okoli Blatne Brezovice: Za mežnarijo, kolišče v bližini Zrnice, Za strugo itn. V tem letu je bilo odkrito tudi kolišče Šivčev prekop, ki je opredeljeno za najmlajše kolišče na Ljubljanskem barju. Naslednje leto pa je bilo odkrito kolišče Založnica pri Kamniku pod Krimom.

Korošec je k raziskovanju naselbine pri Blatni Brezovici in Založnice pritegnil raziskovalce drugih strok; šlo je za pomembne začetke interdisciplinarnega raziskovanja Lju-

bljanskega barja. Tako je biolog Alojz Šercelj obdelal palinološki profil kolišča Založnica, ukvarjal se je tudi z ksilotomskimi analizami, tj. z determiniranjem lesnih vrst, Ivan Rakovec pa se je ukvarjal s kostnimi ostanki z barjanskih kolišč.

Leta 1953 je bilo odkrito tudi kolišče Resnikov prekop pri Igu. Ob tej priložnosti je Jesse na prostranem območju severno in severovzhodno od Iga zastavil več sond. Pri izkopavanju ob Strojnovi vodi je naletel na že prekopane plasti, ki jih je povezoval z Dežmanovimi izkopavališči. S sondiranjem je ugotovil lego petega Dežmanovega kolišča. S sondo 1 pa je odkrili novo kolišče, kasneje imenovano Maharski prekop, in ne četrtega Dežmanovega kolišča, kot je Jesse napačno domneval. V tem obdobju so z intenzivnimi topografskimi obhodi ledine Kepje in v Partih severno od Iga odkrili še dve novi lokaciji s koliščarskimi najdbami.

Leta 1957 je Jesse ponovno sondiral na območju kolišča Resnikov prekop. To sondiranje in širše zastavljeno raziskovanje leta 1962, ki ga je vodil prof. Korošec, je pokazalo, da gre za kolišče z najstarejšo keramiko na Barju. Med sondiranjem na Resnikovem prekoku v letu 1957 je Jesse odkril tudi koliščarske najdbe na ledini Gornje mostišče, nekaj sto metrov stran od Resnikovega kanala.

V petdesetih in v zgodnjih šestdesetih letih so bile objavljene tudi pomembne koliščarske najdbe iz Ljubljane, ki so bile najdene v okolici Špice v Ljubljani. Že od leta 1883 je namreč na obstoj kolišča v Ljubljani opozarjalo več avtorjev. Še pred drugo svetovno vojno Ložar omenja navpično zabite kole pod nekdanjim Marijinim kopališčem ('Marien Badom') na Špici.

Leta 1963 so na kolišču Resnikov prekop ponovno zastavili več poizkusnih sond z namero, da se ugotovi obseg naselbine. Raziskovanje je vodila Tatjana Bregant. Istega leta je bilo zastavljeno tudi obsežnejše sondiranje na ledinah v Partih in Kepje. Izkopali so več kot 82 manjših sond in kontrolni jarek ob Partovskem kanalu. Namen sondiranja je bil izključno topografski: razvozlati že od Ložarja naprej aktualen problem lege Dežmanovih izkopavališč. Sonde so prinesle mnogo novih podatkov, toda lege Dežmanovih sond na območju med Ižansko cesto in Iščico niso odkrili.

V letu 1969 je Narodni muzej izdal pomemben katalog najdb z Ižanskega, ki jih je izkopal Dežman: *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*. Avtorja sta Paola in Josip Korošec. To delo je še vedno ena izmed največ citiranih arheoloških publikacij, ki so kdaj koli izšle v Sloveniji.

Leta 1970 so se začela ponovna arheološka izkopavanja na Ljubljanskem barju. Bregant je zastavila sondo na ledini Spodnje mostišče, v bližini prve Jessetove sonde iz leta 1953. Kolišče, ki je v literaturi poznano pod imenom Maharski prekop, so raziskovali tudi v letih 1972, 1973, 1974, 1976 in 1977. Raziskali so površino 1208 m². Na Ljubljanskem barju tako prvič dobimo pomembne podatke o notranji organiziranosti prazgodovinske koliščarske naselbine. Raziskovanje Maharskega prekopa je izredno

pomembno tudi zato, ker so ob arheoloških izkopavanjih potekale številne naravoslovne raziskave.³

Čeprav so raziskovalci najdbe s kolišča Maharski prekop sprva datirali v obdobje pred znamenitimi Dežmanovimi kolišči, je kasneje prevladalo mnenje, da sodijo v bronasto dobo. Šele pozneje so na osnovi številnih radiokarbonskih datumov,⁴ palinoloških analiz ter nenazadnje tudi s tipološko analizo keramike to tezo ovrgli in naselbino pravilno postavili v 4. tisočletje pr. Kr.

Med izkopavanji na Maharskem prekoku so zastavili več poizkusnih sond na drugih mestih po ledini Spodnje mostišče in pri tem odkrili še nekatere koliščarske naselbine oziroma najdbe, ki naj bi bile sočasne najdbam s kolišča Maharski prekop.

Leta 1974 je Zorko Harej zasadil lopate na kolišču v Notranjih Goricah. Odkril je mesto, kjer je v začetku stoletja izkopaval Šmid. Zaradi izkopa kanalizacijskega jarka, ki je presekali koliščarsko kulturno plast je na kolišču v Notranjih Goricah zastavil še nekaj sond tudi v letu 1979.

Harej pa je veliko bolj znan po raziskovanju na kolišču Parte, ki ga je vodil v letih 1976 do 1981. V eni izmed izkopavalnih sezon je odkril zaradi požara seseden horizontalni del koliščarske hiše, doslej edino najdbo te vrste na Barju.

Leta 1979 so v sklopu priprav na izgradnjo ljubljanske južne obvoznice na severovzhodu Barja potekale intenzivne arheološke terenske raziskave, ki so skupaj z rezultati predstavljene v posebnem zborniku *Arheološka zaščitna raziskovanja na Ljubljanskem barju v letu 1979*, I. del, kjer je prvič objavljen precej natančen popis prazgodovinskih najdišč z Ljubljanskega barja.

Naslednje pomembno poglavje v raziskovanju Ljubljanskega barja je povezano z delovanjem Davorina Vuge. Med njegova pomembna odkritja lahko štejemo najdišča kamnite industrije. Prvo najdišče takšne vrste je Vuga odkril že leta 1974 na ledini Gmajna severno od Iga. Skupaj z Ivanom Turkom sta nato odkrila najdišča Za hribom, Zamedvedica, Sv. Lovrenc, Kanale, Njiva, Pluše, Breg, Postrane itn. Na najdiščih, kot so Gmajna, Postrane, Vrbičev hribec in Breg, so bile zastavljene tudi manjše sonde. Pri večini teh najdišč predpostavljamo, da gre za sledove predneolitske, tj. srednje kamenodobne ali mezolitske poselitve barja. Leta 1982 je Vuga objavil tudi zelo popularen arheološki vodnik z naslovom *Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih*.

V približno tem času, natančneje leta 1984, je v *Arheološkem vestniku* izšel prispevek nemškega prazgodovinarja Hermanna Parzingerja, v katerem so s tipološko analizo lončenine prvič doslej pravilno kronološko razvrščene koliščarske naselbine Ljubljanskega barja. Pomembna pa je tudi ugotovitev, da je bila poselitev kolišč na Ljubljanskem barju predvsem tesno povezana z dogajanjem v srednjem Podonavju.

In končno je med raziskovalci na Ljubljanskem barju, ki so zaznamovali dvajseto stoletje, potrebno omeniti še Janeza

Dirjeca. Pod vodstvom Tatjane Bregant je več let opravljaj arheološki nadzor nad čiščenjem glavnih odvodnih jarkov. Dirjec še danes velja za odličnega poznavalca koliščarskih najdišč na Ljubljanskem barju. Eden izmed rezultatov njegovih prizadevanj je ponovno odkritje pozabljenega kolišča v bližini Zrnice, kjer je leta 1987 tudi sondiral. Odkril je tudi kolišče Na mahu pri Blatni Brezovici, Stare gmajne pri Verdu ter nedavno še koliščarsko naselbino Črešnja pri Bistri. Izkopal in dokumentiral je več drevakov. Danes je zaposlen na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, kjer aktivno sodeluje pri najnovejših raziskavah na Ljubljanskem barju.

Leta 1996 je bila v Cankarjevem domu postavljena razstava 'Pozdravljeni, prednamci!' V okviru razstave je T. Bregant na ambiciozen in privlačen način predstavila njen pogled na Barjanska kolišča. Nekakšen povzetek skoraj polstoletnih raziskav, v katerih je bila večinoma tudi sama udeležena. To je bilo hkrati njeno zadnje avtorsko delo, v katerem obravnava kolišča z Ljubljanskega barja, pred smrtjo leta 2002. Ker se je od postavitve razstave do danes slika o koliščarski dobi na Ljubljanskem barju v mnogočem zelo spremenila, se zdi smiselno, da ravno to razstavo razumemo kot mejnik, zaključek obdobja raziskovanj v dvajsetem stoletju.

4. Najnovejše raziskovalno obdobje na Ljubljanskem barju

Neodvisno od postavitve razstave 'Pozdravljeni, prednamci! Ljubljana od prazgodovine do srednjega veka' v Cankarjevem domu smo leta 1995 na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU v sodelovanju z Dendrokronološkim laboratorijem Katedre za tehnologijo lesa Biotehniške fakultete v Ljubljani, ki ga vodi Katarina Čufar, začeli z arheološko-dendrokronološkimi raziskavami na Ljubljanskem barju. V prvem obdobju so bile raziskave usmerjene v kartiranje arheoloških najdišč ter terensko preverjanje virov. Nato so sledile arheološke terenske raziskave. Na najdiščih Založnica, Hočevarica, Stare gmajne in Črešnja pri Bistri smo dokumentirali najdbe in vzorčili les v drenažnih jarkih. V želji, da dobimo arheološki les za dendrokronološke raziskave, smo ponovno prekopali že raziskani območji na najdišču Parte in Blatna Brezovica (Lipovec). Najdišča Spodnje mostišče 1 in 2 ter Parte-Iščica se danes delno nahajajo v strugi Iščice. Raziskave smo zato izvedli s pomočjo potapljačev z Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete. V letu 1998 smo sondirali na Hočevarici. Pri tem smo bili prvi v Sloveniji, ki smo pri arheološkem izkopavanju uporabljali izkopavalno ploščad. Pomembno je tudi, da smo kulturno plast iz sonde skoraj v celoti presejali. Čeprav je sonda obsegala samo 8 m², smo s to metodo zajeli ogromno količino podatkov, ki nam veliko povedo o življenju in okolju v okviru drugi četrtini četrtega tisočletja pr. Kr. V letu 2004 bo o Hočevarici izšla monografija, v

³ Analize makroskopskih in mikroskopskih rastlinskih ostankov, ksifotomske analize, determiniranje živalskih ostankov, raziskave mineralne sestave in mikrostrukture keramike s kolišča, pedološke raziskave, radiokarbonsko datiranje lesa itn.

⁴ Zelo razpršeni datumi kažejo na okviro 4. tisočletje pr. Kr.

kateri s svojimi prispevki sodeluje 16 avtorjev. In kar se nam zdi še posebej pomembno, gre večinoma za domače strokovnjake.

Podobno izkopavalno metodo kot na Hočevarici smo uporabili tudi pri ponovnem sondiranju na Resnikovem prekopu v letu 2002. Rezultat izrazito interdisciplinarnega raziskovanja, v zadnjih letih se je Inštitut za arheologijo kadrovske okrepil z arheozoologom Borutom Toškanom in palinologinjo Majo Andrič, pri raziskovanju pa je sodeloval tudi študent Janez Turk, ki je pod mentorstvom Jerneja Pavšiča, naredil sedimentološko analizo profila, je izredno presenetljivo odkritje. Na Resnikovem prekopu smo namreč odkrili nepravilno sedimentacijo. To v marsičem pojasnjuje, zakaj je bilo najdišče že od odkritja leta 1953 do danes tako drugačno od ostalih najdišč na Barju. Ker so laboratorijske raziskave še v teku, bomo na to temo lahko več povedali, ko bodo raziskave končane in bo gradivo pripravljeno za strokovno objavo. Ob naštevanju raziskovalnih akcij na Barju pa moramo omeniti tudi finanserja, ki raziskave na Barju pravzaprav omogoča. To je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Trenutno poteka triletni temeljni raziskovalni projekt *Arheološke in dendrokronološke raziskave na Ljubljanskem barju*, za katerega je odgovorni nosilec podpisani.

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU pa ni edini, ki v zadnjem obdobju raziskuje na Ljubljanskem barju. Najprej je treba omeniti izredno pregledno delo o koliščih na Ljubljanskem barju, ki ga je napisala Tatjana Greif: *Prazgodovinska kolišča Ljubljanskega barja. Arheološka interpretacija in poskus rekonstrukcije načina življenja* (1997). Pomembne so tudi raziskave Mihaela Budje z Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete, ki so usmerjene predvsem na preučevanje mezolitske in najzgodnejše neolitske poselitve na Barju, ter raziskave Andreja Gasparija in ekipe iz Narodnega muzeja Slovenije, ki se ukvarja z najdbami iz Ljublanice. Kakor koli že, na Barju potekajo zelo intenzivne raziskave, tako tudi rezultati niso izostali. Predstavljamo jih v nadaljevanju.

Metode datiranja prazgodovinskih artefaktov in dob

Zaradi boljšega razumevanja in velikih sprememb, ki jih vnašamo v šolsko literaturo, bomo v nadaljevanju najprej predstavili nekaj splošnih ugotovitev, do katerih se je v zadnjih desetletjih dokopala prazgodovinska arheologija. Tako bomo nekaj besed posvetili 'novim' datacijam prazgodovinskih dob in nekaterim metodam, s pomočjo katerih danes lahko datiramo najdbe, naselbine ali arheološke plasti. Sledila bo predstavitev poselitvene slike Ljubljanskega barja v koliščarski dobi, ki temelji predvsem na rezultatih najnovejših arheoloških in dendrokronoloških raziskav. Ob tem bodo seveda upoštevana tudi starejša odkritja na Ljubljanskem barju in moderna dognanja s sorodnih najdišč v srednji Evropi, predvsem v Švici, Nemčiji, Franciji in Italiji.

Relativno datiranje

Osnovna in danes po krivici nekoliko zapostavljena metoda, ki jo arheologi uporabljamo za datiranje arheoloških najdb in najdišč, je medsebojno primerjanje arheoloških najdb, t. i. **komparativna metoda**, ki jih predhodno razvrstimo po tipološkem, tj. v širšem pomenu neke vrste oblikovnem kriteriju, in stratigrafskem kriteriju. Predpostavlja se, da podobne oblikovne in druge značilnosti kažejo na isto obdobje. Čim večja je podobnost, tem verjetnejša je sočasnost. Natančnost metode je odvisna predvsem od raziskanosti preučevane skupine najdb in območja, ki se ga preučuje. Samostojno komparativna metoda ne daje absolutnih datumov, jo je pa mogoče odlično kombinirati z vsemi drugimi metodami.

Iz komparativne metode izhaja t. i. **klasična metoda**. Gre za navezovanje medsebojno primerljivih arheoloških najdb na znane historične dogodke. Starejše datacije evropske prazgodovine tako temeljijo na zgodovinskih kronologijah egipčanskih in mezopotamskih kraljevskih dinastij. Rezultat je t. i. **nizka kronologija**. Danes se je za starejša prazgodovinska obdobja metoda izkazala kot neuporabna in se jo polagoma opušta. Po tej metodi lahko celotno koliščarsko dobo na Ljubljanskem barju postavimo v čas med okoli 2400 do 1700 pr. Kr.

Absolutno datiranje

Z razvojem naravoslovja je tudi arheologija pridobila več metod za datiranje arheoloških najdb in najdišč. Pri absolutnem datiranju mlajših prazgodovinskih najdišč v Sloveniji uporabljamo največ radiokarbonsko metodo in v zadnjem času tudi dendrokronološko metodo.

Radiokarbonska metoda temelji na merjenju preostale količine ogljikovega izotopa ^{14}C v nekoč živem organizmu. Takoj po smrti se namreč sproži proces razpadanja izotopa, in ker je njegova razpolovna doba znana, ocenjena je na 5730 let, se količino lahko meri. V nekaterih primerih lahko s to metodo dosežemo natančnost v okviru desetih let. Z radiokarbonsko metodo je mogoče datirati samo zadovoljivo količino nekoč živega organizma (zadostuje zelo majhna količina), ki je umrl v obdobju pred največ okoli 45000 leti. Končni produkt radiokarbonske metode absolutnega datiranja je t. i. **visoka kronologija**.

Dendrokronološka metoda temelji na preučevanju širin branik v drevesih. Osnova metode je torej primeren les. Trenutno je omejena na obdobje zadnjih 10000 let. S to metodo lahko pri optimalnih pogojih dosežemo natančnost na pol leta. Uporabna je za datiranje historičnega (strešne konstrukcije, pohištvo, leseni glasbeni instrumenti, okvirji slik itn.) in arheološkega lesa. V Sloveniji dobimo največ prazgodovinskega arheološkega lesa na Ljubljanskem barju. Za absolutno datiranje naselbin na Ljubljanskem barju dendrokronološko metodo kombiniramo z radiokarbonsko.

Prazgodovinske dobe v Sloveniji

Arheologi delimo prazgodovino na več obdobj ali dob: *paleolitik* ali staro kameno dobo, *mezolitik* ali srednjo kameno dobo, *neolitik* ali mlajšo kameno dobo, *eneolitik* oziroma bakreno dobo, bronasto in železno dobo.

Ker obravnavamo Ljubljansko barje v dobi koliščarjev, bo v nadaljevanju na kratko predstavljeno predvsem neolitsko in eneolitsko obdobje v Sloveniji.

Najprej pa se za trenutek ustavimo pri izrazih, kot sta **koliščarska doba**, **obdobje kolišč**. V teh izrazih je na Ljubljanskem barju zaobjeto obdobje med okoli 4500 do prve polovice 2. tisočletja pr. Kr., ko je za Barje značilen naselbinski tip kolišče. Ne gre za kulturno enotno dobo. Je tudi več vmesnih prekinitev v poselitvi. Na splošno pa začetek obdobja sodi na konec neolitika, traja skozi ves eneolitik in se sklene v zgodnji bronasti dobi.

Neolitik ali mlajša kamena doba

Doba prvih poljedelcev, živinorejcev in izdelovalcev lončenine, doba prvih stalnih naselbin.

Obdobje začetka neolitika v Sloveniji se od pokrajine do pokrajine razlikuje. Na zahodu Slovenije (matični Kras in Obala) se neolitik začne nekje v sredini 6. tisočletja pr. Kr. Nosilci so predvsem potujoči pastirji drobnice, ki so kulturno blizu krogu srednje neolitske vzhodnojadrske kulture. Za bivališče se uporabljajo predvsem jame.

V osrednji in vzhodni Sloveniji moremo začetek neolitskega obdobja postaviti na začetek 5. tisočletja pr. Kr. Nosilci so poljedelci in živinorejci, ki so kulturno blizu krogu panonske poznoneolitske kulture. Gradijo se naselbine na odprtem, največkrat na naravno zavarovanih rečnih okljukih in na izstopajočih višinskih točkah.

Eneolitik (lat. *aeneus* = iz bakra; gr. *lithos* = kamen) oziroma bakrena doba

Doba bakra, doba številnih gospodarskih in družbenih sprememb, nove iznajdbe (prve države, načrtna selekcija goveda in drobnice, iznajdba rala, jarma, kolesa itn.).

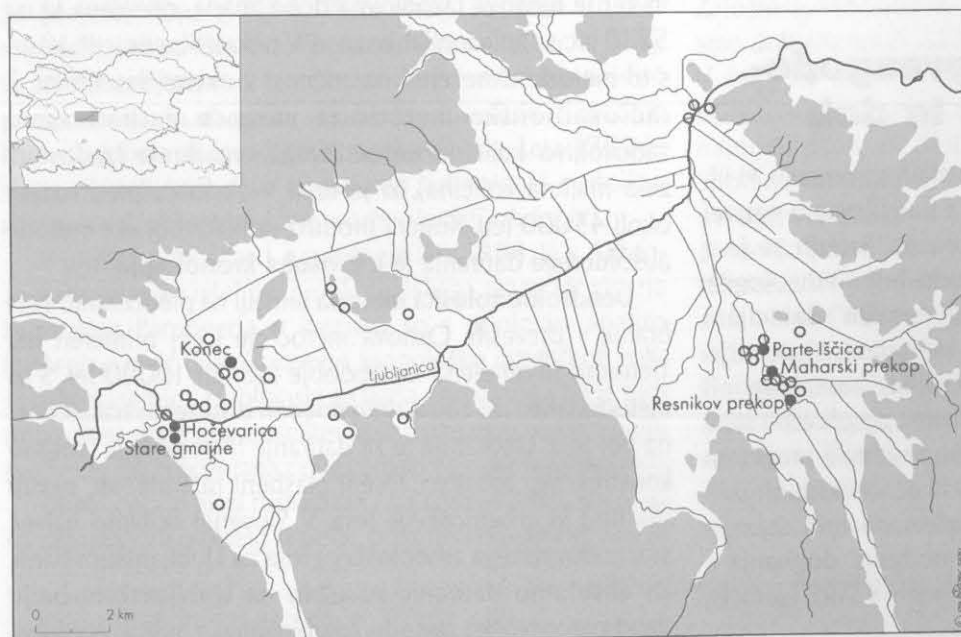
Kdaj se eneolitik v Sloveniji začne, še ni povsem razjasnjeno, najbrž nekje proti koncu 5. tisočletja pr. Kr. Za razliko od neolitskega pa je eneolitsko obdobje veliko bolje dokumentirano v osrednji in vzhodni Sloveniji kot na zahodu. Največ eneolitskih najdišč poznamo z Ljubljanskega barja. Iz najdb v naselbinah, bodisi s kolišč bodisi z višinskih ali jamskih naselbin, vemo, da so se ukvarjali tudi s pridobivanjem in oblikovanjem predmetov iz bakra. Raziskave kažejo, da moremo zaključek eneolitskega obdobja postaviti v okvirno 24. stoletje pr. Kr., tj. v čas okoli 100 let po izgradnji Keopsove piramide v Egiptu.

Poselitvena slika Ljubljanskega barja v koliščarski dobi

Kakor je že uvodoma omenjeno, je v koliščarski dobi na Ljubljanskem barju še obstajalo po površini razmeroma veliko jezero, ki pa je počasi izginevalo. Koliščarske naselbine so bile zelo verjetno postavljene na obrobju jezera.

Najstarejša kolišča

Najstarejše koliščarske naselbine sodijo v 5. tisočletje pr. Kr. Na Barju poznamo več najdišč iz tega časa, bolje raziskan je samo **Resnikov prekop** v okolici Iga. Kolišče, najverjetneje gre za manjšo skupino hiš, je iz obdobja okoli



Slika 1: Koliščarske naselbine na Ljubljanskem barju. 5. tisočletje: Resnikov prekop; 4. tisočletje: Hočevarica, Maharski prekop, Stare gmajne; 3. tisočletje (eneolitik): Parte-lščica; 3. tisočletje (bronasta doba): Konec; priprava: Mateja Belak.

4500 let pr. Kr. Pri raziskavah, ki jih je na Resnikovem prekopu izvedel Inštitut za arheologijo ZRC SAZU leta 2002, je bilo ugotovljeno, da je najdišče že v prazgodovini sprala še neznana površinska tekoča voda iz zaledja. Kljub temu se je do danes ohranilo zadostno število najdb, na osnovi katerih lahko Resnikov prekop kulturno opredelimo in ga povežemo z drugimi naselbinami 5. tisočletja po osrednji Sloveniji. Prevladuje lončenina svetlih barvnih tonov, najti je tudi kamnita orodja. Zelo maloštevilne so kostne najdbe, ki kažejo, da so redili domače govedo in ovce, ulovili jelena, losa, medveda, ptice in ribe. Nekaj žitnih zrn kaže, da so se v zaledju ukvarjali tudi s poljedelstvom.

Hočevarica pri Verdu, kolišče iz druge četrtine 4. tisočletja pr. Kr.

Po obdobju Resnikovega prekopa pride na Ljubljanskem barju do daljše prekinitve v poselitvi, saj je naslednja naselbina dokumentirana šele v 37. stoletju pr. Kr., in sicer gre za **Hočevarico** pri Verdu, ki zaradi izjemnih najdb zasluži nekoliko podrobnejšo obravnavo.

Najdišče je bilo odkrito leta 1992. Leta 1995 so bili iz jarka odvzeti prvi vzorci za dendrokronološke raziskave, podobno tudi leta 1998, ko je bilo opravljeno tudi manjše sondiranje.

Vertikalna razporeditev plasti je pokazala, da sta na najdišču dejansko obstajali dve vasi. Ker arheološke najdbe iz obeh kažejo na veliko podobnost, se domneva, da je šlo za isto kulturno ozadje. To potrjujejo tudi absolutni datumi, ki kažejo, da sta obe vasi, ena za drugo, obstajali v razmeroma kratkem obdobju v 37. in prvi polovici 36. stoletja pr. Kr., tj. v obdobju od okoli 5700 do 5550 let pred sedanjostjo.

Vertikalna razporeditev plasti tudi kaže, da so bile stavbe najverjetneje postavljene na vodi ter da gre za kolišče. Na podlagi determinacije lesa kolov je ugotovljeno, da so za gradnjo hiš največ uporabljali jesenov in tudi, toda veliko

manj od jesenovega, hrastov les. Približno četrtnina vzorcev je pripadala drugim vrstam, med katerimi je prevladovala jelša, pojavljajo pa se še jelovi, topolovi, vrbovi in leskovi koli. Nasprotno pa so za kurjavo porabili največ leskovega in jelševega lesa, veliko manj pa že jesena, še manj buke, hrasta, javorja, jerebika itn.

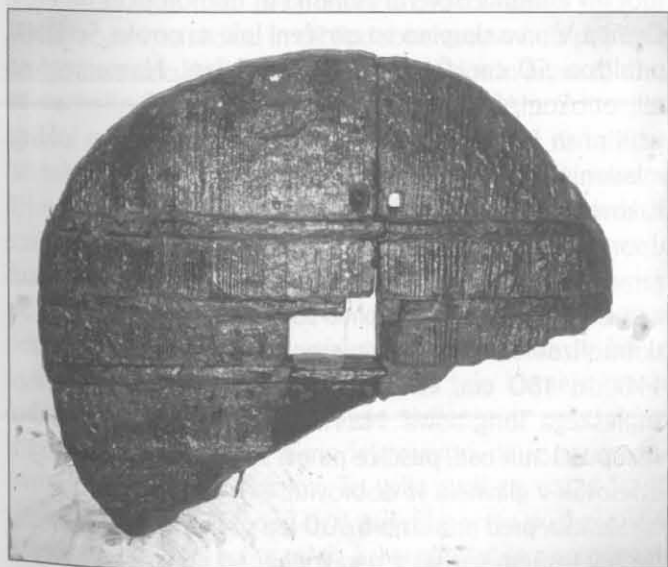
Koliščarji s Hočevarice so si v bližini, verjetno v smeri proti trdinskemu svetu pod 605 m visokim Javorcem v Menišiji, obdelovali polja. Na njih so gojili ječmen in več sort pšenice. Na odprtih travniških površinah se je verjetno pasla živina. Kostne najdbe sicer kažejo, da domače govedo ni bilo preveč priljubljeno. Nekoliko več kosti je pripisano drobnici in psu. Največ kostnih ostankov domačih živali domnevno pripada domačemu prašiču, katerega ostanke je bilo sicer težko ločevati od kosti njegovega divjega sorodnika.

Kakor kažejo izsledki raziskave ostankov makrofavne sesalcev, je bil pomemben delež drobnice zaklan med prvim in četrtem letom starosti, pri čemer so nekateri osebki dočakali tudi precej višjo starost, npr. 8 do 10 let. Podobno se domneva tudi za govedo oziroma za prašiča. Torej se zdi, da so na Hočevarici redili domače živali predvsem za meso in maščobo.

Preskrbo z mesom je v veliki meri zagotavljal ali dopolnjeval tudi lov. To dokazuje sestava plena, saj prevladujejo odrasli osebki divjih živali. Največ so lovili srno, ki ji najbolj ustreza življenjski prostor, kot je gozd z gosto podrastjo in grmišča, torej mozaičen preplet travnikov, pašnikov in njiv z majhnimi gozdički. V večjem obsegu so verjetno lovili tudi divjega prašiča, ki danes v Sloveniji poseljuje listnate in mešane gozdove, ustrezajo pa mu tudi obsežnejša močvirja. Veliko manj uplenjenih osebkov pripada navadnemu jelenu, ki sicer danes pri nas živi največ v dinarskih bukovo-jelovih gozdovih in njihovih spremenjenih, zlasti zasmrečenih sestojev, v nižinskem delu pa tudi v poplavnih gozdovih. Gre za tipično gozdno žival, ki ji najbolj ustrezajo stičišča gozdov in odprtih (obdelovalnih) površin. Med lovnimi živalmi je z nekaj kostmi zastopan tudi medved, naš največji predstavnik zveri.

Poleg večjih živali, ki so prispevale zadovoljivo količino mesa, pa so predvsem zaradi krzna lovili tudi manjše divje živali. Kostni ostanki dokazujejo, da so ujeli bobre, žival, za katero je značilno, da živi izključno ob vodah, ki so gosto obrasle z vrhami, topoli, jelšami in brezami. V potokih bobri gradijo jezove ter s tem vzdržujejo zeleno višino vodne gladine nastalih jezer. Ta morajo biti dovolj globoka, da voda pozimi ne zamrzne do dna, saj imajo bobri tam zalogo vej. Bobrišče, ki je narejeno iz vej, je blizu jezu, na kakem otoku ali pa na bregu. Predvsem zaradi krzna so verjetno lovili vidro, ki živi v rekah, potokih in jezerih. Morda pa tudi jazbeca, lisico in divjo mačko, še danes značilne prebivalce gozdov in obgozdni območij na barjanskem obrobju.

Pomemben vir beljakovin v prehrani so bile tudi ribe. V vzorcu s Hočevarice so zastopane izključno vrste, ki danes živijo v spodnjih tokovih večjih rek in v številnih stoječih



Slika 2: Leseno kolo s Starih gmajn, druga polovica 4. tisočletja pr. Kr.; fotografija: Marko Zaplatil.



Slika 3: Lesena os s Starih gmajn pri odkrivanju v aprilu 2002; fotografija: Anton Velušček.

vodah (jezerih, mrtvih rokavih). Tako smo določili krapa, rdečeperko, navadnega ostriza, ščuko in rdečeoko.

Na Hočevarici je določeno kar 16 vrst ptic ter skupno najmanj 143 osebkov. Največ jih je iz družine plovcev, po številu osebkov so zastopane po naslednjem vrstnem redu: čopasta črnica, sivka, mlakarica, reglja, mali žagar, raca žličarica, kostanjevka, dolgorepa raca, veliki žagar, njivska gos in srednji žagar. Po en osebek je iz družine čapelj (velika bobnarica), iz družine kljunačev (kozica), iz družine galebov (rumenonogi galeb) in vranov (poljska vrana).

Domneva se, da so ptice bile lovski plen in zato veliko povedo predvsem o lovnem območju eneolitских lovcev s Hočevarice. Izrazito prevladujejo vrste, ki imajo rade stoječe vode ter naseljujejo litoralno in pelaško območje in pokrivajo vse spektre vodne globine. Prisotnost poljske vrane kaže na mozaično strukturirano kopno pokrajino s travišči in obdelovalnimi površinami. Morda je bila ulovljena na območju, kjer so koliščarji s Hočevarice gojili ječmen in pšenico.

Poleg hrane, ki so jo pridelali na polju ali so si jo zagotovili z rejo živine ter z lovom, so koliščarji nabirali tudi sadeže, plodove in zelišča. Pri tem je presenetila izredno velika količina pešk vinske trte, kar posredno kaže na precej zmerno celinsko podnebje.

Na Hočevarici so izdelovali tudi lončenino. Glino so najbrž dobili kar na Ljubljanskem barju. Za Hočevarico je značilna predvsem z rezi bogato okrašena lončenina temne barve. Značilno je tudi, da so vrezane črte na posodju zapolnili s t. i. belo inkrustacijo, tj. z belo apnenčasto maso, ki se na Hočevarici ni ohranila, ohranila pa se je na podobno okrašenem posodju iz tega časa z drugih najdišč zunaj Barja. In zakaj opozarjamo na nekaj, kar ni najdeno? Zato ker se je v metalurškem procesu kot topilo uporabljal tudi apnenec. Na Hočevarici pa sta najdena dva odlomka livarske posode z ostanki bakra v notranjosti in majhen odlomek brezobličnega koščka bakra. Najdbi dokazujeta, da je okoli

leta 3600 pr. Kr., tj. 5600 let pred sedanostjo, na Hočevarici deloval tudi metalurg, ki je izdeloval bakrena orodja (sekire, bodala). Seveda se zastavlja vprašanje, kje je surovino oziroma rudo dobil. Morda se lahko išče odgovor v nekaj milimetrov velikih kamnitih obročkih iz metamorfne kamnine, ki so jih sicer uporabljali kot obeske za ogrlice. Ležišča metamorfne kamnine se namreč najbližje Barju pojavljajo na Pohorju in v severnih Karavankah. To je na območjih, kjer so znana bakrova rudišča in kjer so tudi znane naselbine, ki bi lahko bile sočasne s Hočevarico. Rudo so lahko našli tudi v kakšnem rudišču, ki je bližje Barju. Morda v Posavskem ali pa Cerkljansko-Škofjeloškem hribovju. Zdi se namreč, da jim razdalje niso predstavljale nepremagljivih ovir. Če so, kako torej razložiti skatovo, harpuni podobno kost, se pravi kost morske ribe, ki je bila prav tako najdena na Hočevarici. Zanj zagotovo vemo, da je na Barje prišla pred približno 5600 leti.

Kakor je že omenjeno, so na Hočevarici izdelovali obeske za ogrlice iz kamnin, pa tudi iz kosti, živalskih zob, drevesne skorje in celo iz koščic črnega trna.

Ostanki keramičnih vretenc dokazujejo, da so sukali niti, ki so bile najverjetneje rastlinskega izvora, morda pa tudi že iz volne, in iz njih izdelovali oblačila ter vrvarske izdelke. Ohranjeni so tudi zobje mikalnika, ki je služil za mikanje.

Na Hočevarici so izdelovali in uporabljali orodja in orožja iz kamna, lesa, kosti in roževine, kot so žrmlje, sekira, gladilo, šilo, posebne vrste trnek, s katerim so lahko lovili ribe in vodne ptice. Orodja so nasajali tudi s pomočjo katranske smole, ki so jo pripravljali iz brezovega lubja.

Izredno dobro se je ohranil lok. Prva najdba te vrste iz Slovenije. Narejen je iz najprimernejšega lesa za loke iz tisovine. V dolžino meri približno 120 cm.

Lok je izredno staro, v prvi vrsti najprej lovsko orožje. Nastal naj bi ob koncu stare kamene dobe. Na splošno se evropske prazgodovinske loke glede na dolžino in kakovost izdelave deli v tri skupine. Gre za delitev, ki je izpričana tudi pri Inuitih v Severni Ameriki in domorodcih na Novi Gvineji. V prvo skupino so uvrščeni loki za otroke. So krajši, približno 50 cm dolgi, in slabše izdelani. Namenjeni so bili otrokom, fantom in deklicam, za igro. Z njimi so se učili prvih lovskih veščin. V drugo skupino sodijo loki za mladeniče. Ti loki so daljši in merijo do 120 cm ter so kakovostneje izdelani. Za urjenje lovskih spretnosti so jih uporabljali samo fantje, bodoči lovci. Lok s Hočevarice zaradi dolžine in ne preveč kakovostne izdelave uvrščamo v to skupino. V tretjo skupino so uvrščeni loki za lovce. So skrbno izdelani in iz najprimernejše veje. Dolgi so od okoli 140 do 180 cm. Gre za prave predhodnike slavnega angleškega 'long bowa'. Na Hočevarici smo našli tudi dve vrsti puščicnih osti, puščice pa ne. Sicer je znano, da so jih izdelovali v glavnem iz dobrovite.

Skratka, pred približno 5600 leti so ljudje na Hočevarici živeli v tesnem sožitju z naravo, bili so poljedelci, lovci in nabiralci, poznali so metalurške skrivnosti in bili izkušeni iskalci surovin (lesa, kamnin ter rude).

Koliščarske naselbine iz druge polovice 4. tisočletja na Ljubljanskem barju

S pomočjo dendrokronoloških raziskav je ugotovljeno, da je približno 80 let po Hočevarici bila v bližini današnjega Iga postavljena nova koliščarska naselbina. In verjetno kmalu zatem še več drugih naselbin na vseh koncih Barja: pri Bistri, na Barju nedaleč proč od Hočevarice, v Notranjih Goricah in še druge naselbine v okolici Iga. Nekatere med njimi so obstajale sočasno.

Danes sta najbolj znani dve: **Maharski prekop** pri Igu in **Stare gmajne** pri Verdu.

Na **Maharskem prekopu** je več let raziskovala Tatjana Bregant. Odkrila je več koliščarskih stavb in iz kolov narejeno varovalno dvojno ograjo oziroma palisado, ki je naselbino obdajala s kopenske strani. Po tlorisu gre očitno za manjšo naselbino strnjenege tipa sestavljeno iz nekaj koliščarskih hiš. Na podlagi ostanka livarske posode vemo, da so se tudi na Maharskem prekopu ukvarjali z metalurško dejavnostjo.

Spomladi leta 2002 je ekipa Inštituta za arheologijo raziskovala na najdišču **Stare gmajne** pri Verdu. V enem izmed drenažnih jarkov smo naleteli na ostanke lesenega kolesa in na pripadajočo leseno os. V sodelovanju s strokovnjaki s Katedre za tehnologijo lesa z Biotehniške fakultete smo ugotovili, da kolo s premerom okoli 70 cm sestavljata dve jesenovi plošči, ki ju vežejo štiri hrastove letve. V središču kolesa je štirikotna odprtina za os. Os je hrastova in meri v dolžino nekaj več kot 120 cm.

Kolo in os sta zelo skrbno izdelana. Čeprav najdbo še preučujemo, je takoj postalo jasno, da gre za pravo mojstrovino, ki je še zelo stara. Z radiokarbonsko metodo jo namreč postavljamo v čas okoli leta 3200 pr. Kr., se pravi v približno isti čas, ko je živel znameniti 'Ötzi', ki je bil pred leti najden visoko v Alpah na Južnem Tirolskem v Italiji.

Iz preseka na zaključku osi in odprtine v kolesu lahko trdimo, da smo našli del podvozja dvokolesnega voza. Pri vožnji so se vrteli kolesi in os. Podobne vozove in iz približno istega časa smo doslej poznali samo iz Švice in jugozahodne Nemčije, zdaj ga poznamo tudi južno od Alp. Zdi se, da gre za prevozno sredstvo, ki je bilo prilagojeno za hribovit svet. V tem času se namreč na ravninah vzhodne in severne Evrope pojavlja drugačen tip voza: štirikolesni voz. V kolesih na takšnem vozu je okrogla odprtina, kar pomeni, da se je kolo vrtelo okoli nepremične osi.

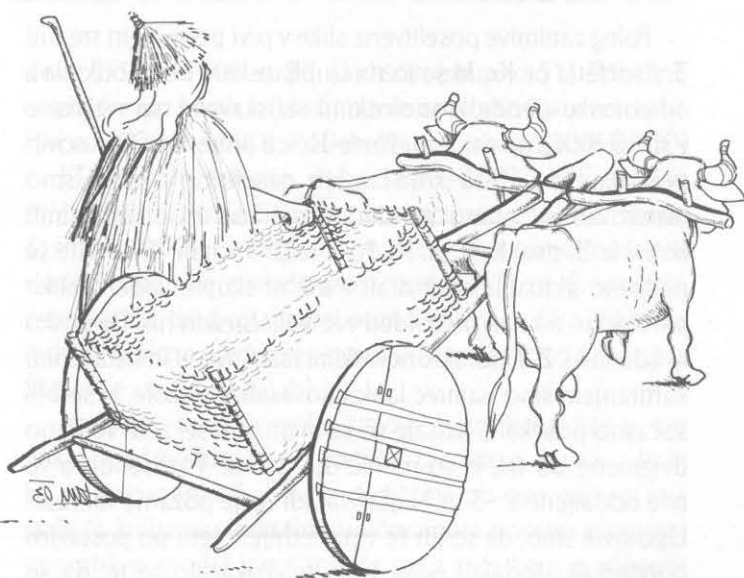
Danes se pravzaprav niti ne ve, kaj natančno so s prvimi vozovi počeli. Nekateri raziskovalci menijo, da je bil to najprej predmet, namenjen kultu, in šele kasneje naj bi prišlo do uporabe v vsakdanjem življenju. Iz upodobitev na skalah, lončenini in iz modelov vemo, da je prazgodovinski voz vlekel par volov. To velja tudi za voz s Starih gmajn. Konj je kot vlečna žival prišel na vrsto pozneje. V 4. tisočletju pr. Kr. ga koliščarji na Barju namreč še niso poznali.

Najdišče Stare gmajne pa ni zanimivo samo zaradi kolesa

oziroma ostankov podvozja prazgodovinskega voza. V drenažnih jarkih, ki danes tečejo prek najdišča, sta bila odkrita tudi dva hrastova drevaka oziroma čolna izdolbenca in lesena posoda.

Dosedanje raziskave kažejo, da je bilo v okvirno tretji četrtini 4. tisočletja Barje zelo gosto poseljeno. To pa se kmalu spremeni. Na temelju dosedanjih ugotovitev se domneva, da je prišlo ob koncu tisočletja, nekje po letu 3200 pr. Kr., do prekinitve v poselitvi. Nekateri raziskovalci to prekinitve povezujejo s širšim dogajanjem v srednje-evropskem prostoru, tj. z upadom zanimanja za baker. Lažje obvladljivo bakrovo rudo naj bi v tem času že izkoristili, tehnološko pa naj človek še ne bi bil usposobljen poseči po zahtevnejših rudah. To naj bi se zgodilo šele v zgodnjem 3. tisočletju. Če torej poselitveno sliko 4. tisočletja na Ljubljanskem barju povezujemo z metalurgi in iskalci bakrove rude, je videti hipoteza kar prepričljiva. Ko so nahajališča rude, ki so jo znali predelati, v bližini Barja v celoti izkoristili, so ljudje zapustili tudi Barje in odšli.

Morda lahko vzroke za poselitveni hiatus iščemo tudi drugje, in sicer v naravni katastrofi kataklizmične razsežnosti. Teza o velikem vulkanskem izbruhu, ki se je zgodil leta 3195 pr. Kr. in je korenito vplival na podnebje, je namreč tudi za Ljubljansko barje zelo privlačna. Žal je v tem trenutku premalo ustreznih podatkov, da bi to lahko z gotovostjo potrdili. Zaenkrat ostaja dejstvo, da na Ljubljanskem barju ni najdb, ki bi dokazovale obstoj naselbin v poznem 4. tisočletju. Na prekinitve v poselitvi, kažejo tudi dendrokronološke raziskave.



Slika 4: Rekonstrukcija dvovprege in voza s Starih gmajn, druga polovica 4. tisočletja pr. Kr. 'Koliščar' z Barja si je pregrinjalo in pokrivalo sposodil od sodobnikov s švicarskih in južno nemških jezer; risala: Tamara Korošec Lavrič.

Poznoeneolitske koliščarske naselbine na Ljubljanskem barju oziroma poselitvena slika od 28. do 24. stoletja pr. Kr.

Večina še vedno najznamenitejših najdb z Ljubljanskega barja, ki jih je pred več kot 125 leti odkril Dragotin Dežman, sodi v 3. tisočletje pr. Kr. Gre za lepo okrašeno lončenino, bakrene predmete in kalupe za njihovo izdelavo. Te najdbe izvirajo z območja severno od Iga, danes pa jih poznamo tudi z drugih območij na Barju, npr. iz okolice Kamnika pod Krimom.

Še nedavno so jih povezovali z 'vučedolci', ki naj bi se zaradi bakrove rude preselili iz vzhodne Slavonije na Ljubljansko barje. S seboj naj bi na Barje prinesli poznavanje bakra, znanje o predelavi zahtevnejših rud in najnovejšo tehnologijo v izdelavi bakrenih predmetov, t. i. dvojne kalupe. To naj bi se dogajalo okoli sredine 3. tisočletja, ko naj bi Barje postalo nadregionalni metalurški center, ki je preživel prehod v zgodnjo bronasto dobo.

Do nekoliko drugačnih ugotovitev pa smo prišli pri najnovejših raziskavah na Ljubljanskem barju, v katere je vključena tudi dendrokronologija. Najprej se je pokazalo, da so se prvi bakreni predmeti na Barju pojavili vsaj že v prvi polovici 4. tisočletja. Izkazalo se je tudi, da je bilo Barje ponovno poseljeno že v 28. stoletju pr. Kr. in ne šele v sredini 3. tisočletja. Ker skoraj ni človeških kostnih ostankov, bi tudi težko razpravljali o selitvah z vzhoda. Toda če je do selitve dejansko prišlo, je to bilo veliko prej, kot smo doslej mislili. Pokazalo se je tudi, da je v 24. stoletju pr. Kr. prišlo do ponovne prekinitve v poselitvi Barja. Tudi ta sprememba je nadregionalna. Označena je kot konec eneolitika oziroma bakrene dobe.

Poleg zanimive poselitvene slike v prvi polovici in sredini 3. tisočletja pr. Kr., ki se jo na Ljubljanskem barju odkriva z arheološko-dendrokronološkimi raziskavami, so raziskave v strugi Iščice na najdišču **Parte-Iščica** prinesle veliko novih podatkov o videzu koliščarskih naselbin. V Iščici smo raziskovali na območju, kjer je več kot tisoč vertikalnih kolov iz 3. tisočletja pr. Kr. Po interpretacijah, ki so bile še nedavno aktualne, bi morali v takšni skupini videti veliko ploščad in na njej predvideti več koliščarskih hiš. Dejansko ni bilo tako. Z dendrokronološkimi raziskavami in natančnim kartiranjem smo namreč lahko povezali tiste kole, ki so bili sočasno posekani. Izrisale so se majhne hiše, zelo verjetno dvignjene od tal, ki so merile 3,5 x 7 m. Medsebojno so bile oddaljene 2–3 m. Najbrž zaradi večje požarne varnosti. Ugotovili smo, da so jih že v naslednjem letu po postavitvi popravljali, dodajali nove kole itn. Pokazalo se je, da so objekti dejansko obstajali le nekaj let in da so že po 10–20 letih na istem mestu postavili povsem novo hišo. Ugotovili smo tudi, da so se tlorisi koliščarskih vasi stalno spreminjali – vas ni bila postavljena na en mah, temveč so hiše glede na potrebe dodajali. Danes vemo, da so naselbine živele le

nekaj desetletij in da so na skoraj istem mestu po krajšem ali daljšem obdobju lahko ponovno postavili novo vas.

Da bi poskušali razumeti izredno prilagodljivost prazgodovinskega človeka z Ljubljanskega barja na okolje, naj omenimo še en podatek: orientacijo hiš na najdišču Parte-Iščica. Hiše so po dolžini postavljene na severo-vzhodno-jugozahodno nebesno smer z rahlim odklonom proti severu oziroma jugu. To je tudi orientacija, ki na Barju izrazito prevladuje, poznamo pa jo tudi z drugih prazgodovinskih naselbin v Sloveniji. Smer se približuje smeri t. i. heliometrične osi. To je pomembno, saj se tako optimalno izkoristi predvsem toploto šibkega zimskega sonca.

Torej se lahko na podlagi te interpretacije, če je seveda pravilna, na podlagi kolesa, loka in vseh drugih potankosti iz koliščarske dobe vprašamo, ali so na Ljubljanskem barju pred več tisoč leti v resnici živeli primitivni ljudje. Če smo iskreni, je odgovor vsekakor **NE**.

Poselitev Ljubljanskega barja v zgodnji bronasti dobi (od 24. stoletja do prve polovice 2. tisočletja pr. Kr.)

Zgodnjebronastodobne naselbine na Ljubljanskem barju so še danes zelo slabo poznane. Največ podatkov imamo o naselbini **Konec** pri Blatni Brezovici. Arheološke najdbe in radiokarbonska datacija kažejo, da je obstajala proti koncu 3. tisočletja pr. Kr. Poleg tega poznamo še nekaj najdb (s pramenastim okrasom okrašena lončenina, bodalo in meč) iz okolice Iga, Notranjih Goric, ki kažejo na to, da bi lahko tam obstajale naselbine še v prvi polovici 2. tisočletja. Kot že omenjeno, pa so v bližini Prevalj pod Krimom odkrili ostanke koliščarske naselbine, ki bi lahko sodila celo že v srednjo bronasto dobo. Žal je zelo slabo poznana, tako da še ni mogoče podati resnih zaključkov.

Vsekakor se je v zgodnejšem odseku bronaste dobe končala koliščarska doba na Ljubljanskem barju. S prekinitvami vred je trajala več kot 2500 let. V tem času se je tudi jezero najbrž že zelo zmanjšalo, morda je celotno ravnico prekrilo barje. Življenjski pogoji so se vsekakor spremenili, v pozni bronasti dobi zasledimo utrjene naselbine, ki so na vzpetinah okoli Barja, o koliščih pa ni več sledu.

Zaključek

1. Koliščarska doba na Ljubljanskem barju predstavlja obdobje, ko so obstajala kolišča oziroma koliščarske naselbine. Obdobje je trajalo več kot 2500 let, in sicer od okoli 4500 pr. Kr. do prve polovice 2. tisočletja pr. Kr.
2. Na podlagi stratigrafskih opažanj, analiz sedimenta in favne domnevamo, da je bilo v tem času na Ljubljanskem barju še razmeroma veliko jezero, ki se je postopno manjšalo in že v 2. tisočletju pr. Kr. ga je prerасlo barje.

V obdobju, ko jezera ni več, na Barju tudi ni kolišč. Nove poznobronastodobne in železnodobne naselbine so na trdinskem svetu okoli Barja (Sv. Ana, Sv. Lovrenc, Ljubljanski grad itn.).

3. Ugotovili smo, da Ljubljansko barje ni bilo kontinuirano poseljeno. Poselitvena obdobja se koncentrirajo v letih okoli 4500 pr. Kr. (npr. Resnikov prekop), okoli 3700–3200 pr. Kr. (npr. Hočevarica, Maharski prekop, Stare gmajne), okoli 2800–2400 pr. Kr. (npr. Parte-lščica, Založnica), konec 3. tisočletja in (?) prva polovica 2. tisočletja (npr. Konec, Šivčev prekop).
4. Koliščarsko naselbino je sestavljalo več posameznih od tal dvignjenih hiš oziroma hiš na kolih. Hiše namreč niso stale na velikih ali manjših ploščadih, kot je to slikovito opisal pisatelj Janez Jalen. Vemo tudi, da je nekatere naselbine obdajala varovalna ograja oziroma palisada.
5. Koliščarji so se ukvarjali s poljedelstvom, nabiralništvom, živinorejo, lovom in ribolovom. Bili so izredni poznavalci narave, z njo so živeli v sožitju in od nje bili tudi odvisni.
6. Za transport po Barju so uporabljali drevake, čolne, ki so izdolbeni iz enega debla. Za pota zunaj Barja pa bi lahko vsaj od druge polovice 4. tisočletja naprej uporabljali tudi vozove z vprego.
7. Od prve polovice 4. tisočletja dalje je Ljubljansko barje močan metalurški center. Surovino za izdelavo bakrenih

predmetov so verjetno našli v bližnji in tudi daljni okolici. Morda pa je na Barje prišla kot sredstvo menjave, saj so zagotovo imeli posredne ali neposredne stike z območjem v Alpah, ki je bogato z rudo, in tudi s približno enako oddaljenimi skupnostmi na morski obali.

Priporočena literatura

- Bregant Tatjana, Starejša, srednja in mlajša kamena doba ter bakrena doba, *Pozdravljeni, prednamci! Ljubljana od prazgodovine do srednjega veka*, Katalog razstave, Ljubljana 1996, 18–45.
- Frelj Marko, Novo odkrita prazgodovinska plana najdišča na Ljubljanskem barju, *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 15, Ljubljana 1987, 109–125.
- Greif Tatjana, *Prazgodovinska kolišča na Ljubljanskem barju. Arheološka interpretacija in poskus rekonstrukcije načina življenja*, Arheo 18, Ljubljana 1997.
- Pavšič Jernej, *Ljubljansko barje II*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 169, Ljubljana 1989.
- Velušček Anton, Ostanki eneolitnega voza z Ljubljanskega barja, *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana 2002, 51–57.
- Velušček Anton in Katarina Čufar, 5600 let star lok z Ljubljanskega barja, *Gea* 11/1, Ljubljana 2001, 48–49.
- Velušček Anton in Katarina Čufar, Dendrokronološke raziskave kolišč na Ljubljanskem barju – stanje 2001, *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana 2002, 59–67.
- Velušček Anton, Katarina Čufar in Tom Levanič, Parte-lščica, arheološke in dendrokronološke raziskave, *Arheološki vestnik* 51, Ljubljana 2000, 83–107.
- Vuga Davorin, *Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 118, Ljubljana 1982.

Dr. Bojan Djurić, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani

NOVOSTI V SLOVENSKI ARHEOLOGIJI NA PODLAGI AVTOCESTNIH RAZISKAV

Letos poteka enajsto leto sodelovanja službe za varstvo arheološke dediščine v projektu izgradnje avtocest v Sloveniji. Rezultati tega intenzivnega dela so vsaj dvojni. Na eni strani se kažejo kot velik metodološki in organizacijski napredek arheološke stroke in službe varstva spomenikov, na drugi strani pa nepričakovana množica novo odkritih arheoloških najdišč kaže, da je slovensko ozemlje še vedno polno bolj ali manj neznanih sledov človekove preteklosti. Doslej je bilo raziskanih ali zaznanih 94 novih najdišč iz dobesedno vseh arheoloških obdobj, od starejše kamene dobe do zgodnjega srednjega veka, raziskanih pa je bilo tudi nekaj najdišč visokega srednjega in novega veka. Seveda nekatera obdobja po številu najdišč prevladujejo, druga pa so spet izrazito slabo zastopana. Največ je ostalin rimskega časa, odkritih na 61 najdiščih; sledi po številu novih najdišč dolgo in mirno obdobje bronaste dobe, ki je bilo doslej v Sloveniji pravzaprav dokaj slabo znano, saj imamo sledove naselij zgodnje bronaste dobe na kar 12 najdiščih (2200–1500), srednje bronaste dobe (1500–1300) na 14 najdiščih in pozne bronaste

dobe (1300–800) na 25 najdiščih (skupno 51). Približno enako število novih najdišč imamo za mlajšo kameno dobo (pri nas 5000–4000) – 10, bakreno dobo (4000–2200) – 13, starejšo železno dobo (800–300) – 15, mlajšo železno dobo (400–50) in staroslovansko obdobje (konec 6. stol. – 1000) – 16. Manjkajo pravzaprav samo močnejši sledovi obdobja preseljevanja ljudstev 5. in 6. stoletja, čeprav lahko med ostalinami poznoantičnega časa najdemo tudi posamične predmete tega časa (npr. Šušec pri Razdrtem, Školarice pri Sp. Škofijah).

Razlogov za tako veliko število odkritih najdišč je kar nekaj, med njimi pa je odločilno predvsem dejstvo, da je bil pri varovanju arheološke dediščine ob tem velikem in s stališča kulturne dediščine uničevalnem posegu v prostor uporabljen model varovanja še pred začetkom gradbenih del. Dosleden pregled vseh gradbenih površin s tehniko terenskega pregleda, ki je bila v Sloveniji preskušana v osemdesetih letih 20. stoletja, je omogočil več kot 90-odstotno stopnjo napovednosti. To je omogočilo celovite raziskave brez sicer običajnih konfliktnih situacij med interesi

gradnje in varovanja, hkrati pa vzpodbudilo diskusijo o temeljnih konceptih in načinih varovanja tudi v našem prostoru. Leta 1991 sprejeta Malteška konvencija o varstvu arheološke dediščine (oz. izhodišča, na podlagi katerih je bila oblikovana), ki jo je ratificirala tudi Slovenija, je bila nedvomno osnova nekaterim temeljnim konceptnim premikom. Med njimi je eden najpomembnejših premik varovanja s spomenika na arheološki vir, torej premik z ideološko definiranega predmeta na informacijo. Drugi je premik varovanja iz faze odpravljanja posledic posegov v prostor v fazo načrtovanja prostorskih posegov.

Rezultati

V kronološkem pregledu novosti med starejšo kameno dobo in zgodnjo slovansko naselitvijo naših krajev se večje novosti nanašajo predvsem na čas najstarejše prazgodovine do nekako konca bronaste dobe in na obdobje staroslovanske naselitve.

Starejša kamena doba (paleolitik) je bila sicer zastopana s sporadičnimi najdbami kamenih artefaktov že pred letom 2000, ko je bil povsem nepričakovano pod Zemonom v Vipavski dolini odkrit najverjetneje bazni tabor s konca tega obdobja (med 10000 do 8000 pr. n. š.). Dokaj globoko v predalpskem svetu ležeč tabor, ki je nastal ob reki ob koncu ledene dobe, je bil dovolj odprt proti Mediteranu, da je omogočal življenje v zimskem času. Dva z vrezi okrašena kamna, značilna za umetnost tega obdobja, sta najstarejša primera umetnosti v kamnu z ozemlja Slovenije.



Rekonstrukcija poznopaleolitskega tabora lovcev in nabiralcev pri Zemonu v Vipavski dolini (Zemlja pod vašimi nogami. Vodnik po najdiščih. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003, str. 26. Računalniško 3D rekonstrukcijo je izdelal ART REBEL 9).

Mlajša kamena doba (neolitik) je v Sloveniji zaznana dokaj pozno. Najstarejše obdobje je znano samo iz jam na Krasu, iz osrednje Slovenije pa le nekaj drobcev keramičnih posod kaže, da imamo na našem prostoru neolitske sledove že iz 6. tisočletja. Novo odkrita naselbina v Colu, vzhodno od Čateža, na obali Save, je verjetno doslej najstarejše neolitsko naselje pri nas. Sodi v čas okoli 5000



Rekonstrukcija keltske hiše iz arheološkega najdišča Kotare – baza pri Murski Soboti (Zemlja pod vašimi nogami. Vodnik po najdiščih. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003, str. 60. Računalniško 3D rekonstrukcijo je izdelal ART REBEL 9).

pr. n. š. in pozna leseno stojkasto gradnjo hiš. Bližnje naselje Sredno polje pri Čatežu je le nekaj poznejše (4800–4600 pr. n. š.) in pozna gradnjo zemunic, podobno kot sočasno naselje v Dragomlju pri Domžalah. Poznoneolitsko naselje je bilo zaznano tudi na ledini Jaušina pri Mokricah in na dravskem bregu v Malečniku pri Mariboru.

Bakrena doba (eneolitik) se v Sloveniji dokaj mehko prepleta s koncem neolitika. Naselje t. i. lasinjske kulture konca 5. in prve polovice 4. tisočletja je bilo odkrito na Hardeku pri Ormožu, sledovi naselja kulture Retz-Gajary iz okoli 3500 pr. n. š. v Slivnici pri Mariboru in Malečniku pri Mariboru, veliko žgano grobišče s 176 grobovi pa na najdišču Pod Kotom – jug pri Murski Soboti. Iz 3. tisočletja, ko prodre v naše kraje iz Podonavja vučedolska kultura, imamo sledove na najdišču Čateški grič, na najdišču Za Raščico pri Murski Soboti pa sledove naselja iz okoli 2200 pr. n. š., prav s konca eneolitskega obdobja.

Bronasta doba je bila v Sloveniji pred začetkom avtocestnega projekta dokaj slabo znana in veljalo je mnenje, da je ta prostor v tem času izrazito slabo poseljen. Izjema je bilo le obdobje pozne bronaste dobe in kulture žarnih grobišč. Danes je mogoče reči, da je res prav obratno, da je bilo slovensko ozemlje z majhnimi razpršenimi naselji močno poseljeno že vsaj v zadnji fazi zgodnje bronaste dobe. Naselja tega časa so stala dosledno ob močvirjih in manjših potokih, ki so jim omogočali preskrbo z vodo in hrano. Sledovi t. i. Litzen kulture z značilno pramenasto keramiko so sedaj znani na Dolenjskem (Loka, Loke), v okolici Ljubljane (Krtina pri Moravčah) na Štajerskem (Slivnica pri Mariboru) in še posebej v Prekmurju (Kotare in Nova tabla pri Murski Soboti). Sledovi naselij srednje bronaste dobe so bili ugotovljeni na najdiščih Podsmreka pri Višnji gori, Šiman pri Gotovljah, Slivnica in Malečnik pri Mariboru, Gmajna in Žutreki pri Šikolah, Gornje njive pri Lendavi, Log pri Vipavi in Zemono 2 v Vipavski dolini, na Krasu pa na najdiščih Brgod in Brgodec.

Izrazito številna in zaradi obsega raziskanosti pomembna so velika naselja pozne bronaste dobe – Dragomelj pri

Domžalah, Rogoza in Pobrežje pri Mariboru, Velike njive pri Veliki vasi in Obrežje pri Jesenicah na Dolenjskem z raziskanim žarnim grobiščem s 358 žganimi in 6 skeletnimi grobovi. Ob možnosti, da lahko sploh prvič preučujemo notranjo organiziranost teh neutrujenih naselij, tipologijo stavb in njihovo funkcionalno delitev, so posebnega pomena sledovi metalurške dejavnosti in tezavriranja bogastva, ki se kaže v obliki depojev bronastih predmetov in surovcev. Odkriti so bili v Dragomlju (2), v Rogozi in najdišču Pod Kotom jug.

Starejša železna doba (oz. ostaline življenja v tem času) je v ravninah, po katerih potekajo avtoceste, manj prisotna. Vendar so ravninska naselja, tam kjer se pojavijo, dokajšna novost v našem poznavanju. Taki so sledovi naselja ob Krki pod Belo Cerkvijo na Dolenjskem, na najdišču Dolge njive pri Šikolah in Kotare baza ter Nova tabla ob potoku Dobel pri Murski Soboti. Običajnejša so gomilna grobišča tega časa, odkrita na Dolgih njivah pri Beli Cerkvi, v Rogozi, na Hardeku, Kotarah, predvsem pa na Novi tabli pri Murski Soboti odkrit velik kompleks grobnih gomil z obodnimi jarki. Popolno presenečenje, ki ga je morda mogoče povezati s funerarnim kontekstom, pa je odkritje približno 3 m široke kamnite ceste na najdišču Požarnice, v osrčju halštatske Dolenjske.

Mlajša železna doba je bila dokaj dobro znana predvsem prek grobišč tega časa. Novo raziskane bivalne strukture – hiše (Kotare in Nova tabla pri Murski Soboti, Gmajna in Lavše pri Šikolah, Slivnica in Malečnik pri Mariboru, Šmatevž in Trnava) so sedaj prvič prinesle tudi podatke o bivalni kulturi in tehniki tega časa, nekatera nova grobišča (Zagorica pri Biču, Med cestami pri Šikolah, Nova tabla pri Murski Soboti) pa so poselitveno sliko dopolnila.

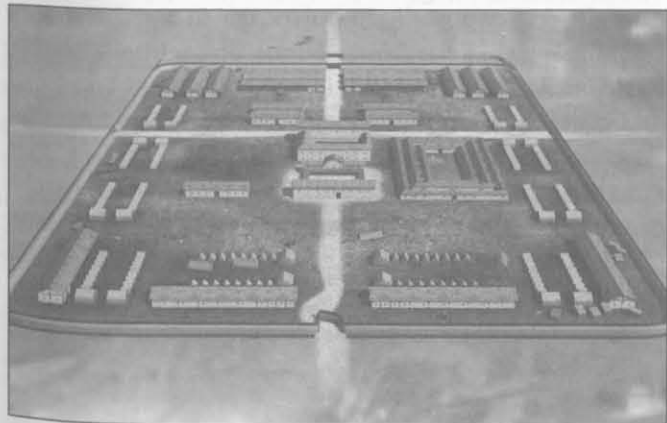
Rimsko obdobje je pustilo v našem prostoru največ sledov. Mesta so ostala v tem projektu na srečo neprizadeta (delno uničenje doživlja le *CELEIA*), v večji meri je bila raziskana in s tem uničena samo pomembna postaja na rimski cesti med Siskom (*Siscia*) in Ljubljano (*Emona*) – Ribnica pri Brežicah (*ROMVLA*). Raziskana je bila večina stavb tega naselja (med njimi tudi svetišče) in odkrito zahodno grobišče ob cesti. Vzhodno od Romule je bil v avgustejskem času postavljen vojaški tabor na Obrežju, ob sotočju Save in Bregane, velik 210 x 290 m. Ta s palisadami in dvojnimi, 2 m širokim jarkom utrjen tabor je pozneje

postal utrdba in bil proti zahodu še razširjen. Ob isti cesti je bilo v Dragi pri Beli Cerkvi odkrito manjše naselje z grobiščem in precej ruralnih zaselkov, ki jih trenutno razlagamo kot vasi domačega prebivalstva in *ville rustice*, gospodarska središča, značilna za rimsko ureditev. Edina prava *villa rustica* mediteranskega tipa je bila odkrita na najdišču Školarice nad ankaranskim križiščem, s cesto povezana z *via publica Pola–Tergeste*, ob kateri je bilo raziskano tudi urbanizirano grobišče. Sicer pa je bilo na številnih krajih raziskano cestišče rimskih državnih cest – Trojane, Ivančna Gorica, Vransko, Hajndl pri Ormožu, Ajdovščina, Šušec pri Razdrtem itn. Posebno informativno vrednost pa predstavljajo za rimsko obdobje v Sloveniji poleg tabora na Obrežju predvsem številna ruralna naselja peregrinega prebivalstva – na Dolenjskem v Zagorici, Stranjah, Požarnicah, v bližini Ljubljane v Dragomlju in na Krtini, na Štajerskem v Slivnici in Dolgih Njivah, Cediljekih in na Gmajni, v Prekmurju na Novi tabli in Gornjih njivah itn. Mnoga od njih nadaljujejo svoje življenje v pozno antiko 4. in morda 5. stoletja.

Staroslovansko obdobje se je s tem projektom prvič pokazalo v celoti. Raziskave še zdaleč niso končane, toda najstarejše najdbe s konca 6. in zgodnjega 7. stoletja z Nove table, Sp. Hoč, Slivnice prvič jasno kažejo logiko poselitve, vrsto bivališč – zemunice s šotorasto streho in tedanjo skromno materialno kulturo. Na ta zgodnji čas se navezujejo številni ostanki karolinškega in otonskega srednjega veka na najdiščih Dragomelj, Gornje njive, Grofovsko, Kotare, Malečnik, Nova tabla, Pečina pri Skopcih, Pod Kotom, Podgorica, Sp. Gorica in Zagorica.



Rekonstrukcija zgodneslovanske naselbine zemljank iz arheološkega najdišča Nova tabla pri Murski Soboti (Zemlja pod vašimi nogami. Vodnik po najdiščih. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003, str. 84. Računalniško 3D rekonstrukcijo je izdelal ART REBEL 9).



Rekonstrukcija rimske vojaške utrdbe iz arheološkega najdišča Obrežje (Zemlja pod vašimi nogami. Vodnik po najdiščih. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003, str. 66. Računalniško 3D rekonstrukcijo je izdelal ART REBEL 9).

Nives Santin Regvat, Srednja šola kmetijske mehanizacije, Maribor

SARDINIJA V PRAZGODOVINSKEM OBDOBJU

Nuraška kultura

Nuraška kultura je ena od megalitskih kultur, ki jih zasledimo na območju Sredozemlja ter v zahodni in severni Evropi. Značilna je za bakreno, bronasto in začetek železne dobe. Megalitska arhitektura je ustvarila mogočne bivalne, svetiščne in grobne gradnje.

Za vse megalitske kulture so tipične štiri lastnosti:¹

- skupinska grobišča,
- javni potek obredov na prostorih, označenih z megaliti,
- čaščenje boginje rodovitnosti,
- vera v naprej nagnjene simbole.

Na verskem področju je bilo poleg kulta rodovitnosti pomembno tudi čaščenje sonca.

Proizvodnja kovinskih predmetov je bila zapletena, vendar so metalurgijo odkrili na več krajih obenem – na Bližnjem vzhodu, jugovzhodu Evrope in v Jugozahodni Aziji.

Uporaba brona v Evropi je nadaljevala začete družbene spremembe iz bakrene dobe. Gospodarska osnova je bilo še vedno poljedelstvo, ki je z uporabo pluga in voza postajalo lažje. Ljudje so živeli v vaseh, zlasti v južni Evropi, v kamnitih "hišah", tudi v palačah, obdanih z obrambnimi zidovi – to je v utrjenih naseljih. Novi pogrebni običaji so tudi povezani z megalitskimi stavbami. Grobovi so bili postavljeni za večje število umrlih, pogosto tudi več kot sto. Grobne najdbe, predvsem dragocenosti, dokazujejo razslojenost družbe in vero v posmrtno življenje. Poseben položaj so zagotovo imeli obrtniki, predvsem kovači, ker so obvladali različne tehnike kovin in ulivanja. Pomembna so postala območja, v katerih so bila rudišča za dragocene kovine. Območja, ki so v kamni dobi dobavljala določene kamnine, so obubožala.

Megalitska kultura je nastala na Bližnjem vzhodu, v Evropi se je najprej razvila na Pirenejskem polotoku zaradi razvitih trgovskih stikov z bližnjevzhodnimi kulturami. Širila se je po morski poti proti severu v Bretanjo, južno Anglijo in Irsko. Prek sredozemskih otokov se je razširila do Krete.

Sardinija

Sardinija je po površini drugi največji otok v Mediteranu, za slabo petino večji od Republike Slovenije. Dve tretjini njenega površja pokriva hriboviti svet, 14 odstotkov gorati svet in doseže v pogorju Gennargentu (1834 m) najvišjo točko. Gorata notranjost otoka je težko prehodna. Nižinski svet, ki obsega manj kot petino površja, je ob obalah, največ

na zahodnem in severovzhodnem delu otoka. Na jugozahodu je največja aluvialna ravnica Campidano, široka 20 km in dolga 100 km. Zahodna in južna obala sta večinoma nizki, ponekod močvirni in lagunski. Vzhodna in severna obala sta visoki, strmi, težko dostopni in slabo razčlenjeni. Sardinija ima v primerjavi z drugimi mediteranskimi otoki najdaljšo obalo. Sredozemsko podnebje določa rečne režime na kratkih rekah. Današnji gozdovi pokrivajo okoli 5 odstotkov površine, med drevesi pa je zanimiv hrast plutovec. Pastirska živinoreja, poljedelstvo, lov, pridobivanje plute in nekaj rudnega bogastva ter z njim povezano pridobivanje in obdelovanje kovin so bile v preteklosti tradicionalne gospodarske dejavnosti redko naseljenega otoškega prebivalstva.

Nuraška kultura — del evropske bronaste dobe

Zadnje raziskave dokazujejo, da je to kulturo ustvarilo ljudstvo, ki je na Sardinijo prišlo ob koncu stare kamene dobe. Otok je ostal kontinuirano naseljen do današnjih dni.

Baker je bil prva kovina, ki so jo ljudje uporabljali, in je omogočal tudi hladno obdelovanje. Ko so mu ob taljenju dodali kositer, so dobili bron. Bronasti predmeti, ki so jih izdelovali za vsakdanje potrebe in vojskovanje (orodje, posoda in orožje), so postali trdnejši in trajnejši. Poškodovano kovinsko orodje in orožje so lahko ponovno talili in izdelali novo, kar je imelo bistveno prednost pred kamnitim.

Bron se je razširil v zahodno Sredozemlje iz bližnjevzhodnih pokrajin in povzročil številne družbene in gospodarske spremembe. Nekateri kulture, ki so dokazano obstajale, so izginile; pojavile so se nove – **nuraška kultura** (civiltà nuragica) se je pojavila na otoku okrog 1800 pr. Kr. in je svoj razcvet doživela v bronasti dobi. Poimenovana je po **nuragih**, ki so postali simbol otoka in prevladujejo v pokrajinski sliki Sardinije. Njeni utemeljitelji so bili **Protosardi**. Otok so naselili iz različnih smeri.²

Galuro in severno Sardinijo so naselili prišleki z Apeninskega polotoka, z območja Etrurije, današnje Toskane. Tisti, ki so prišli z Iberskega polotoka prek Balearov, so naselili osrednji del otoka okrog slanega jezera Cabras pri Santi Giusti. Naselbine ob Cagliarskem zalivu so ustanovili prišleki iz Afrike.

¹ Zgodovina v slikah, 2. zv., str. 661, Ljubljana 1975.

² F.C. Casula, The History of Sardinia, str. 8, Cagliari 1997.

Nuraško kulturo razdelimo v štiri razvojne faze:³

- za prvo fazo (1800–1500 pr. Kr.) so značilni protonuragi in menhirji⁴,
- drugo fazo (1500–1200 pr. Kr.) označuje razvoj enostavnih nuragov, **grobov velikanov** (tombe dei giganti) in betilov⁵,
- v tretji fazi (1200–900 pr. Kr.) se razvijajo **nuraški kompleksi**, značilne trdnjave z več stolpi. Su Nuraxi di Barumini, Santu Antine di Torralba, Sa domu e' s'orcu di Orroli in **podzemski svetišča**, v katerih so častili vodo (templi a pozzo). Ta faza je poimenovana kot najlepša doba nuragov,
- v četrti fazi (900–500 pr. Kr.) se razvijajo **vasi** Serra Orrios in tudi Barumini ter Tiscali; svetišča Santa Cristina in Santa Vittoria a Serri; pojavijo se kamniti kipi in **bronasti kipci** (bronzetti). Poimenovali so jo kot obdobje aristokracije.

V 6. stoletju pr. Kr. so prišli Kartažani in ustanovili prve kolonije. Zaradi širjenja njihovega imperializma in prevlade na obalah Sardinije se je nuraška kultura umaknila v notranjost. To je obdobje boja za preživetje in odpora proti kartažanskim osvajalcem. Po mnenju velikega poznavalca nuraške kulture G. Lilliuja je to peta faza (500–238 pr. Kr.) v njenem razvoju.

Nuraška kultura je še razmeroma slabo poznana, ker kot prazgodovinska kultura ni razvila pisave; Rimljani pa so zapustili o njej malo informacij. Najbolj so njeno preteklost in razvoj pojasnila arheološka izkopavanja in preučevanja arheoloških najdb. Med njimi so pomembne najdbe bronastega orožja in bronastih kipcev (bronzetti), poleg tega pa še ostanki keramike, kamnitega in lesenega orodja, kalupov, oblačil iz kože, živalskih kosti, vodnjakov, cistern, žrmelj, tolkačev, ognjišč s talilniki, peči, moškega in ženskega nakita, gumbov na etruščanskih oblačilih, uteži za statve ...

Doslej so odkrili več kot 500 bronastih kipcev z veliko estetsko vrednostjo. Pomenijo vrhunec nuraške kulture. Njihova velikost variira od nekaj centimetrov do približno 40 cm. V njih se odražata izredna moč in domišljija. Ne prikazujejo samo ljudi, ampak tudi idole, božanstva, mitološka bitja, bivališča, čolne, nurage in domače živali.

Našli so tudi več kot 70 bronastih ladjic na Sardiniji, v Toskani in Laciju, kar kaže na gospodarske in kulturne stike med otokom in Apeninskim polotokom. Na temelju tega dejstva nekateri zagovarjajo celo tezo o nuraškem pomorstvu. Na podlagi teh najdb je mogoče rekonstruirati

predstave o vsakdanjem življenju, običajih, navadah, verovanju, družbeni sestavi, vlogah posameznikov in glavnih gospodarskih dejavnostih nuraškega prebivalstva.

Nuragi

Plemenska razdelitev bronastodobnega prebivalstva na Sardiniji in konfliktna organizacija družbe sta pogojevala gradnjo nuragov – v prvi vrsti za nadzor plemenskega ozemlja in obrambo prebivalstva pred zunanjimi in notranjimi sovražniki. V kasnejšem obdobju so služili kot obramba pred Kartažani in Rimljani. Pogosto so jih gradili v bližini vodnih virov in na nekoliko višjih legah, ki so omogočale opravljanje nadzorne in obrambne funkcije. Nekateri so imeli vlogo bivališč ali gospodarski pomen kot kašče, delavnice in skladišča.

Gradili so jih s kiklopsko zidarsko tehniko. Poleg fizične sile je bila potrebna določena tehnika dvigovanja kamnitih blokov na višino 20 in več metrov. Na mestu gradnje nuraga so postavili lesen oder. Kamnite bloke so dvigovali s tehniko vzvoda. Kamniti blok, ki so ga hoteli dvigniti, so povezali z jermeni in mrežo. Na nasprotni strani so napolnili drugo mrežo z manjšimi kamni in ko je masa kamenja preseгла maso kamnitega bloka, so ga dvignili na željeno višino.⁶

Navzlic dva do tri tisočletni časovni razdalji še nihče z gotovostjo ni ugotovil natančnega načina gradnje.

Poimenovanje izvira iz besede nur,⁷ ki pomeni jama, votlina oziroma grmada, kopica, kup (kamenja). Dejansko izgleda kot kup velikih kamnov, ki je v resnici votel in primeren za bivanje.

Nuragi so stolpaste stavbe, ki imajo obliko prisekanega stožca in zidove sestavljene iz grobih, velikih, včasih tudi obklesanih kamnov, brez veziva (suhi zid). Visoki so 12 do 20 metrov. V določeni meri jih je mogoče primerjati s kiklopskimi zidovi mikenske kulture. Zunanja oblika nuragov nas spominja tudi na obrnjeno vedro.

Precej obsežne stavbe krožnega tlorisa imajo premere od 10 do 36 metrov.

Nuragi so se na vrhu zaključili z nepravo kupolo, v kateri je bila odprtina za dim.

³ F. Floris, Breve storia della Sardegna, str. 10, Rim 1997; G. Lilliu, Sardegna nuragica, str. 19, Novara 1996; Weltgeschichte, Im Schatten des Olymp, str. 26–32, Gütersloh 1996.
⁴ Protonuragi so predhodniki nuragov brez tolisa. V notranjosti so imeli hodnike različnih oblik in so bili pokriti s kamnitimi ploščami. Obstajali so tudi manjši prostori z nišami, ki so bili včasih pokriti z nepravim obokom. Menhirji so megalitski monoliti prednuraškega obdobja različnih oblik, navpično postavljeni v zemljo. Na simboličen način predstavljajo božanstvo. Ne smemo jih zamenjevati s kasnejšimi betili, ki pripadajo nuraškemu obdobju.
⁵ Betil je obredni, sveti kamen stožčaste oblike, tudi višji od 1 metra, ki na simboličen način predstavlja božanstvo. Izraz je semitskega izvora (beth-el) in pomeni božje bivališče. Na Sardiniji jih zasledimo v obdobju nuraške kulture. Razlikujemo moške in ženske betile, slednji imajo simbolizirane dojke. Obstajajo tudi betili v obliki nuraškega stolpa.
⁶ A. Oppes, Il mistero di Barumini, v: Bell' Italia Sardegna I, Milan 1993, str. 175.
⁷ Lilliu, Sardegna nuragica, str. 31, Novara 1996; M. Vascari, Sardegna l'orgoglio, la cultura, il mistero di un popolo, str. 21, Verona 1998; Prazgodovina in rečne kulture, str. 176, Ljubljana 1997.



Zavod Republike Slovenije za šolstvo



Nurag.*

Nad nizkim vhodom, ki vodi v notranjost, je kamnit arhitrav za razbremenitev teže. Skozi hodnik, v katerem so stranske niše za opazovanje, pridemo v osrednji prostor s krožnim tlorisom, ki ga pokriva nepravna kupola, zgrajena s tehniko štrlečega kamnja (tolos). Med steno osrednjega prostora, na sredini katerega je bilo ognjišče, in zunanjo steno je zavito stopnišče, ki vodi v zgornje prostore, v katerih sta po navadi druga nad drugo še dve izbi; zgornja je po površini vedno manjša od spodnje. Notranje stene po so bile domnevno obložene s pluto, ki je služila kot izolacija.

To je primer zgodnje gradnje nuragov z enim stolpom.

V drugi polovici 2. tisočletja pr. Kr. so gradili nuraške komplekse. Osrednji stolp z dvoriščem, na katerem je vodnjak, zapira obzidje z več izbočenimi stolpi (bastion). Tloris kaže, da je bilo obzidje sestavljeno iz več kril: treh (Santu Antine), štirih (Su Nuraxi), petih (Arrubiu). Celoten kompleks je bil obdan z zunanjim obzidjem z več stolpi in je predstavljal prvo oviro za morebitne napadalce. Deli kompleksa so medsebojno povezani s hodniki, v katerih so strelne line.

Tako so nastali nuragi z več stolpi, predhodniki srednjeveških gradov. Najlepši primeri tako nastalih kompleksov so Losa ad Abbasanta (Oristano), Santu Antine di Torralba (Sassari), Su Nuraxi di Barumini (Cagliari), Arrubiu di Orroli (Nuoro), Palmavera (Alghero).

Poleg "gradov" so bile vasi iz kolib krožnega tlorisa, ki so bile prislonjene druga na drugo in med katerimi je bil labirint ozkih "ulic" in majhnih dvorišč. Kamnite kolibe so bile zgrajene brez veziva in so imele s slamo in vejevjem prekrite strehe. Vas je imela cisterno ali vodnjak, ki je bil spoštovan kot sveti kraj.

Nuragi so edinstveni, ker je sorodne stavbe mogoče najti le na 300 kilometrov oddaljenih Balearih. V 2. tisočletju pr. Kr., ob koncu bronaste dobe, so bili Balearski otoki naseljeni s sorodnim prebivalstvom kot Sardinija. **Talajoti** z Majorke in Menorke so kamniti stolpi, zgrajeni iz kamna brez vezne malte in imajo obliko prisekanega stožca ali piramide.

Na Sardiniji je približno 7000 nuragov, povprečno eden na 4 km² površine. Posamič ali v skupinah so raztreseni po celotnem otoku. Največja gostota nuragov je med krajema Porto Torres na severozahodu in Barumini na južnem delu otoka.

Njihovo število je na določenem področju odvisno od bližine nahajališč kakovostnega kamna (bazalta, apnenca, granita, trahita ...).

Gospodarstvo in družba

Gospodarski in družbeni razvoj zahodnega Sredozemlja zaznamujejo v bronasti dobi razvoj poljedelstva, povečanje števila prebivalstva, pridelava kovin in "trgovina".

S pomočjo bronastih kipcev je mogoče preučevati ekonomijo Protosardov.

Temeljila je na poljedelstvu (žita) in živinoreji. Z uporabo pluga in voza so postala poljedelska opravila lažja. Živali so gojili za reprodukcijo in za prehrano (vole, krave, prašiče, ovce, koze, peteline, golobe). S tem je bila povezana izdelava usnja in kož.

Lov je občasno dopolnjeval te dejavnosti, v trenutkih pomanjkanja pa je bil njuno nadomestilo. Lovili so muflone, divje prašiče, jelene, damjake, lisice, zajce, polhe, ptice, ribe, tudi opice in antilope, ki jih danes na tem območju ni več. Tudi te živali so služile za pridobivanje kož. Posodo so izdelovali iz gline in ilovice ter tkali volno in lan.

V gorah so bila nahajališča bakra in kositra in zato se je v pozni bronasti dobi lahko razvila kultura, ki je ustvarila mnogo bronastih kipcev, ki so bili izdelani večinoma z metodo ulivanja z izgubljenim kalupom, pri kateri ni nobena figura enaka drugim. Kositer so dobivali tudi iz oddaljenih Cornwalla in Etrurije.

Rudarstvo in z njim povezana metalurgija je omogočala pridobivanje bakra, brona, svinca, železa in morda tudi srebra. Najdeni kalupi pričajo o razvitem kovinarstvu (orodje, orožje).

* Fotografije je posnela Nives Santin Regvat.

V mnogih nuragih so bili najdeni ostanki "delavnic" za obdelavo bron, svinca, srebra in železa iz začetka 1. tisočletja pr. Kr. Bogate okrasbe in okrasje bronastih in bakrenih najdb pričajo o razmeroma dobrem življenjskem stilu in kakovosti življenja.



Votivni meč
z lokostrelcem.



Plemenski poglavar –
nuraški vojščak.

V samozadostnem, neavtarktičnem gospodarstvu, ki je surovine spreminjalo v izdelke, je potekala živahna menjava. Menjava ni imela samo lokalnega značaja, saj je potekala tudi s kraji na Apeninskem polotoku (Toskana, Lacij), ki so jih obvladovali Etruščani. Obstajajo pa tudi dokazi o menjavi s Feničani in Grki iz arhaičnega obdobja.

Nuraško prebivalstvo je živelo v plemenski družbi. Vsako plemo je ljubosumno branilo svoje ozemlje pred sosednjim in pogosto so se spopadali. V času miru je plemena vodil svet starešin; v primeru zunanje nevarnosti pa so izbrali poglavarja.

Zagotovo so prvaki tedanjih skupnosti poleg gospodarstvene združili v svojih rokah tudi vojaško in politično moč.

Vaško prebivalstvo se je zbiralo na zborih in sodelovalo pri odločitvah glede prihodnjih aktivnosti. Množično so se udeleževali religioznih obredov in žrtvovanj.

Bronasti kipci pričajo o družbi, ki jo je vodil poglavar in sestavljali še svečeniki, vojščaki, kmetje, obrtniki, mornarji in pastirji.

S pomočjo 500 najdenih bronastih kipcev je mogoče določiti družbeno hierarhijo na osnovi oblačil, orožja in drugih atributov, ki pomagajo pojasniti njihovo vlogo v družbi:⁸

- poglavar je upodobljen s pokrivalom, dolgim plaščem, s palico v levi roki, desno roko pa ima dvignjeno v pozdrav,
- vojščaki so prikazani z vrsto orožja in tako prepoznamo hoplite, lokostrelce in pračarje,
- svečeniki in svečenice s pokrivali, ki so bili podobni etruščanskim vedeževalcem in sirskim svečenikom,
- srednji in nižji sloj sestavljajo pastirji, kmetje, obrtniki, ki so upodobljeni s palicami, torbami, posodami, ovčami, kožami.

Nuraška kultura ni poznala urbanizacije. Ljudje so živeli v vaseh, ki so jih sestavljale kolibe s krožnim tlorisom. Bližnji nurag jim je nudil zaščito v primeru nevarnosti.

S pomočjo podatkov, da je območje sedmih nuragov s povprečno naseljenostjo obsegalo 270 ha in da naj bi nuraška vas štela 35 prebivalcev, je hipotetično mogoče izračunati, da je vasi pripadalo 38 ha zemlje; posamezna družina, ki naj bi imela približno 10 članov, je razpolagala s 3 ha obdelovalne zemlje in pašnikov.

Če je živelo pri vsakem nuragu – vasi 30–35 ljudi, se je število otoškega prebivalstva gibalo med 210 000 in 245 000.⁹

Prihod Feničanov in njihova osvajanja so prisilila staroselce k plačevanju tributa, ki so ga kompenzirali z izvozom surovin in izdelkov. Prav tako je bil na otoku nuragov prekinjen razvoj, ki bi pripeljal do nastanka urbane družbe. Ob koncu 6. stol. pr. Kr. je bila Sardinija razdeljena na dva dela. V gorati notranjosti se je ohranila prvobitna družba, drugod, na obsežnih območjih, pa se je ta integrirala s kulturo osvajalcev.

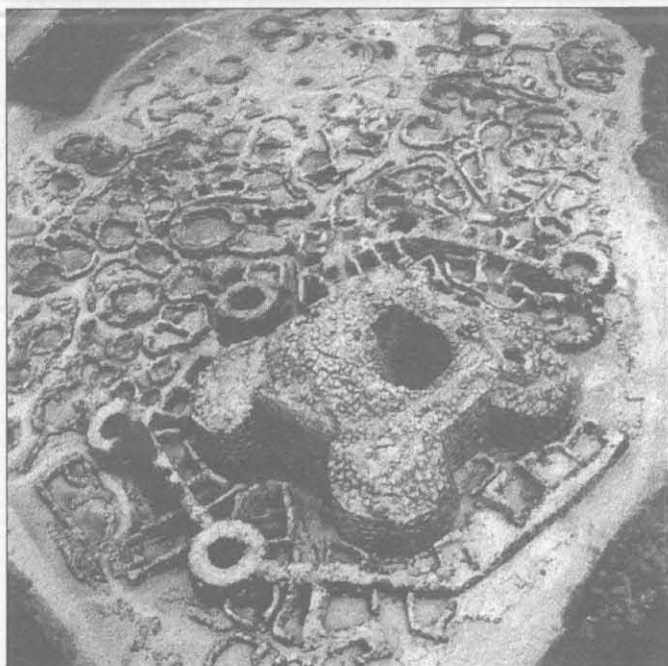
Nuraška trdnjava

Arheološka izkopavanja ob koncu štiridesetih in petdesetih letih dvajsetega stoletja so odkrila najmogočnejšo stvaritev sardske megalitske kulture.

Nedaleč od Baruminija je veličastna nuraška trdnjava **Su Nuraxi**. Sestavljena je iz približno 20 m visokega osrednjega stolpa s tremi nadstropji. Ob osrednjem stolpu je dvorišče v obliki polmeseca z 20 m globokim vodnjakom. Osrednji stolp in dvorišče zapira 2 m debelo obzidje z vključenimi štirimi manjšimi stolpi (bastioni). Tloris bastiona kaže na romboidno obliko. Kompleks varuje zunanje obzidje s petimi stolpi.

⁸ G. Lilliu, *Sardegna nuragica*, str. 76–79, Novara 1996.
⁹ *Ibidem*, str. 22.

Poleg trdnjave se je razvila obsežna nuraška vas s 50 kolibami. Kolibe imajo krožni tloris in so bile pokrite z lesenimi bruni in vejevjem. Posebnost je koliba s kamnito klopjo za sedem oseb ob steni in majhnim okroglim bazenom v sredi za domačijske in kultne aktivnosti. V njej so se zbirali na sestanke družinski poglavarji, ki so predstavljali nuraško skupnost in sprejemali zanjo pomembne odločitve. Tla so tlakovana s kamnitim tlakom, v katerem je opaziti odtočni kanalček. Največja je t. i. "curia" (z zunanjim premerom 9,70 m), ki ima ob notranji steni kamnito klop, na kateri je lahko sedelo 30 ljudi. V njej so se sestajali vaše starešine, zbor pa je vodil poglavar.



Nuraška trdnjava in vas Su Nuraxi.

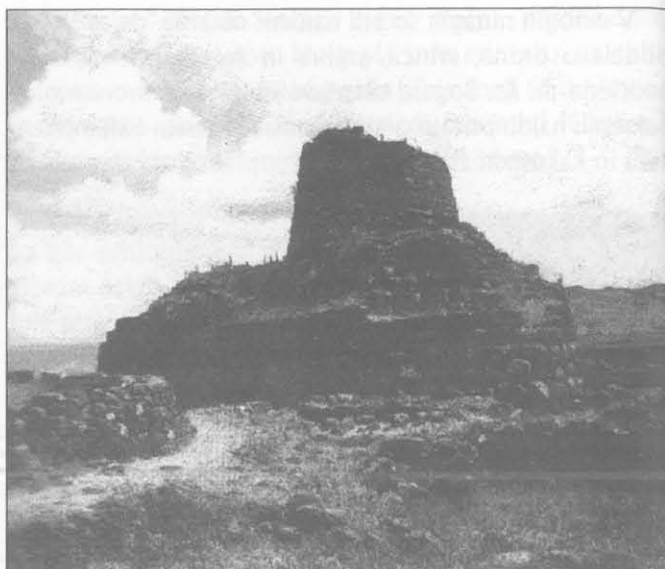
Naselbina se je razvijala med srednjo bronasto dobo in vrhuncem železne dobe. Njen obstoj so dokazali še v rimski dobi. Trdnjavo so osvojili Kartažani v 6. stol. pr. Kr. Vas je bila naseljena še v kartažanskem in rimskem obdobju.

Nuraška palača

Velik nuraški kompleks **Santu Antine** se nahaja v širni, rodovitni in z vodo bogati dolini, ki je znana pod imenom "dolina nuragov".

Zaradi svoje sijajnosti je znan kot nuraška palača (Reggia nuragica). Osrednji, trinadstropni stolp s teraso je bil visok 21 m. Obdaja ga obzidje s trikotnim tlorisom, ki ima na vsakem vogalu stolp (bastion). Za obzidjem sta notranje dvorišče in vodnjak za primer dolgotrajnega obleganja.

Kompleks obdaja nuraška vas z desetimi kolibami, ki je bila naseljena še v rimskem obdobju.



Nuraška palača Santu Antine.

Nuraška vas

Nuraška kultura ni ustvarila mest, pač pa so ostanki vasi še ohranjeni v bližini svetih krajev (svetišč), ki so jih obiskovali prebivalci od blizu in daleč.

Najbolj znana nuraška vas **Serra Orrios** se nahaja v bližini Dorgalija.

Naselje je bilo zgrajeno v obdobju pozne bronaste dobe. Enoprostorske kolibe z nepravilnim krožnim tlorisom in enim prostorom so zgrajene iz kamnitih blokov brez veziva in so razporejene nepravilno ali skupinah.¹⁰ Površine notranjih prostorov merijo od 4,40 m² do 29,20 m². Tla so bila tlakovana s kamnitimi ploščami. Pred vhomom je bila kamnita stopnica, ki je preprečevala v deževnih dneh vdor vode in blata v notranjost. Zanimiva je koliba za sestanke ("parlament"), ki ima vzdolž stene klop, ki je sestavljena iz 19 kamnitih sedežev. Podobne kolibe najdemo tudi v drugih nuraških vaseh (Barumini, Palmavera, Serri ...). Na osrednjem dvorišču je velik vodnjak – cisterna, ki je zbiral deževnico.



Serra Orrios, dvorišče s cisterno.

¹⁰ Današnje pastirske kolibe, pinnette, po načinu gradnje, uporabljenih materialih, velikosti in izgledu posnemajo nuraške kolibe.

Vas je zanimiva zaradi dveh svetišč tipa megaron pravokotnega tlorisa z atrijem in cello, ki sta obdani z megalitskim zidom. Nedavno je bilo odkrito še tretje svetišče pravokotnega tlorisa z apsidom in ločenim vestibulom. V bližini vasi je bil odkrit grob velikanov. Nadzor in obrambo vasi je omogočal več kilometrov dolg obroč nuragov v okolici. Arheološka izkopavanja so se začela leta 1936 in do danes je na površini 6 ha odkritih približno 100 kolib. Arheologi še vedno odkrivajo nove kolibe.

Nuraška »gorska« vas

Nuraška vas se nahaja na »gori« Tiscali v gorski jami, na nadmorski višini 518 m, katere strop se je v preteklosti vdrl.¹¹ Pogoji življenja in dela, ki so spremljali graditelje vasi, so ostali do danes nespremenjeni. Ker še ni bilo večjih arheoloških izkopavanj, je težko določiti datum gradnje in naselitve vasi.

Prvi arheologi so najdišče obiskali v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja. Njihova dejavnost je bila omejena le na popis kolib in keramike nuraškega in rimskega izvora.

Domneva se, da so se prebivalci plodne doline Lanaittu zaradi konfliktov s svojimi sosedi preselili in poiskali zaščito znotraj »gore«. Še večja verjetnost pa obstaja, da se je to zgodilo zaradi prihajajočih Rimljanov. Proti tezi, da je bila vas kontinuirano naseljena obstajajo najmanj trije argumenti:

- na gorskem področju z apnenčasto podlago je premalo vode za preživetje,
- obdelava zemlje in živinoreja sta na takšnem področju zelo težki,
- ljudje, ki so zbežali pred sovražniki, so nujno za seboj puščali sledove svoje navzočnosti.

V vasi sta dve skupini kolib. Prva je sestavljena iz približno 40 kolib, v kateri so prevladujoče s pravokotnim tlorisom. Nekaj jih ima krožni tloris. Zidovi so bili zgrajeni s samo

eno, neravno vrsto kamnov in so bili povezani z mešanico ilovice, kar je posebnost na Sardiniji. Videz kolib nam pušča vtis, da je bila pri gradnji naglica in so zato objekti krhke konstrukcije. Nad širokimi vrati ene izmed kolib je ohranjen arhitrav iz lesa »terebint«. Streha je narejena iz brinjevih debel in vej.

Drugo skupino sestavlja več kot 20 kolib, ki so vse pravokotnega tlorisa in so nekoliko manjše kot tiste v prvi skupini. Težko je verjeti, da so predstavljale zaščito za vso družino. Verjetno so jih uporabljali kot skladišča za zaloge hrane ali hleve za domače živali. Tudi druga skupina kolib je bila prekrita z debli in vejevjem.

Verovanje

Zaradi pomanjkanja pisnih dokazil so podoba religioznih verovanj evropskih prazgodovinskih kultur in pomen svetišč ter narava kultov še v veliki meri nepojasneni. Arheološke najdbe omogočajo rekonstrukcijo in hkrati nasprotujoče si razlage.

Razširjeni so bili kult rodovitnosti, čaščenje umrlih in oboževanje narave.

Boginja mati in božanstvo v podobi bika sta bila spremljevalca tega ljudstva več kot 3000 let. Ljudje iz nuragov so verovali v različna božanstva in verovanje je bilo povezano z vsakdanjim življenjem in delom. Bogovi so jih varovali v vojnem času in onstranstvu. Zelo zanimivo in izvirno božanstvo je bila brez dvoma voda.

Voda ni bila samo redkost (čeprav vemo, da je bila klima pred 3000 leti bolj vlažna in hladna), ampak vir življenja. Domneva se, da so zaradi pomanjkanja vode na Sardiniji pri verovanju imeli posebno vlogo izviri vode. Na vodnih izvirih, ob nuraških naseljih, so nastajala svetišča – **templi a pozzo**, ki so bila povezana s kultom vode. Danes poznamo 50 svetišč na vodnih izvirih. Vsa so zgrajena po podobnem načrtu. Iz predprostora se spustijo stopnice v najbolj sveti prostor, kjer je vodni izvir. To je večinoma podzemni prostor, včasih tudi površinski (nadzemski). Stavba je bila pogosto obdana z megalitskim zidom.

V svetiščih, v katerih so bivala tudi druga božanstva, so našli 70 odstotkov bronastih kipcev. Posebno so častili bika kot božansko žival, kar dokazujejo vklesane bikove glave na pročeljih svetišč. Najbolje ohranjeni primeri svetišč tipa **pozzo sacro** (sveti vodnjak) so Santa Cristina (Oristano), Sant' Anastasia (Cagliari), Su Tempiesu (Nuoro) in Sa Testa (Olbia).

Santa Cristina je primer svetega vodnjaka, ki je zgrajen iz natančno klesanih kamnitih blokov. Obdan je z obzidjem, ki zapira vestibul in stopnišče, ki vodi v podzemeljski prostor z vodnjakom.

Sant' Anastasia se nahaja pred istoimensko pozno-gotsko cerkvijo. Svetišče je zgrajeno iz slabo obdelanega kamna in ga sestavljajo vestibul, stopnišče in podzemeljski prostor (tolos). V bližini so bili odkriti okrogli prostori z nišami v stenah in so bili povezani z nuraškim svetiščem.



**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

¹¹ Krasko jamo z vdrtim stropom Italijani imenujejo »dolina«.



Svetišče santa Christina.

Su Tempiesu je površinsko, pred nedavnim odkrito svetišče. Zgrajeno je iz kamnitih blokov iz trahita, ki so položeni v vodoravnih vrstah. Sestavlja ga pokriti pravokotni vestibul z dvema monolitnima lokoma, stopnišče in prostor z vodnjakom. Vestibul in mali vodnjak sta povezana s kanalčkom, ki je vklesan v skalo. Na tem prostoru so bili najdeni številni votivni predmeti.

Sa Testa sestavljajo atrij krožnega tlorisa, stopnišče in prostor z vodnjakom. Po odtočnem kanalčku, ki je vsekani v skalo in pokrit z lažnim obokom, odteka voda iz vodnjaka.

Grobovi

Nuraška kultura je prevzela iz neolitika nekatere vrste grobov (domus de janias),¹² ustvarila pa je tudi popolnoma nove megalitske grobove – **grobove velikanov** (tombe dei giganti).¹³ Osnovna razlika je v tem, da so domus de janias hipogejske gradnje, grobovi velikanov pa nadzemske gradnje iz velikih kamnitih blokov brez veziva. Ohranjenih je več kot 300 grobov velikanov različnih tipov. Stene pogrebne komore so bile sestavljene iz pokončnih megalitskih kamnitih plošč, podobno kot pri dolmenih,¹⁴ na katere so položili podobne kamnite plošče za streho. Odprtina na osrednjem obdelanem kamnu, ločni steli, je vhod v grob na nivoju zemljišča. Zgornji del stele je falični simbol, spodnji pa simbolizira ženski genitalni organ. Več ton težka stela predstavlja prag med svetoma živih in mrtvih. Od stele levo in desno so po velikosti postavljeni kamni, ki tvorijo polkrožni prostor, ki je najverjetneje predstavljal kultni daritveni prostor (eksedra).¹⁵

Frontalni pogled na grob spominja na bikovo glavo, saj je bika nuraško prebivalstvo častilo.

To so bili skupni grobovi za moške in ženske, domnevno pripadnikov vrhnjega sloja, v katerih so našli grobne pridatke.

Najboljši primeri grobov velikanov so ohranjeni v okolici Arzachene (Li Lolghi, Coddur' Ecchju) in S' Ena 'e Thomes v bližini Dorgalija.

V obdobju od 900 do 500 pr. Kr. se je razvila individualna oblika pokopavanja in oblika grobov ni bila več megalitska.



Grob velikanov.

Muzeji

Številni ostanki, ki so jih arheologi našli "in situ", so zbrani in razstavljeni v teh ustanovah. Ogled arheoloških in drugih lokalnih muzejev je zanimivo in pomembno dopolnilo za razumevanje nuraške kulture.

Najbolj bogata z najdbami sta nacionalni arheološki muzej v Cagliariju (400 bronastih kipcev) ter arheološki in etnološki muzej G. A. Sanna v Sassariju (keramika, bronasti kipci, najdbe iz grobov velikanov). Sardinija je vsekakor neizmeren muzej na prostem, ki si ga je mogoče ogledati v vseh letnih časih.

Zaključek

Nuragi kot vrsta prazgodovinskih stavb, značilnih za Sardinijo, so največje in tehnično najbolj dovršene megalitske stavbe v Evropi. Predstavljajo velik gradbeni podvig, ki ga je lahko izpeljala le dobro organizirana skupnost. So temelj nuraške kulture, ki se je razvijala med 1800 in 238 pr. Kr. v štirih oziroma petih razvojnih fazah.

Od leta 1000 pr. Kr. so bili prisotni na obalah Sardinije Feničani. Na dolgih potovanjih med Fenicijo, Iberskim polotokom in daljno Britanijo so se morali oskrbovati z vodo in živežem na obalah, ki so omogočale varen pristan. Otok jim ni ostal neopažen in z dovoljenjem vaških starešin so se razvili trgovski stiki.¹⁶ Poljedelske možnosti in nahajališča nekaterih rud so njihov interes še povečala. Polagoma so se kraji z varnimi pristani razvili v feničanska

¹² Domus de janias (dobesedno hiša vil). Tako so ljudsko poimenovani prazgodovinski grobovi na Sardiniji iz neolitika in halkolitika. Vkliesani so v skalo z več medsebojno povezanimi prostori.

¹³ Tomba dei giganti (grob velikanov – ljudsko poimenovanje) je grob iz nuraškega obdobja. Ime izvira iz legende o velikanih z nadčloveško močjo, ki naj bi gradili nurage. V takšne grobove so lahko položili 100–200 umrlih obeh spolov.

¹⁴ Dolmen je megalitski grob z enim prostorom pravokotne ali večkotne oblike. Zgrajen je iz več navpično postavljenih kamnitih plošč in pokrit s podobno ploščo v vodoravnem položaju.

¹⁵ Eksedra je polkrožen sveti prostor pred pročeljem grobov velikanov.

¹⁶ Med novimi produkti so bili: steklo, laneni in volneni tekstilni izdelki, pobarvani s škrlatno barvo.

mesta.¹⁷ Feničani so naselja zmeraj ustanavljali kot trgovska oporišča.

Del nuraškega prebivalstva prišlekov z morja ni sprejel gostoljubno in se je umaknil v notranjost, drugi del pa se je asimilirali.

Feničansko kolonizacijo je končal vpad Asircev v Fenicijo v 7. stol. pr. Kr. To je pospešilo politični vzpon Kartagine v zahodnem Sredozemlju.

V teku 6. stoletja pr. Kr. so Kartažani osvojili večji del otoka, razen gorate Barbagie na vzhodu. Porušili so mogočne utrdbe domačih poglavarjev in pokorili nuraške naselbine.¹⁸ Včasih so jih tudi povečali.

V boju za prevlado na Sredozemlju so se v 3. stoletju pr. Kr. spopadli Rimljani in Kartažani. Zmaga v prvi punski vojni je imela za posledico prodor Rimljanov v Sredozemlje in Sardinija je postala druga rimska provinca. Odpor nuraškega prebivalstva se je nadaljeval ...

Povzetek

Sardinija je najprej pritegnila mojo pozornost kot odličen kraj za poletno dopustovanje. Poleg izrednih naravnih lepot me je začela zanimati megalitska arhitektura neznanega ljudstva in z njim povezano življenje. Kultura je lokalno omejena na otok, v splošnem pogledu pa ima precej skupnih značilnosti z drugimi megalitskimi kulturami bronaste dobe. Lokalne posebnosti pa vedno znova razkrivajo arheološka izkopavanja in preučevanje materiala v zadnjih desetletjih.

Zapis o nuraški kulturi kot eni izmed prazgodovinskih na tleh Evrope je nastal kot rezultat večletnih obiskov otoka, ogledov arheoloških najdišč in muzejev ter prebiranja strokovne literature. Zdi se mi, da je v slovenskem okolju nuraška kultura manj poznana, zato sem se odločila za njeno predstavitev.

Uporabljena literatura

- Lilliu, G. 1996: Sardegna nuragica. Istituto geografico de Agostini. Novara.
 Vasconi, M. 1998: Sardegna l'orgoglio, la cultura, il mistero di un popolo. Demetra. Verona.
 Floris, F. 1997: Breve storia della Sardegna dalle origini ai giorni nostri. Tascabili economici Newton. Rim.
 Casula, F. C. 1997: The History of Sardinia. Due D – Editrice Mediteranea. Cagliari.
 Cubeddu, M. 1987: Sardegna. Edizioni Futuro. Verona.
 Höfer, H. 1991: Sardinia. APA Publications (HK) LTD. Singapur.
 Lilliu, G., Zucca, R. 1988: Su Nuraxi di Barumini. Carlo Delfino editore. Sassari.
 Moravetti, A. 1998: Serra Orrios e i monumenti archeologici di Dorgali. Carlo Delfino editore. Sassari.
 Prazgodovina in rečne kulture, Mladinska knjiga. Ljubljana 1997.
 Zgodovina v slikah, 2. zvezek. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1975.
 Zgodovina v slikah, 3. zvezek. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1975.
 Weltgeschichte, 2. zvezek, Im Schatten des Olymp, Die Welt der Griechen und des Hellenismus. Bertelsmann Lexikon Verlag. Gütersloh, 1996.

- Nuragendorf Tiscali (Archäologisches Gebiet), letak vodnik, izdala občina Dorgali.
 Nuragendorf Serra Orrios (Archäologisches Gebiet), letak vodnik, izdala občina Dorgali.
 Loughi e paesaggi della Sardegna nuragica. V: Bell' Italia. Milan. Št. 92/1993.
 Salvi, R. 1993: Ma non era un' isola. V: Bell' Italia Sardegna 1. Milan.
 Fabiani, E. 1993: Piccoli prodigi. V: Bell' Italia Sardegna 1, Milan.
 Oppes, A. 1993: Il mistero di Barumini. V: Bell' Italia Sardegna 1, Milan.
 Serra, M. 1993: Il dio nascosto nel pozzo. V: Bell' Italia Sardegna 1, Milan.
 O., A. 1993: L' invisibile meraviglia. V: Bell' Italia Sardegna 1, Milan.
 Fabris, G. 1996: Nei castelli dei re pastori. V: Bell' Italia Sardegna 2, Milan.
 Cadoni, C. 1996: Confortevoli nuraghi. V: Bell' Italia Sardegna 2, Milan.
 Porru, A. 1998: Nel segno del toro. V: Bell' Italia Sardegna 3, Milan.
 Biolchini, V. 1998: Il gigante rosso. V: Bell' Italia Sardegna 3, Milan.
 25. Offeddu, L. 1990: Le pietre parlano. V: Bell' Italia Speciale Sardegna, Milan.
 26. Lissia, M. 1999: Meraviglie del passato. V: Bell' Italia Sardegna. Milan. Št. 38.

¹⁷ Na južni obali otoka so nastale kolonije Karalis, Nora in Bithia; na otoku San Antioco ob jugozahodni obali Sulcis; na zahodni Tharros in Bosa. Verjetno sta nastali še dve naselbini, na severni obali Turris in na severovzhodni Olbia.
¹⁸ Nuraška vas Palmavera pri Algheru je bila uničena v 8. stol. pr. Kr. v ognju, kar dokazuje 10–15 cm debela plast pepela.



Dr. Danijela Trškan, Filozofska fakulteta v Ljubljani

Eseji pri predmetu zgodovina (angleški in francoski primer)

Uvod

Naloge z daljšim prostim odgovorom so bolj poznane kot esejske naloge oz. daljše esejske naloge, ki zahtevajo od učencev samostojen spis, kjer lahko razmišljajo svobodno in ustvarjalno o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih.¹ Seveda pa se v šolskem eseju povezujeta znanje, ki ga je potrebno reproducirati, in sposobnost oblikovanja tega obveznega znanja z uporabo miselnih procesov.

V Sloveniji so bila daljša esejska vprašanja izredno redka v maturitetnih izpitnih polah do leta 1999. Od leta 1999 pa niso več predvidena za maturo.² Tako ni posebnih pravil za pisanje esejev in tudi za ocenjevanje esejskih odgovorov.

Pri pisanju daljšega eseja je treba upoštevati določena pravila pisanja. Pravila so različna, zato so v nadaljevanju predstavljena navodila za pisanje esejev pri zgodovini v Veliki Britaniji in Franciji. Ker je tudi ocenjevanje esejskih odgovorov zahtevno, je v nadaljevanju predstavljen tudi način bolj objektivnega ocenjevanja takšnih odgovorov. Predstavljene naloge so vzete iz angleških in francoskih priročnikov in izpitnih pol ter mednarodnih izpitnih pol za srednješolske izpite.

Angleški primer esejskih nalog

V Veliki Britaniji so najpogostejša navodila, da mora imeti esej uvod, osrednji del in zaključek. V uvodu morajo učenci jasno predstaviti problem, ki je lahko postavljen v obliki vprašanja ali trditve, potem pa morajo prikazati glavne podteme (probleme) eseja ter ustvariti naravno povezavo z osrednjim delom. V osrednjem delu morajo organizirati glavne ideje v logični vrstni red, tako da esej dobi primerno strukturo. Vsako idejo morajo napisati v svoj odstavek. Uporabiti morajo podrobno znanje za ilustracijo in podkrepitev stavkov ter ustvariti povezave idej oz. argumentov. V zaključku morajo povzeti bistvo argumentov, komentirati,

kako je vsak od teh povezan s problemom, postavljenim v vprašanju, in razložiti, kako so prišli do tega zaključka.³

Med številnimi navodili za pisanje esejev je tudi napotek, da morajo učenci dobro razumeti ključne besede v esejski nalogi, da lahko odgovorijo na vprašanje.⁴

Ti glagoli oz. besede zahtevajo določen način odgovarjanja, določen nivo kognitivnega mišljenja in preverjajo sposobnosti:

- razlage (ponazori: pojasni v odgovoru problem, ki ga predstavljajo slike, grafi idr.; razloži: razjasni, pojasni, interpretiraj dokumente);
- analize (analiziraj: razčleni problem ali situacijo na več delov in odnosov; pretresi: preuči, analiziraj problem);
- interpretacije (interpretiraj: pokaži pomen, razjasni, komentiraj in podaj svoje mnenje oz. oceno);
- opisovanja (definiraj: določi pomen besede ali stavka; ilustriraj: pokaži pomen slike, grafa; očrtaj: podaj glavne poteze ali splošna načela o predmetu; opiši: podaj bolj podrobno razlago; skiciraj: uredi vrsto podatkov in idej in jih razvrsti v glavne točke in podtočke);
- primerjave (poveži: pokaži odnose in povezave v opisni obliki; primerjaj: preglej značilnosti in najdi podobnosti, omeni tudi razlike; vzpostavi zvezo: podaj, kako so stvari povezane med seboj in do kakšne mere so enake);
- razlikovanja (razlikuj: poudari razlike; razloči med: prikaži razlike med);
- klasificiranja (klasificiraj: postavi osebe in stvari skupaj v skupine po podobnostih ali razlikah);
- dokazovanja (dokaži: potrdi z dokazom; opraviči: dokaži svoje odločitve z dokazi; potrdi: predstavi kratko, jedrnat trditev o položaju, podatku ali mnenju; zagovarjaj: pokaži ustrezno ozadje za odločitve in zaključke);
- raziskovanja (najdi: predstavi po korakih vrsto podatkov, ki so nekako povezani; preišči: preglej podrobno; razišči: raziskuj natančno, upoštevajoč različna stališča; razpravljaj: raziskuj ali preiskuj z argumenti, preglej in raziskuj, podaj razloge za ali proti in tudi preuči globlji pomen);

1 Trojar, Š. 1998: Tipke značilnosti testnih nalog, problemi pri projektiranju in uporabnost pri pouku zgodovine. V: Zgodovina v šoli: Letnik VII. Št. 3, str. 37. V Sloveniji se je ukvarjal s pisanjem eseja pri zgodovini tudi Ivan Sernec, ki pravi naslednje: "Vsebinske esejske besedila naj pokaže, da kandidat (dijak) obvlada znanje (svetovno, evropsko in slovensko zgodovino), ga analitično-sintetično interpretira ter vrednoti. Kompleksnost zgodovinskega dogajanja prikaže z uporabo ustreznih zgodovinskih virov, besedil (učbeniških, literarnih; memoarskih itd.), zemljevidov, statističnih podatkov in drugih slikovnih gradiv. Šolski zgodovinski esej naj dijaku dopušča, da predstavi oz. argumentira svoje osebno stališče; oceno ali videnje nekega zgodovinskega pojava." (Sernec Ivan: Zgodovina v šoli in esej, nepublikirano gradivo.) O zgodovinskih esejskih nalogah je pisala: Karba, P. 1996: Zgodovina v šoli drugače. DZS. Ljubljana, str. 51–57.

2 Npr. Zgodovina. Izpitna polja 2, 12. in 13. I. 1995. Razvoj slovenskih dežel v 15. in 16. stoletju, str. 10, naloga 8.

3 Matheson, I. 1999: Passing Higher History. Hodder&Stoughton, London, str. 25, 34 in 37. Ponavadi esejsko vprašanje zahteva, da je učenec za trditev ali proti njej. Tako mora učenec predstaviti obe strani mnenja z argumenti oz. dokazi, potem pa opravičiti samo eno stran. Pri tem mora uporabiti dokaze in ne samo enostavno soglasje ali nesoglasje s trditvijo.

4 Ključne besede oz. glagoli so povzeti iz: Write for College. 1997. A Student Handbook. Great Source Education Group, Inc. Wilmington, str. 505–506; Henderson, P. 1993: How to succeed in exams and assessments. Collins Educational. London, str. 82–83 in <http://www.cohums.ohio-state.edu/history/essayexam.htm> (Writing the essay type examination, internet: julij 1998). Pri krajših vprašanjih pa morajo učenci upoštevati še dva glagola: naštej (napisi kratek seznam tistega, kar vprašanje zahteva); navedi (naštej ali predstavi na jasn način brez podrobnosti).

- vrednotenja (evalviraj: navedi določeno oceno; kritično oceni: oceni pravilnosti informacij o dogodkih, problemih; ovrednoti: oceni prednosti in omejitve teorij oz. mnenj);
- sinteze (preglej: ponovno preglej in povzemi glavne značilnosti; povzemi: podaj kratko poročilo glavnih točk, izpusti podrobnosti in primere).

Navodila za odgovor pri esejski nalogi: "Oceni relativno vrednost problemov, ki so vodili ZDA od leta 1945 do 1959 iz zavezništva v spor s Sovjetsko zvezo"⁵ so naslednja. Esejski odgovor naj vsebuje tri dele. V uvodu naj učenci navedejo probleme brez podrobnosti. V osrednjem delu naj navedejo za vsako državo posebej, kako je poslabšala odnose, poudarijo sovjetski ekspanzionizem v Vzhodni in Srednji Evropi s Poljsko, Berlinom in Čehoslovaško ter poudarijo strah, da do kamor sega sovjetska ekspanzija, to vodi k pomoči ZDA Zahodni Evropi (Trumanova doktrina, Marshallov načrt) in k oblikovanju Nata. Na drugi strani pa tudi strah, da bi prišlo do ruskega komunističnega prevrata v demokratičnih državah, in ameriško prepričanje v svetovno zaroto (vključena tudi Kitajska). V zaključku naj opozorijo na relativni pomen teh problemov in potrdijo vse probleme, ki so povezani med seboj.⁶

Dodatni primeri angleških esejskih nalog so predstavljeni pri ocenjevanju esejskih odgovorov.

Francoski primer esejskih nalog

Za pisanje esejskih odgovorov se morajo francoski učenci temeljito pripraviti. Priprava poteka v treh etapah. Prva etapa je branje in razumevanje učne snovi ter učenje iz učbenikov, priročnikov, zapiskov in strokovne literature. Druga etapa je določitev tipa eseja in s tem ustrezen načrt pisanja. Npr. za razvojni tip esejskega vprašanja je potreben kronološki načrt, za dogodkovni tip esejskega vprašanja je potreben tematski načrt; za primerjalni tip esejskega vprašanja je potreben kronološki in tematski načrt, za dialektični tip esejskega vprašanja je potreben načrt s tezo, antitezo in sintezo ter za analitični tip esejskega vprašanja je potreben načrt, ki vsebuje vzroke, opise dogodkov in posledice.⁷

Učenci morajo vedeti, kdaj se določen načrt pisanja uporablja. Npr. kronološki načrt je potreben, ko se dogodki nanašajo na razvoj in ko so omejeni z letnicami. Tematski načrt se nanaša na prikaz določenega opisa dogodkov ali pa na primerjave dveh situacij, dogodkov, oseb, dežel, obdobji ipd. Pri primerjavi ne gre za predstavitev najprej ene, potem pa druge strani, ampak za sočasen prikaz podobnosti in razlik. Esejska naloga mora vsebovati eno glavno idejo ali nekatere osnovne ideje.

V uvodu morajo učenci napisati uvod v temo in probleme oz. vprašanja, nakazati glavne vsebinske poudarke, poudariti pomembnost teme. V osrednjem delu morajo predstaviti temo in probleme: tematsko (npr. Italija leta 1922), kronološko (Italija 1918-24), razlagalno (Stalinova Rusija, kakšna diktatura?). Osrednji del je lahko biografija, kronologija dogodkov, razvojna zgodovina, primerjava dveh dogodkov, analitična zgodovina (razlogi, posledice, odnosi). Zgodovinska tematika se lahko nanaša na gospodarstvo, družbo, politiko, diplomacijo itd. V zaključku morajo učenci povzeti glavne probleme, odgovoriti na vprašanje in razširiti temo.

Tretja etapa je začetek zbiranja podatkov, ki jih vprašanje zahteva, izdelava načrta ter razvrstitev in ureditev podatkov. Potrebni so analiza, razporeditev podatkov, razlaga, dokazovanje in sinteza. Če vsebuje vprašanje tudi časovno preglednico dogodkov, jo učenec uporablja pri časovnem okviru esejskega odgovora.

Npr. priprava za pisanje esejske naloge z naslovom **Hladna vojna v Evropi (1947–1961)**, ki vključuje časovno preglednico dogodkov, poteka po naslednjih korakih.

1947	Trumanova doktrina. Marshallov načrt. Nastanek Informbiroja, 'Ždanovova doktrina'.
1948	Prevrat v Pragi.
junij 1948 – maj 1949	Blokada Berlina.
1949	Nastanek Nato pakta - – Atlantske zveze. Nastanek ZRN. Sovjetska atomska bomba. Nastanek NDR.
1953	Stalinova smrt. Upor v Vzhodnem Berlinu in sovjetska intervencija.
1955	Varšavski pakt.
1956	20. kongres KPSZ. Sovjetska intervencija na Madžarskem.
1961	Postavitev Berlinskega zidu.

Prvi korak je, da morajo učenci ponoviti naučeno znanje z naslednjimi vprašanji: 1. Razloži izraz 'hladna vojna'; 2. Zakaj je bila hladna vojna predvsem v Evropi?; 3. Kako se imenuje naslednje obdobje (1962–1975) pri odnosih

⁵ Townley, E. 1991: A-level and AS-level Modern History, Longman Revise Guides. Addison Wesley Longman. Harlow, str. 260–261.

⁶ Ibid., str. 260–261.

⁷ Histoire-Géographie L-ES-S. 1997. Les Sujets Nathan. 98 Bac corrigé. Nathan. Paris, str. 10.

Vzhod – Zahod? Pri drugem koraku morajo odgovoriti še na vprašanja, ki se nanašajo na razumevanje časovne preglednice: 4. Časovna preglednica predstavlja dve obdobji. Kateri? Kateri dogodek ju ločuje?; 5. Utemeljite letnici (1947 in 1961) v časovni preglednici; 6. Razvrstite dogodke po geografskih področjih, kjer so se zgodili (Vzhodna Evropa, Zahodna Evropa). Tretji korak pa zahteva, da odgovorijo še na naslednja vprašanja, ki preverjajo poznavanje zgodovinskega ozadja: 7. Na katere države se nanašajo dogodki v preglednici?; 8. Kakšen je bil razvoj usode Nemčije od leta 1945 do leta 1961?; 9. Kakšno vlogo igrajo osebnosti v preglednici (Truman, Marshall, Ždanov, Stalin)?; 10. Kaj pomeni 'Trumanova doktrina' in kaj 'Ždanovova doktrina'?; 11. Kaj se je zgodilo na 20. kongresu KPSZ?; 12. Katere države so imele jedrsko orožje na začetku 60. let?

Ko učenci odgovorijo na vsa vprašanja, lahko začnejo pisati esejski odgovor, ki v osrednjem delu lahko vključuje dva dela: Hladna vojna (1947–53) in Popuščanje napetosti (1953–61). Za prvi del učenci odgovorijo na vprašanje: Zakaj so se odnosi med SZ in ZDA ohladili po letu 1947? Pri odgovoru si učenci pomagajo z odgovori na vprašanja št. 1, 2, 5, 6, 8, 9 in 10. Za drugi del pa učenci odgovorijo na vprašanje: Ali lahko govorimo o 'izboljšanju' odnosov med Vzhodom in Zahodom na koncu 50. let? Pri odgovori si učenci lahko pomagajo z odgovori na vprašanja št. 3, 4, 5, 8, 11 in 12.⁸

Npr. predlog za celoten odgovor pri naslednji esejski nalogi z naslovom: **Rojstvo in začetek dveh blokov (1945–55)**,⁹ ki vsebuje tudi časovno preglednico dogodkov in je predstavljen v nadaljevanju, je zanimiv predvsem zaradi tega, ker lahko ugotovimo, kakšna je globina in širina znanja, ki ga morajo učenci pokazati.

1945	Potsdamska konferenca.
1947	Trumanova doktrina, Ždanovova doktrina, Marshallov načrt.
1948	Praga, Berlinska blokada.
1949	Severno atlantska zveza (NATO pakt).
1950–53	Korejska vojna.
1951	Ustanovitev Evropske skupnosti za premog in jeklo.
1953	Smrt Stalina.
1954	Ustanovitev Vzhodnoazijskega pakta.
1955	Varšavski pakt.

Npr. uvod v esejski odgovor bi bil lahko naslednji: "V letih od 1945 do 1947 se je končala velika zveza (ZDA in VB na zahodu in SZ), začela se je bipolarnost dveh držav

ZDA in SZ, ki sta oblikovali lasten blok na ruševinah druge svetovne vojne, v kateri sta bili zmagovalki (Potsdam). To pa je vodilo v 'hladno vojno', neposredni konflikt in na 'kristalizacijo' obeh blokov, ki se konča leta 1955, ko se začne obdobje popuščanja."¹⁰

Glavni del je lahko sestavljen iz treh delov. Vsebina teh delov je lahko različna. V nadaljevanju je predstavljen primer s tremi deli: Nastanek bipolarnosti (1945–47); Hladna vojna (1948–53); Napetosti prispevajo h kristalizaciji obeh blokov.¹¹

Prvi del Nastanek bipolarnosti (1945–47) bi lahko v uvodu vseboval tri poudarke s povezovalnim stavkom: Uničenje Nemčije in Japonske je pustilo 'strateško praznino', ki so jo hoteli veliki zmagovalci zapolniti. Prvi poudarek bi bil: Dva velika zmagovalca v razrušenem svetu (ZDA: velika demokratična, liberalna država, z ekonomsko superprodukcijo; SZ: vojaška država, socialistična država, z ekonomskim in tehnološkim zaostankom; Razrušena Evropa ne velja več; Začetek dekolonizacije). Drugi poudarek bi bil širjenje komunizma (V Evropi: sovjetska okupacijska cona, kjer so komunistične partije prevzele oblast, in pojav železne zavese; Diplomatski pritiski SZ na Turčijo in Iran; Državljanska vojna v Grčiji in na Kitajskem zmaga Mao Zedonga leta 1949; Za SZ je priložnost, da še poveča vpliv; Posledica: strah zahoda pred razširitvijo komunizma, ZDA se postavijo kot stražar svobodnega sveta). Tretji poudarek bi bil Leto 1947 (Junij 1947: Marshallov načrt, ekonomska pomoč za začetek svetovnega gospodarstva, preliv ameriškega blaga in preprečevanje rdeče nevarnosti, zavrnitev SZ in njenih satelitskih držav; September-oktober 1947: ideološki sovjetski protiudarec: Ždanovova protiimperialistična doktrina in oblikovanje Informbiroja).

Drugi del Hladna vojna (1948–53) bi lahko vseboval naslednje elemente: Višek napetosti Vzhod – Zahod z nekaterimi večjimi krizami, kjer bi bila predstavljena Stalin (paranoik, gospodar Sovjetske zveze) in Truman (ameriški predsednik, pristaš zajeziitve komunizma). Krize bi bile: Praga 1948; Berlinska blokada 1948–49 (Kakšna usoda za Nemčijo?; Direktna kontaktna cona med obema blokoma; Vzhodni Berlin: Stalinov talec, neuspeh zaradi ameriškega zračnega mostu; 1949: ustanovitev Nemške demokratične republike in Zvezne republike Nemčije); Korejska vojna 1950–53.

8 Histoire Terminale. 1994. Carnet Lycée Bac. Hatier. Paris, str. 20–21.

9 Histoire-Géographie L-ES-S. 1997. Les Sujets Nathan. 98 Bac corrigé. Nathan. Paris, str. 25–26. Časovna preglednica predstavlja spominsko pomoč pri določanju kronološkega pregleda, vendar pa ne sme biti podobna esejski strukturi.

10 http://www.lebac.com/cgi-bin/exam97/exam_corrige.perl?corrige=TCAXC2 (le Corrigé: Mise en place des blocs, internet: avgust 1998).

11 Drugi predlog je, da bi osrednji del vseboval naslednje vsebinske poudarke: Prvi del: 1945–47 – od velike zveze do hladne vojne (A. Večje konference leta 1945: Jalta; Potsdam; B. Krize leta 1946: Železna zavesa; Prvi spopadi (Grčija, Turčija); C. Ločitev leta 1947: Trumanova doktrina; Marshallov načrt; Ždanovova doktrina. Drugi del: Komunistični blok (A. Celinski blok: V Evropi; V Aziji; B. Organizacija komunističnega bloka: V Evropi sovjetska prevlada; Komunistični blok v hladni vojni; Slabosti bloka: Spor z Jugoslavijo; Rusko-kitajski konflikt; Posledice smrti Stalina. Tretji del: Zahodni blok (A. Blok s svetovno razsežnostjo: Ameriški pakti, Ameriška dominacija; Evropa, središče zahodnega bloka: Atlantska povezava; Nemški problem; C. Začetki evropske povezanosti: Ameriške pobude; Začetki majhne Evrope. Histoire-Géographie L-ES-S. 1997. Les Sujets Nathan. 98 Bac corrigé. Nathan. Paris, str. 26–34.

Tretji del Napetosti prispevajo h kristalizaciji obeh blokov bi lahko vseboval dva poudarka. Prvi poudarek bi bil na vojaškem in strateškem področju: 1. Na Zahodu: ustanovitev Nato pakta pod ameriškim skrbništvom; Strateško obkroževanje komunističnega bloka (SZ + Vzhodna Evropa + Maova Kitajska), ki se je končala leta 1954 z ustanovitvijo Vzhodnoazijskega pakta (Seato) in Bagdadkega pakta; 2. Na vzhodu: odgovor leta 1955 z Varšavskim paktom (SZ + Vzhodna Evropa, brez uporniške Titove Jugoslavije). Drugi poudarek pa bi bil na gospodarskem področju: 1. Na zahodu: 1948 (OEEC: Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje, za upravljanje Marshallovega načrta, kasnejša Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj), 1951 – Evropska skupnost za premost in jeklo, začetek evropskega trga (6 zahodnoevropskih držav). 2. Na vzhodu: 1949 ustanovitev Informbiroja (SZ in satelitske države).

Zaključek pa bi lahko vseboval naslednje elemente: 1953 Stalinova smrt, nastop Hruščova, začetek popuščanja (dogovori o Avstriji leta 1955, nemško vprašanje je še vedno odprto); zanikanje bipolarnosti (Jugoslovanska Titova pot, ki jo je Hruščov priznal leta 1955; Začetek Tretjega sveta v Bandungu 1955).¹²

Predlog za celotni odgovor je natančno dodelan, osrednji del je osredotočen na bistvene dogodke, ki so bili značilni za hladno vojno od leta 1945 do leta 1955. Esejski odgovor je brez posebnih poudarkov o ideoloških vidikih ali posebnih svetovnih problemih, saj se nanaša predvsem na evropsko politiko v tem času.

Če analiziramo zgornji esejski odgovor za nalogo Rojstvo in začetek dveh blokov (1945–55), lahko poudarimo, da je naloga zelo splošna. Odgovor prikazuje predvsem širino znanja, kjer so glavni dogodki kronološko razporejeni. Pozitivno je to, da morajo učenci znati izbrane podatke in dogodke uvrstiti v logičen vrstni red, jih povezati med seboj in jih razvrstiti po pomembnosti. Značilnost francoskega eseja je tudi, da uvodni del eseja prikazuje celoten odgovor, zaključni del pa vsebuje zgodovinski zaključek oz. dogodke, ki sledijo glavni tematiki.

Ocenjevanje esejskih odgovorov

Ocenjevanje esejskih odgovorov oz. daljših prostih odgovorov je bolj zahtevno kot ocenjevanje nalog objektiv-

nega tipa. Odgovori pri esejskih nalogah se delno predvidevajo že vnaprej. Tako so delni ali splošni odgovori razporejeni v različne nivoje, višji nivo pa prinese tudi večje število točk.¹³ Število točk je pri takšnih nalogah je od 5 do 25 točk ali celo več. Ocenjevalci najprej esejski odgovor posameznega učenca razporedijo v določen nivo, ki opisuje stopnjo znanja, razumevanja in sposobnosti, potem pa določijo število točk. V nadaljevanju so predstavljeni štirje primeri ocenjevanja esejskih odgovorov, ki so povzeti iz različnih angleških mednarodnih (IGCSE) in angleških srednješolskih izpitov (GCSE, GCE).

PRVI PRIMER: "Zakaj je prišlo do berlinske krize v letih 1948–49?" (7 točk)¹⁴

Točke so lahko razporejene v tri nivoje. Prvi nivo (1–2 točki) zahteva od učencev enostavno trditev z uporabo znanja (npr. produkt hladne vojne, dogodki po letu 1945). Drugi nivo (3–5 točk) zahteva razvito trditev z ustreznim znanjem (npr. konec vojnega zavezništva, Praga 1968, združitve zahodnih con in enotna valuta). Tretji nivo (6–7 točk) pa zahteva od učencev razvito trditev s točno izbranim znanjem (SZ je v skrbeh za npr. Bruseljsko pogodbo, Stalinov strah o razvoju Nemčije).¹⁵

DRUGI PRIMER: "Na kakšen način so se odnosi med ZDA in SZ spremenili od leta 1948 do leta 1955?" (11 točk)¹⁶

Vprašanje preverja znanje in razumevanje koncepta sprememb. 11 točk je lahko razporejenih v štiri nivoje. Prvi nivo (1–3 točke) zahteva od učencev enostavno trditev o spremembah z uporabo znanja (poslabšanje 1948–49, Berlinska blokada, skorajšnji izbruh vojne). Drugi nivo (4–6 točk) zahteva razvito trditev o spremembah z ustreznim znanjem (odnosi se niso izboljšali po letu 1948, oblikovanje Nata, ki ustvari velik oboroženi tabor). Tretji nivo (7–9 točk) zahteva razvito trditev o spremembah s primerno izbranim znanjem (nadaljevanje poslabšanja odnosov po 1948, Marshallov načrt, SEV); Četrty nivo (10–11 točk) zahteva prikaz sprememb s točno izbranim znanjem (stopnjevanje poslabšanja odnosov, oblikovanje dveh paktov: Varšavski in Nato).¹⁷ Vprašanje zahteva strukturo in logičen prikaz vseh sprememb, ki so nastale od leta 1948 do leta 1955.

TRETI PRIMER: "Zgodovina Evrope od 1945 do 1953 je pokazala, da konference glavnih voditeljev velesil leta 1945 niso dosegle ničesar. Ali se strinjaš s tem? Razloži svoj odgovor." (15 točk)¹⁸

¹² http://www.lebac.com/cgi-bin/exam97/exam_corrige.perl?corrig=TCAXC2 (le Corrigé: Mise en place des blocs, internet: avgust 1998).

¹³ Leon Zorman svetuje, da je potrebno najprej oceniti odgovore na eno vprašanje pri vseh učencih, šele nato pa druge, saj pride do subjektivnih napak pri ocenjevanju, če učitelji ocenjujejo učenceve odgovore na vsa vprašanja hkrati. "Če oceni nalogo enega učenca v celoti, si ustvari na osnovi prvih odgovorov neko splošno mnenje o učenčevem znanju, ki lahko vpliva na ocenjevanje vseh ostalih odgovorov pri tem učencu. Če so prvi odgovori zelo kvalitetni, nagiblje učitelj k temu, da bo precenil ostale odgovore, kolikor pa so prvi odgovori slabi, se bo lahko dogodilo, da bo tudi ostale odgovore ocenil slabše, kakor bi jih v resnici smel." To pa se lahko odpravi, če učitelji ocenijo najprej vse odgovore, ki so jih dali vsi učenci na eno vprašanje, potem vse odgovore, ki so jih dali na drugo vprašanje itd., dokler po tem postopku učitelji ne ocenijo vseh odgovorov. Zorman, L. 1968. Preverjanje in ocenjevanje znanja ter opazovanje učencev v šoli. DZS. Ljubljana, str. 55–56.

¹⁴ History – Syllabus A. 1998. Paper 1 – Modern European and World History, 8 June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 34.

¹⁵ GCSE History A (incl. Short Course). 1998. Mark Schemes with Examiners' Comments, June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 81–83.

¹⁶ History – Syllabus A. 1998. Paper 1 – Modern European and World History, 8 June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 37.

¹⁷ GCSE History A (incl. Short Course). 1998. Mark Schemes with Examiners' Comments, June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 91.

¹⁸ IGCSE Standards in History. 1991. Cambridge: University of Cambridge, Local Examinations Syndicate, International Examinations, str. 18.

Tretji del Napetosti prispevajo h kristalizaciji obeh blokov bi lahko vseboval dva poudarka. Prvi poudarek bi bil na vojaškem in strateškem področju: 1. Na Zahodu: ustanovitev Nato pakta pod ameriškim skrbništvom; Strateško obkroževanje komunističnega bloka (SZ + Vzhodna Evropa + Maova Kitajska), ki se je končala leta 1954 z ustanovitvijo Vzhodnoazijskega pakta (Seato) in Bagdadkega pakta; 2. Na vzhodu: odgovor leta 1955 z Varšavskim paktom (SZ + Vzhodna Evropa, brez uporniške Titove Jugoslavije). Drugi poudarek pa bi bil na gospodarskem področju: 1. Na zahodu: 1948 (OECE: Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje, za upravljanje Marshallovega načrta, kasnejša Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj), 1951 – Evropska skupnost za premostitev in jeklo, začetek evropskega trga (6 zahodnoevropskih držav). 2. Na vzhodu: 1949 ustanovitev Informbiroja (SZ in satelitske države).

Zaključek pa bi lahko vseboval naslednje elemente: 1953 Stalinova smrt, nastop Hruščova, začetek popuščanja (dogovori o Avstriji leta 1955, nemško vprašanje je še vedno odprto); zanikanje bipolarnosti (Jugoslovanska Titova pot, ki jo je Hruščov priznal leta 1955; Začetek Tretjega sveta v Bandungu 1955).¹²

Predlog za celotni odgovor je natančno dodelan, osrednji del je osredotočen na bistvene dogodke, ki so bili značilni za hladno vojno od leta 1945 do leta 1955. Esejski odgovor je brez posebnih poudarkov o ideoloških vidikih ali posebnih svetovnih problemih, saj se nanaša predvsem na evropsko politiko v tem času.

Če analiziramo zgornji esejski odgovor za nalogo Rojstvo in začetek dveh blokov (1945–55), lahko poudarimo, da je naloga zelo splošna. Odgovor prikazuje predvsem širino znanja, kjer so glavni dogodki kronološko razporejeni. Pozitivno je to, da morajo učenci znati izbrane podatke in dogodke uvrstiti v logičen vrstni red, jih povezati med seboj in jih razvrstiti po pomembnosti. Značilnost francoskega eseja je tudi, da uvodni del eseja prikazuje celoten odgovor, zaključni del pa vsebuje zgodovinski zaključek oz. dogodke, ki sledijo glavni tematiki.

Ocenjevanje esejskih odgovorov

Ocenjevanje esejskih odgovorov oz. daljših prostih odgovorov je bolj zahtevno kot ocenjevanje nalog objektiv-

nega tipa. Odgovori pri esejskih nalogah se delno predvidevajo že vnaprej. Tako so delni ali splošni odgovori razporejeni v različne nivoje, višji nivo pa prinese tudi večje število točk.¹³ Število točk je pri takšnih nalogah je od 5 do 25 točk ali celo več. Ocenjevalci najprej esejski odgovor posameznega učenca razporedijo v določen nivo, ki opisuje stopnjo znanja, razumevanja in sposobnosti, potem pa določijo število točk. V nadaljevanju so predstavljeni štirje primeri ocenjevanja esejskih odgovorov, ki so povzeti iz različnih angleških mednarodnih (IGCSE) in angleških srednješolskih izpitov (GCSE, GCE).

PRVI PRIMER: "Zakaj je prišlo do berlinske krize v letih 1948–49?" (7 točk)¹⁴

Točke so lahko razporejene v tri nivoje. Prvi nivo (1–2 točki) zahteva od učencev enostavno trditev z uporabo znanja (npr. produkt hladne vojne, dogodki po letu 1945). Drugi nivo (3–5 točk) zahteva razvito trditev z ustreznim znanjem (npr. konec vojnega zavezništva, Praga 1968, združitve zahodnih con in enotna valuta). Tretji nivo (6–7 točk) pa zahteva od učencev razvito trditev s točno izbranim znanjem (SZ je v skrbeh za npr. Bruseljsko pogodbo, Stalinov strah o razvoju Nemčije).¹⁵

DRUGI PRIMER: "Na kakšen način so se odnosi med ZDA in SZ spremenili od leta 1948 do leta 1955?" (11 točk)¹⁶

Vprašanje preverja znanje in razumevanje koncepta sprememb. 11 točk je lahko razporejenih v štiri nivoje. Prvi nivo (1–3 točke) zahteva od učencev enostavno trditev o spremembah z uporabo znanja (poslabšanje 1948–49, Berlinska blokada, skorajšnji izbruh vojne). Drugi nivo (4–6 točk) zahteva razvito trditev o spremembah z ustreznim znanjem (odnosi se niso izboljšali po letu 1948, oblikovanje Nata, ki ustvari velik oboroženi tabor). Tretji nivo (7–9 točk) zahteva razvito trditev o spremembah s primerno izbranim znanjem (nadaljevanje poslabšanja odnosov po 1948, Marshallov načrt, SEV); Četrti nivo (10–11 točk) zahteva prikaz sprememb s točno izbranim znanjem (stopnjevano poslabšanje odnosov, oblikovanje dveh paktov: Varšavski in Nato).¹⁷ Vprašanje zahteva strukturo in logičen prikaz vseh sprememb, ki so nastale od leta 1948 do leta 1955.

TRETI PRIMER: "Zgodovina Evrope od 1945 do 1953 je pokazala, da konference glavnih voditeljev velesil leta 1945 niso dosegle ničesar. Ali se strinjaš s tem? Razloži svoj odgovor." (15 točk)¹⁸

¹² http://www.lebac.com/cgi-bin/exam97/exam_corrigé.perl?corrigé=TCAXC2 (le Corrigé: Mise en place des blocs, internet: avgust 1998).

¹³ Leon Zorman svetuje, da je potrebno najprej oceniti odgovore na eno vprašanje pri vseh učencih, šele nato pa druge, saj pride do subjektivnih napak pri ocenjevanju, če učitelji ocenjujejo učenceve odgovore na vsa vprašanja hkrati. "Če oceni nalogo enega učenca v celoti, si ustvari na osnovi prvih odgovorov neko splošno mnenje o učenčevem znanju, ki lahko vpliva na ocenjevanje vseh ostalih odgovorov pri tem učencu. Če so prvi odgovori zelo kvalitetni, nagiblje učitelj k temu, da bo precenil ostale odgovore, kolikor pa so prvi odgovori slabi, se bo lahko dogodilo, da bo tudi ostale odgovore ocenil slabše, kakor bi jih v resnici smel." To pa se lahko odpravi, če učitelji ocenijo najprej vse odgovore, ki so jih dali vsi učenci na eno vprašanje, potem vse odgovore, ki so jih dali na drugo vprašanje itd., dokler po tem postopku učitelji ne ocenijo vseh odgovorov. Zorman, L. 1968. Preverjanje in ocenjevanje znanja ter opazovanje učencev v šoli. DZS, Ljubljana, str. 55–56.

¹⁴ History – Syllabus A. 1998. Paper 1 – Modern European and World History, 8 June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 34.

¹⁵ GCSE History A (incl. Short Course). 1998. Mark Schemes with Examiners' Comments, June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 81–83.

¹⁶ History – Syllabus A. 1998. Paper 1 – Modern European and World History, 8 June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 37.

¹⁷ GCSE History A (incl. Short Course). 1998. Mark Schemes with Examiners' Comments, June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 91.

¹⁸ IGCSE Standards in History. 1991. Cambridge: University of Cambridge, Local Examinations Syndicate, International Examinations, str. 18.

Esejsko vprašanje se nanaša na temo hladna vojna, preverja razumevanje in primerjavo posledic ter zahteva tudi, da učenci prikažejo povezavo med dogodki leta 1945 in kasnejšimi dogodki. Odgovor (ok. 350 besed) se točkuje z največ 15 točk. Točke so razporejene v pet nivojev. Opisi teh nivojev so predstavljeni v spodnji preglednici.

ki ga je povzročilo nezaupanje Sovjetov v Berlinu in Vzhodni Evropi, govor o 'železni zavesi' in končno tudi razlika v ideologiji med obema glavnima državama. Hladna vojna je bila rezultat delitve Evrope in to ne pomeni, da bi se sestanek lahko izognil temu. To je bil dogodek, ki se je začel takoj, ko je bilo konec evropskih sil.

Nivo	Št. točk	Opis
1. nivo	1–2	- mnenje je izraženo na enostaven način in malo je dokazov oz. argumentov za podkrepitev tega mnenja
2. nivo	3–5	- enovzročna razlaga mnenja - ali opis dogodkov hladne vojne v Evropi 1945–53 - ali enostaven opis jaltskih in potsdamskih dogovorov
3. nivo	6–9	- večvzročna razlaga mnenja - mogoče ponekod nenatančna, nejasna in netočna razlaga - znanje o tem, kaj so voditelji naredili, ali o tem, kaj so poskušali storiti leta 1945 in tudi znanje o dogodkih hladne vojne - povezava znanja je majhna, odgovor je bolj deskriptiven kot analitičen
4. nivo	10–12	- razvita razlaga mnenja, ki prikazuje povezave med dogodki 1945–53 in cilji ter akcijami velikih sil leta 1945 - boljši odgovor poudarja probleme, ki so obstajali leta 1945, vendar pa prikazuje tudi nekatere dosežke
5. nivo	13–15	- odgovor kaže dobro razumevanje zahtev vprašanja - učenec prepozna, da so dogodki in cilji leta 1945 povezani s poznejšimi dogodki - odgovor kaže zavedanje, da se situacije in osebe spreminjajo

V nadaljevanju je predstavljen učenčev odgovor, ki je dobil 12 točk (4. nivo):

"Na koncu druge svetovne vojne so se zavezniški voditelji srečali na Jalti in v Potsdamu, da bi poskušali zagotoviti mir v Evropi in v svetu. Njihova srečanja so bila poskus izogniti se katastrofi Pariške mirovne konference. Kljub temu so se hladna vojna, berlinska blokada kot tudi korejska vojna upirale vsem poskusom miru.

Glavna kritika jaltke in potsdamske konference je, da so bili voditelji neuspešni pri zagotavljanju miru ali svobode za ljudi v Evropi. Vzhodno Evropo je sovjetska Rdeča armada pahnila v komunizem in Berlin je skoraj povzročil vojno. Začetek teh dveh dogodkov je bil postavljen v Potsdamu in na Jalti. Churchill je odstopil Balkan s podpisom papirja. Vseeno, pa ni imel prave veljave, saj so ga Sovjeti že zasedli. Naredil je najboljše iz te slabe situacije, ker bi bilo lahko še slabše, ter rešil Grčijo. Churchill in Roosevelt nista mogla preprečiti ruske podreditve brez vojn. Berlin pa je bil krizno področje zaradi unikatnega statusa kot edini kapitalistični simbol v rdečem vzhodu. Stalin je moral podrediti Vzhodno Evropo, vse drugo je bilo nesmiselno.

Hladne vojne ni moglo preprečiti nobeno dejanje voditeljev v Potsdamu in na Jalti. To je bil ideološki konflikt,

Na koncu pa je bila tretja večja kriza v obdobju 1945–53 korejski konflikt, kjer lahko smatramo tri ljudi z jaltke in potsdamske konference, da so bili odgovorni za organizacijo predaje japonskih čet tako, da je to vodilo v vojno. Vendar pa je korejsko vojno povzročila hladna vojna. Sovjetsko-ameriško rivalstvo se je kazalo na tem neznatnem polotoku. Potsdamska in jaltka konferenca sta zaman hoteli preprečiti rivalstvo.

Jalta in Potsdam sta bila poskus velesil oblikovati nov red v Evropi. Vendar pa niti njihovi najboljši nameni niso mogli preprečiti hladne vojne. Jalta in Potsdam sta bila neuspešna in nista uspela pridobiti SZ in ZDA k sodelovanju po vojni in na ta način se v tem kontekstu lahko smatrata kot neuspešna.¹⁹

Učiteljev komentar meni, da zgornji odgovor prikazuje dobro povezavo med letom 1945 in kasnejšimi dogodki. V odgovoru je malo nejasnosti o Koreji in Berlinu. Vendar pa odgovor prikazuje jasno razumevanje, zakaj je bilo vprašanje zastavljeno, ter vsebuje tudi nekaj dokazov za potrditev trditve v vprašanju.²⁰

ČETRTI PRIMER

Za esejske odgovore pa se lahko sestavijo splošni opisi nivojev, ki se lahko uporabljajo za eseje z različno vsebinsko

19 IGCSE Standards in History. 1991. Cambridge: University of Cambridge, Local Examinations Syndicate, International Examinations, str. 20.

20 Ibid., str. 20

Nivo	Št. točk	Opis
1. nivo	0	vsečina odgovora v nobenem primeru ne ustreza vprašanju
2. nivo	1–4	- zelo kratek in nepopoln pripoveden odgovor, ki mu manjkajo organiziranost, skladnost in natančnost - malo gradiva ustreza vsebini vprašanja - nepravilna ugotovitev teme in napačno razumevanje vprašanja - nepopoln odgovor ali nepopoln odstavek uvoda
3. nivo	5–8	- odgovor vsebuje precej nezanesljivosti in nebistvenosti, malo razumevanja učne snovi; je pripoveden in nejasen - odgovor ne kaže razumevanja
4. nivo	9–10	- popolnoma opisen odgovor, ki je natančen, vendar mu manjkata organiziranost in globina; odgovor ne uspe neposredno potrditi vprašanja - pripoveden odgovor, kjer je analiza omejena na skromne trditve ali ponavljanje besed vprašanja; odgovor ni popolnoma povezan z vprašanjem, omejen je na kratek uvod in zaključek
		... pri naslednjih nivojih je potrebno upoštevati kakovost informacij (natančnost, obseg) in jasnost analize.
5. nivo	11–12	- odgovor je opisen in se prilagaja zahtevam vprašanja; odgovor je omejen na uvod in zaključek - pripovedne informacije so v primernem vrstnem redu in večinoma točne - analiza je točna, odgovor nima še podkrepjenih dokazov in analitične izdelave, čeprav kaže nekaj razumevanja zahtev vprašanja - odgovor ne obravnava vseh vidikov vprašanja, ni še popolnoma natančen in poudarja le eno stran
6. nivo	13–15	- odgovor je predvsem opisen, vendar vsebuje točne in ustrezne informacije, ki se ujemajo z zahtevami vprašanja; analitični komentarji so jasni in se ne omejujejo samo na uvode in zaključke - kakovost in variacije komentarjev prinesejo 14 ali 15 točk; če odgovor vsebuje ustrezen komentar, potem 15 točk - odgovor, ki se osredotoči samo na eno stran ali pa sta obe strani neuravnoteženi, le 15 točk, odgovor je bolj analitičen kot opisen
7. nivo	16–19	- odgovor je že skoraj analitičen; vidno je razumevanje vprašanja, odgovor poskuša upoštevati vse zahteve vprašanja - točke pri tem nivoju se dodeli glede števila dokazov, števila podkrepjenih trditev
8. nivo	20–23	- odgovor je analitičen in vsebuje kritično uporabo dokazov in argumentov, odgovor upošteva vse zahteve vprašanja - odgovor je potrjen in izdelan - odgovor kaže več kot eno stran argumenta
9. nivo	24–25	- odgovor vključuje vse zahteve 8. nivoja - odgovor vsebuje kakovostne dokaze, ki so podkrepjeni, odlično predstavljene podatke in več možnosti pri vrednotenju trditev

tematiko. Npr. esejski nalogi: "Zakaj se Hitler ni bal nadaljevati ekspanzionistične politike od leta 1933 do leta 1939? (25 točk) in Zakaj se je Evropa razdelila v dva sovražna tabora od leta 1945 do leta 1949?" (25 točk)²¹ se lahko točkujeta po istih nivojih, ki so predstavljeni v zgornji preglednici.²²

21 History - Syllabus D. 1997. Paper 1 - International Problems since 1931, 5 June 1997. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation, str. 10. Ocenjevalni kriteriji za prvo nalogo: IV. nivo: razlogi Nemčije in Hitlerja; V. nivo: opisni razlogi; VI. nivo: komentar, zakaj so bile velesile neuspešne; VII. nivo: Hitlerjevo mnenje in moč ter na drugi strani njegove slabosti. Ocenjevalni kriteriji za drugo nalogo: Opisni eseji lahko dosežejo VI. nivo. Esej mora predstaviti rusko in zahodno odgovornost, če želi doseči VII. nivo ali več." History - D (9269). 1997. Mark Schemes with Examiners' comments, May/June 1997. London Examinations GCE A level: Educational Excellent Foundation, str. 14.

22 Povzeto po: History - D (9269). 1995. Mark Schemes, May/June 1995. London Examinations GCE A level: ULEAC, str. (v–viii).

Posebnost ocenjevanja esejskih odgovorov je tudi, da v primeru, če esejska naloga ni dokončana, morajo ocenjevalci predhodno oceniti, kakšen bi bil celotni odgovor. Odgovor se oceni potem glede na celotno besedilo, tako da lahko naloga dobi polovico ali dve tretjini točk, odvisno od dolžine odgovora.²³

Zaključek

Preverjanje ali ocenjevanje s pomočjo esejskih nalog predstavlja višji nivo ocenjevanja znanja učencev. Pomembno pa je, da se morajo učenci na pisanje esejskih nalog tudi temeljito pripraviti. Posamezne faze postopoma usmerjajo učence k pisanju kakovostnega eseja. S podobnimi navodili bi bile lahko esejske naloge oz. naloge z daljšim prostim odgovorom vključene v slovenske priročnike, učbenike ali delovne zvezke in tudi v maturitetne pole.

Strah pred neobjektivnim ocenjevanjem esejskih nalog je odveč, saj bi se lahko nekateri predstavljeni ocenjevalni kriteriji za esejske naloge uporabili tudi v Sloveniji pri predmetu zgodovina. Predstavljeni primeri ocenjevanja esejskih nalog pa lahko predstavljajo idejo učiteljem za oblikovanje lastnih ocenjevalnih kriterijev oz. točkovnih nivojev za objektivno ocenjevanje nalog z daljšim prostim odgovorom.

Povzetek

Z esejskimi nalogami se lahko preverjajo in ocenjujejo višji miselni procesi in ne samo znanje in razumevanje. Ker je esejska naloga ena od zahtevnejših nalog pri zgodovini, je treba usposobiti učence za pisanje esejskih odgovorov. Angleški in francoski primer pisanja esejskih nalog predstavljata konkretni primer pisanja esejskih odgovorov. Če ju primerjamo, potem lahko ugotovimo, da so navodila pri angleških esejskih nalogah splošna, saj vključujejo navodila za pisanje uvodnega, osrednjega in zaključnega dela eseja, pri francoskih esejskih nalogah pa so bolj natančno in sistematično izdelana za različne tipe esejskih nalog. Pri francoskih esejskih nalogah so naslovi zelo splošni in zahtevajo široko znanje, medtem ko vsebujejo angleške esejske naloge ožji in natančno definiran problem in so zato bolj zahtevne. Ocenjevalni kriteriji, kjer so točke razporejene po nivojih, pa predstavljajo tudi novost za slovenski prostor pri ocenjevanju esejskih odgovorov pri predmetu zgodovina.

²³ Povzeto po: History - D (9269). 1995. Mark Schemes, May/June 1995. London Examinations GCE A level: ULEAC, str. (v-viii).

Pri ocenjevanju esejev ocenjevalci uporabljajo tudi skupno ocenjevalno shemo za določanje končne ocene. Pri oceni zelo dobro so argumenti zelo dobro izdelani, jasni in analitični. Kandidat upošteva alternativne možnosti. Znanje je točno in primerno izbrano za odgovor. Esej je napisan natančno. Pri oceni dobro so argumenti urejeni in analitični, so jasni, vendar manjka različnosti. Znanje je v glavnem točno, vendar pa je nepotrebno pripovedno. Esej je napisan točno. Pri oceni zadovoljivo so argumenti razumno urejeni, ampak so bolj opisni ali pripovedni. Kakovost razlaganja je neenaka. Znanje je zadovoljivo in skoraj točno, vendar so tudi vrzeli. Esej je skoraj v celoti napisan točno. Povzeto: Scaife, M., Williams, R. 1996: A Level Questions and Answers, Modern British and European History. Letts Educational. London, str. 6.

Literatura

- GCSE History A (incl. Short Course). 1998. Mark Schemes with Examiners' Comments, June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation.
- Henderson, P. 1993: How to succeed in exams and assessments. Collins Educational. London.
- Histoire Terminale. 1994. Carnet Lycée Bac. Hatier. Paris.
- Histoire-Géographie L-ES-S. 1997. Les Sujets Nathan. 98 Bac corrigé. Nathan. Paris.
- History - D (9269). 1995. Mark Schemes, May/June 1995. London Examinations GCE A level: ULEAC.
- History - D (9269). 1997. Mark Schemes with Examiners' comments, May/June 1997. London Examinations GCE A level: Educational Excellent Foundation.
- History - Syllabus A. 1998. Paper 1 - Modern European and World History, 8 June 1998. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation.
- History - Syllabus D. 1997. Paper 1 - International Problems since 1931, 5 June 1997. London Examinations GCE: Educational Excellent Foundation.
- <http://www.cohums.ohio-state.edu/history/essayxm.htm> (Writing the essay type examination, Internet: julij 1998).
- http://www.lebac.com/cgi-bin/exam97/exam_corrige.perl?corrigé=TCAXC2 (le Corrigé: Mise en place des blocs, Internet: avgust 1998).
- IGCSE Standards in History. 1991. Cambridge: University of Cambridge, Local Examinations Syndicate, International Examinations.
- Matheson, I. 1999: Passing Higher History. Hodder&Stoughton. London.
- Scaife, M., Williams, R. 1996: A Level Questions and Answers, Modern British and European History. Letts Educational. London.
- Townley, E. 1991: A-level and AS-level Modern History, Longman Revise Guides. Addison Wesley Longman. Harlow.
- Trojar, Š. 1998: Tipske značilnosti testnih nalog, problemi pri projektiranju in uporabnost pri pouku zgodovine. V: Zgodovina v šoli: Letnik VII. Št. 3, str. 36-42.
- Write for College. 1997. A Student Handbook. Great Source Education Group, Inc. Wilmington.
- Zorman, L. 1968: Preverjanje in ocenjevanje znanja ter opazovanje učencev v šoli. DZS. Ljubljana.



**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Sonja Bregar, *Osnovna šola Miška Kranjca v Ljubljani*

ESEJ NA TEMO OLIMPIJSKIH IGER V ŠESTEM RAZREDU OSEMLETKE

Uvod

V procesu učenja in poučevanja pri pouku zgodovine pri učencih urim vse (za zgodovino uporabne) **ravni kompleksnega mišljenja, spretnosti dela z viri**, prav tako pa tudi **učinkovito pisno in ustno komunikacijo**, kot je pisanje esejev, izdelava in predstavitev plakatov, referatov, poročanje skupin itd., ter **sodelovalno delo** v obliki skupinske in dvojiske učne oblike.

V prispevku je predstavljen **esej na temo olimpijskih iger**. Z nalogo sem preverila in ocenila poznavanje antičnih in sodobnih OL, od procesnih znanj pa kompleksno mišljenje (primerjava), spretnosti dela z viri in učinkovito komunikacijo.

Esej v osnovni šoli

Kaj je esej? *"Izraz esej prvotno pomeni vajo ali prvi poskus, ko pa govorimo o pisanju esejev pri zgodovini, izraz pomeni krajši ali daljši zapis o izbranem problemu ali temi. /.../ Ločimo več vrst esejskih nalog in več nivojev zahtevnosti pisanja esejev. V skupino esejskih nalog tako uvrščamo krajše ali daljše samostojne zapise, referate, seminarske in raziskovalne naloge, projekte, poročila in ocene prebranih knjig itd.*

Med lažje oblike pisanja esejev uvrščamo informativne zapise, sledi pripovedno in ustvarjalno pisanje, med najzahtevnejšimi oblikami pisanja pa so zapisi, ki zahtevajo kritično in analitično obravnavo izbranega problema ali teme."

V osnovni šoli naj bi se učenci pri pouku zgodovine seznanili z lažjimi oblikami pisanja esejskih nalog, zato sem se odločila, da bo prva tovrstna naloga v šestem razredu esej na temo OL, ker je tema zanimiva, nezahtevna, prav tako pa je šport med mladimi precej priljubljen.

Učenci 7. razreda se z grškimi olimpijskimi igrami seznanijo pri uri zgodovine v okviru vsebinskega sklopa Stari Grki. Veljavni učni načrt za zgodovino (2000: 20), opredeljuje olimpijske igre kot eno izmed predlaganih učnih vsebin v okviru omenjenega vsebinskega sklopa z naslednjim operativnim ciljem: *"Pozna pomen olimpijskih iger v življenju Grkov in jih primerja z današnjimi."*

Učenci so se v šoli seznanili z antičnimi OL s pomočjo delovnega lista z viri, nalogami ter učbenikom in to pridobljeno znanje poglobili oziroma nadgradili z individualnim delom doma v obliki branja, analize, interpretacije in sinteze dodatne literature ali virov ter izdelave eseja.

Cilj eseja je bil **razvijati spretnosti dela z literaturo in viri, učinkovito pisno komunikacijo ter spretnosti kompleksnega mišljenja**, v tem primeru primerjave, saj je naloga zahtevala primerjavo sodobnih in antičnih OL.

Učenci so morali po lastni presoji izbrati pet področij, povezanih z antičnimi OL, se z njimi še podrobneje seznaniti prek literature, raziskati ta področja pri sodobnih OL in na koncu narediti primerjavo med antičnimi in sodobnimi OL na vseh petih področjih.

Na delo z različnimi zgodovinskimi viri ter z različnimi področji kompleksnega mišljenja sem učence navajala že od začetka šolskega leta, zato sem predvidevala, da naloga na teh področjih ne bo delala večjih težav. Le-te bi se utegnile pojaviti pri obliki naloge oziroma pri pisanju eseja, saj ima le-ta določene zakonitosti, ki pa jih učenci do tedaj še niso poznali, zato sem zanje oblikovala **navodila s koraki** za izdelavo naloge in navedla njim primerno literaturo na temo OL.

Cilj je bil poleg že omenjenih **razvijati** tudi naslednje **mislene navade**: ustvarjalnost, izvirnost, natančnost, jasnost pisnega izražanja in še posebej samoregulacija. Slednja je bila dosežena tako, da je imel vsak učenec možnost popraviti oziroma izboljšati svoj izdelek po moji povratni informaciji na prvi izdelek.

Poleg fotokopij z navodili za izdelavo naloge sem učencem razdelila še opisne kriterije ocenjevanja in vprašanja za refleksijo.

Analiza refleksij je pokazala, da so učenci sprejeli nalogo v obliki eseja pozitivno, navkljub dejstvu, da so zanj porabili precej več časa, kot bi ga porabili za vprašanja v delovnem zvezku. Prav tako jih je zanimala povratna informacija in ne zgolj končna ocena izdelka, saj so po prvem pregledu in komentarju na nalogo popravili svoj izdelek skoraj vsi učenci in tako izboljšali oceno. Za najtežavnejšo nalogo pri pisanju eseja so najpogostejše navajali problem izbora podatkov iz različne literature in oblikovanje zaključka. Prav tako so za svoja šibka področja najpogostejše navajali pisanje v celih stavkih, urejanje podatkov v smiselno celoto, pisanje uvoda, jedra in zaključka ter zbiranje podatkov.

VSEBINSKI SKLOP	STARI GRKI	Razred	št. ur
		7. razred	1
UČNA ENOTA	SODOBNE IN ANTIČNE OLIMPIJSKE IGRE		
Vsebinski cilji	1. Opiše grške olimpijske igre. 2. Pozna in razloži pomen OL v življenju Grkov. 3. Ocení pomen OL za vsegrško povezovanje. 4. Poglobi znanje o sodobnih OL.		
Procesni cilji	1. Primerja antične in sodobne olimpijske igre z najmanj petih vidikov. 2. Analizira, interpretira in sintetizira zgodovinske vire.		
Proceduralni cilji	- Pozna in uporabi postopke dela z viri. - Uporabi predpisano literaturo. - Zna samostojno poiskati informacije na internetu. - Samostojno izbere potrebne informacije iz dodatne literature. - Samostojno izdelá nalogó na temó OL.		
Pojmi	olimpijske igre		
Učne oblike	- frontalno - dvojíško - individualno domače delo		
Učne metode	- delo z viri - pogovor - pojasnjevanje		
Učna sredstva	- delovni listi - učbenik		

Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učencev
Z učenci se pogovorimo, kakšen pomen imajo v sodobnem svetu športna tekmovanja. Pogovor navežem na OL. Spodbudim jih k razmišljanju o OL in vprašanjem, ki se jim ob tej temi zastavljajo v povezavi z OL. V nadaljevanju seznanim učence s temo učne ure (pogovor navežem na uvodno motivacijo), predstavim jim cilje in način dela ter domače individualno delo. Za delo v dvojicah razdelim vsakemu učencu delovni list z viri in nalogami. Po potrebi učencem priskočim na pomoč. Ob poročanju učence po potrebi dopolnim. Skupaj povzamemo bistvo in preverimo, ali so učenci dobili odgovore na vprašanja, ki so jih sami zastavili. Ob koncu ure učencem razložim in razdelim fotokopije z navodili za izdelavo naloge, opisnimi kriteriji za ocenjevanje in obrazec za refleksijo. Za izdelavo naloge imajo učenci na voljo teden dni.	Učenci izhajajo iz dotedanjih poznavanj OL, izpostavijo vprašanja, ki jih zanimajo v povezavi z OL. Učenci s pomočjo virov in nalog na delovnem listu v dvojicah spoznavajo značilnosti grških OL. V drugem delu učne ure dvojice poročajo, sošolci po potrebi dopolnjujejo odgovore posamezne dvojice.

Starši

Delovni list

ANTIČNE OLIMPIJSKE IGRE

1. Natančno si ogledaj slikovne vire in na črte poleg njih zapiši:
 - a) katero športno disciplino prikazuje posamezen vir,
 - b) kakšnega spola je ali so tekmovalci in
 - c) kako so upodobljeni.Ugotovitve primerjaj s sošolcem.

Vir 1



Vir 2



6

Vir 3



Vir 4



2. Svoje ugotovitve preverita v učbeniku ter dopolnita oziroma poišcita naslednje podatke:

- a) športne discipline:
- b) nagrajevanje zmagovalcev:
- c) oprema in spol tekmovalcev:
- d) čas in potek OL:
- e) pomen OL za Grke:

7

Napiši nalogo z naslovom:

Sodobne in antične olimpijske igre

NAVODILA:

1. korak:

Po lastni presoji izberi 5 področij, povezanih z OL, ki te najbolj pritegnejo ali zanimajo (npr. športne discipline, tekmovalci ...)

2. korak:

S pomočjo učbenika, dodatne literature in elektronskih virov preštudiraj izbrana področja z vidika antičnih in današnjih OL.

3. korak:

Napiši osnutek, v katerem okvirno opišeš razlike in podobnosti med sodobnimi in antičnimi OL na primeru izbranih področij (osnutek lahko narediš v obliki razpredelnice, miselnega vzorca itd.).

4. korak:

Napiši nalogo z uvodom, jedrom in zaključkom po svojih besedah (ne prepisuj iz literature ali virov dobesedno). Izražaj se jasno in slovnično čim bolj pravilno, na koncu naloge pravilno navedi literaturo in vire, ki si jih uporabil/a za izdelavo naloge. V uvodu prikaži zgodovinsko ozadje OL, v jedru naredi primerjavo med sodobnimi in antičnimi OL, v zaključku pa predstavi splošne ugotovitve, do katerih si prišel/la ob primerjavi v jedru.

PRIPOROČAM TI NASLEDNJO LITERATURO IN VIRE:

1. Olga Janša Zorn in Darja Mihelič: Stari in srednji vek. Zgodovina za 6. razred OŠ. Ljubljana: DZS, 1995, str. 40.
2. Karmen Simonič Mervič: Stari svet. Zgodovina za 7. razred devetletne OŠ. Ljubljana: Modrijan, 2003, str. 59.
3. Kronika človeštva. Ljubljana: MK, 1996, str. 79, 113.
4. Olimpijske igre. Zbirka Svet okrog nas. Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.
5. Norah Moloney: Arheologija. Radovljica: Didakta, 2001, str. 78–85.
6. [Http://www.gimvic.org](http://www.gimvic.org)
7. www.primaryresources.co.uk/history

PO LASTNI ŽELJI ALI GLEDE NA MOŽNOSTI LAHKO UPORABIŠ ŠE DRUGE VIRE OZIROMA LITERATURO.

IZDELEK BOM OCENILA PO NASLEDNJIH KRITERIJIH:

	5 točk	3 točke	1 točka
VSEBINA (razumevanje, uporaba)	- vsebina naloge je ustrezna naslovu - uporablja ustrezna zgodovinska dejstva in pojme - poleg učbenika uporabi najmanj dva različna vira in pravilno navede literaturo	- vsebina naloge ustreza naslovu - zgodovinska dejstva in pojmi niso vedno ustrezni - poleg učbenika uporabi en dodaten vir, literaturo navede, vendar z manjšimi napakami	- vsebina naloge se le delno navezuje na naslov - uporaba zgodovinskih dejstev in pojmov je površna ali pomanjkljiva - uporabi le učbenik, literatura je navedena z večjimi napakami
PRIMERJAVA	- učinkovito in ustrezno primerja vseh pet izbranih področij	- ustrezno primerja 3–4 področja	- ustrezno primerja 1–2 področji ali pa vseh pet, vendar pomanjkljivo
KOMUNIKACIJA (oblika, izražanje)	- ustrezen uvod, jedro in zaključek - ustrezno in bogato besedišče - povezani stavki - besedilo je napisano po svojih besedah (ni dobredno prepisano)	- ustrezen uvod, jedro in zaključek - ustrezno, vendar povprečno besedišče - stavki niso vedno med seboj smiselno povezani - v nekaterih primerih so stavki dobredno prepisani iz literature	- manjka uvod ali zaključek ali pa so uvod, jedro in zaključek neustrezni - skromno besedišče - stavki v večini niso med seboj smiselno povezani - več kot pol besedila je dobredno prepisanega iz literature

RAZMIŠLJANJE O NALOGI

Ko boš izdelal/a nalogo, odgovori na spodnja vprašanja in jih priloži k nalogi.

1. Ali si pri izdelavi naloge sledil/a vsem korakom v navodilih?	DA	NE
2. Ali si razumel/a navodila za izdelavo naloge?	DA	NE
3. Ali ti je bila naloga v takšni obliki všeč?	DA	NE
4. Koliko časa si potreboval/a za nalogo?		
5. Ali ti je kdo pomagal pri izdelavi naloge?	DA	NE
Če ti je, kdo in kako?		
6. Kaj ti je bilo najtežje pri izdelavi naloge?		
7. Kaj ti je bilo pri izdelavi naloge najbolj všeč?		
8. Katera so pri tovrstnih nalogah tvoja šibka področja?		
9. Katera so pri tovrstnih nalogah tvoja močna področja?		
10. Katere spretnosti si po tvojem mnenju moral/a uporabiti za izdelavo naloge?		
11. Z nalogo sem pridobil/a naslednja:		
a) znanja:		
b) spretnosti:		
1. Kako bi ti ocenil/a svoj izdelek? Obkroži en odgovor.		
ZELO DOBER DOBER SREDNJE DOBER SLAB ZELO SLAB		

sklep

Uvajanje novega načina učenja in poučevanja predstavlja veliko novost tako za učence kot zame. Z novim pristopom do dela se je spremenila moja vloga v razredu, ki ni več zgolj posredovanje informacij, ampak tudi usmerjanje in vodenje učencev pri samostojnem učenju. Učenci so se sprva na takšen način dela težko privadili, saj je to zahtevalo od posameznika večjo aktivnost. Velika novost zanje je bila tudi delo z viri, zbiranje podatkov iz učbenika, ločevanje bistva od nebitvenega, dejstev in mnenj, navajanje argumentov v podporo svojim trditvam itd.

Dosedanje izkušnje uvajanja novega načina učenja in poučevanja so se izkazale za pozitivne, vendar pa od učitelja zahtevajo veliko dodatnega dela, kot je zbiranje primernih virov, snovanje kvalitetnih in zanimivih nalog, še posebej pa spretnosti vodenja učencev skozi učni proces.

Navkljub začetnim težavam so učenci večinoma pozitivno sprejeli spremembe, kar se je izkazalo pri uporabi znanja in spretnosti v novih učnih situacijah ter pri preverjanju ali ocenjevanju znanja.

Viri in literatura

S (samo)vrednotenjem do kakovostnejšega znanja, ZRSŠ, Ljubljana, 21., 22. 11. 2002, 11. 2. 2003. Gradivo s seminarja Refleksivna edukacija.

Vilma Brodnik: O esejih pri pouku zgodovine in Poučevanje in učenje s pomočjo zgodovinskih esejev. ZRSŠ, Ljubljana 16. november 2001. Gradivo s podprojektno skupine za zgodovino v okviru projekta Refleksivna edukacija.

Vilma Brodnik: Zgodovina 1. Priročnik za učitelje. DZS: Ljubljana, 2002.

Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Zgodovina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: ZRSŠ, 2000.

Katarina Kukovičič Unetič, Danica Pozvek Vidmar, Ekonomska in trgovska šola Brežice

Srednješolci prenašajo svoje znanje o Ajdovski jami osnovnošolcem

V članku predstavlja primer interdisciplinarnega pouka pri obravnavi arheološkega najdišča Ajdovska jama pri Nemški vasi blizu Krškega. Učenci v uri slovenščine ter dveh urah likovnega pouka razmišljajo o nastanku jame, se živijo v vlogo arheologov in novinarjev, posnemajo prednike z izdelovanjem preprostih orodij, nakita in domačih živali ter izdelajo plakat o prehrani Ajdovcev.

Spoznavanje domače pokrajine ter življenja ljudi v preteklosti in danes je cilj učnega načrta predmeta družba v 4. razredu osnovne šole. Da bi bile nekatere učne vsebine čim bolj življenjske in aktivnost učencev čim večja, je smiselno obravnavati konkretne primere iz bližnje okolice.

Projekt je prvič potekal v šolskem letu 2002/2003, v njem pa so sodelovali dijaki Ekonomske in trgovske šole Brežice in Osnovne šole Pišce. V letošnjem šolskem letu 2003/2004 pa dijaki s projektom gostujejo tudi na drugih osnovnih šolah v Posavju. Izvajamo ga v okviru Unescovega

projekta Mladi posvojijo spomenik. Namen projekta je, da mladi posredujejo svoje znanje mladim in da se upošteva avtentično učenje v realnih življenjskih situacijah. Na tej osnovi smo se odločili, da z dijaki pripravimo takšno didaktično gradivo, ki ga lahko povežemo z Ajdovsko jamo in učnim načrtom. Možnost izvedbe projekta se je pokazala v 4. razredu osnovne šole pri obravnavi domače pokrajine. Tu učni načrt (v poglavju Domači kraj v preteklosti – prazgodovina) predvideva obravnavo najbližjega arheološkega najdišča skozi projektno učno delo.

Priprave dijakov na izvedbo učnih ur

Priprave dijakov na izvedbo projekta v osnovni šoli so potekale od januarja do maja leta 2003, sestajali pa so se pod mentorskim vodstvom profesorice zgodovine in slovenskega jezika eno do dve uri tedensko.



a) Cilji projekta v srednji šoli

ZGODOVINA

Vsebinski:	Procesni:
Obnovijo svoje znanje o prazgodovini. Spoznajo pomen jame in življenje Ajdovcev. Seznanijo se s pripravo učne ure in gradiva.	Poiščejo literaturo o Ajdovski jami. Obiščejo Posavski muzej in spoznajo nekatere materialne vire. Preberejo literaturo in napravijo povzetke. Si ogledajo območje jame, da spoznajo, kje se nahaja. (Tokrat je bila jama za obiskovalce še zaprta.) Razmišljajo o bistvenih značilnostih jame, ki bi jih bilo smiselno vključiti v didaktično gradivo. Razmišljajo o zgradbi in izvedbi učnih ur. Pripravijo učne pripomočke in križanko. Se vživijo v vlogo učitelja v 4. razredu.

SLOVENŠČINA

Vsebinski:	Procesni:
Ponovijo znanje o poročilu, pravljici in pripovedki. Pridobijo znanje o tvorbi intervjuja. Naučijo se pravilno interpretirati pripovedko.	Ugotavljajo, kaj je bistveno pri podajanju snovi osnovnošolcem. Sklepajo, kako se bodo na njihove pobude odzivali učenci. Spoznavajo zakonitosti poučevanja oz. prinašanja znanja mlajšim.

b) Potek dela z dijaki za pripravo učnih ur

Zap. št. korakov	Aktivnost profesorice	Aktivnost dijakov
1.	Predstaviva Unescov projekt Mladi posvojijo spomenik ter dijake vzpodbujiva k zbiranju zamisli.	Iščejo možnosti: ustrezne spomenike, načine predstavitve, prenosa znanja.
2.	Določiva ožji izbor zamisli. Predlagava, da na internetu poiščejo literaturo o Ajdovski jami.	Ideja o spoznavanju Ajdovske jame jim je zanimiva.
3.	Pregledava izpisano literaturo. Z dijaki se pogovoriva o literaturi, ki naj jo poiščejo v knjižnici.	Razmišljajo o ustrezni literaturi in zapišejo podatke.
4.	Po skupnem pregledu zbranega gradiva se pogovorimo o razdelitvi vsebin, ki jih bodo dijaki prebrali in si napravili povzetke.	Prinesejo fotokopirane časopisne članke in knjige, sodelujejo v pogovoru ter si zapišejo vsebine, ki jih bodo prebrali.
5.	Organizirava obisk Posavskega muzeja s poudarkom na najdbah iz Ajdovske jame.	Ogledajo si izkopanine. Poslušajo in si zapisujejo razlago vodiča.
6.	Odpeljeva jih do Ajdovske jame.	Spoznajo območje Ajdovske jame, fotografirajo vhod v jamo, kraško polje pred jamo in ponikalnico.

7.	Analizirava obisk muzeja in jame. Z dijaki se pogovoriva o prebranih vsebinah iz izbrane literature.	Predstavijo povzetke iz literature in jih povežejo z obiskom muzeja in jame.
8.	Predstaviva učni načrt za 4. razred OŠ. Poudariva pomen interdisciplinarnega pouka (prepletanje vsebin iz slovenščine in zgodovine) ter projektnega dela. Vodiva jih k razmišljanju o izboru ustreznih vsebin za učence na tej stopnji.	Razmišljajo o izbranih vsebinah za interdisciplinarni pouk, o izvedbi učnih ur, o motivaciji in sintezi.
9.	Na osnovi predlogov pripraviva zgradbo učnih ur in jo predlagava dijakom.	Oni povedo svoje zamisli in predloge.
10.	Predstaviva potek učnih ur in priprave na skupinsko delo, pri katerem lahko učenci ustvarjajo tudi pripovedke in izvedejo intervju. Vzpodbudiva jih k razmišljanju, kako motivirati učence.	Poslušajo in podajo svoja mnenja in predloge o izvedbi učnih ur in učnih pripomočkah. Si razdelijo posamezne enote, ki jih bodo preštudirali: časopisni članek, poročilo, pravljica, pripovedka, intervju.
11.	Dava navodilo za izdelavo učnih listkov. Izdelujejo učne listke.	Dijakinja sestavi križanko in jo predstavi.
12.	Poudariva preglednost in estetsko plat didaktičnega gradiva.	Urejajo gradivo
13.	Razloživa, kako mora potekati učna ura.	Pretipkajo in oblikujejo učne listke.
14.	Spremljiva življenje dijakov v vlogo učitelja 4. razreda.	Razdelijo si vloge za izvedbo interdisciplinarnega pouka. Na osnovi ustreznih priprav preizkušajo izvedbo posameznih delov učnih ur.
15.	Preverjava delo dijakov, skrbiva za jasno izražanje pri dajanju navodil učencem.	Vadijo izvedbo učnih ur slovenščine in likovnega pouka.
16.	Spremljiva izvedbo učnih ur v 4. r. na OŠ Pišce.	Izvajajo interdisciplinarni pouk skozi projektno delo.

Delo dijakov z učenci — izvedba učnih ur

a) Cilji projekta v 4. razredu

ZGODOVINA

Vsebinski:	Procesni:
Spoznajo pomen jame. Dobijo predstavo o življenju ljudi, ki so imeli bivališča blizu jame. Povežejo spoznanja o Ajdovski jami z znanjem o drugih arheoloških najdiščih v Sloveniji. Znajo uvrstiti obdobje življenja Ajdovcev na časovni trak zgodovine človeštva.	Preberejo učne liste in spoznajo bistvene značilnosti Ajdovske jame. Se igrajo arheologe in novinarje. Na osnovi slikovnega vira izdelujejo nakit, posode ter živali, ki so bile povezane z Ajdovci. Iz prinesenega materiala (pšenica, ječmen, bob in grah) izdelajo plakat, ki predstavlja prehrano ljudi tistega časa.

SLOVENŠČINA

Vsebinski:	Procesni:
Ponovijo značilnosti pravljice in jih nekaj naštejejo. Spoznajo razliko med pravljico in pripovedko. Sestavljajo vprašanja in odgovore, ko pripravljajo intervju.	Spoznajajo učno snov zgodovine in deloma geografije, hkrati pa sproščajo domišljijo ob oblikovanju pripovedk – razlagalnih zgodbic o nastanku Ajdovske jame. Spoznajajo različne možnosti nastanka jame in poimenovanja, ko poslušajo pripovedke svojih sošolcev. Povezujejo ime jame – Ajdovska z njim že znanimi besedami istega korena. Učijo se strpnosti pri komunikaciji, upoštevanja mnenj drugih. Učijo se glasno in razločno brati in samozavestno predstaviti svoje pisne izdelke.

b) Potek učnih ur

Za izvedbo smo rabili tri učne ure.

1. Motivacija

Dijak prebere časopisni članek in vzpodbudi dijake k razmišljanju o Ajdovski jami.

ODPRLI SO AJDOVSKO JAMO

V soboto 27. septembra 2003 so odprli še eno podzemno jamo v krški občini. Poleg kostanjeviške je odprla svoja vhoda za obiskovalce tudi Ajdovska jama pri Nemški vasi v bližini Leskovca. Arheologi so po nekajletnem izkopavanju in raziskovanju prišli do zanimivih ugotovitev o njenem pomenu. Sodobni človek lahko tako spozna način življenja prednikov iz kamene dobe.

A. B.

Ali ste tudi Vi že kdaj slišali kaj o tej jami?

V tej in naslednji uri bomo tudi mi spoznali nekaj zanimivosti.

2. Potek učenja v štirih skupinah

Dijaki usmerjajo učenje učencev 4. razreda v štirih skupinah.

PRIPRAVA NA SKUPINSKO DELO 1

NASTANEK JAME

1. Učence seznanim z delom:

Danes bomo razmišljali o Ajdovski jami. Predvsem o njenem nastanku. Ljudje ponavadi pripovedujejo pripovedke o nekaterih pojavih. Ali bi si lahko izmislili pripovedko o nastanku te jame?

2. Postavim vprašanja:

1. Ali veste, kako naj bi jama nastala?
2. Kako pa so nastajale podzemne jame?
3. Ali poznate kakšno podzemno jamo v Sloveniji?
4. Kdaj pa mislite, da je nastala?
5. Kako je bilo v tistih starih časih? Kakšno je bilo življenje na Zemlji?
6. Si predstavljate, katera živa bitja so takrat živel?
7. Pomislite, na kakšen način je nastala ta jama, kdaj?
8. Zakaj na primer ima dva vhoda?
9. Bi znali napisati pripovedko o nastanku te jame?
10. Ali veste kaj je pripovedka?
11. Poznate **pravljico**?
12. Kaj je značilno za pravljico?
13. Je kraj in čas v pravljici določen?
14. V naši **pripovedki** je kraj določen. Kateri?
15. Kaj pa ime jame? Veste, kaj pomeni beseda ajdovska? (ajd = velikan, pogon)

3. Navodila za razmišljanje in pisanje

Razmislite, lahko se tiho pogovorite med seboj in napišite pripovedko o tem, kako je nastala Ajdovska jama. Upoštevajte tudi to, o čemer smo se pogovarjali.

Vsak napiše svojo zgodbo. Čim bolj bodo različne, boljše bo.

4. Pisanje pripovedke

Učenci se med seboj pogovarjajo in pišejo pripovedko. Tiho preberejo, uredijo obliko, popravijo napake. Po potrebi napišejo čistopis.

5. Predstavitve dela skupine

Eden izmed učencev vsake skupine prebere pripovedko o nastanku Ajdovske jame.

PRIPRAVA NA SKUPINSKO DELO 2

POMEN JAME

1. Učence seznanim z delom:

Naša skupina bo spoznala, kaj se je v jami dogajalo v preteklosti in kakšen pomen ima danes. To bomo naredili tako, da se bomo igrali novinarja in arheologe.

2. Postavim vprašanja:

Ali veste kdo so arheologi?

Kaj delajo in zakaj je njihovo delo pomembno?

Kaj pa novinarji?

Zakaj novinarje zanima toliko stvari? Zakaj sprašujejo in poročajo o tem?

Katera vprašanja najpogosteje zastavi novinar? (kdo, kaj, kje, kdaj, kako, zakaj)

Kaj pa pomeni intervju? (Novinar sprašuje ljudi, ki neko področje dobro poznajo.)

Torej vemo, kakšna je vloga novinarja in kaj delajo arheologi.

Bi si želeli delati kot novinar ali kot arheolog?

Razmislijmo, da smo arheologi ali novinarji.

Kaj bi raziskovali in kaj spraševali?

Ali že veste kaj o tej jami?

Poznate katere druge jame na Slovenskem?

Kaj se je dogajalo v tistih jamah?

Danes bomo spoznali, kaj se je dogajalo v Ajdovski jami. Pogledamo slikovno gradivo.

3. Branje delovnega lista Pomen jame

Pomen jame

Ajdovska jama je največja kraška jama na območju Krškega gričevja. Leži v okolici Krškega, pri Nemški vasi.

Ajdovska jama ima dva vhoda – levega in desnega.

Ob koncu mlajše kamene dobe, to je pred približno 4000 leti pred Kristusom, je bila zelo povezana z ljudmi, ki so živeli v njeni okolici. V jami so pokopavali trupla, ki so jih samo položili na tla, da strohnijo. Pridali so jim nakit, orodje in orožje. V glinasto posodo so jim darovali hrano kot popotnico za v onostranstvo (ječmen, pšenico, bob, grah in kose mesa domačih in divjih živali). Kurili so tudi ogenj, saj so arheologi odkrili oglje in ostanke pepela. Vsi ti obredi, ki so jih opravljali ob pogrebi, so bili povezani z njihovim verovanjem.

Arheologi so odkrili okostja 31 ljudi: 7 moških, 7 žensk in 16 otrok, 1 okostje je neopredeljeno.

Ajdovska jama je takratnim ljudem predstavljala pokopališče in svetišče.

Učenci berejo besedilo na učnem listu in si poskušajo zapomniti pomembne podatke o pomenu jame. Lahko si bistvo – ključne besede tudi podčrtajo.

Na posebne liste sestavijo vprašanja o prebranem.

4. Priprava intervjuja

V skupini izberejo učenca, ki bo imel vlogo novinarja. Ta zbere liste s vprašanji in jih potihoma prebere, da se pripravi na glasno branje oziroma na spraševanje.

Ostali učenci ponovno preberejo besedilo o pomenu jame, da se pripravijo na odgovore.

5. Predstavitve dela skupine

Učenci izvedejo intervju novinarja z arheologi.

Vprašanja NOVINAR IN ARHEOLOGI

Kje leži jama?

Koliko vhodov ima?

Kaj so pridali truplu?

Katero vrsto hrane so dajali v glinasto posodo?

Ali so ljudje v jami kurili ogenj? Po čem lahko to sklepamo?

Koliko okostij so arheologi odkrili?

Kaj je Ajdovska jama predstavljala takratnim ljudem?

PRIPRAVA NA SKUPINSKO DELO 3

PREHRANA LJUDI IZ OKOLICE AJDOVSKE JAME

1. Učence seznanim z delom:

Naša skupina bo spoznala **prehrano ljudi**, ki so svoje pokoje pokopavali v Ajdovsko jamo. To je bilo v času mlajše kamene dobe.

2. Postavim vprašanja:

Koliko tisoč let pred Kristusom je bil čas mlajše kamene dobe? (6000–2000 let)

Kaj mislite, kaj so jedli prebivalci iz okolice Ajdovske jame 5000 let pred Kristusom? (Učenci naštevajo.)

Kaj od naštetega, je res? Pogledajmo delovni list.

3. Branje delovnega lista Prehranjevanje ljudi

Prehranjevanje ljudi

Ob koncu mlajše kamene dobe je človek naseljeval gričevnat svet v okolici Ajdovske jame. Ukvarjal se je s poljedelstvom in živinorejo.

Na njivskih površinah, ki jih je pridobil s požiganjem gozda, je gojil pšenico, ječmen, bob in grah. Pašniki so bili potrebni za domače govedo in ovce. Lov je bil še vedno pomemben del njegovega življenja.

V skupini nekdo glasno prebere sestavek in primerjamo dane odgovore.

4. Napravimo zaključek:

V tem času je njihova prehrana vsebovala pšenico, ječmen, bob, grah, ovčje ter goveje meso.

5. Pokažem plastificirano slikovno gradivo in dam navodila za delo.

Naša skupina bo napravila plakat, ki bo predstavljal prehrano teh ljudi.

Kakšen bo naslov? (Kaj so jedli?)

Potrebuje: list za podlago, lepilo, revije (iz katerih bomo izdelovali trganko goveda in ovce), posušeno pšenico, ječmen, bob in grah.

6. Predstavitve dela skupine

Učenci predstavijo plakat.

PRIPRAVA NA SKUPINSKO DELO 4

MATERIALNI OSTANKI KOT PRIDATKI

1. Učence seznanim z delom:

Naša skupina bo spoznavala nekatere **materialne ostanke** iz Ajdovske jame.

2. Pogovarjamo se o najdbah:

Kaj so materialni ostanki?

Naštejte nekaj materialnih najdb iz prazgodovine.

Poglejmo, kaj pa so arheologi odkrili v Ajdovski jami.

3. Branje delovnega lista Materialni ostanki kot pridatki

Materialni ostanki kot pridatki

Ajdovska jama je naše pomembno najdišče iz mlajše kamene dobe. Arheologi so med različno ohranjenimi skeleti našli številne izkopanine:

- a) nakit je bil izdelan iz fosilne školjke ali kosti (ogrlica, zapestnica ...),
- b) orodje in orožje iz kamna (puščice, sekire ...),
- c) posodo iz gline (vrči, zajemalke, lonci, skodelice).

Otroci preberejo učni list.

Kaj so v jami našli? Kaj mislite, kaj bomo danes izdelovali?

4. Napravimo zaključek:

Iz naštetega izberemo in izpostavimo: vrč, zajemalko ter ogrlico.

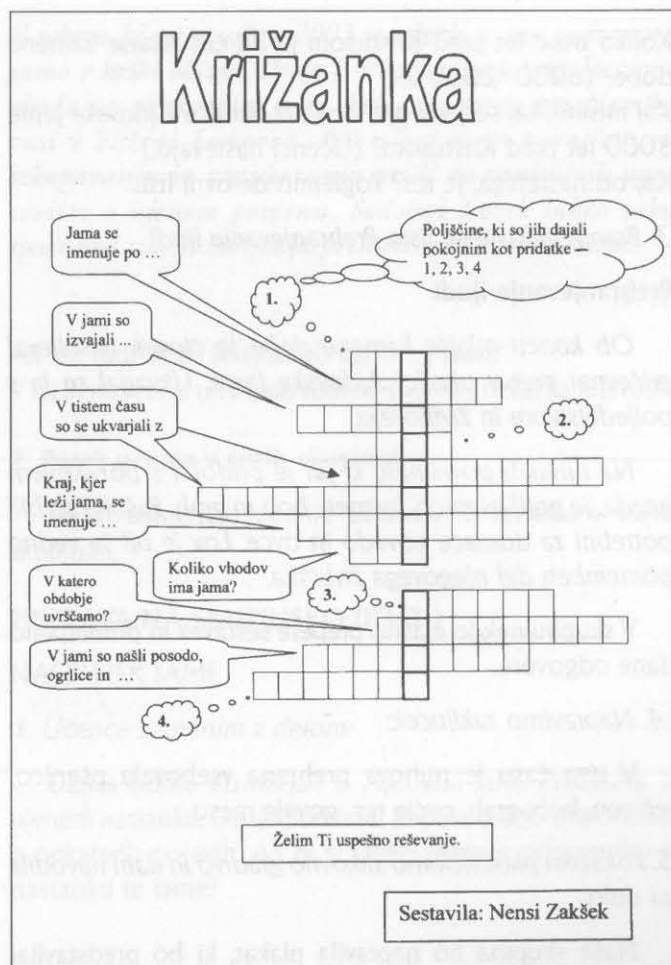
5. Pokažemo plastificirano slikovno gradivo.

Naši izdelki bodo iz gline. Iz kakšnega materiala pa so prebivalci iz okolice Ajdovske jame izdelovali vrče, zajemalke in ogrlice? (Iz gline in školjk.)

Za delo bomo potrebovali: glino, palčke ter PVC-folijo.

6. Predstavitve dela skupine

Učenci svoje izdelke razstavijo.



3. Sinteza

Pridobljeno znanje ponovijo in utrdijo z reševanjem križanke.

UČNI PRIPOMOČKI:

- slikovni viri (vrč, zajemalka, ogrlica, ovca, govedo)
- material za izdelavo plakata (šeleshamer, lepilo, škarje, posušena pšenica, ječmen, bob in grah)
- učni listi
- glina, palčke, vrvica



**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

ANALIZA UČNIH UR

*Zap. št.	Aktivnost profesorice	Aktivnost dijakov
1.	Priprava posnetka učnih ur. Opozarjava na dobro in slabše izvedene elemente ure.	Pogledajo posnetek svojega dela v razredu in ga analizirajo.
2.	Predlagava izdelavo "brošurice" z izdelki učencev.	Zberejo gradivo, popravljajo pripovedke, pretipkajo.
3.	Pregledava popravljene in preoblikovane pripovedke.	Oblikujejo naslove poglavij in predlagajo postavitev strani, fotokopirajo materiale.
4.	Pomagava pri oblikovanju "brošurice".	Uredijo, zložijo, fotokopirajo.
5. 6. 7.	Opozarjava na pravorečje – izgovor, artikulacijo in intonacijo pri branju pripovedk.	Pripravljajo se za predstavitev izbranih pripovedk.
8.	Vodiva pogovor o opravljenem delu.	Analizirajo svoje delo in izražajo svoje občutke ob izvajanju posameznih faz projekta.
9.	Pomagava pri predstavitvah.	Pripravijo predstavitev.

*Zapisano število korakov pri pripravi dijakov na izvedbo projekta.

Povzetek

Priprava učnih ur je pri dijakih vzbudila precejšnje zanimanje, kar so pokazali s svojo aktivnostjo, zamislimi in predlogi. S svojim nastopom so pritegnili pozornost učencev, ki so z veseljem ustvarjali pripovedke, intervju, izdelovali glinene izdelke in oblikovali plakat.

Tako smo dokazali, da je povezovanje srednješolcev in učencev pri spoznavanju novih učnih vsebin smiselno in uspešno. Interdisciplinarni pouk je pri učencih dobro sprejet, avtentično učenje v realističnih življenjskih situacijah pa omogoča trajnejše znanje.

Učenci v mladostnikih lahko vidijo tudi prinašalce znanja in jim tako predstavljajo pozitiven zgled.

Za učitelja je taka priprava dolgotrajnejša in zahtevnejša, ker mora upoštevati sposobnosti dojemanja snovi tako dijaka kot učenca. V učnih načrtih mora poiskati ustrezne vsebine, ki jih lahko realizira na takšen način, hkrati pa s pomočjo različnih metod prek dijakov posredovati učencem.

Literatura

- Horvat, Milena (1989). Ajdovska jama pri Nemški vasi. Znanstveni inštitut FF. Ljubljana.
- Horvat, Milena (2003). Ajdovska jama. Zloženka. Izdala Občina Krško.
- Korošec, Paola (1981-82). Kult mrtvih v luči najnovejših raziskav v Ajdovski jami pri Nemški vasi. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, IX-X. Ljubljana.
- Culiberg, M., Šercelj, A. (1984). Rastlinski ostanki iz Ajdovske jame pri Nemški vasi. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, XII. Ljubljana.
- Culiberg, M., Šercelj, A. (1986). Karpološke in antropološke analize Ajdovske jame pri Nemški vasi. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, XIV. Ljubljana.
- Korošec, Josip (1953). Kulturne ostaline v Ajdovski jami. Razprave III. Ljubljana.
- Zakladi tisočletij (1999). – Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov. Modrijan. Ljubljana.
- Slovenija – pokrajine in ljudje (1998). Založba Mladinska knjiga. Ljubljana.
- Priročni krajevni leksikon (1997). DZS. Ljubljana.
- Umek, Maja (1996). Tu sem doma I, Priročnik za učitelje, Spoznavanje družbe za 4. r. OŠ, Modrijan, Ljubljana.
- Horvat, M. (2003). Ajdovska jama. Občina Krško.
- Kos, Janko (2001). Literarna teorija. DZS. Ljubljana.
- Učni načrt za osnovno šolo. Družba. www.mszs.si/slo/ministrstvo
- Učni načrt za osnovno šolo. Slovenščina. www.mszs.si/slo/ministrstvo



Marjan Rode, Osnovna šola Bičevje v Ljubljani

TUDI STRIP JE UČNI PRIPOMOČEK

“Če hočeš postati mož peresa, moraš znati tudi lagati in si izmišljovati zgodbe, drugače bo tvoja historija dolgočasna,” pravi v romanu Umberta Ecca Baudolino škof Otto Freisenški. Manj dolgočasno “historijo” lahko dosežemo z različnimi sredstvi. Eno takih je domišljija. In tej zahtevi prav gotovo ustreza strip. Z uporabo domišljije pomaga obnavljati zgodovinsko preteklost. Vživljanje v zgodovino mora sicer temeljiti na naklonjenosti preteklosti. Človek, ki ima do neke dobe odklonilen odnos, se ne bo mogel vživljati v pretekli čas.

Uporabo domišljije lahko imenujemo tudi ustvarjalno mišljenje. Zanj je značilno divergentno mišljenje, ki išče sprejemljivo rešitev za določen problem v različnih smereh. Ustvarjalno mišljenje prepoznamo po ustvarjalni domišljiji, sposobnosti odkrivanja problemov, po toleranci do nejasnosti in po zmožnosti povezovanja oddaljenih idej in pojavov. To mišljenje išče presenetljive obrate, in če je vanj zajet tudi humor, ki je “kraljevska pot do ustvarjalnih idej”, bo šlo mišljenje v novo smer. (Marentič-Požarnik, 2000)

Nedavno sem dobil v roke izdelek dijaka Gašperja Gnezde, ki obiskuje drugi letnik gimnazije Ljubljana Šiška. V obliki stripa je podal kratko zgodovino vzpona in padca celjskih grofov. Na vprašanje, zakaj se je lotil take oblike prikaza zgodovinskega dogodka, je povedal, da je njihova profesorica zgodovine Adriana Segalle pozvala dijake, naj narišejo strip. Gašper se je lotil naloge in jo uspešno končal. Mislim pa, da mu je uspelo več, kot zgolj narediti še eno v vrsti vsakodnevni domači nalog. Avtor je uspel z delnim posodabljanjem zgodbe (liki in besedišče našega časa) na najstnikom razumljiv način povedati zgodbo celjskih grofov. Pri tem je dobro upodobil najpomembnejše dogodke njihove burne zgodovine. Ta izdelek lahko učitelj uporabi kot dodatno gradivo, s katerim bo učencem popestril prikaz vzpona in padca Celjanov.

Ta oblika “historije” ponuja razmislek o vlogi manj uporabljenih učnih pripomočkov pri pouku zgodovine. Strip tako učencem omogoča:

- vpogled v način razmišljanja določenega časa,
- pogosto združuje ali povzema rezultat enako učinkovito kot daljše besedilo (včasih pa še bolje),
- učencem zagotavlja možnost, da si z njegovo pomočjo ustvarijo osnovno znanje o dogodku ali predstavljeni osebi.

Kadar se lotimo analize stripa, smo predvsem pozorni na naslednje:

- Kakšno je stališče risarja do osebe, ki jo je narisal? Je pozitivno ali negativno? Laskajoče ali kritično?
- Učenci navedejo še druge zgodovinske vire, ki jim bodo

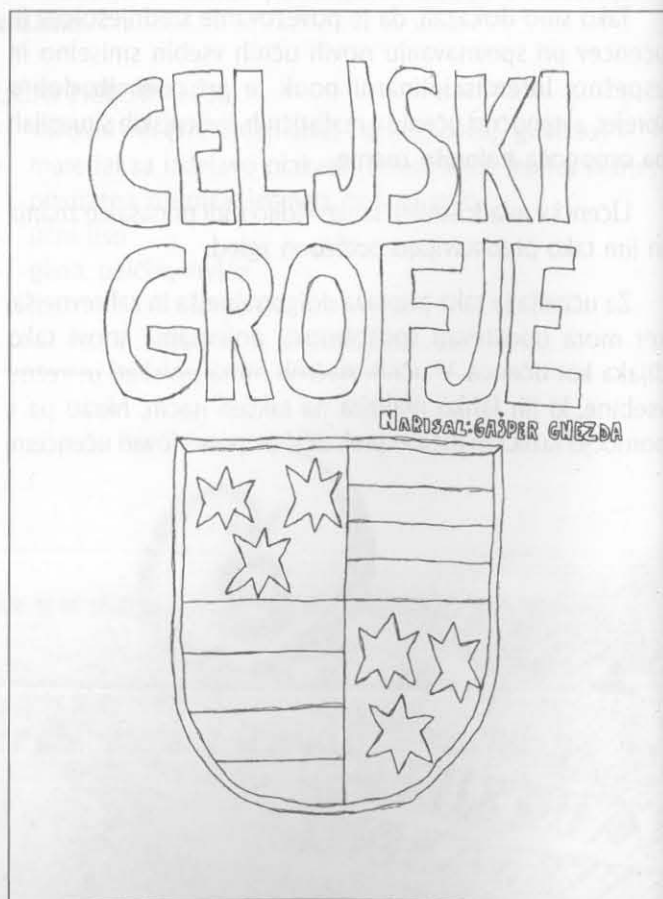
pomagali, da preverijo, ali se sporočilo stripa ujema z zgodovinskimi dejstvi.

- Razmislijo, ali je ta izdelek spremenil njihovo razlago dogodkov, sklepov, stališč ali do osebe, ki so predstavljeni v sliki in besedi.

Učitelj ob stripu učence opozori, da:

- risar ustvarja s predpostavko o gledalčevem prejšnjem znanju in včasih tudi o njegovem političnem mnenju,
- strip navadno ponuja o dogodku predvsem mnenje, in manj dejstva,
- avtorji stripov pretiravajo in karikirajo, kar je lahko pozitivno ali negativno. Pogosto uporabljajo stereotipe, da je njihovo sporočilo razumljivo večini ljudi,
- da avtor doseže učinkovitost, mora slediti trenutnim družbenim konvencijam, kaj je ali ni smešno, kaj je družbeno sprejemljivo in kaj ni.

Tako postane strip tudi zgodovinski vir in služi razumevanju določenega časa. Pričujoči strip mladega avtorja Gašperja Gnezde nam omogoča, da z veliko mero humorja, vživljanja v določen čas in sočasno aktualizacijo spremljamo prikaz slovenske zgodovine poznega srednjega veka. Mislim, da bodo tudi učenci na ta način bolje spoznali obravnavano problematiko z “manj dolgočasno historijo.”





* HERMAN II JE BIL SVOJE ČASE GROF

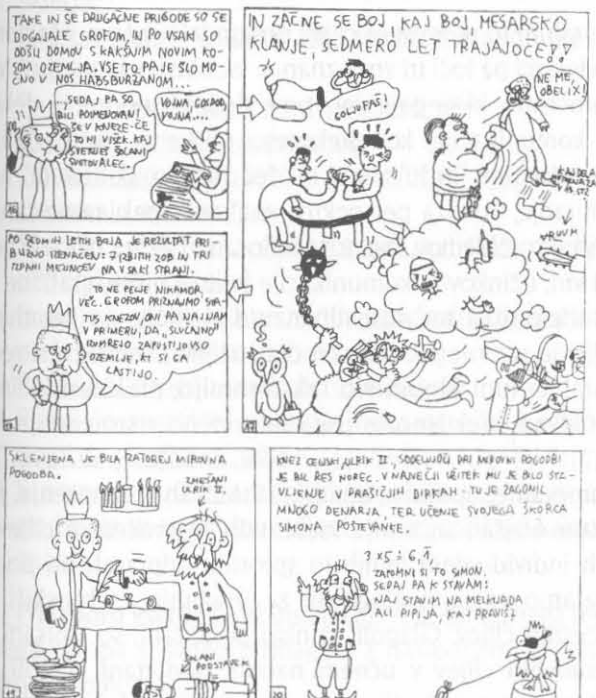
- CELJSKI GROFJE -

1



* KLOTILNI JE BIL V RESNICI IME BARBARA

2



- 3 -



EPILOG: PO SMRTI ULRIKA II. JE HABSBURSKEMU CESARJU FRIDERIKU II. USPELO VRNITI VEČJI DEL DEDIŠČINE, LE NA KOROŠKEM JE DEDIŠČINI NASPROTOVAL GORIŠKI GROF, KI GA JE MORAL FRIDERIK PREMAGATI, TAKO, DA JE MORAL ODPSTOPI? KOROŠKO. L. 1500 SO HABSBURŽANI Z DEDOVANJEM GORIŠKE ZAKOROŽILI OBLAST NAD VSEMI SLO DEŽELAMI.

-4-

Literatura

Chris Husbands: *What Is History Teaching?*, Buckingham, 1999.
Barica Marentič-Požarnik: *Psihologija učenja in pouka*; Ljubljana, 2000.

Marjan Rode: Koraki v času – Novi vek, Gradivo za učitelje, Ljubljana, 2002.
Der Spiegel v Delo – priloga, Ljubljana, 18. VIII. 2001.
Robert Stradling: Teaching 20th-century European history, Strasbourg, 2001.

GRADIVO OSNOVNOŠOLSKIH ŠTUDIJSKIH SKUPIN ZA ZGODOVINO

Model letne delovne priprave za osmi razred devetletke

Gradivo so pripravile Barbara Purkat (OŠ Vižmarje Brod), Marta Koltaj (OŠ Šentvid), Sonja Bregar (OŠ Miška Kranjca), Darja Šinko (POŠ Topol), Anica Keber (OŠ Preska), Ksenija Weis (OŠ Maksa Pečarja), Maja Grošičar (OŠ Dr. Vita Kraigherja), Irena Kerstein (OŠ Spodnja Šiška), Štefka Klemenčič (POŠ Višnja Gora) in Vilma Brodnik (ZRSŠ).

Marec/april 2003

Uvod

Primer letnega delovnega načrta za zgodovino v 8. razredu devetletne osnovne šole je načrtovan za 65 učnih ur. Sestavljen je iz tematskih načrtov za vse tematske sklope, katerih obravnavo predvideva učni načrt za 8. razred. Letna, tematska in urna priprava na pouk predstavljajo učiteljevo **individualno delo**, prek katerega se odražajo učiteljeva strokovna in metodična usposobljenost, avtonomija in kreativnost. Zato boste pri svojih letnih in tematskih načrtih na pouk pričujoče gradivo **lahko upoštevali le kot nasvet** pri prenavljanju vaših priprav v skladu z uvajanjem prenovljenega učnega načrta za zgodovino v devetletni osnovni šoli. S posameznimi rubrikami pri tematskih načrtih za posamezne tematske sklope tudi svetujemo uvajanje procesnega pristopa pri poučevanju in učenju zgodovine z aktivno vlogo učencev in učiteljev v učnem procesu. Zato smo posebej izbirali vsebine-vsebinsko znanje prek vsebinskih ciljev, ki jih želimo uresničevati z obravnavo posameznega tematskega sklopa, proceduralno znanje (spretnosti, postopki, metode) in posebej še procesno znanje, ki ga lahko uresničujemo prek načrtovanih procesnih ciljev. Ker **procesni cilji** (procesno usvajanje znanja) **pomenijo preplet** vsebin, ciljev, metod in aktivnosti profesorjev in dijakov, smo v procesne cilje, ki se jih uresničuje v procesu, **vključili** tudi izbrane vsebinske (vsebine) in proceduralne cilje (spretnosti, postopki, metode), različne miselne procese, prek teh pa tudi možne aktivnosti profesorjev in dijakov. Upoštevali smo **Marzanovo delitev znanja in ciljev**. Na študijskih skupinah smo namreč ugotovili, da vam je ločevanje pro-

ceduralnih in procesnih ciljev povzročalo težave. Marzano s sodelavci pa loči tri vrste znanja: vsebinsko, proceduralno in procesno, ki se ga usvaja prek sledečih področij: dela z viri, komunikacije, kompleksnega mišljenja (primerjanje, utemeljevanje, induktivno in deduktivno sklepanje, abstrahiranje, analiza perspektiv, analiza napak, razvrščanje, reševanje problemov, invencija, odločanje), dela z najrazličnejšimi viri, učinkovite komunikacije (ustne, pisne, grafične ...) in sodelovanja ter miselnih navad (kritično in kreativno mišljenje, samoregulacija v procesu učenja). Lahko pa seveda uporabite tudi **Bloomovo taksonomijo**, pri kateri ločimo kognitivno, afektivno in psihomotorično vrsto znanja. Pri kognitivni pa naslednje vidike znanja: poznavanje, razumevanje, uporaba, analiza, sinteza in vrednotenje. Da bi vam olajšali snovanje vsebinskih in procesnih ciljev v vaših individualnih letnih in sprotih pripravah na pouk, navajamo seznam glagolov za izražanje vsebinskih in procesnih ciljev. Glagoli, ki niso podčrtani, so izpisani iz operativnih ciljev v učnem načrtu, podčrtani glagoli za izražanje procesnih ciljev pa so izpeljani iz splošnih ciljev v učnem načrtu ter iz Bloomove in Marzanove taksonomije.

Glagoli za izražanje vsebinskih ciljev (učenci učno snov zanj in razumejo):

- Ponovijo
- Ugotavljajo
- Naštejejo
- Spoznajo

- Seznanijo se
- Izpišejo
- Opišejo
- Navedejo
- Pojasnijo
- Poznajo
- Opredelijo
- Razberejo
- Vedo

Glagoli za izražanje procesnih ciljev, ki vključujejo tudi proceduralne (metode in spretnosti):

- Analizirajo različne vire
- Primerjajo
- Razvijajo spretnost prostorskih in časovnih predstav
- Razvijajo spretnost različnih oblik sporočanja (ustno, pisno (članki, eseji – vsaka vrsta zapisa po svojih besedah ...), slikovno – plakat, strip, zloženka, razstava ...)
- Kritična presoja virov in dogodkov
- Iskanje in navajanje svojih primerov
- Razvrščajo
- Utemeljujejo
- Dokazujejo
- Se vživljajo v različne perspektive zgodovinskih osebnosti, dogodkov, obdobj (npr. igre vlog)
- Preiskujejo npr. v obliki študijskih primerov
- Podatke povežejo v sintezo
- Sklepajo
- Interpretirajo – pripravljajo samostojne zaključke
- Razlikujejo
- Znanje uporabljajo v novih okoliščinah
- Odločajo se med možnostmi
- Abstrahirajo – npr. luščijo bistvo iz nekega vira
- Odkrivajo nove rešitve
- Zbirajo in izbirajo podatke po različnih medijih z učbenikom na čelu
- Presojajo vlogo pomembnih zgodovinskih osebnosti prek njihovih življenjskih zgodb
- Razvijajo vzročno-posledično mišljenje
- Razvijajo spretnost sodelovalnega učenja in odgovornosti za skupne cilje
- S pomočjo učitelja ugotavljajo svoja močna in šibka področja in načrtujejo učenje za izboljšanje kakovosti znanja

Pri izboru vsebin (vsebinskih ciljev) posameznega tematskega sklopa si lahko pomagata z naslednjimi kriteriji za izbor vsebin:

- zanimivost, privlačnost, uporabnost
- spodbujanje k razmišljanju in samostojnemu raziskovanju
- sistematičnost in usklajenost z drugimi predmeti
- težavnost (obseg, struktura, abstraktnost)
- eksemplaričnost (predmetna (izbrani primeri znotraj tematskih sklopov) tematska (izbrani primeri znotraj teme)
- aktualnost (življenjskost, izkustvo)

Pri letnih, tematskih in urnih pripravah naj se razmišlja tudi o vseh štirih vlogah, ki jih ima učitelj v sodobni šoli. Pri obravnavi izbranih učnih vsebin lahko še vedno nastopa v do sedaj najbolj poznani in prevladujoči vlogi, to je vlogi **prenašalca znanja** oz. posredovalca gotovih znanj (tudi transfer oz. transmisija znanja). Sodobnejši pogledi na poučevanje in učenje pa predvidevajo tudi vlogo učitelja kot **oblikovalca ali izgrajevalca spretnosti**. Pri zgodovini se s to vlogo povezuje poučevanje s pomočjo najrazličnejših zgodovinskih virov. Učitelj je mentor tedaj, ko nastopa v vlogi **vodnika na poti do ciljev**. Pri tem je učenec pri odkrivanju novega znanja samostojen ob različnih aktivnih oblikah in metodah poučevanja in učenja, učitelj pa mu nudi pomoč, če učenec zaide, oz. ga usmerja po poti za doseg postavljenih ciljev. Učitelj v vlogi **spodbujevalca osebnostne rasti in razvoja** učenca pa nastopa tedaj, ko priskrbi ustrezne vire (zgodovinske vire), izkušnje (ob uporabi aktivnih oblik in metod poučevanja in učenja) in spodbude, ki rast in razvoj spodbujajo in omogočajo.

Pri načrtovanju **učnih ur** za obravnavo posameznega tematskega sklopa smo določili minimalno število ur tako, da je primer načrtovan za 65 učnih ur. Časovno rezervo se lahko nameni preverjanju in ocenjevanju znanja, pri čemer moramo omeniti, da je v sodobnem učnem procesu preverjanje tudi sestavni del obravnave učne snovi. Predvsem pa naj se vključuje tudi aktivnejše načine poučevanja in učenja, ki smo jih načrtovali v procesnih ciljih in jih še posebej opredelili pri učnih oblikah in metodah.

V rubriki Literatura smo zapisali okvirni izbor razpoložljive literature. Z rubriko Refleksija učitelja pa svetujemo, da se učitelj po vsakem obravnavanem tematskem sklopu izpraša, kaj vse mu je uspelo, kaj mu je uspelo nekoliko manj in kako bi lahko proces poučevanja in učenja še izboljšal.

Uporabljena literatura

Učni načrt za zgodovino v programu osnovnošolskega izobraževanja – publikacija, ki sta jo izdala MŠZŠ in ZRSŠ leta 2000, stiskati pa ga je možno tudi s spletni strani Ministrstva za šolstvo, znanost in šport.

Robert J. Marzano, Debra Pickering, Jay Mc Tigh: Assessing Student Outcomes, Performance Assessment Using the Dimensions of Learning Model, ASCD 1993.

Metodični članki v reviji Zgodovina v šoli.

France Strmčnik: Didaktika, Osrednje teoretične teme, Razprave Filozofske fakultete 2001.

Danijela Trškan: Didaktično-metodična struktura sodobnih učnih načrtov za srednješolsko zgodovino v Sloveniji, Franciji, Veliki Britaniji in mednarodnih šolah. Zgodovinski časopis, Letnik 55, 2001/2.

Cirila Peklaj s sodelavkami: Sodelovalno učenje ali Kdaj več glav več ve, DZS 2001.

Barica Marentić Požarnik: Kako pomembna so pojmovanja znanja, učenja in poučevanja za uspeh kurikularne prenov (prvi del). V: Sodobna pedagogika 1998, št. 3.

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Odkritja čezmorskih dežel
Razred	8
Število ur (Učne enote/ teme)	5 Evropa pred odkritji Ameriške visoke kulture Velika odkritja Posledice odkritij Preverjanje in utrjevanje
Vsebinski cilji	Učenec spozna izobraženost posameznih slojev prebivalstva ob prehodu v novi vek; ugotavlja območja, ki so bila Evropejcem znana že pred odkritji čezmorskih dežel; ve za obstoj ameriških visokih kultur predkolumbovskega obdobja; navede pogoje in vzroke za geografska odkritja; našteje evropske narode in raziskovalce, ki so sodelovali pri odkrivanju neznanih predelov sveta; ugotavlja na kakšni stopnji razvoja so bili Indijanci ob prihodu Evropejcev; pojasni pozitivne in negativne posledice odkritij ter opiše popotovanja najbolj znanih raziskovalcev.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne- metodične cilje)	Učenec primerja izobraženost posameznih slojev prebivalstva ob prehodu v novi vek; sklepa o vzrokih, zakaj so Evropejci začeli odkrivati neznane dežele; s pomočjo zgod. karte poimenuje predkolumbovske civilizacije in jih zna pokazati na zemljevidu; presodi vlogo in pomen Kolumbovega odkritja (v literaturi poišče podatke o tem, ali je Kolumb res prvi odkril Ameriko); sklepa o pozitivnih in negativnih posledicah odkritij; analizira Cortezovo poročanje o Tenochtitlanu (besedilo); utemeljuje pomen trgovine s črnimi sužnji.
Pojmi	STARI SVET, NOVI SVET, MISIJONAR, KOLONIJA, TRGOVINA S ČRNIM BLAGOM, PREDKOLUMBOVSKE KULTURE (AZTEKI, MAJI, INKI), KARAVELA, KONKVISTADOR, ASTROLAB, SEKSTANT, LEVANTINSKO BLAGO ...
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo z viri, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki, delovni zvezki in gradiva za učitelje (DZS, Modrijan) Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Videokaseta V deželi Inkov (Videofon) Videokaseti Starodavni Maji in Starodavni Inki (Bookmark, Vester & Co. d. n. o.)
Literatura	Zbirka Veliki raziskovalci: Kristof Kolumb (Slovenska knjiga, 1994), Marco Polo (Slovenska knjiga, 1994), Magellan in da Gama (Slovenska knjiga, 1994) Zbirka Kako so živeli: V času Majev, Aztekov in Inkov (ZMK, 1991), V času velikih odkritij (ZMK, 1990), V času Vikingov (ZMK, 1990), Na krogu velikih jadrnic 18. stoletja (ZMK, 1991) Kdo je odkrival svet (Delavska enotnost, 1987) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995) Velike kulture sveta: Kitajska, Japonska, Islam, Stara Amerika (druga knjiga, Mohorjeva družba Celovec – Ljubljana – Dunaj, 1999) Zbirka Mejniki: Vikingi, vladarji morja (DZS, 1997) Kako so živeli Azteki (EWO, 1994)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Preverjanje z referati in plakati.

Medpredmetno povezovanje	Geografija, knjižnična informacijska znanja.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Humanizem in renesansa
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	4 Humanizem Renesansa (2 uri) Preverjanje in utrjevanje
Vsebinski cilji	Učenec spozna novo miselnost evropskega človeka – humanizem in renesanso; zna na zemljevidu pokazati italijanska mesta, kjer se pojavi renesansa; s pomočjo predznanja sklepa, zakaj sta se renesansa in humanizem razvila prav v Italiji; opredeli renesanso in humanizem in ugotavlja njune značilnosti; pozna pomen in posledice humanizma in renesanse v slovenskih deželah; pozna evropske in slovenske humaniste; spoznava najpomembnejše renesančne spomenike na Slovenskem, ponovi materiale za pisanje in pisave v starem veku; ugotovi pomen tiska in vlogo tiskane knjige.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Analizira razmere v Italiji ob nastanku humanizma in renesanse, dokazuje bistvene značilnosti humanistične in renesančne miselnosti, razvršča renesančne umetnike, s pomočjo predznanja sklepa in razlikuje način izdelave knjig pred izumom tiska in po njem, presodi in utemeljuje pomen izuma tiska.
Pojmi	HUMANIZEM, RENESANSA, DEŽELA, DEŽELNI STANOVI, REKTOR, SATIRA, ANATOMIJA.
Učne oblike	Individualna, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan
Literatura	Zgodovina človeštva (DZS, ustrezne knjige) Umetnost v slikah (DZS, ustrezne knjige) Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Peter Štih, Vasko Simoniti: Slovenska zgodovina do razsvetljenstva (Korotan in Mohorjeva družba v Celovcu, 1995) Zbirka Kako so živeli: V času velikih odkritij (ZMK, 1990) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995)

Preverjanje in ocenjevanje znanja	Preverjanje z referati.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, likovna vzgoja, glasbena vzgoja, knjižnična informacijska znanja, geografija.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Reformacija v Evropi in na Slovenskem
Razred	8
Število ur (Učne enote/ teme)	6 Reformacija Reformacija na Slovenskem Protireformacija Protireformacija na Slovenskem Preverjanje in ocenjevanje (2)
Vsebinski cilji	Učenec navede vzroke za pojav reformacije; našteje najpomembnejše reformatorje in iz besedila razbere njihove glavne ideje; ob zemljevidu opredeli razširjenost reformacije in spremenjeno versko podobo Evrope po končanih verskih vojnah; našteje slovenske reformatorje in pozna njihova dela; opiše pomen Primoža Trubarja za Slovence; ugotovi posledice reformacije v Evropi in na Slovenskem; navede vzroke za protireformacijo v Evropi in na Slovenskem.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne- metodične cilje)	Analizira razmere v takratni Cerkvi, ki so sprožile reformacijo, dokazuje in utemeljuje pomen reformacije za slovenski kulturni in narodni razvoj; presoja in dokazuje pomen Trubarjevega delovanja za Slovence; sklepa o vzrokih in posledicah reformacije in protireformacije v Evropi in na Slovenskem.
Pojmi	REFORMACIJA, PROTESTANTIZEM, PROTIREFORMACIJA, KALVINIZEM, ANGLIKANSKA CERKEV, KONCIL, NUNCIATURA, VERSKE VOJNE, INKVIZICIJA, WESTFALSKI MIR, SEKTA, JEZUITI.
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Videokaseta Primož Trubar
Literatura	Zgodovina človeštva (DZS, ustrezne knjige) Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige)

	Peter Štih, Vasko Simoniti: Slovenska zgodovina do razsvetljenstva (Korotan in Mohorjeva družba v Celovcu, 1995) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995) Verstva sveta Zgodovina krščanstva (Ognjišče in DZS, 1992) Mircea Eliade: Zgodovina religioznih verovanj in idej (tri knjige, DZS, 1996) Zgodovina cerkve – 3. knjiga: Reformacija, katoliška prenova in protireformacija (Družina, 1994) Zgodovina cerkve na Slovenskem (Mohorjeva družba v Celju, 1991) Ivan Tavčar: Vita Vitae Mea, Visoška kronika
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje znanja z zastavljanjem vprašanj. Pisno ocenjevanje – kontrolna naloga.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, knjižnična informacijska znanja.
Refleksija učitelja:	
- Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo?	
- Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeleške	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Kmečki upori
Razred	8
Število ur (Učne enote/ teme)	3 Kmečki upori Kmečki upori na Slovenskem Preverjanje in ocenjevanje
Vsebinski cilji	Učenec ugotavlja položaj kmetov pred kmečkimi upori; navede vzroke za kmečke upore v Evropi in na Slovenskem; ob zemljevidu ugotovi razširjenost kmečkih uporov in navede v pravilnem kronološkem zaporedju najpomembnejše slovenske kmečke upore, pozna bistvene zahteve kmečkih upornikov; opiše potek kmečkih uporov na Slovenskem, pojasni pojem stara pravda ter navede posledice neuspehov kmečkih uporov za delo in življenje kmetov.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Učenec s pomočjo zgodovinskih virov opiše položaj kmeta na Slovenskem pred kmečkimi upori ter sklepa o vzrokih kmečkih uporov; ob besedilu primerja zahteve kmečkih puntarjev pri nas in na izbranem primeru iz Evrope (npr. iz nemške kmečke vojne ali francoske žakerije), s pomočjo prosojnic analizira potek kmečkih uporov, ob slikovnem gradivu primerja opremljenost kmečke in plemiške vojske in izlušči ter utemelji vzroke za kmečke poraze, na osnovi podatkov novih spoznanj utemelji zakaj kmetje niso bili uspešni in kakšne so bile posledice neuspeha.
Pojmi	UPOR – PUNT, STARA PRAVDA, KMEČKA ZVEZA, GLAVARINA, ŽAKERIJA.
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.

Učne metode	Delo z zemljevidi, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan
Literatura	Peter Štih, Vasko Simoniti: Slovenska zgodovina do razsvetljenstva (Korotan in Mohorjeva družba v Celovcu, 1995) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Dokumenti slovenstva (CZ, 1994) Bogo Grafenauer: Kmečki upori na Slovenskem (DZS, 1962) Grafenauerjev zbornik (ZRC SAZU, Filozofska fakulteta, Pedagoška fakulteta, 1996)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje znanja z zastavljanjem vprašanj in pisno preverjanje z reševanjem nalog na učnih listih. Ustno ocenjevanje.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, geografija, glasbena vzgoja.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Gospodarski razvoj v Evropi od 16. do sredine 19. stoletja
Razred	8
Število ur (Učne enote/ teme)	5 Nove oblike proizvodnje v 16. stoletju Prva industrijska revolucija v Angliji Napredek v prometu in trgovini Gospodarski razvoj na Slovenskem od 16. do konca 18. stol. Preverjanje in ocenjevanje.
Vsebinski cilji	Učenec opiše nove oblike proizvodnje v 16. stoletju; seznani se z značilnostmi zgodnjega kapitalizma; pozna in razloži vzroke in posledice industrijske revolucije; spozna najnovejše izume in tehnične pridobitve industrijske revolucije; pojasni napredek in novosti v prometu in trgovini od 16. stoletja do prve polovice 19. stoletja, ob statističnih podatkih razloži rast in padec prebivalcev in opiše spremembe v načinu življenja, ki jih je prinesel gospodarski napredek, ter ugotavlja gospodarsko razvitost na Slovenskem.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Učenec primerja založniški, manufaktorni in industrijski način proizvodnje in jih razvršča po učinkovitosti, preišče značilnosti zgodnjega kapitalizma ter preišče dejavnike, ki so vplivali na gospodarski razvoj in jih razvrsti po pomembnosti ter utemelji razvrstitev; na podlagi virov sklepa o posledicah industrijske revolucije na način dela in življenja ljudi; sklepa in utemeljuje, kako je gospodarski razvoj vplival na razvoj prometa in trgovine; primerja in utemeljuje gospodarsko razvitost slov. dežel z gospodarsko razvitostjo ostale Evrope.

Pojmi	ZALOŽNIŠTVO, MANUFAKTURA, FUŽINA, INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA – INDUSTRIALIZACIJA, KAPITAL, TOVORNIŠTVO, INDUSTRIJSKI KAPITAL, IZVOZ, UVOZ.
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnimi viri, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva, igra vlog.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan
Literatura	Kronika človeštva (ZMK, 1996) Enciklopedija Slovenije (ustrezna gesla) Zbirka Ilustrirana zgodovina Slovencev za otroke: Eva Holz: S kočijo od Alp do morja (Mladika, 1997) Zbirka Kako so živeli: Na krovu velikih jadrnic 18. stoletja (ZMK, 1991) Zbirka Svet okrog nas: Izumi (Pomurska založba) Velika ilustrirana enciklopedija (Zgodovina 2, ZMK, 1984) Fernand Braudel: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII. stoletje (ŠKUC in Znanstveni inštitut filozofske fakultete): - Strukture vsakdanjega življenja (dve knjigi, 1988) - Igre menjave (dve knjigi, 1989) - Čas sveta (dve knjigi, 1991) Ferdo Gestrin: Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem (Slovenska matica, 1991) Gestrinov zbornik (ZRC SAZU, 1999)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje, pisno preverjanje in ocenjevanje z referati.
Medpredmetno povezovanje	
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Absolutizem v 17. in 18. stoletju
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	7 Barok Absolutizem Razsvetljenstvo Razsvetljeni absolutizem Reforme Marije Terezije in Jožefa II. Narodno prebujenje na Slovenskem Ponavljjanje in utrjevanje

Vsebinski cilji	Učenec se ob ilustrativnem gradivu seznani z glavnimi značilnostmi baroka; navede področja umetnosti in življenja, na katerih se je barok uveljavil; spozna glavne značilnosti absolutistične vladavine; spozna bistvene ideje razsvetljenstva in navede pomembnejše predstavnike; poimenuje vidne slovenske razsvetljence (Linhart, Vodnik, Zois); spozna, da so nekateri vladarji sprejeli posamezna razsvetljenska spoznanja; našteje najpomembnejše reforme Marije Terezije in Jožefa II; opiše posledice in pomen razsvetljenskih reform (šolska reforma, kmečka reforma).
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Ob ilustrativnem gradivu primerja renesanso in barok (poišče in utemelji razlike); presodi in utemelji vlogo J. V. Valvasorja; interpretira (razloži in utemelji po svojih besedah) značilnosti absolutizma; primerja in razlikuje absolutizem in razsvetljeni absolutizem; analizira in utemelji vpliv razsvetljenčev na vladarje; ob politično gospodarskem položaju Avstrije utemelji pomen reform za državo (velesila); oceni in utemelji pomen uvedbe šolske obveznosti, utemelji spremembe v položaju kmetov po reformah ter ovrednoti in utemelji pomen narodnega prebujanja na Slovenskem.
Pojmi	BAROK, BAKROREZ, ABSOLUTIZEM, RAZSVETLJENSTVO, PROSVETLJENSTVO, RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM, REFORMA, TOLERANCA, ŠOLSKA OBVEZNOST, KATASTER, ZOISOV KROG (MECEN), GUBERNIJ, KRESIJA, LICEJ.
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnimi viri, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi. Videokaseta: Absolutizem Ludvika XIV. (Videofon) Videokaseta: Slovenski razsvetljenski krog (Jaka, 1998)
Literatura	Barok na Slovenskem (Narodna galerija, 1961) Kdo je ustvarjal zgodovino (Delavska enotnost, 1988) Kronika človeštva (ZMK, 1996) Enciklopedija Slovenije (ustrezna gesla) Velika ilustrirana enciklopedija (Zgodovina 2, ZMK, 1984) Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske (ZMK, 1994) Branko Reisp: Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (ZMK, 1983) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Dokumenti slovenstva (CZ, 1994) Andrej Vovko: Nasmehana zgodovina (ZMK, 1996) Zgodovina cerkve – 4. knjiga: Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715-1848) (Družina, 1999) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995) Marija Kacin: Žiga Zois in italijanska kultura (Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001) Peter Berglar in Peter Radics: Marija Terezija in Slovenci (Pegaz International, 1992) Zbirka kako so živeli: V času mušketirjev (1610-1690; ZMK, 1991)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje znanja, pisno preverjanje znanja z referati, plakati, igrami vlog. Ustno ocenjevanje, ocenjevanje referatov.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, likovna vzgoja, glasbena vzgoja.

Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Evropa in svet na prehodu v 19. stoletje
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	6 Nastanek Združenih držav Amerike Francoska revolucija (2) Napoleon Ilirske province Preverjanje in ocenjevanje
Vsebinski cilji	Učenec pozna vzroke za ameriško osvobodilno vojno; opiše potek nastajanja Združenih držav Amerike; pojasni posledice nastanka ZDA; opiše življenje in razmere v Franciji pred revolucijo ter navede bistvene vzroke za naraščanje nezadovoljstva; ve za družbeno politične spremembe, ki so nastale z revolucijo; pozna pomen idej Deklaracije o pravicah človeka in državljana; navede glavne vzroke in posledice napoleonskih vojn; pojasni razloge za nastanek Ilirskih provinc; na zgodovinskem zemljevidu razbere, kaj so obsegale Ilirske province; opiše odzive različnih družbenih slojev na Slovenskem.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Učenec primerja (podobnosti in razlike) politično ureditev ZDA z evropskimi ureditvami; preišče vzroke za naraščanje nezadovoljstva kolonistov, z analizo zgodovinskih virov ugotavlja uresničevanje razsvetljenskih idej; ovrednoti in utemelji pomen francoske revolucije; presoja in utemelji vlogo Napoleona prek njegove življenjske zgodbe; sklepa o posledicah Napoleonskih osvajanj ter utemeljuje pomen Ilirskih provinc za Slovence.
Pojmi	AMERIŠKA OSVOBODILNA VOJNA, DEKLARACIJA O NEODVISNOSTI, USTAVA, PARLAMENT, DEKLARACIJA O PRAVICAH ČLOVEKA IN DRŽAVLJANA, NARODNA SKUPŠČINA, REVOLUCIJA, GILJOTINA, TEROR, CELINSKA ZAPORA, ILIRSKÉ PROVINCE, SVETA ALIANSA.
Učne oblike	Individualna, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi. Videokaseta: Zgodovina ZDA 1. del, Kolonije postanejo neodvisne (Videofon)
Literatura	Kronika človeštva (ZMK, 1996) Enciklopedija Slovenije (ustrezna gesla) Velika ilustrirana enciklopedija (Zgodovina 2, ZMK, 1984) Zgodovina v slikah (DZS, ustrezna knjige)

	Kdo je ustvarjal zgodovino (Delavska enotnost, 1988) Dokumenti slovenstva (CZ, 1994) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Andrej Vovko: Nasmějana zgodovina (ZMK, 1996) Walter Markov: 1789 – velika revolucija Francozov (CZ, 1989) Michel Vovelle: Kratka zgodovina francoske revolucije (Založba Komunist, 1989) Zbirka Kako so živeli: V času francoske revolucije (ZMK, 1989) Janez Šumrada: Po sledovih prijateljstva (CZ in Francoski kulturni center "Charles Nodier", 1989) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995) Napoleonove Ilirske province 1809-1814 (Narodni muzej, 1964)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno in pisno preverjanje z referati, plakati, igro vlog. Pisno ocenjevanje – kontrolna naloga.
Medpredmetno povezovanje	Državljska vzgoja in etika, geografija.
Refleksija učitelja:	
- Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo?	
- Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Evropa in Slovenci 1815–1848
Razred	8
Število ur (Učne enote/ teme)	6 Dunajski kongres Nacionalna gibanja in liberalna opozicija Slovenci v predmarčni dobi Slovensko narodno gibanje Kultura bidermajerja Preverjanje in ocenjevanje
Vsebinski cilji	Učenec ve, kdaj je potekal dunajski kongres, in se seznani z nalogami kongresa; s pomočjo zemljevida opiše ozemeljske spremembe, ki so nastale po dunajskem kongresu; našteje bistvene svoboščine in pravice, ki jih je zahtevalo liberalno meščanstvo po dunajskem kongresu; pozna pojme opozicija, liberalizem, cenzura; našteje članice Svete alianse; pozna naloge Svete alianse; se seznani z nacionalnimi gibanji v Evropi in ZDA; razloži pojem nacionalna gibanja s svojimi besedami; ve, kdaj se pojavi enotna zavest slovenskega naroda; pozna Ilirizem in panslavizem; opiše gospodarski razvoj v Avstriji in na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja; spozna pomen delovanja Bleiweisovega in Prešernovega kroga; opredeli kulturni usmeritvi Bleiweisa in Prešerna; pozna značilnosti bidermajerske kulture.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Primerja politično karto Evrope pred in po dunajskem kongresu; s svojimi argumenti utemelji razloge za pristop k zvezi Svete alianse; sklepa, kam vodijo nacionalna gibanja; utemelji vpliv gospodarstva v predmarčni dobi na spremembe v življenju Slovencev; presodi vlogo Bleiweisa in Prešerna; primerja Bleiweisovo in Prešernovo smer; analizira različne zgodovinske vire (Kmetijske in rokodelske novice); utemelji pomen redkih izobražencev za razvoj slovenskega jezika, pisave in narodne zavesti; razvija spretnost poročanja (referati – bidermajer).

Pojmi	RESTAVRACIJA, KANCLER, SVETA ALIANSA, OPOZICIJA, CENZURA, REAKCIJA, MEŠČANSTVO, BURŽOAZIJA, PROLETAREC, STAVKA, LIBERALEN, LIBERALEC, NARODNA ZAVEST, ILIRIZEM, PANSLAVIZEM, GAJICA, BIDERMAJER.
Učne oblike	Individualna, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi
Literatura	Dokumenti slovenstva (CZ, 1994) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Umetnost v slikah (DZS, ustrezne knjige) Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige) Stane Granda: Prva odločitev Slovencev za Slovenijo (Nova revija, 1999) Slovenska kronika XIX. stoletja, Prva knjiga (Nova revija, 2002) Janez Bleiweis (Katalog Gorenjskega muzeja iz Kranja)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Preverjanje z zastavljanjem vprašanj, z referati. Ocenjevanje z referati in plakati, eseji, ustno ocenjevanje.
Medpredmetno povezovanje	
Refleksija učitelja:	
- Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo?	
- Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Leto 1848 v Evropi in pri nas
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	4 Revolucije leta 1848 v Evropi Pomlad narodov Slovenci in revolucija 1848 Ponavljanje in utrjevanje
Vsebinski cilji	Ob zgodovinskem zemljevidu ugotavlja, kje je prišlo do revolucij leta 1848; ve za vzroke revolucij po Evropi in razume značilnosti revolucij 1848; spozna zahteve posameznih družbenih slojev v revoluciji 1848 (s poudarkom na zahtevah kmetov), ve za dosežke revolucionarjev v Evropi in pri nas; razloži pomen zemljiške odveze za kmečko prebivalstvo; pojasni zahteve programa Zedinjena Slovenija in pozna njihov vpliv na narodno gibanje v drugi polovici 19. stoletja.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	Ob zemljevidu razvija spretnost prostorskih predstav; primerja zahteve posameznih družbenih slojev v revoluciji 1848; razlikuje različne zahteve po posameznih deželah; analizira program Zedinjene Slovenije in po svojih besedah pove njegovo bistvo; utemelji, kakšen vpliv je imel program Zedinjene Slovenije za nadaljnji politični razvoj Slovencev; presodi in utemelji pomen zemljiške odveze za kmečko prebivalstvo; kritično presoja vire

	in dogodke – razvija spretnost ločevanja dejstev in mnenj, presoja objektivnost oz. subjektivnost mnenj in oblikuje samostojne zaključke.
Pojmi	POMLAD NARODOV, ZEMLJIŠKA ODVEZA, ZEDINJENA SLOVENIJA, BARIKADE, DEMONSTRACIJE, PETICIJA, PETICIJSKO GIBANJE, OKTROIRANA USTAVA, FRANKFURTSKI PARLAMENT.
Učne oblike	Individualna, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi.
Literatura	Kronika človeštva (MZK, 1996) Enciklopedija Slovenije (ustrezna gesla) Velika ilustrirana enciklopedija Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige) Kdo je ustvarjal zgodovino (Delavska enotnost, 1988) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) E. H. J. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce (DZS in Grad, 1995) Janez Trdina: Spomini Zbirka Ilustrirana zgodovina Slovencev za otroke: Stane Granda, Hočemo Slovenijo (Mladika, 1999) Stane Granda: Prva odločitev Slovencev za Slovenijo (Nova revija, 1999) Staro časopisje (Kmetijske in rokodelske novice)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno in pisno preverjanje z referati in plakati. Ustno ocenjevanje.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, geografija.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Evropa in Slovenci po letu 1848
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	11 Industrializacija Evrope po letu 1850 Družbene in socialne posledice industrijske revolucije Blišč in beda industrijskih središč Socialno vprašanje

	Spreminjanje družine Evropski in svetovni zemljevid se spreminjata Nastanek Avstro-Ogrske Nastanek političnih strank in boj za žensko volilno pravico Slovenci v drugi polovici 19. stoletja (gospodarsko in politično) – 2 uri Preverjanje in ocenjevanje
Vsebinski cilji	Spozna bistvene značilnosti in glavne dosežke industrializacije in opiše njihov vpliv na življenje; ob slikovnem gradivu in besedilih opiše družbene in socialne posledice industrijske revolucije; spozna pomen združitve Italije in Nemčije; pojasni pojem dualizem; ob zemljevidu navede imena dežel v avstrijski in ogrski polovici; pojasni pomen širjenja volilne pravice konec 19. stoletja in se seznani s pojmom politična stranka; opiše vlogo ženske v družbenem in javnem življenju in njihovo prizadevanje za volilno pravico; spozna in razume uveljavljanje socialne misli.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne- metodične cilje)	Razvršča tehnične in znanstvene izume po pomembnosti in izbor utemelji; sklepa o njihovem vplivu na družbene in socialne posledice; uživlja se v življenje družine nekoč, primerja družino nekoč in danes; kritično presoja in utemeljuje združitev Italije in Nemčije; izlušči bistvo iz zgodovinskega vira in ga pove s svojimi besedami; analizira, kakšne so bile posledice dualistične ureditve HM za narode A-O; razvija spretnost prostorskih in časovnih predstav (ob zemljevidu); razlikuje med liberalno in konservativno usmerjenostjo političnih strank in analizira politične programe (ob programih strank utemeljuje, ali je konservativno vedno nazadnjaško in liberalno vedno napredno); aktualizira položaj žensk nekoč in danes; z analizo zgodovinskih virov ugotovi in utemelji vlogo taborov in čitalnic pri razvoju narodne zavesti.
Pojmi	DUALIZEM, ČITALNICA, TABORSKO GIBANJE, ODERUŠTVO, INTERNACIONALA, SINDIKAT, POLITIČNA STRANKA, KOMUNIZEM
Učne oblike	Individualna, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi.
Literatura	Kronika človeštva (ZMK, 1996) Velika ilustrirana enciklopedija Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Slovenska kronika XIX. stoletja (Prva knjiga, Nova revija, 2002) Andrej Vovko: Nasmejana zgodovina (ZMK, 1996) To in ono o meščanstvu v provinci (Katalog Pokrajinskega muzeja iz Celja, 1995) Staro časopisje (Slovenec, Slovenski narod)
Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje, preverjanje s kvizom Pisno ocenjevanje – kontrolna naloga.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, geografija.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo?	

- Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeležke	

Model letne delovne priprave — tematski načrt

Tematski sklop	Svet in Slovenci na prehodu v 20. stoletje
Razred	8
Število ur (Učne enote/teme)	7 ZDA (državlјanska vojna, Amerika postane svetovna velesila) Imperialistična podoba sveta (izkoriščanje kolonij in Japonska) Evropska zaveznitva (berlinski kongres, sistem zaveznitv, oboroževalna tekma) Slovenci na prelomu stoletja Nastanek političnih strank na Slovenskem Slovenci in Jugoslovani Preverjanje
Vsebinski cilji	Navede nove svetovne velesile; s pomočjo zemljevida izpiše največje kolonialne države; spozna, da so razvite države tekmovalе za tržišče; opiše gospodarski, kulturni in politični razvoj na Slovenskem; našteje tri politične stranke na Slovenskem in opiše njihov odnos do narodnega vprašanja; spozna, zakaj se je proti koncu 19. stoletja krepila jugoslovanska misel.
Procesni cilji (vključujejo tudi proceduralne-metodične cilje)	S pomočjo zgodovinskega vira in videofilma analizira in utemelji gospodarski in politični vzpon ZDA; sklepa o posledicah iskanja novih tržišč in kolonij; ob zemljevidu utemelji, katere evropske polit. in vojaške zveze so nastale pred prvo svetovno vojno; razvija vzorčno-posledično mišljenje z utemeljevanjem vzrokov in posledic (berlinski kongres); analizira in primerja programe slov. političnih strank; s pomočjo virov sklepa o delu J. E. Kreka in utemelji njegov pomen.
Pojmi	DRŽAVLјANSKA VOJNA, IMPERIALIZEM, ANEKSIJA, ANTANTA, STAROSLOVENCИ, MLADOSLOVENCИ, ZADRUGA, HRANILNICA, JUGOSLOVANSKA MISEL, IMPRESIONIZEM.
Učne oblike	Individualna, dvojiška, skupinska, frontalna.
Učne metode	Delo z zemljevidi, delo s slikovnim gradivom, delo z besedilom, pogovor, razlaga, demonstracija slikovnega gradiva.
Učbeniki, učila in didaktična gradiva	Predpisani učbeniki in delovni zvezki Zgodovinski atlas, Koraki v času, DZS Mali zgodovinski atlas, Modrijan Komplet zgodovinskih prosojnic, Modrijan Diapozitivi. Videokasete: Vojna med kronami (Jaka), Zgodovina ZDA 2. del: Osvajanje Divjega zahoda in secesijska vojna (Videofon), Množično izseljevanje Slovencev v ZDA s priročnikom za učitelje (Založba ZRSŠ)
Literatura	Kronika človeštva (ZMK, 1996) Slovenska kronika XIX. stoletja, Druga knjiga (Nova revija, 2003) Enciklopedija Slovenije (ustrezna gesla) Velika ilustrirana enciklopedija (Zgodovina 2, ZMK, 1984) Zgodovina v slikah (DZS, ustrezne knjige) Ilustrirana zgodovina Slovencev (ZMK, 2001) Andrej Vovko: Nasmějana zgodovina (ZMK, 1996) Staro časopisje

Preverjanje in ocenjevanje znanja	Ustno preverjanje z zastavljanjem vprašanj in s kvizom.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, državljanska vzgoja in etika, geografija.
Refleksija učitelja: - Kaj mi je pri obravnavi tematskega sklopa uspelo? - Kaj moram pri obravnavi tematskega sklopa izboljšati?	
Zabeleške	

Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

Nekaj praktičnih nasvetov pri snovanju opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje znanja v 7. razredu devetletke

Preverjanje in ocenjevanje znanja v šestem, sedmem, osmem in devetem razredu osnovne šole olajša Katalog znanja, ki je vključen v veljavni učni načrt iz leta 1998. Na primeru sedmega razreda navajam nekaj praktičnih nasvetov za preverjanje in ocenjevanje znanja na temelju Kataloga. Katalog navaja minimalne in temeljne standarde znanja. Standardi znanja izhajajo iz operativnih in splošnih ciljev predmeta. Z njimi so opredeljene stopnje doseganja splošnih in operativnih učnih ciljev po učnem načrtu. Stopnja zahtevnosti učnih ciljev je opredeljena s pomočjo kognitivnega/spoznavnega dela Bloomove taksonomije, ki loči znanje in cilje na ravni poznavanja, razumevanja, uporabe, analize, sinteze in vrednotenja. Minimalni standard znanja opredeljuje znanje, ki ga mora učenec obvladati, da lahko napreduje v višji razred. Temeljni standard znanja pa opredeljuje jedrno znanje zgodovine v posameznem razredu. Višjih standardov znanja Katalog ne predvideva, so pa po obsegu in globini znanja bolj zahtevni.

Na temelju minimalnih in temeljnih standardov znanja iz Kataloga znanja za sedmi razred se da opredeliti kriterije, to je vodila ali merila za preverjanje in ocenjevanje znanja.

Kriterije za preverjanje minimalnega standarda znanja se opredeli iz minimalnih standardov znanja, kriterije za preverjanje in ocenjevanje temeljnega standarda znanja pa iz temeljnega standarda. Obvladovanje znanja na ravni minimalnega standarda se lahko točkuje z 2 točkama oz. se oceni z zadostno. Obvladovanje znanja na ravni temeljnega standarda se lahko točkuje stremi točkami oz. se oceni z oceno dobro. Zelo dobro obvladovanje temeljnega znanja bi lahko označili tudi za višji standard. Nadgradili smo ga tudi z višjimi taksonomskimi stopnjami Bloomove in tudi Marzanove taksonomije (npr. primerjanje, razvrščanje, pisno in ilustrativno sporočanje in pripovedovanje) ter s posebnostmi zgodovinske stroke (npr. kritična presoja zgodovinskih dogodkov in pojavov, pravilno kronološko razvrščanje, samostojnost). Takšno znanje lahko točujemo s 5 točkami oz. ga ocenimo z oceno odlično.

Razpredelnica prikazuje področja ter kriterije za preverjanje in ocenjevanje temeljnih in minimalnih standardov znanja pri zgodovini v VII. razredu, ki so izpeljana iz minimalnih in temeljnih standardov znanja ter Bloomove in Marzanove taksonomije ter posebnosti zgodovinske vede.



Področja	Temeljni standardi		Minimalni standardi
	5 točk; KRITERIJI	3 točke; KRITERIJI	2 točki; KRITERIJI
Poznavanje zgodovinskih dogodkov in pojavov	<i>poznavanje samostojnost</i>	<i>poznavanje</i>	prepoznavanje naštevane poimenovanje
Prostorska orientacija	<i>iskanje prepoznavanje opisovanje samostojnost</i>	<i>iskanje prepoznavanje opisovanje</i>	razbiranje opredeljevanje
Časovna orientacija	opredeljevanje določanje <i>pravilno kronološko razvrščanje samostojnost</i>	opredeljevanje <i>določanje pravilno kronološko razvrščanje</i>	opredeljevanje
Zbiranje informacij iz zemljevida, slikovnega gradiva in besedil	razbiranje naštevane opisovanje pripovedovanje pisno in ilustrativno sporočanje razlaganje razlikovanje primerjanje kritična presoja virov in dogodkov <i>samostojnost</i>	opisovanje razbiranje pripovedovanje razlaganje razlikovanje primerjanje	opisovanje razbiranje prepoznavanje
Razumevanje vzrokov, posledic in pomena	<i>razlaganje razlikovanje primerjanje samostojnost prepričljivost navajanje svojih primerov</i>	<i>razlaganje razlikovanje primerjanje</i>	navajanje

Opombe:

- S pokončnim tiskom so zapisani kriteriji, ki sem jih izpeljala iz minimalnih standardov znanja iz Kataloga znanja v učnem načrtu.
- S poševnim tiskom so zapisani kriteriji, ki sem jih izpeljala iz temeljnih standardov znanja po Katalogu znanja v učnem načrtu.
- S podčrtanim tiskom so zapisani kriteriji, ki sem jih izpeljala iz splošnih ciljev pouk zgodovine v osnovni šoli, ki predstavljajo tudi posebnosti naše stroke in pa iz Marzanove taksonomije znanja in ciljev.

Na temelju teh kriterijev lahko zasnujemo analitične opisne kriterije za preverjanje in ocenjevanje minimalnih in temeljnih standardov znanja v 7. razredu.

Področja	Temeljni/višji standard	Temeljni standard	Temeljni standard	Minimalni standard	Standard ni dosežen
(OCENA)	5; OPISNI KRITERIJI	4; OPISNI KRITERIJI	3; OPISNI KRITERIJI	2; OPISNI KRITERIJI	1; OPISNI KRITERIJI
Poznavanje in razumevanje zgodovinskih dogodkov, pojavov in pojmov	Pozna in razume vse zgodovinske dogodke, pojave in pojme. O njih pripoveduje smiselno in po svojih besedah.	Pozna in razume večino zgodovinskih dogodkov, pojavov in pojmov. Pri tem ni vedno samostojen in zanesljiv.	Pozna in razume najpomembnejše zgodovinske dogodke, pojave in pojme. Pri tem potrebuje učiteljevo pomoč.	Prepozna ali našteje glavne zgodovinske dogodke, pojave in pojme.	Učenec ni dosegel minimalnega standarda znanja.
Analiza zemljevida in prostorska orientacija	Z zemljevida in legende poišče vse zahtevane podatke in na njihovem temelju sklepa in po svojih besedah opiše dogodek ali pojav.	Z zemljevida ali legende poišče večino zahtevanih podatkov in ob njih sklepa in opiše dogodek ali pojav. Občasno ga pri tem usmerja učitelj.	Z zemljevida ali legende poišče le najpomembnejše podatke in ob njih opiše dogodek ali pojav. Večkrat potrebuje pomoč.	Le z učiteljevo pomočjo razbere podatke z zemljevida in legende in ob njih skuša opisati zgodovinski dogodek ali pojav.	Učenec ni dosegel minimalnega standarda.
Časovna orientacija	Zanesljivo in pravilno kronološko opredeli in razvrsti dogodke, pojave in obdobja.	Pravilno kronološko opredeli in razvrsti dogodke, pojave in obdobja. Pri tem ni vedno zanesljiv.	Dogodke, pojave in obdobja skuša kronološko opredeliti in razvrstiti. Pri tem potrebuje učiteljevo pomoč.	Učenec je sposoben kronološko opredeliti le glavna zgodovinska obdobja.	Učenec ni dosegel minimalnega standarda znanja.
Delo s slikovnim gradivom in z besedili	Razbere bistvo in posebnosti sporočila, presodi njegovo uporabnost in vrednost ter ob njih oblikuje različna pisna in ustna sporočila ter izdelke.	Razbere bistvo in posebnosti sporočila, presodi njegovo uporabnost in vrednost ter ob njih oblikuje različna pisna in ustna sporočila in izdelke. Pri tem ni vedno zanesljiv in prepričljiv.	Razbere bistvo sporočila, z učiteljevo pomočjo skuša razbrati uporabnost in vrednost ter oblikovati pisna in ustna sporočila ter izdelke.	Prepozna glavne podatke iz sporočila in ob njih opiše dogodek in pojav.	Učenec ni dosegel minimalnega standarda znanja.
Razumevanje vzrokov in posledic zgodovinskih dogodkov in pojavov	Po svojih besedah razlaga vzroke in posledice in jih utemeljuje z navedbo vsaj enega lastnega primera. Zanesljivo razlikuje vzroke in posledice.	Po svojih besedah razlaga vzroke in posledice in jih utemeljuje z učiteljevimi primeri. Pri tem ni vedno zanesljiv. Zanesljivo razlikuje vzroke in posledice.	Našteje in skuša razložiti pomembnejše vzroke in posledice. Pri tem potrebuje učiteljevo pomoč. Ni vedno zanesljiv pri razlikovanju vzrokov in posledic.	Navede le temeljne vzroke in posledice, opredeljene pod minimalnimi standardi za vsak tematski sklop. Pri tem potrebuje učiteljevo pomoč.	Učenec ni dosegel minimalnega standarda znanja.

Opombe:

- 5 – Pomeni zelo dober temeljni standard oz. višji standard znanja. Zahteva se znanje zgodovinskih vsebin, spretnosti in miselnih procesov, kot so opredeljeni v temeljnih standardih znanja in pri operativnih ciljih za vsak tematski sklop 7. razreda. Vključujejo pa tudi znanje, ki se gradi na temelju splošnih ciljev predmeta, ki smo jih opredelili s pomočjo Bloomove in Marzanove taksonomije.
- 4 – Pomeni zelo dober temeljni standard znanja. Zahteva se znanje zgodovinskih vsebin, spretnosti in miselnih procesov, kot so opredeljeni v temeljnih standardih in operativnih ciljih za vsak tematski sklop 7. razreda. Deloma se vključuje znanje predvideno v splošnih ciljih predmeta.
- 3 – Pomeni temeljno znanje, kot je opredeljeno v temeljnih standardih znanja.
- 2 – Pomeni minimalno znanje, kot je opredeljeno v minimalnih standardih znanja.

V holistični obliki lahko te opisne kriterije zapišemo na sledeč način.

ODLIČNO

Smiselno, kronološko in časovno pravilno po svojih besedah razlaga zgodovinske dogodke, pojave in pojme. Pri delu z zgodovinskim zemljevidom in slikovnim gradivom je samostojen. Zna razbrati bistvene in uporabne informacije ter iz njih sklepa, opisuje, razlaga in presoja zgodovinske dogodke. Zanesljivo razlikuje vzroke in posledice zgodovinskih dogodkov in pojavov.

PRAV DOBRO

Večino zgodovinskih dogodkov, pojavov in pojmov zna smiselno razložiti ter pravilno kronološko in časovno opredeliti. Pri delu z zgodovinskim zemljevidom in slikovnim gradivom občasno potrebuje učiteljevo pomoč in usmerjanje. Vzroke in posledice zgodovinskega dogajanja zanesljivo razlikuje, vendar pri utemeljevanju ni vedno prepričljiv.

DOBRO

Pozna in razume le najpomembnejše zgodovinske dogodke, pojave in pojme. Pri delu z zgodovinskim zemljevidom in slikovnim gradivom večkrat potrebuje učiteljevo pomoč. S kronološkim razvrščanjem dogodkov ima težave. Zna razbrati bistvo informacij s slikovnega gradiva, pri oblikovanju zaključkov ima težave. Zna naštetih vzroke zgodovinskih dogodkov, pri njihovi razlagi pa ima težave.

ZADOSTNO

Prepozna ali našteje glavne zgodovinske dogodke, pojave in pojme. Pri delu z zgodovinskim zemljevidom ali s slikovnim gradivom potrebuje učiteljevo pomoč. Kronološko zna opredeliti le glavna zgodovinska obdobja. Bistva sporočila ne prepozna vedno, poročilo izdelava le ob učiteljevi pomoči. Temeljne vzroke in posledice zgodovinskih dogodkov in pojavov zna navesti le ob učiteljevi pomoči.

Obseg znanja učnih vsebin (podatkovno znanje) je opredeljen v Katalogu in ga v prispevku posebej ne omenjam.

Področja, kriterije in opisne kriterije lahko prilagajamo posebej za preverjanje in posebej za ocenjevanje znanja. Če menimo, da je potrebno, jih lahko tudi prilagajamo za preverjanje in ocenjevanje vsakega posameznega tematskega sklopa v 7. razredu. Težišče preverjanja in ocenjevanja znanja morda ne bo vedno na istih področjih. Npr. enkrat bo v ospredju poznavanje zgodovinskih dogodkov in pojavov in časovna orinetacija, drugič bo poudarek na zbiranju informacij z zemljevida, iz slikovnega gradiva in besedil ter razumevanje vzrokov, posledic in pomena. Področja in kriterije preverjanja in ocenjevanja znanja prilagajmo glede na tematski sklop, generacijo učencev in seveda predvsem na cilje, ki smo si jih zadali.

Navajam še primere opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje različnih izdelkov, ki so rezultat različnih učnih aktivnosti, kot so plakati, referati, igre vlog in zgodovinski prosti spisi.

Primer opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje plakatov

Področje	5	4	3	2
Izbiranje podatkov, ki bodo vključeni na plakat	Učinkovito in natančno izbere podatke po učbeniku, dodatni literaturi in internetu, pri čemer pokaže veliko mero samostojnosti in iznajdljivosti.	Učinkovito in natančno izbere podatke po učbeniku, ne pokaže iznajdljivosti pri delu z dodatno literaturo in internetom.	Izbire podatke po učbeniku, uporabi skromno dodatno literaturo in informacije po internetu, ni iznajdljiv.	Izbere le podatke po učbeniku, za delo ne pokaže zanimanja, učitelj ga mora neprestano spodbujati.

Povezovanje in razlaga podatkov	Povezovanje in razlaga podatkov je prepričljiva in učinkovita, do izraza pride učenčeva izvirnost.	Povezovanje in razlaga sta učinkoviti in prepričljivi, ne opazi se izvirnosti učenca.	Povezovanje je učinkovito, razlaga je ustrezna.	Učenec ne uspe povezati vseh podatkov, razlaga je skromna.
Likovna in pisna zgradba (slike, fotografije, podnapisi)	Zgradba plakata je likovno in pisno učinkovita, učenec pokaže izvirne zamisli.	Plakat je likovno in pisno učinkovit, ne opazimo izvirnih zamisli.	Plakat je likovno in pisno ustrezno zgrajen, učinkovitost bi lahko povečali z dodatnimi likovnimi prijemi.	Plakat vključuje vse osnovne likovne in pisne sestavine.

Primer opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje referata, poročil o obiskih muzejev ipd.

Področje	5	4	3	2
Opredelitev in reševanje problema	Prepričljivo in nazorno opredeli problem in pri njegovem reševanju pokaže izvirnost.	Problem je opredeljen in rešen nazorno in prepričljivo, ne zasledimo izvirnosti.	Problem je opredeljen in rešen ustrezno in nazorno, prepričljivost bi bila večja ob vključitvi posameznih ključnih besed.	Problem je opredeljen in rešen skromno in površno, učenec ne razbere posameznih ključnih besed, ki opredeljujejo problem.
Zbiranje in izbiranje podatkov	Učinkovito in natančno zbere in izbere vse dostopne podatke o opredeljenem problemu, pokaže se učenčeva iznajdljivost pri iskanju podatkov.	Učinkovito in natančno zbere in izbere večino podatkov o opredeljenem problemu, ni iznajdljiv.	Zbere in izbere dovršen del podatkov o opredeljenem problemu.	Zbere in izbere le najpomembnejše podatke, zanemari ostale, ki pa so pomembni za raziskovanje podrobnosti problema.
Povezovanje in razlaga podatkov	Povezovanje in razlaga podatkov sta prepričljivi in učinkoviti, pokaže se izvirnost učenca.	Povezovanje in razlaga podatkov sta prepričljivi in učinkoviti, ne opazimo izvirnosti.	Povezovanje in razlaga podatkov sta ustrezni, manjkajo posamezne bistvene, a lahko razvidne ključne besede.	Povezovanje in razlaga podatkov sta skromni, manjka dovršen del razvidnih ključnih besed, ki pojasnjujejo problem.
Ustna predstavitev	Predstavitev je prepričljiva, nazorna z lastnimi primeri za podkrepitev.	Predstavitev je prepričljiva, nazornost bi okrepili z dodatnimi primeri v podkrepitev.	Predstavitev je ustrezna, ne opazimo primerov za doseganje nazornosti.	Predstavitev je skromna, učenec se moti in popravlja, ker ne vključuje nazornih primerov, sošolcev ne pritegne.

Primer opisnih kriterijev za preverjanje in ocenjevanje iger vlog

Področje	5	4	3	2
Vživljanje	Izredno prepričljivo, učinkovito in samostojno se vživlja v zgodovinsko dogajanje in v svojo ter vloge drugih oseb, je izviren, kaže na živetost v dogajanje.	Prepričljivo in učinkovito se vživlja v različna obdobja in vloge, nekoliko ga usmerja učitelj, izvirnosti ni zaslediti.	S težavo se vživlja v različna obdobja in vloge, ni izvirnosti, usmerja ga učitelj.	Ne uspe se vživeti v vsa različna obdobja in vloge, izdatno mu pomaga učitelj.
Ustna/pisna komunikacija	Izredno prepričljivo in učinkovito se izraža in se prilagaja različnim namenom, zna pritegniti pozornost z jasnimi izražanjem in slikovitimi primeri.	Je učinkovit in prepričljiv, ne prilagaja se dovolj različnim namenom.	Komunikacija je ustrezna, jasnost izražanja je slabša in ni podkrepljena s slikovitimi primeri, zato dela občinstva ne pritegne.	Nerodno in nejasno se izraža, ne prilagaja se zahtevam različnega poslušalstva, zato ga to ne posluša.
Sodelovanje	Izredno prizadevno, učinkovito in aktivno pripomore k doseganju svojega in skupnih ciljev, je strpen do mnenj drugih, odprt in sprejemljiv do novih idej, pa tudi sam pobudnik novih idej in prijemov za doseganje svojih in skupnih ciljev.	Prizadevno in dejavno pripomore k delu skupine in svojega dela, je strpen in odprt do različnih idej in mnenj, pobud ne daje.	Ustrezno si prizadeva za dobrobit skupine in realizacijo svojega dela naloge, večkrat ga je treba spodbuditi.	Za delo v skupini ne kaže zanimanja, opravi le naloge, ki mu jih naložijo, pa še te površno.

Ocenjevalni obrazec za preverjanje in ocenjevanje zgodovinskega prostega spisa (zgodovinskega eseja)

Področje	5	4	3	2
Oprelitev in reševanje problema	Prepričljivo in nazorno opredeli problem v skladu z naslovom prostega spisa in pri njegovem reševanju pokaže izvirnost.	Problem je opredeljen in rešen nazorno in prepričljivo, je v skladu z naslovom, ne zasledimo izvirnosti.	Problem je opredeljen in rešen ustrezno in nazorno, prepričljivost bi bila večja ob uporabi posameznih ključnih besed, tu in tam odstopa od naslova.	Problem je opredeljen in rešen skromno in površno, učenec ne razbere posameznih ključnih besed, ki določajo problem, naslovu ustreza le delno.
Zbiranje in izbiranje podatkov	Učinkovito in natančno zbere in izbere vse dostopne podatke o opredeljenem problemu, je iznajdljiv pri iskanju dodatnih podatkov.	Učinkovito in natančno zbere in izbere večino podatkov o opredeljenem problemu, ni iznajdljiv, uporablja le podatke, ki jih je izvedel pri pouku.	Zbere in izbere doberšen del podatkov o opredeljenem problemu, a le tiste, ki so bile obravnavane pri pouku.	Zbere in izbere le najpomembnejše podatke rednih učnih ur, zanemari druge, pomembne za raziskovanje podrobnosti problema.

Povezovanje in razlaga podatkov	Povezovanje in razlaga podatkov sta prepričljivi in učinkoviti, pokazeta učenčevo izvirnost in samostojnost.	Povezovanje in razlaga podatkov sta prepričljivi in učinkoviti, ne opazimo izvirnosti.	Povezovanje in razlaga podatkov sta ustrezni, manjkajo posamezne bistvene, a lahko razvidne ključne besede.	Povezovanje in razlaga podatkov sta skromni, manjka dovršen del razvidnih ključnih besed, ki pojasnjujejo problem.
Utemeljevanje	Izredno jasno, temeljito in prepričljivo utemeljuje različne navedbe za in proti, je samostojen in izviren, trditve podkrepi s svojimi primeri, uporablja tudi podatke, ki jih je poiskal sam.	Jasno, temeljito in prepričljivo utemeljuje različne navedbe za in proti, nekoliko ga usmerja učitelj, izvirnosti ni, v podkrepitev navaja učiteljeve primere, ne uporablja podatkov, ki bi jih poiskal sam.	Ustrezno utemeljuje, a ne vseh navedb za in proti, usmerja ga učitelj, primerov v podporo utemeljitvam za in proti ne navaja.	Nerodno in skromno utemeljuje, posameznih utemeljitev za in proti ne določi, izdatno mu pomaga učitelj.
Zgradba zgodovinskega prostega spisa	Zgradba zgodovinskega prostega spisa dosledno sledi navodilom, je smiselna in logična, vsebina je izredno jasno predstavljena, jezik je pravilen.	Zgradba zgodovinskega prostega spisa sledi navodilom, je smiselna, tu in tam zgubi logiko, vsebina je jasno predstavljena, jezik pravilen.	Zgradba zgodovinskega prostega spisa je razvidna, vsebina je predstavljena ustrezno, tu in tam manj jasno, jezik je ustrezen.	Zgradba zgodovinskega prostega spisa je slaba, navodila so le deloma upoštevana, vsebina je skromna in v več primerih izgubi rdečo nit, jezik je slab.

Podobno se lahko snuje opisne kriterije tudi za preverjanje in ocenjevanje drugih izdelkov pri pouku zgodovine npr. za razstave in vodenje po razstavah, za zgodovinske govorne vaje, za razne projekte ipd.

Literatura

Učni načrt za zgodovino v devetletni osnovni šoli. MŠZŠ in ZRSŠ 2002.

Gradivo didaktične skupine za zgodovino v osnovni šoli, ki deluje v okviru Predmetne skupine za zgodovino na Zavodu RS za šolstvo. Vilma Brodnik: Zgodovina 1. Priročnik za učitelje. DZS, 2002.

Kako do bolj kakovstnega znanja zgodovine. Zbirka K novi kulturi pouka. Zavod RS za šolstvo, 2003.

Zora Rutar Ilc: Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju. Zbirka K novi kulturi pouka. Zavod RS za šolstvo, 2003.



NOVO ZA UČITELJE ZGODOVINE

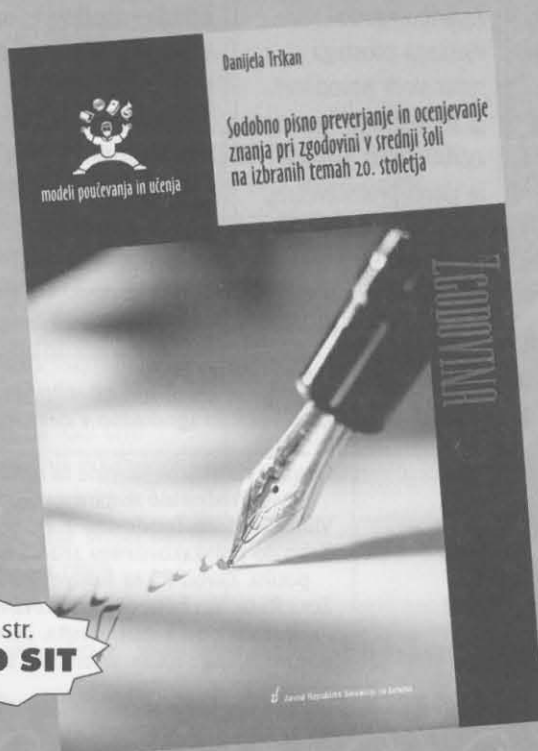


modeli poučevanja in učenja

Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja

Dr. Danijela Trškan

Sodobni načini preverjanja in ocenjevanja znanja pri pouku zgodovine so v knjigi predstavljeni ob primerih različnih pisnih nalog, številne naloge pa se lahko uporabljajo tudi za alternativno preverjanje in ocenjevanje. Knjiga je namenjena učiteljem zgodovine v srednjih šolah, v njej pa bodo našli strokovne spodbude tudi učitelji zgodovine v osnovni šoli, ki prav tako lahko uporabljajo predstavljene tipe nalog in oblike ocenjevanja.



194 str.
4750 SIT



Vabimo vas k naročilu in vas lepo pozdravljamo.

Jelka Vintar,
vodja založbe

Alojz Pluško, l.r.,
direktor

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Naročila sprejema: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO, Poljanska 28,
1000 Ljubljana, faks: 01/ 300 51 99, e-pošta: zalozba@zrss.si

V zbirki **Modeli poučevanja in učenja**
je izšel priročnik

Vojko Kunaver, Zavod RS za šolstvo

NOVI UČNI NAČRTI ZA ZGODOVINO ZA OSNOVNE ŠOLE Z UČENCI S POSEBNIMI POTREBAMI

Spomladi leta 2003 smo svetovalci Zavoda RS za šolstvo v okviru svojih del in nalog med drugim pripravljali in prilagodili učne načrte za zgodovino v osnovnih šolah za

otroke s posebnimi potrebami. Pri tem smo strokovno sodelovali z učitelji zgodovine in specialnimi pedagogi, ki najbolj poznajo tovrstno specifiko poučevanja in delo s

temi učenci.

Tako smo konec pomladi 2003 pripravili učne načrte za zgodovino – prilagojeni izobraževalni program z enakovrednim izobrazbenim standardom za:

- gluhe in naglušne učence,
- za učence z motnjami v govorno jezikovni komunikaciji,
- gibalno ovirane učence,
- slepe in slabovidne učence.

Ti (prilagojeni) učni načrti so bili nujno potrebni zaradi tega, ker se je tudi za te učence s 1. 9. 2003 začel pouk v devetletni osnovni šoli, kot je bilo z zakonom predvideno.

V vseh treh različicah učnih načrtov smo ob maksimalno upoštevanih priporočilih in izkušnjah učiteljev cilje prilagodili učencem in njihovim sposobnostim. Tako smo uspeli doseči, da so ostali minimalni standardi v osnovni šoli s prilagojenim programom na enaki ravni kot v redni osnovni šoli. Na ta način je omogočena tudi tem učencem možnost prehajanja v srednješolsko izobraževanje.

Zelo pomemben element v učnih načrtih za osnovno šolo s prilagojenim programom so didaktična priporočila učiteljem. Ta se razlikujejo glede na telesno okvaro, ki jo ima otrok. Tako npr. smo za učence z okvaro vida predvideli mnogo več dejavnosti v okviru poslušanja, pripovedovanja, spoznavanja različnih zgodovinskih virov na otip (makete, kopije ...), spet pri slušno in govorno prizadetih več dejavnosti, povezanih z opazovanjem, ogledi odlomkov filmov, risanjem in pisanjem. Tako smo želeli zgodovino konkretizirati in poenostaviti do te mere, da bi bila tem otrokom privlačna in zanimiva.

Poleg pripravljenih učnih načrtov za zgodovino z enakovrednim izobrazbenim standardom pa smo spomladi 2003 pripravili tudi učne načrte za osnovno šolo s prilagojenim programom – nižji izobrazbeni standard. Ti

učenci že do sedaj v osnovni šoli niso imeli predmeta zgodovina, pač pa predmet **družboslovje**, v katerem so bile zajete vsebine iz geografije, zgodovine ter etike in družbe. Obstoječe stanje nam je bilo vodilo v pripravi novega učnega načrta pri predmetu družboslovje, kamor smo vključili vsebine iz zgodovine, geografije ter državljanske vzgoje in etike.

Pri pripravi učnega načrta smo pri zgodovinskih vsebinah izhajali iz dejstva, da imajo ti otroci relativno šibko časovno predstavljivost, zaradi česar je bilo stvari potrebno kar najbolj poenostaviti. Veliko poudarka smo namenili različnim dejavnostim (npr.: učenci narišejo grad, izdelajo maketo ladje, si ogledajo odlomek iz zgodovinskega filma, se pogovarjajo ...), s katerimi smo želeli v največji možni meri stvari konkretizirati, poenostaviti in v otrocih zbuditi zanimanje za preteklost v povezavi s sedanostjo. Zaradi tega zgodovinski del učnega načrta za družboslovje ni zasnovan kronološko, pač pa bolj tematsko, čeprav si tematski sklopi sledijo v določenem časovnem zaporedju.

Poučevanje predmeta družboslovje kot tudi predmeta zgodovina v osnovni šoli s prilagojenim programom je zelo zahtevno in od učitelja zahteva maksimalno angažiranost, kreativnost in strokovnost. Hkrati pa je poučevanje zgodovine ali zgodovinskih vsebin tudi strokovni izziv vsakemu učitelju ali specialnemu pedagogu pri težkem, a plemenitem poslanstvu prenašanja izkušenj človeka in človeštva v preteklosti mladim.

In končno lahko rečemo, da je prenekatera dejavnost, ki smo jo kot priporočilo vključili v prenovljene učne načrte, lahko zelo dobrodošla tudi v redni osnovni šoli. Mnoge odlične ideje učiteljev zgodovine in specialnih pedagogov, ki delajo z učenci v osnovni šoli s prilagojenim programom bodo verjetno spodbuda učiteljem v redni osnovni šoli, še zlasti ob razmišljanju, kako priljubiti zgodovino učencem v 6. razredu devetletne osnovne šole.

Roman Brvar, Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani

ZGODOVINA NEKOLIKO DRUGAČE

Pouk zgodovine s slepimi in slabovidnimi

Uvod

Danes je integracija dejstvo in prav je, da so učitelji z njo vsaj do neke mere seznanjeni. Tu ni pravo mesto za kritike, češ saj integracija ni dovolj domišljena in šole nanjo niso primerno pripravljene. To bodo slej ali prej morali razrešiti odgovorni. V tem članku želim učiteljem v redni osnovni šoli posredovati vsaj nekaj koristnih informacij in svojih izkušenj o poučevanju zgodovine v razredu s slepimi in slabovidnimi učenci.

Pobude iz realnega sveta, katerega del smo, oblikujemo s čutili. Dejstvo je, da je vid najpomembnejši čut zaznavanja.

Slepi opazujejo na svojevrstni način – s tipom, z zaznavanjem vonja, okusa in s poslušanjem. Pri posrednem opazovanju so v ospredju seveda sluh, voh in kinestetični občutki, pri neposrednem opazovanju pa vsi čuti. Zaradi izpada vida mora učitelj graditi na preostalih nadomestnih poteh zaznavanja. To, kar videči vidijo, morajo slepi otipati, slišati, občutiti.

Z učenci z motnjo vida delamo celovito in upoštevamo naslednja dejstva:

- praktične izkušnje in njihove predstave o prostoru in zunanjem svetu so skromne, dostikrat nepopolne ali celo izkrivljene (njihova orientacija v prostoru je relativno slaba);

- slepi imajo izrazite težave pri zaznavanju razdalj, smeri oz. vzajemnih odnosov med predmeti;
- omejeni so pri spremljanju dinamičnih procesov in pojavov in ne morejo opazovati zapletenih sprememb v naravi;
- imajo težave pri posploševanju in sintezi pojmov;
- slepota in slabovidnost v veliki meri omejuje celotno čutno zaznavo;
- pri slabovidnih učencih je opazovanje daljše, oko potrebuje več časa, da se prilagodi na določene dražljaje;
- slepota lahko oteži ali onemogoči doseganje ciljev, kar lahko povzroča psihološke probleme npr. notranje nezadovoljstvo in napetost.

Pedagoške oblike pouka in metode dela s slepimi in slabovidnimi učenci so praviloma individualne, toda ne na škodo skupinske dinamike. Individualne so predvsem zaradi uporabe posebnih pripomočkov, nujnosti neposrednega pristopa učitelja in svojevrstnih metod dela glede na poti zaznave. Pri načrtovanju metod in oblik dela pri pouku s slepimi in slabovidnimi učenci moramo zato upoštevati zaznavne zmožnosti posameznih učencev, učne vsebine in pogoje za delo.

Na katere dejavnike uspešnega poučevanja slepega učenca, naj bo še posebno pozoren učitelj?

- **Zaznavne poti** – Kako se bo sporazumeval z učencem pri določeni uri ali dejavnosti? Katere zaznavne poti bo uporabljal? Bo sredstvo sporazumevanja braillova pisava in braillov stroj, učbenik v braillovi pisavi, učni lističi, napisani v braillovi pisavi ali tipni prikazi? Bo učenec delal na podlagi posnetega besedila ali uporabljal braillovo vrstico na računalniku? Bo učna ura temeljila na demonstraciji ob predmetu ali modelu? Bo to ekskurzija ali samostojno delo.
- **Učni pripomočki** – Pri slepih in slabovidnih učencih so zaznavne zmožnosti močno zmanjšane. Pri pripravi na določeno uro je zato pomembna priprava učnega gradiva in pripomočkov glede na ostanek vida pri posameznih učencih. Le-tega upoštevamo pri delu z učenci tako s posebnimi metodami kot z uporabo različnih pripomočkov in pristopov.
Primer: uporaba braillove pisave, tipnih predlog, prilagojenih povečav, delo z elektronskim povečevalom, individualne osvetlitve, avdioposnetki, uporaba računalnika, priprava predmetov za otip, individualizacija itd.
- **Učila** – Katera učila (prilagojena ali narejena posebej za slepe) bomo potrebovali pri pouku? Kako bomo slepemu učencu razložili določen pojem ali vsebino? Učitelj se mora vprašati tudi, ali ima na razpolago namensko in primerno učilo, ki ga zahteva določena obravnava snovi.

- **Psihofizične posebnosti** – Ni vseeno, kako delamo s posameznim slepim učencem. Učenca moramo poznati in upoštevati njegove individualne posebnosti. Je učenec samostojen, dovolj usposobljen za določen način dela? Ali ima usvojena specialna znanja? Ima težave pri pisanju, branju ali tipanju? Kako obvlada orientacijo? Je učenec slep od rojstva ali je oslepel kasneje?
- **Pedagoške metode in oblike dela** – Katere metode ali oblike bi bile primerne za učno uro glede na to, da delamo s slepim učencem? Bo to individualna oblika dela, skupinska ali v dvojicah? Bomo uporabili metodo demonstracije, delo z modelom ali tipnim prikazom?
- **Prostor** – Kje bo potekal pouk ob določeni temi. Ali so zagotovljeni pogoji za tak način dela, ki ga načrtujemo. Bo učenec uporabljal braillov učbenik, učne lističe, tipne skice ali tipne slike. Kako bo zapisoval, posnel ali naredil nalogo. Bo to zapisal klasično na braillov pisalni stroj ali pa bo pri tem uporabljal diktafon, računalnik?
- **Časovna prilagoditev** – Dejstvo je, da slepi ali slabovidni učenci pri delu potrebujejo več časa. Slep ali slaboviden učenec mora doseči enak standard znanja kot videči vrstnik, kar učitelj ugotovi s preverjanjem in z nepristranskim ocenjevanjem, vendar mu mora učitelj zagotoviti ustrezne prilagoditve tudi podaljšan čas ob pisnem preverjanju. Poudarek naj bo na ustnem preverjanju.

Kaj pa slabovidni učenec

Pri slabovidnih učencih je praviloma opazovanje daljše kot pri videčih. Oko potrebuje več časa, da se prilagodi na dražljaje iz okolja. Z vajo in izkušnjami se zaznavanje predmetov in barv izboljša. Tudi slabovidni učenci imajo skromne prostorske predstave, ker slabovidnost otežuje neposredno čutno zaznavanje, zato mora biti delo pri pouku zgodovine prilagojeno zaznavni sposobnosti posameznega učenca. Pri pripravi učnih lističev moramo biti pozorni na primerno prilagoditev grafičnega gradiva, na izbor kontrastnih barv, linij in vsebin, okleščenih vseh nebitnih detajlov.

Zavedati se moramo, da imajo učenci individualne potrebe glede osvetlitve ali zatemnitve. Poskrbeti moramo za individualno dodatno razsvetljavo in za pravilni kot vpada dnevne svetlobe. Zato splošna osvetljenost razreda ni toliko pomembna kot posebna osvetlitev. Učencu morajo biti pri roki tudi bralna mizica, kompleti za pozitivno risanje in drugi posebni učni pripomočki.

Metoda dela za slabovidne je v osnovi posebna metoda, saj zahteva individualni pristop h konkretnemu učencu. Pri metodi dela za slabovidne moramo upoštevati stopnjo prizadetosti vida slabovidnega učenca (lažja slabovidnost, težja slabovidnost) in vrsto okvare vida (kratkovidnost, daljnovidnost, zoženo vidno polje, bližinski vid, barvno slepoto itd.).

Kombinirana metoda dela za močno slabovidne in praktično slepe učence. Kombinirano metodo dela uporabljamo lahko stalno ali samo občasno. Po tej metodi delajo učenci, ki imajo minimalni ostanek vida. **Primer:**

Učenec, ki je praktično slep, dela pretežno po metodi za slepe (piše in bere v braillovi pisavi). Učne lističe, ki jih primerno prilagodimo, pa lahko rešuje s pomočjo elektronskega povečevala. Tudi pri pouku lahko določen pojem ali razumevanje vsebine učencu predstavimo vizualno. Praktično slepi učenec uporablja tipne zemljevide, ki so močno obarvani. Tako učenec pri orientaciji uporablja tip in preostali vid. Učenec, ki se mu je močno poslabšal vid in je praktično slep, se le težko prilagodi na delo s tipom in sluhom. Če taki učenci še zmorejo opazovati pod določenimi pogoji, jim to omogočimo s primernimi povečevalci; uporabo elektronskega povečevala, izdelavo delovnih grafičnih skic in učnih lističev.

Primerno učno in didaktično gradivo – Učno in didaktično gradivo mora biti prilagojeno individualni vidni zaznavi posameznega učenca. V nekaterih primerih je to lahko običajno gradivo oz. didaktični komplet, ki ga slabovidni učenec lahko uporablja s pomočjo lupe ali elektronskega povečevala. Pri učencih, ki imajo težjo okvaro vida in ne morejo uporabljati običajnega gradiva, moramo le-to prilagoditi v povečan prilagojen tisk. Grafične vsebine in slikovno gradivo moramo generalizirati in prilagoditi tako, da je primerno za individualno zaznavo posameznega slabovidnega učenca. Pomembno je že primerno pisalo in papir, ki ne odbija svetlobe. Učenci morajo imeti na razpolago prilagojena učna sredstva. Glede na stopnjo slabovidnosti in vrsto prizadetosti vida moramo učencem zagotoviti primerne individualne pogoje šolskega dela. Pri slabovidnih učencih je princip posploševanja in poenostavitve potreben zaradi zmanjšane vidne zaznave oz. zato, da je na prikazih boljša preglednost.

Primer: Pri zemljevidu posplošimo in prilagodimo vsebino, relief, obalno črto. Na sliki prikazemo le bistvene elemente in pojave. Detajle, ki so pomembni za razumevanje vsebine, povečamo in prikazemo ločeno. Ko učenci usvojijo bistvene značilnosti, se lahko vrnemo k izvorni sliki, ki jo učenci opazujejo in spoznavajo pod povečevalom.

V razredu s slepimi in slabovidnimi učenci so v ospredju praktične oblike dela in posebni didaktični in metodični pristopi

Predvsem slepim učencem moramo omogočiti neposredne, praktične oblike dela v razredu in zunaj njega. Učenci naj bi stvari neposredno opazovali, razumeli in spoznali, v kakšnem odnosu do časa in prostora so.

Pri spoznavanju in opisovanju večjega zgodovinskega objekta, gradu, obzidja, samostana, arheološkega najdišča ali neke druge zanimive danosti v prostoru je učitelj pozoren predvsem na naslednje:

- Slepega učenca nikakor ne moremo prepustiti njegovi iznajdljivosti ali samostojnosti, ampak mu moramo ponuditi roko in ga popeljati do objekta. Predmet

opazovanja ali preučevanja mu obrazložimo posredno ali mu ga damo v roko.

- Ob tem moramo primerjalno razložiti osnovne značilnosti opazovanega predmeta, njegove razsežnosti in letega postaviti v čas in prostor.
- Ko opredeljujemo neki pojem, predmet ali dejanje, mora biti opis čim bolj plastičen in nazoren. Navodila pa jasna in nedvoumna.

Razumevanje predmeta in njegova uporaba bosta jasnejša, če bomo slepemu učencu to razložili s primerno maketo, tipno sliko ali to skicirali na pozitivno folijo na mestu opazovanja.

Delo z zgodovinskimi viri

V razredu s slepimi in slabovidnimi učenci je obravnava zgodovinskih virov specifična in zahteva posebne metode dela. Predstavljamo si blišč in bogastvo bizantinske kulture. Kako predstaviti lepoto mozaikov, ikon, oblačil? Za učence s težavami vidnega zaznavanja je treba poiskati, narediti ali kako drugače prikazati nadomestno informacijo za slikovno in grafično gradivo. To so lahko tipu prilagojene slike, grafikoni, modeli, tematski tipni zemljevidi, materialni viri in replike ali pa vsebinsko opremljena zvočno-tipna slika.



Vaška situla in povečani reliefi za otip

Demonstracija

Demonstracija je nazorno prikazovanje pisnega ali materialnega vira. Pri demonstraciji moramo upoštevati dostopnost in nazornost. Ko v razredu demonstriramo določen vir ali predmet, moramo pri delu upoštevati naslednje:

- tipno in vidno dostopnost (pri slabovidnih se pojavi niz težav zaznavanja na osnovi individualne motnje vida, zato pri demonstraciji to tudi upoštevamo),
- pogoji opazovanja (osvetlitev, možnost bližinskega gledanja ali opazovanje s pomočjo povečevala).

Dramatična pripoved

Dramatična pripoved je ena izmed metod dela pri pouku, ki je pri pouku lahko kar pogosta, še posebej če delamo z zgodovinskimi besedili oz. pisnimi viri. Ta metoda je lahko

pogoj za odlično motivacijo v novo učno temo ali kot dopolnilo k posameznim vsebinam. Učitelj ima veliko priložnosti že pri spoznavanju grške mitologije in prvih zgodovinskih del.

Dramatizacija zgodovinskih dogodkov

Dramatizacija zgodovinskih dogodkov je lahko hvaležna popestritev pouka zgodovine. Vir za dramatizacijo oz. pripravo igre je lahko zanimiv zgodovinski dogodek, leposlovno delo ali igra vlog znanih osebnosti. Slepí in slabovidni učenci nimajo veliko priložnosti, da se izkažejo, da predstavijo svoje sposobnosti in ustvarjalnost. Prav poizkusi dramatizacije pa so dokazali voljo in uspešnost takega načina dela. Rad se spominjam naslednjih dramatizacij: Karantanija, Apartheid, Življenje v kameni dobi. Kako vam naj podarimo modrino neba.

Kot primer uspele dramatizacije, ki se je globoko vrezala v spomin, predstavljam kratek opis uprizorjene igre **Kako vam naj prodamo modrino neba**. Dramatizirano igrice smo z učenci pripravili ob 500. obletnici odkritja Amerike. Uprizorili so jo učenci 7. in 8. razreda. Igrica je zelo uspela, saj so jo učenci predstavili tudi zunaj šole.

Rezultati in cilji te uprizoritve so bili večplastni:

- učenci so na ta način doživeto občutili težak položaj Indijancev;
- živeli so se v vloge indijanskih poglavarjev in jih po svojih močeh dramatizirali;
- globlje so spoznali zgodovinsko ozadje odkritja Amerike in vlogo Kristofa Kolumba;
- skozi interpretacijo indijanskega odnosa do narave so razumeli njeno veličino in krhkost;
- spoznali so čisto indijansko modrost, ki je lahko modrost za današnji čas in prihodnost;
- razumeli so krivičen odnos Evropejcev do avtohtonih Američanov in si tako oblikovali pozitiven odnos do drugačnosti.

Vsebine, ki jih lahko predstavimo ali prikažemo na dramatičen način, se globlje usedejo v spomin učencem. Kot primer (priloga) pa predstavljam dramatizirano igrice "Karantanija".

Na ekskurziji

Dejstvo je, da lahko slepi učenci le z neposredno in praktično izkušnjo v muzeju, na ekskurziji ali pri terenskem delu, doživeto razumejo konkretne pojme, dogodke ali predmete.

Zakaj?

Tako pridobljenih spoznanj, neposrednih izkušenj in razumevanja zgodovinskih pojmov nikakor ne moremo dobiti le v razredu.

Vožnja do kraja ogleda ali postanka je za slepe učence kot vožnja skozi predor. Zato mora biti tudi med vožnjo

opisovanje poti živo in slikovito. Več mora biti krajših postankov z možnostjo ogleda in občutenja določene zanimive zgodovinske danosti. Učence moramo že v razredu pripraviti na vsebino poti.

Brez ekskurzije oz. neposrednega praktičnega dela v razredu kot zunaj njega pouk zgodovine nikakor ne more biti dovolj uspešen. S prevladujočim teoretičnim delom v razredu bi učenci vsekakor težko usvojili določene pojme, znanja ali spretnosti.

Res, ekskurzije s slepimi in slabovidnimi učenci so nekaj posebnega. Predvsem celodnevne ekskurzije so pravi projekt.

Primer: Poglejmo si nekaj poudarkov o ekskurziji na Notranjsko.

Ekskurzije nikakor ne smemo zožiti samo na eno predmetno področje, ampak jo moramo pripraviti celovito – interdisciplinarno. Ekskurzija, ki se je udeležijo učenci s težavami vidnega zaznavanja, je kot celota praviloma razdeljena na naslednja področja aktivnosti: priprava, potek (izvedba), ovrednotenje in predstavitev rezultatov. Na ekskurzijo se pripravimo že v razredu, kjer preverimo razumevanje raznih pojmov (kontraband, raziskovanja Janeza Vajkarda - Valvasorja), obvladanje določenih veščin (orientacija s kompasom, uporaba merilnih instrumentov), obvladanje prostorske in časovne orientacije.

Namen ekskurzije ni samo enkratno dejanje, ki se konča z analizo, sintezo in vrednotenjem, ampak so lahko usvojene vsebine in pridobljeni pojmi ter uporabljeni materiali dobra podlaga za usvajanje novih učnih vsebin in znanj.

Že pred izvedbo ekskurzije moramo do podrobnosti poznati njeno vsebino in obseg. Zato moramo predhodno pripraviti določene prikaze, makete in na primeren način razložiti pojave. Že pred začetkom ekskurzije moramo poiskati kvalificirane vodiče in primerne kraje postankov.

Ekskurzijo smo načrtovali tako, da so bile vsebine pestre, da je bilo dovolj časa za neposredno opazovanje in praktično delo, počitek in razvedrilo. Predhodno smo se dogovorili za demonstracijo ob maketi Cerkniškega jezera in ogled etnografske zbirke v gostilni Kebe. Prav tako smo se dogovorili za prilagojen ogled gradu Snežnik s kustosom.

Po tednu dni urejanja vtisov, pisanja spisov, priprave nalog in zadolžitev smo imeli vsi udeleženci ekskurzije zaključno predstavitev. V dvorani smo z učenci naredili veliko maketo s prikazano potjo in vsebinami (bloške smuči, suha roba, nagačene gozdne živali), razne predmete (poljska past, bloški smučar, človeška ribica) in panoje, na katerih so učenci predstavili svoje raziskovalne ali praktične naloge (predstavitev Notranjske v angleščini – prospekt), predstavitev časovnice in višinske razgibanosti poti, ugotovitve merjenj (trdote vode, temperature, videoposnetka poti itd.).

Na ta način pripravljena, izvedena in obravnavana ekskurzija je vsekakor imela večji spoznavni in izobraževalni smisel, saj je dala več možnosti, da so se pri pripravi in predstavitvi po svojih močeh izkazali vsi učenci. Končno uresničenje učnih ciljev in nalog pa je bila dobra vzpodbuda za naslednje ekskurzije.



Prazgodovinska idila

V muzeju

Nekaj arheološkega in etnografskega muzeja mora biti že v razredu. Slepemu učencu slika ne pomeni nič, če učitelj ob njej nima tudi konkretnega predmeta, materialnega vira, tipne slike, modela ali replike. Slovenski muzeji so večinoma zelo pozorni do ljudi s težavami vidnega zaznavanja. Prijetne izkušnje so še posebno s Pokrajinskim muzejem iz Celja, ki je pripravil uspelo razstavo, prilagojeno za slepe in slabovidne, z zgovornim naslovom Prosimo, dotikajte se predmetov. Tudi muzej iz Kočevja se je s projektom Zgodovina izobraževanja slepih izjemno izkazal pri predstavitvi zgodovinskih vsebin, delavnice in pristopa do ljudi s težavami vidnega zaznavanja. Za obisk učencev s težavami vidnega zaznavanja je obiskovanje ljubljanskih muzejev in muzejev po Sloveniji polno prijetnih izkušenj in doživetij. Zelo radi obiskujemo muzejske delavnice in izobraževalne predstavitve. Odličen je Markus iz Emone, multimedijske predstavitve, Petdeseta leta, muzeji rudarstva, Kobarid, vojaški muzej v Lokvi, Ptujski grad, prazgodovinsko gradišče v Razkrižju, Vače z neumornimi animatorji Kolenci. Teh prijetnih izkušenj pa ne bi bilo, če ne bi navezali dobrih stikov z ljudmi, ki delajo v muzejih.

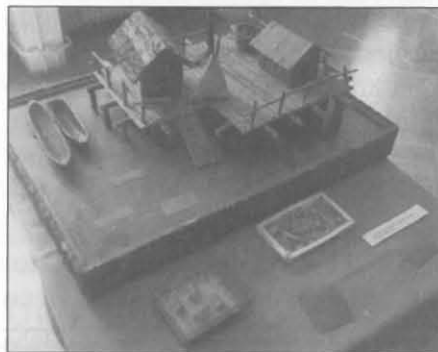
Poslušanje

Poslušanje avdioposnetkov (zvočne knjige), ki so kakovostno in doživeto posneti, je za slepe učence še vedno osnovno sredstvo za poglobljanje učnih vsebin in pridobivanje novih znanj. Pogosto vzamem v roke tudi knjigo Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce avtorja Ernesta G. Gombricha. Jedrnate in doživete vsebine iz te knjige so kot nalašč za motivacijske tekste.

Zaznavanje s tipom

Neposredno zaznavanje s tipom in bližinsko opazovanje je princip in uspešna metoda dela pri pouku zgodovine. Tip je za slepega vsekakor najpomembnejše čutilo. S tipom zaznava prostor in prihaja do predstav. Če hočemo, da bo slepi učenec nekaj spoznal, mora to tudi otipati. Tako si bo ustvaril predstavo o obliki, velikosti in vsebini določenega zgodovinskega vira. Poiskati moramo način, ki lahko nudi slepemu samostojen in celovit dostop do informacije. Vse

več je pobud posameznih muzejev za delavnice pa tudi za bolj prijazen ogled in delo v muzeju.



Maketa prazgodovinskega kolišča z Ljubljanskega barja

Tipni prag

Pri tipu moramo upoštevati tipni prag, ki je lahko pri posameznih učencih zelo različen. Z vajo se tudi tipna zaznava izboljšuje. S pojmom tipni prag označujemo sposobnost učenca, da na tipni sliki še lahko zazna in s tipom pravilno razbere informacijo, ki je prikazana v obliki pogojnega znaka ali kakšne druge informacije. Zato mora učitelj zgodovine pri izdelavi tipnega prikaza upoštevati zakonitosti tipne zaznave oz. tipnega praga. Tipna informacija ne sme biti manjša od braillove točke, kar pomeni, da mora biti med posameznimi pogojnimi znaki toliko prostora, da informacijo še lahko zaznamo z blazinico na prstu.

Oglejmo si na primer metodi dela, ki ju mora upoštevati učitelj slabovidnega učenca, ko prilagaja didaktični komplet

Bližinsko opazovanje

Bližinsko opazovanje in zaznavanje s tipom je princip opazovanja pri močno slabovidnih ali praktično slepih učencih. Če je predmet opazovanja materialni vir ali tipna aplikacija, sodelujejo pri opazovanju tudi drugi čuti. Ko pa učenec opazuje sliko prek medijev (video, diaprojekcija, film, računalnik itd.), je nujna sprotna razlaga učitelja. Prav je, da se slepi in slabovidni učenci naučijo sprejemati informacije tudi prek teh medijev, kajti dejstvo je, da bi bile strogo izbrane informacije preozke. Slepemu tudi zvoki, šumi itd. prek televizije, kina ali videa lahko na podlagi predhodnih izkušenj približajo svojevrstno, čeprav nepopolno dojemanje realnega sveta.

Zato pri delu v razredu ali v muzeju poskrbimo za naslednje

- dostopnost in možnost bližinskega gledanja,
- živo slikovito podajanje vsebin brez tihih premorov,
- sprotne demonstracije različnih zgodovinskih virov,
- neposredni stik z učenci s sprotno razlago,
- uporaba specialnih pripomočkov.

Perspektiva opazovanja

Perspektiva opazovanja je pri slabovidnih učencih otežena, zato pri njih uporabljamo kombinirano metodo opazovanja, kjer poleg preostalega vida učenci uporabljajo tudi druge zaznavne poti. Ko učenci opazujejo in zaznavajo z vidom, se oddaljeni predmeti, barve, kontrast, globina, detajli brišejo ali izginjajo. Za slabovidne je vidni prostor ožji in omejen. K delu je treba pristopati celovito z upoštevanjem vzrokov in posledic zmanjšane zaznavanja učencev.

Pri zoženem vidnem polju so izrazite težave pri opazovanju predmeta ali slike kot celote. Učenci, ki imajo zoženo vidno polje, zato zaznavajo predmet po delčkih oz. postopno.

Daljnovidni učenec bo dokaj dobro videl obris predmeta, ne pa detajlov. Potrebuje pomoč, da ga usmerimo do oporne točke, kjer si bo lahko pomagal s povečevalom - lupo.

Kratkovidni učenec vidi celoto nejasno, ko se mu približa predmet, pa izgubi orientacijo oz. predstavo o razmerjih. Potrebuje neposredno pomoč ali usmeritev do iskane informacije.

Primer: Slabovidni učenec težko zaznava barvno sliko. Zato mu ob uporabi povečevala najprej splošno razložimo vsebino slike. Slika je narisana v perspektivi, prikazuje ledeniško preoblikovano alpsko dolino. V ospredju so reka in prometne poti, na levi je naselje. Ob straneh se vidijo pobočja, ki postopoma prehajajo v predgorje. V ozadju se nejasno vidijo s snegom prekrite gore. Učenec si ogleda linijo dna doline in pobočij. Opazi, da je zaobljena, kot nekakšna črka U. Vidi se, da je to ledeniška dolina. Sedaj povečamo del slike, kjer je naselje. Kakšne so strehe glede na naklon? S čim so prekrite? Tako lahko učenec še naprej spoznava posamezne elemente slike in prihaja do različnih pojmov in sklepov.

Individualizacija

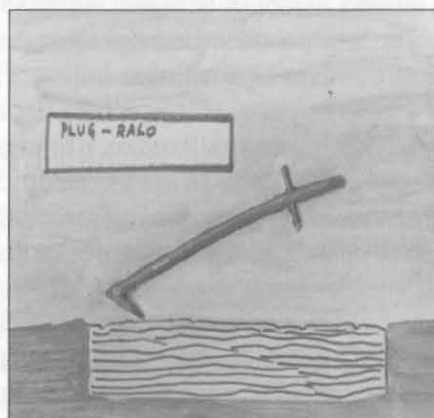
Individualizacija je pogoj za uspešno delo pri pouku zgodovine. Pri posameznem učencu moramo upoštevati njegove psihofizične in zaznavne sposobnosti, ki nas vodijo pri pripravi didaktičnih kompletov, učnih lističev in specialnih učnih pripomočkov. Že v procesu priprave na določeno vsebino moramo poiskati poti in načine, kako posameznemu učencu približati, razložiti in predstaviti vsebine ali določen zgodovinski pojem.

Motivacija

Motivacija lahko veliko prispeva k uspešni uri. Slepih učencev nikakor ne moremo motivirati z običajno sliko, diapozitivom ali videom. Kljub temu pa je še veliko načinov za dobro motivacijo. Lahko je to doživetje napisano besedilo, radijska igra, odlomek iz knjige ali materialni vir, ki ga slepi učenec prime v roko. Materialni zgodovinski vir, ki je dostopen tipni zaznavi, tako nadomesti sliko.

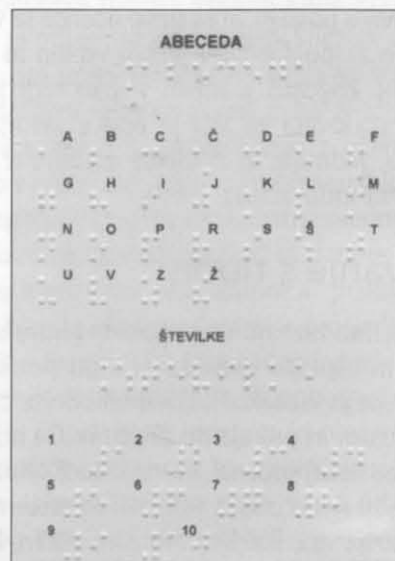
Kvizi in tekmovanja

Kvizi na splošno niso problem, saj se jih slepi in slabovidni učenci radi udeležujejo. Pri kvizu je pomembno, kako se učenci predhodno pripravijo na tekmovanja in kako se ob izvedbi zastavljajo vprašanja. Odpadejo vsekakršne projekcije in zastavljanje vprašanj in nalog na podlagi vizualnega gradiva. Precej težje se je učencem s težavami vidnega zaznavanja vključevati v šolska tekmovanja iz zgodovine. Zakaj? Pravila za tekmovanje, vsebina in vrsta nalog so postavljeni že pred začetkom tekmovanja. Na te pogoje se mora pripraviti učitelj, ki poučuje slepega ali slabovidnega učenca. Primer: prepisati vsebine v braillovo pisavo ali v individualno prilagojen povečani tisk (lahko tudi vso snov posname). Težje pa je prilagoditi grafično in slikovno gradivo v ustrezno tipno zaznavo oz. vidno zaznavo.



Brez specialnih znanj ni uspešnega pouka

Temelj uspešnega in kakovostnega pouka v razredu, kjer je učenec s težavami vidnega zaznavanja, so posebna znanja (braillova pisava, orientacija in mobilnost, uporaba sredstev komuniciranja ter delo s specialnimi pripomočki in učil).



- **Braillova pisava** – braillova pisava, tudi brajica, je temeljno sredstvo sporazumevanja slepih. Osnova brajice je celica s šestimi izbočenimi kopastimi pikami, ki v kombinaciji le-teh omogoča zapis črk, števil, ločil, not ali geografskih znakov za zemljepisno dolžino ali širino itd. Vsaka od šestih pik ima točno določeno mesto v osnovni celici.
- **Vaje vida** – Z vajami vida skušamo učencem omogočiti največji možni izkoristek preostalega vida. Gre za nekakšen trening oz. vaje za boljšo uporabo vida, ki so vključene v proces dela. Čim manj ko otrok vidi, tem manj je motiviran za spontano opazovanje stvari okoli sebe. Takega otroka spodbujamo h gledanju, opazovanju.

Osnovni smotri vaj vida so spodbujanje zavestne vidne zaznave predmetov, ki se nahajajo v vidnem polju, spodbujanje za vizualno spremljanje informacij ter vidno pozornost, krepitev koordinacije oči – roka z vizualno-motoričnimi aktivnostmi ter z vajami opazovanja in orientacije. Spodbujanje vidnega spomina, povezovanje detajlov v celoto, razlikovanje lika od ozadja, razumevanje perspektive in prostorskih odnosov med predmeti, slikami in simboli.

Vaje vida potekajo pod ustreznimi pogoji ob pravilni dnevni svetlobi, ustrezni umetni osvetlitvi – namizna svetilka, uporabi očal, elektronskih povečeval in različnih lup. Še posebno smo pozorni na higieno vida (čista očala in pripomočki, pravilna drža in pogoji osvetlitve).

Oftalmologi v svetu so ugotovili, da uporaba ostankov vida ni nevarna za popolno oslepitev, zato so začeli tiflopedagogi učence z minimalnimi ostanki vida vzpodbujati k uporabi preostalega vida; pokazalo se je, da je uporaba vida celo koristna in privede do izboljšanja delovanja le-tega.

- **Orientacija in mobilnost** – Orientacija in mobilnost je individualna oblika usposabljanja za slepe in praktično slepe učence, lahko bi jo prevedli kot gibanje in znajdenje v prostoru.

Usvojena znanja in spretnosti iz orientacije in mobilnosti so temelj za kakovosten pouk. Težko si zamislimo orientacijo na zemljevidu pri pouku geografije, če učenec nima osnovnega znanja iz orientacije in mobilnosti. Z neprekinjenimi vajami orientacije in mobilnosti ter treningom preostalih čutil, kot so sluh, tip, voh in kinestetični občutki, se slepi učenci naučijo samostojnega gibanja in uspešno usvajajo predstave o prostoru.

Komunikacija in specialna znanja – V procesu celovitega usposabljanja in šolanja slepih morajo slepi učenci poleg snovi, predpisane z učnim načrtom usvojiti še posebna znanja iz komunikacije (strojepisje, računalništvo, brajeva vrstica itd.), orientacije, socializacije itd. Komunikacija obsega skupek svojevrstnih znanj, ki omogočajo slepim učencem lažje povezovanje z okoljem. Ta znanja so strojepisje (desetprstno slepo tipkanje), računalništvo, delo z brajevo vrstico in zvokom, delo z zvočno tipno sliko,

delo z zvočno knjigo itd. Za učence s težavami vidnega zaznavanja je računalnik več kot samo učni pripomoček. Računalnik je za slepega ali slabovidnega učenca specialni pripomoček, ki olajšuje učenje in delo ter omogoča komunikacijo z okoljem.

Prilagajanje učnih načrtov in didaktičnih kompletov za učence z motnjami vida

Uvod

Delo tiflopedagoga – učitelja slepih – se začne z analizo obstoječega didaktičnega kompleta, ki ga je treba prilagoditi za uporabo slepim oz. slabovidnim učencem. Postavimo se vprašanja kako, kaj, koliko. Že same vsebine učbenika ni mogoče samo preoblikovati v braillovo pisavo ali v povečani tisk, ker so učbeniki za današnji čas vse bolj kompleksni in raznovrstni. Zahtevajo razumevanje različnih pristopov in tehnik branja informacij. Ob izidu vsakega novega učbenika smo zato pred dilemo, kako učbenik z bogato slikovno in grafično vsebino prilagoditi tako, da s prilagoditvami za slepe in slabovidne učence ne okrnimo temeljne vsebine učbenika.

Učitelj mora pri prilagajanju upoštevati tako učenca s težavami vidnega zaznavanja kot predpisane učne vsebine in cilje. Tam, kjer se vsebine ne morejo ustrezno "prevesti", moramo poiskati dodatne poti in načine prilagajanja (dodatna razlaga, opis in demonstracija, izdelava tipnega prikaza, zvočna prilagoditev itd.). V posameznem razredu, pri konkretnem učencu pa mora učitelj upoštevati tudi individualen pristop in zato uporabiti primerne metode in pristope.

Glede na težave, ki so jih imeli v preteklosti učitelji-praktiki, ko je bil učitelj bolj ali manj prepuščen lastni iznajdljivosti in je imel na voljo le skromna didaktična sredstva, je danes prilagajanje didaktičnih kompletov za slepe le nekoliko lažje. Na razpolago so že različne sodobne tehnike za tiskanje braillove pisave in tehnik za izdelavo tipnih predlog.

To so: braillov tiskalnik, braillova vrstica, pozitivno risanje, zvočno-tipna slika, specialni učni pripomočki (govoreči kalkulator, tipni kompas) in seveda računalnik (zvočni izhod, možnost uporabe interneta, raznih multimedijskih programov itd.). Prav tako pa tudi za slabovidne: elektronsko povečevalo, svetlobni pult, bralna mizica, programi povečav in obdelave besedila ter slikovnega gradiva na računalniku itd.

Na kaj mora biti pozoren učitelj, ko prilagaja didaktični komplet za slepe?

Vsebine, ki so zapisane v braillovi pisavi, so zaradi moderne zgradbe običajnih učbenikov lahko kot celota zelo okrnjene.

Zakaj?

Zamislimo si besedilo običajnega vidnega učbenika, ki je pisan razgibano s poudarjenimi ključnimi pojmi, z okvirjenimi razlagami pojmov, s hierarhijo barv, barvno podlago besedila, s tabelami, rebusi, križankami in še drugače oblikovanimi nalogami. Kot dopolnilo so poleg še skice, različni prostorski prikazi, diagrami, različni slikovno gradivo z različno velikostjo ali kurzivo pisave, s šrafurami itd. Kako vse to prilagoditi tipni zaznavi – braillovi pisavi in tipnim prikazom?

Učbenik pa je le del didaktičnega kompleta; tu so še delovni zvezek in različno vizualno gradivo (diapozitivi, video, učni lističi, atlas, diapozitivi, grafoskopske predloge, dodatna literatura in še in še). Vse je grajeno le na vidni zaznavi. Prilagajanje vsebin tipni zaznavi in prepis v braillovo pisavo je odgovorno delo. Kljub vsemu pa slepi učenci morajo imeti učbenik in didaktični komplet kot celoto.

Prilagajanje didaktičnih kompletov za slepe učence obsega:

- prilagoditev in prepis učbenika v braillovo pisavo za posamezna predmetna področja,
- prilagajanje vsebin delovnih zvezkov v braillovo pisavo ali zvočni zapis in hkrati prilagajanje slikovnega ter grafičnega materiala za otip (izdelava: tipnih slik, modelov, maket itd.),
- prilagajanje drugega učnega in didaktičnega gradiva za braillovo pisavo in za otip (delovni lističi, testi, naloge za preverjanje in ocenjevanje) ter prilagajanje aktualnih vsebin iz širše literature in periodike,
- priprava računalniške knjige za branje z zvočno podporo na braillovi vrstici.

Pri prilagajanju učnih vsebin v braillovo pisavo, tipne prikaze ali v posneta besedila mora učitelj, ki prilagaja didaktični komplet, upoštevati predvsem naslednja dejstva:

- Za koga konkretno prilagaja didaktični komplet? **Primer:** Učenec, ki je oslepel kasneje in ima še ohranjene vidne predstave, veliko lažje prihaja do pravih predstav o prostoru in o odnosih v njem. Veliko težje pa je za tiste slepe učence, ki so od rojstva slepi in nimajo nikakršnih vidnih predstav.
- Kakšen je učni načrt in katera so temeljna znanja, ki jih mora učenec usvojiti? Učni načrt za učence s težavami vidnega zaznavanja je enak kot v redni osnovni šoli, vsebuje pa tudi odstopanja oz. prilagoditve, ki so nujne glede na specifične poti zaznavanja in podajanja vsebin pri slepih in slabovidnih učencih.
- Kakšni so pogoji in možnosti za tehnično izvedbo? **Primer:** Slepi uporabljajo posebne učne pripomočke in primerne didaktične materiale, ki jim omogočajo utiranje poti do razumevanja novih znanj in vedenj. Predstave usvajajo z različnimi ponazorili, tipnimi slikami, reliefi ter s praktičnim delom v razredu in na terenu.
- Katere principe, metode dela mora upoštevati učitelj?

Primer: Temelj uspešnega in kakovostnega pouka za slepe so posebna znanja: braillova pisava, orientacija in mobilnost, uporaba sredstev komuniciranja (računalnik, pisalni stroj itd.).

Oglejmo si nekaj specialnih metod dela in pristopov pri pouku, ki jih mora učitelj slepega pri prilagajanju upoštevati:

Prilagajanje didaktičnih kompletov za slabovidne učence obsega:

- prilagoditev in prepis učbenikov v povečan črni tisk za posamezna predmetna področja (individualno),
- prilagajanje vsebin (tudi individualno) delovnih zvezkov za učence s težavami vidnega zaznavanja: generalizacija grafičnih in prostorskih prikazov, prilagajanje in obdelava slikovnega gradiva itd.,
- prilagajanje drugega učnega in didaktičnega gradiva za učence s težavami vidnega zaznavanja (individualizacija): razna besedila, grafično in slikovno gradivo iz širše literature, prilagajanje delovnih lističev, testov in nalog za preverjanje ter ocenjevanje,
- prilagajanje aktualnih vsebin iz širše literature in periodike za učence s težavami vidnega zaznavanja (individualno),
- priprava računalniške knjige za učence s težavami vidnega zaznavanja.

Za slabovidne je prilagajanje didaktičnih kompletov le nekoliko lažje kot za slepe. Že s pomočjo elektronskega povečevala, programov povečav na računalniku, elektronske lupe in primernih individualnih pogojev osvetlitve ali zatemnitve lahko olajšamo delo slabovidnemu učencu. Didaktični komplet pa mu individualno prilagodimo, kar pa je lahko zelo specifično.



Generalizirana slika za slabovidnega (geografija – 8. r. OŠ)

Kot primer prilagoditve didaktičnega kompleta za slepe učence predstavljam že prilagojen didaktični komplet za SPD v 5. razredu osnovne šole.

Specialnodidaktični komplet za slepe učence obsega:

1. učbenik

- a) "Tu sem doma" (prepisan v braillovo pisavo – dva zvezka)
- b) učno gradivo v braillovi pisavi – snopiči; Alpski svet, Dinarsko – kraški svet, Primorski svet, Panonski svet
- c) učni lističi v braillovi pisavi
- č) drugo: zvočni posnetki in računalniška knjiga

Učbenik, delovni zvezek ali širšo literaturo moramo pred prepisom v braillovo pisavo prilagoditi in domisliti zgradbo zapisa do te mere, da lahko celotno vsebino prepišemo ali s tipnimi prikazi celovito prilagodimo zaznavi slepih, in to tako, da niso bistveno okrnjene temeljna vsebina učbenika in zahteve učnega načrta. Učbenik za slepe mora biti prirejen tako, da ga učenec lahko samostojno uporablja.

2. delovno gradivo (delovni zvezek), atlas

Didaktično delovno gradivo, prilagojeno za slepe učence, obsega: tipne zemljevide, tipni atlas Ljubljane, tipne slike, načrte, grafe in skice; tipne modele in makete; razne materialne vire in replike iz zgodovine in predmete iz etnološke ter petrografske zbirke. Sledi predstavitev.

- a) Tipni zemljevidi: reliefni zemljevid Slovenije, tipni prometni zemljevid Slovenije, tipni tematski zemljevidi Slovenije, tipni atlas Ljubljane, Evrope
- b) Tipne slike, grafi, skice: grb Republike Slovenije, srednjeveški grad, plastnice, Notranjsko podolje, rečna in ledeniško preoblikovana dolina, reliefne oblike (normalni relief), kraški relief (površinske kraške oblike), alpski svet (razlaga pojmov na načrtu), tematski deli tipnih načrtov Ljubljane (Center, Vič, Barje), klopotec, mrtvice, tloris kmečke hiše, plavž, kamšt (rudarsko kolo), kozolec, štorklja, Piran, Jugoslavija pred letom 1991, beneška hiša
- c) Tipni modeli: model Slovenije, kraško podzemlje, model prekmurske obcestne vasi in tipične panonske hiše, kmečki voz, trlica za lan, splav (flos), situla, človeška ribica, Arena, model Ptuja
- č) Tipne makete, razne plastnice, presek skozi kraški svet, alpski svet (perspektiva), kraška hiša, kažeta, model hmeljišča, model rudnika (presek), kozolec, kopa, Emona, Stara Ljubljana, protiturski tabor Lokve,
- d) Materialni viri in replike: lojenke, fibula, deli rimskega strešnika in mozaika replike (sarkofag, katekizem, vaška situla, knežji kamen, piščal iz jame Divje babe I, koščena igla iz Potočke zijalke itd.),
- e) Predmeti iz etnološke zbirke: gorenjski slamnati cekar, slamnik, pletena slamnata kita, čipke, škofjeloški kruhek, gorjuška čedra, pastirska ura, sol iz Sečovelj, belokranjska pisanica, platno, lan, gorenjska narodna noša, belokranjska narodna noša, panjske končnice, deli brane, podkev, lončenina (Filovci, Šentjerneji), skrilavi strešniki
- f) Petrografska zbirka: okamnine, deli kapnikov, kremen, oglje, živosrebrna ruda, razni premogi, apnenec, marmor, tonalit, tuf, fliš, lapor, skrilavec itd.
- g) Drugo: tipični vsakdanji predmeti, aromatične zimzelene rastline, narečni posnetki, radijske šolske igre, itd.

3. Učila in učni pripomočki, ki omogočajo uspešno delo pri pouku s slepimi in slabovidnimi učenci

Ti pripomočki so:

- braillov pisalni stroj in braillov papir,
- pripomočki za pozitivno risanje in reliefno ponazarjanje:

pozitivna folija s priborom, tiflograf, samolepljive vrvice, termo pisalo in druge tehnike,

- računalnik (tudi prenosnik), ki je opremljen za delo slepega (braillova vrstica, zvočni izhod, braillov tiskalnik, zvočno-tipna slika),
- različna avdiosredstva: magnetofon (kasetni, kolutni), diktafon, walkman, radiokasetofon,
- tipni zaznavi prilagojeni pripomočki za delo pri pouku, pri orientaciji in socializaciji (tipni metri, tipu prilagojeni merilni instrumenti, braillov kompas, tipu prilagojene ure itd.),
- pribor za merjenje višine, naklona in ravnine,
- povečala; prenosna in namizna ter programi povečav na računalniku (zoom text, magic),
- lupe, bralna mizica, individualna osvetlitev.

Oglejmo si še nekaj specialnih pripomočkov, ki omogočajo uspešno in kakovostno delo pri pouku z učenci z motnjo vida.

- Uporaba pozitivne folije

Primer: Slep učenc nima razčiščene predstave o pojmu vzpetina. Vzamemo pozitivno folijo in učencu skiciramo elemente, ki ponazarjajo vzpetino. Učenec potipa. Vsaka vzpetina ima vznožje, pobočje in vrh. V naravi pa se ti elementi tudi razlikujejo. Pobočje je lahko strmo, položno ali v stopnjah. Tudi vrh je lahko različen. Eni vrhovi so kopasti, drugi so ostri, koničasti, kar označujejo tudi njihova imena: Ojstrica, Špič, Škrbina ... (Tu je model, potipaj ga! Kam bi uvrstil ta vrh?) Vrhovi pa se lahko združujejo v greben itd. Nekateri vrhovi so porasli do vrha, drugi so goli, skalnati itd. Tudi vznožje ni vedno ravno, lahko je valovito, dolinsko itd. Vzpetine so grič, hrib, gora ... Razlikujejo se po višini, videzu, rastju, kamninski zgradbi. Vzpetina je tudi naš šolski hribček, ki si ga lahko pobliže ogledamo na šolskem dvorišču.

- Delo z braillovim kompasom

Kompas za slepe je v osnovi enak kot običajni kompas oz. busola. Bistvene razlike so le v tehniki uporabe in branja.

Prosta določitev smeri, severa ali azimuta. Zaprti kompas najprej v roki ali na ravni podlagi umirimo. Nato dvignemo zaščitni pokrov (s tem limb s tipnimi razdelki oz. tipnimi oznakami strani neba utrdimo), otipamo smer za sever (puščica) ter se orientiramo. Pri tem se seveda ne smemo premikati. Pri preverjanju smeri ali azimuta postopek na opisan način po potrebi ponovimo.

Orientacija s tipno karto se zaradi opisane tehnike uporabe razlikuje predvsem v naslednjem. Ko smo z brajevim kompasom določili smer sever, kompasa ne smemo več premikati. Previdno premikamo le podloženo tipno karto, dokler se rob karte ali poldnevnik ne poravna s stranico kompasa. Tipna karta je tako orientirana.

- Delo na braillovi vrstici

Braillova vrstica je stranska enota za delo na računalniku.

Slepemu učencu omogoča, da bere, preverja ali piše besedilo na računalniku. Vrstica vsebuje 40 do 80 celic, razporejenih v eno ali dve vrsti. Za delo na računalniški braillovi vrstici sta osnovni celici dodani še 7. in 8. pika. 7. pika omogoča veliko začetnico, 8. pika pa pomeni število.

- Pomen socializacije

Socializacija je usposabljanje za samostojnost v različnih situacijah (javni prevoz, obisk gledališča, trgovine, banke, pošte itd.) s praktično uporabo orientacije in mobilnosti. Slepim in slabovidnim učencem se naučijo uporabljati pripomočke in naprave, s katerimi pri vsakdanjih opravilih uspešno premagujejo ovire, ki jim jih postavlja življenje.

Zaključek

Prav pri prilagajanju didaktičnih kompletov (učnih načrtov) in širše literature se je skozi delo utrnila marsikatera ideja ali celo inovacija. Delo učitelja, ki poučuje slepe in slabovidne učence, je v marsičem izvirno. Za dosego učnih ciljev in za uspešen pouk sta potrebna stalna učiteljeva inovativnost in prilagajanje posebnim individualnim potrebam posameznih učencev.

Elementi vsakega prikaza morajo biti nazorni in prilagojeni tipni in zmanjšani vidni zaznavi. Narejeni morajo biti v pravilnem sorazmerju z danostmi, ki jih prikazuje. Material, iz katerega izdelamo prikaz, mora spominjati na stvarno podobo objekta ali pojma, ki ga prikazujemo. Prav je, da posamezni elementi prikaza delujejo. Iz prakse lahko zatrdim,

da so prav ti prikazi, ki jih prilagodimo tipni ali slabši vidni zaznavi, zelo primerni za usvajanje novih znanj in razumevanje različnih družbenogeografskih dejavnikov v okolju in zgodovinskih dogodkov in pojavov.



**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Mag. Pavla Karba, OŠ Ivana Cankarja v Mariboru (vodja zunanjih ocenjevalcev)

ANALIZA REZULTATOV 2. NACIONALNEGA PREIZKUSA ZNANJA IZ ZGODOVINE V TRETJEM TRILETJU DEVETLETNE OSNOVNE ŠOLE V ŠOLSKEM LETU 2002/2003 IN ANALIZA CILJEV NACIONALNEGA PREIZKUSA IZ ZGODOVINE

Uvod

Članek je sestavljen iz treh vsebinskih sklopov in sicer:

1. V prvem sklopu predstavljam statistično in vsebinsko analizo rezultatov rednega in naknadnega roka nacionalnega preizkusa iz zgodovine.
2. V drugem sklopu primerjam:
 - mejne vrednosti ali pragove za posamezno oceno v rednem in naknadnem roku nacionalnega preizkusa v šolskem letu 2001/2002 in 2002/2003 (1. in 2. nacionalnega preizkusa),
 - strukturo doseženih ocen učencev,
 - zvrsti nalog z najvišjim in najnižjim odstotkom uspešnosti.

3. V tretjem sklopu analiziram cilje 1. in 2. nacionalnega preizkusa iz zgodovine.

1. sklop: Statistična in vsebinska analiza rezultatov rednega in naknadnega roka nacionalnega preizkusa iz zgodovine

a) Statistični del

REDNI ROK, 8. 5. 2003 IN NAKNADNI ROK, 29. 5. 2003

a) Število kandidatov, točk in standardni odklon

Število kandidatov	Število točk	Standardni odklon
Redni rok, naknadni rok	Redni, naknadni	Redni, naknadni
98, 38	Minimalno: 7, 13	3, 96, 2,99
	Maksimalno: 28, 27	
	Maksimalno možnih 29, 29	
	Povprečno: 20,27 19,14	

Komentar

Standardni odklon in razpon med minimalnimi in maksimalnimi doseženimi točkami med rednim in naknadnim rokom nam sporočata, da so bili učenci v naknadnem roku bolj izenačeni v znanju. Iz razpoložljivih podatkov ni mogoče objektivizirati vzroka za razvidno ugotovitev.

b) Struktura po doseženih ocenah

Ocena	Redni rok – 98 kandidatov, št. ocen, odstotek	Naknadni rok – 38 kandidatov, št. ocen, odstotek
5	14 učencev ali 14 %	3 učenci ali 8 %
4	36 učencev ali 37 %	13 učencev ali 43 %
3	34 učencev ali 19 %	19 učencev ali 50 %
2	12 učencev ali 12 %	3 učenci ali 8 %
1	2 učenca ali 2 %	-

Komentar

Ugotovitev pod a) nam podkrepi tudi struktura ocen med obema rokoma. V naknadnem roku namreč ni negativne ocene in je primerjalno manj odličnih ocen kot pri rednem roku. Iz tega pa lahko z dokajšnjo zanesljivostjo zaključimo, da so se preverjanja v naknadnem roku udeležili učenci, ki so pri rednem roku dosegli ocene od ena do štiri. Vendar moramo biti v prehodnem obdobju uvajanja devetletne osnovne šole in z njo nacionalnih preizkusov pri zaključevanju še posebej pazljivi zaradi prehodnega pravila zaključevanja ocen. Kot nam je znano, se učenec lahko odloči, ali se bodo rezultati, ki jih je dosegel pri nacionalnih preizkusih, upoštevali pri zaključevanju ocene ali ne. To možnost – ugodnost, izkoriščajo predvsem učenci, ki se vpisujejo na srednje šole, ki nimajo omejitve vpisa.

c) Težavnostne stopnje nalog

Naloge nacionalnih preizkusov iz zgodovine zajemajo tri težavnostne stopnje. Vsaka stopnja ima v strukturi pisne pole določen odstotkovni delež.

Nalog prve težavnostne stopnje je med 35 in 45 odstotki. Z njimi pri učencih preverjamo prepoznavanje in poznavanje temeljnih pojmov, dogodkov in dejstev.

Nalog druge težavnostne stopnje je med 30 in 35 odstotki. Pri teh nalogah pokažejo učenci znanje in veščine iz razumevanja, urejanja, razvrščanja, časovne in prostorske orientacije in uporabe raznovrstnih zgodovinskih virov.

Nalog tretje težavnostne stopnje je 20 do 27 odstotkov. Z njimi preverjamo znanje, sposobnosti in veščine primerjave, vzročno-posledičnega sklepanja, presojanja in vrednotenja, argumentiranega utemeljevanja in uporabe.

b) Vsebinska primerjava in komentar

Primerjava med rednim in naknadnim rokom s poudarkom na nalogah z najnižjim odstotkom uspešnosti in najvišjim odstotkom uspešnosti:

Rok	Naloge z najnižjim % uspešnosti	Naloge z najvišjim % uspešnosti
Redni, 8. 5. 2003	- razumevanje in poznavanje družbenih sprememb – slov. zgod. 19. stol. na temelju pisnega vira - poznavanje ključnih slov. izobražencev 18. stol., pomoč slikovni vir, - razumevanje in interpretacija grafa družbenih razmer, slov. zgod. 20. stol.	- poznavanje državnih simbolov RS - razumevanje načinov in vzrokov obrambnih sistemov na Slovenskem, 16. stol., na temelju slikovnega vira - prepoznavanje sestavin kmečke prehrane v srednjem in novem veku na temelju slikovnega vira
Naknadni, 29. 5. 2003	- razumevanje pojmov in prostorskih predstav, slov. zgod. 19. stol. - sintetično sklepanje na temelju pisnega vira, 20. stol. - smiselno branje zgodovinske karte	- razumevanje vzrokov izseljevanja slovenskih kmetov v 19. in 20. stol., na osnovi pisnega vira - vrednotenje temeljnih tehničnih izumov, 16. stol. na temelju slikovnega vira - analiza besedilnega vira, stari vek

Komentar

Primerjava kaže, da ni možna enoznačna posplošitev med najuspešneje in najmanj uspešno rešenimi nalogami. V levem in desnem stolpcu preglednice najdemo tako ene

kot druge. To priča, da je struktura učencev po učnem uspehu in individualnih značilnostih zelo heterogena. Zaključujem pa vendarle s temeljnim spoznanjem, da so v povprečju učenci manj uspešni pri nalogah, ki zahtevajo funkcionalno uporabo raznovrstnih zgodovinskih virov.

Uspešnost učencev v 2. letu (druge generacije) nacionalnega preverjanja znanja je znatno boljša (kar bo razvidno iz drugega sklopa sestavka – primerjave ...) od 1. leta nacionalnega preverjanja. Objektivnih razlogov za to je več, po svoji presoji bi izpostavila sledeče:

- člani predmetne komisije za pripravo nacionalnih preizkusov iz zgodovine smo na večini študijskih skupin predstavili učiteljem: cilje, vsebine, strukturo in pravila ocenjevanja nacionalnih preizkusov,
- člani smo pri pripravi nacionalnih preizkusov v šolskem letu 2002/03 (2. leto nacionalnih preizkusov) upoštevali mnenja in pripombe učiteljev in tudi učencev na pole 1. leta nacionalnih preizkusov,
- člani predmetne komisije smo s sodelovanjem z učitelji pridobili uporabne informacije glede vsebinskih in didaktičnih zahtev nacionalnih preizkusov,
- članom predmetne komisije so se pri ocenjevanju pridružili dobri učitelji kot zunanji ocenjevalci. Na seminarju za zunanje ocenjevalce smo dorekli mnoga odprta vprašanja, kar se je izkazalo kot pozitivno pri ocenjevanju na rednem in naknadnem roku.

Velika zahvala za uspeh velja učiteljem in učencem.

Posebna zahvala velja RIC-u (za logistiko in tehnično izvedbo), predvsem Alenki Tratnik, koordinatorici RIC-a, za ažurno in profesionalno sodelovanje s člani komisije. Hvala predsednici Državne komisije za vodenje nacionalnih preizkusov znanja dr. Cveti Razdevšek-Pučko.

Da smo člani komisije skupaj z zunanjimi ocenjevalci opravili delo kakovostno nam potrjuje tudi dejstvo, da ponovnih pregledov preizkusov nismo imeli ne pri rednem in ne pri naknadnem roku.

Priporočila

Analiza kaže, da je strategija dela komisije ustrezna; da je cilj nalog vrednotiti in iskati učenčevo ustvarjalno znanje. V prihodnje bo treba še v večji meri upoštevati didaktična in metodična navodila za formuliranje nalog in točkovnika. Učitelje in ocenjevalce pa bo treba izobraževati za funkcionalno poučevanje in ocenjevanje znanja učencev iz zgodovine. Seminarja, ki sta v ta namen objavljena v Katalogu stalnega strokovnega spopolnjevanja 2003/2004, nudita učiteljem tovrstno možnost in priložnost.

2. sklop: Primerjava rezultatov nacionalnih preizkusov pri zgodovini med šolskima letoma 2001/2002 in 2002/2003

a) Mejne vrednosti ali pragovi za posamezno oceno

Preglednica št. 1

Šolsko leto 2001/2002		Šolsko leto 2002/2003	
Ocena	Meja v % točkah	Ocena	Meja v % točkah
5	72	5	86
4	59	4	71
3	48	3	56
2	25	2	41
1	-	1	-

Mejne vrednosti ali pragovi za posamezno oceno so bili enaki pri rednem in naknadnem roku.

Komentar

Razlike v mejah odstotkovnih točk za posamezno oceno med 1. letom in 2. letom nacionalnih preizkusov znanja so sledeče: za oceno dve 16 % točk, za oceno tri 8 % točk, za oceno štiri 12 % točk in za oceno pet 14 % točk v korist 2. leta nacionalnih preizkusov.

Primerjava nazorno pokaže, da smo v prvem letu nacionalnih preizkusov pri zgodovini imeli nizke pragove za posamezne ocene. Rezultati pričajo, da so bili nacionalni preizkusi pri zgodovini glede na pripravljenost učiteljev in učencev prezahtevni. Rezultati drugega leta nacionalnih preizkusov so dobri. Vzroke za visok kakovostni dvig lahko iščemo v dobri strokovni povezanosti med učitelji in člani Predmetne komisije za zgodovino (seznanitev učiteljev s cilji, strukturo in pravili ocenjevanja nacionalnih preizkusov ...), v izobraževanju učiteljev na študijskih skupinah in seminarjih, v motiviranosti učiteljev in učencev za doseganje kakovostnih rezultatov ...

b) Struktura doseženih ocen učencev

Preglednica št. 2

Ocena	Število učencev Redni, naknadni		Ocena	Število učencev Redni, naknadni	
5	23	11	5	14	3
4	28	6	4	36	13
3	23	2	3	34	19
2	16	2	2	12	3
1	3	-	1	2	-
Skupaj:	93	21	Skupaj:	98	38

Komentar

Za objektivno razlago primerjave rezultatov strukture ocen 1. in 2. leta nacionalnih preizkusov pri zgodovini je treba preglednico komentirati v povezavi s preglednico št. 1. Statistično je višjih ocen več pri 1. nacionalnem preizkusu, vendar je to le zaradi znatno nižjih mejnih vrednosti ali pragov za posamezne ocene. Kot je razvidno iz primerjave preglednic št. 1 in 2, so učenci dosegli znatno višje standarde znanja v 2. letu nacionalnih preizkusov. Število učencev rednega roka med 1. in 2. letom nacionalnih preizkusov se ni bistveno povečalo. Število šol, zajetih v nacionalni preizkus v 3. triletju, se je med 1. in 2. letom povečalo le za dve. Iz obeh podatkov, morda lahko razberemo, da so bili učenci in učitelji šol prvega kroga z rezultati nacionalnih preizkusov zadovoljni. Zadovoljstvo so kot dobro popotnico prenesli na mlajše generacije. Želimo, da bi tako bilo tudi v prihodnje.

c) Zvrsti nalog z najnižjim in najvišjim odstotkom uspešnosti

Primerjava nalog glede na zvrsti in odstotkovne rezultate uspešnosti kaže:

- tako med posameznimi najuspešneje rešenimi nalogami kot med najmanj uspešno rešenimi nalogami v vseh rokih v obeh letih nacionalnih preizkusov najdemo podobne zvrsti nalog. Splošno pravilo je, da so v povprečju uspešneje rešene naloge 9. razreda od nalog 8. razreda in naloge iz obče tematike od nalog iz narodne tematike. Med manj uspešno rešene naloge v povprečju sodijo na splošno naloge, pri katerih naj učenec pokaže funkcionalno znanje – reševanje nalog s pomočjo uporabe raznovrstnih zgodovinskih virov.

Iz predstavljenega sledi sporočilo za ciljno načrtovanje in realizacijo pouka zgodovine v devetletni osnovni šoli.

3. sklop: Taksonomska analiza ciljev 1. in 2. leta nacionalnih preizkusov pri zgodovini v skladu z Bloomovo taksonomijo

1. Področni cilji:

Preglednica št. 1

Spoznavno-kognitivno področje	Čustveno-motivacijsko-afektivno in psihomotorično področje
Prepoznavanje: - zgodovinskih obdobij na temelju dokumentarnih slikovnih virov - zgodovinskih držav in njihovega obsega na zgodovinski karti - pomena zgodovinskih simbolov - ključnih zgodovinskih dogodkov na temelju dokumentarnih virov	Sprejemanje: - pozorno opazovanje, razlikovanje, izbiranje in upoštevanje Poznavanje: - zgodovinskih osebnosti s pomočjo njihovih dejanj ponazorjenih z zgodovinskimi viri - usmerjena pozornost
Razumevanje: - zgodovinskega časa: časovno razvrščanje in umeščanje dogodkov - sporočil – vsebin pisnih zgodovinskih virov (dogodkov, pojmov, zakonitosti)	Reagirane: - upoštevanje pravil - interpretiranje in zaključevanje
Uporaba: - zgodovinskih virov pri reševanju nalog - dediščine: simbolov, praznikov, običajev ...	- branje z razumevanjem: kart, besedil, grafov - natančno opazovanje slik, kart, grafov in preglednic - usvajanje in organiziranje vrednot
Analiza, sinteza in vrednotenje: - vzrokov, posledic in pomena ključnih zgodovinskih dogodkov in gibanj - medpredmetno povezovanje civilizacijskih pridobitev v zgodovinskih obdobjih	Usvajanje in organiziranje vrednot: - zavzemanje za vrednote in konceptualizacija vrednot razvoj celovitega značaja

2. Odstotni delež ravni ciljev

Preglednica št. 2

Redni rok	Naknadni rok
I. raven: znanje – prepoznavanje in poznavanje = 37,5 %	40 %
II. raven: razumevanje in uporaba = 37,5 %	33,4 %
III. raven: analiza, sinteza in vrednotenje = 25 %	26,6 %

Iz obeh preglednic je razvidno, da nacionalni preizkus iz zgodovine zajema po Bloomovi taksonomiji vsa področja in ravni ciljev. Odstotkovne deleže ravni ciljev smo člani Predmetne komisije določili na seji komisije. Upoštevali smo priporočila Državne komisije za vodenje nacionalnih preizkusov znanja v devetletni osnovni šoli.

3. Vidik zastopanosti splošnih in operativnih ciljev v skladu z učnim načrtom

Izpostavljeni cilji po področjih v preglednici 1 so po učnem načrtu za zgodovino, sprejetem na Strokovnem svetu RS za splošno izobraževanje 29. 10. 1998, temeljni splošni in operativni cilji ter temeljni standard pouka zgodovine od 7. do 9. razreda devetletne osnovne šole.

Spoznavno-kognitivno področje ciljev je v strukturi sleherne pole nacionalnega prezkusa zastopano s sledečim odstotkovnim deležem:

Preglednica 3

Vsebine	Odstotkovni delež
7. razred	26,5 %
8. razred	31,5 %
9. razred	41,5 %

Kot je razvidno iz preglednice 1, obstaja pri zgodovini dokaj tesna povezanost med kognitivnim, konativnim in psihomotoričnim področjem. Pri pouku zgodovine si prizadevamo za celostni (holistični) didaktični pristop, s ciljem razvijati osebnost učenca.

Rezultati 1. in 2. nacionalnega zaključnega preverjanja in ocenjevanja znanja iz zgodovine so v veliki meri potrdili našo didaktično holistično usmeritev.

Sklep

Nacionalne preizkuse preverjanja in ocenjevanja znanja iz zgodovine smo prvič izvedli v šolskem letu 2001/2002. Člani komisije, učitelji, ocenjevalci in učenci smo si pridobivali izkušnje, iskali boljše rešitve, se prilagajali, strpno premagovali težave in rezultati naših skupnih naporov so že vidni v šolskem letu 2002/2003. Rezultati letošnjega preverjanja in ocenjevanja znanja z nacionalnimi preizkusi kažejo, da smo postavili dobre temelje novi kulturi preverjanja in ocenjevanja znanja pri pouku zgodovine.

Literatura in viri

- Marentič - Požarnik, Barica (1976). Pomen operativnega oblikovanja vzgojnoizobraževalnih smotrov za uspešnejši pouk, Sodobno pedagoško delo, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana.
- Marentič - Požarnik Barica (2000). Ocenjevanje učenja ali ocenjevanje za uspešno učenje? Kako zmanjšati neskladje med nameni in učinki. Vzgoja in izobraževanje, 31/2-3: 4-9.
- Nacionalni preizkusi znanja (2002). Letno poročilo o izvedbi v šolskem letu 2001/2002, Državni izpitni center, Ljubljana.
- NPZ v 9. razredu OŠ – redni rok in naknadni 2003 – statistični indeksi, Državni izpitni center.
- Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja z nacionalnimi preizkusi znanja ob koncu obdobja v devetletni osnovni šoli, Uradni list, RS, 19/2001, strani 1794–1799.
- Razdevšek – Pučko, Cveta (2002). Nacionalni preizkusi znanja in sodobna pojmovanja preverjanja in ocenjevanja znanja, Vzgoja in izobraževanje XXXIII/2: 4–10.
- Razdevšek - Pučko, Cveta (2003). Nacionalni preizkusi znanja – nevarnost ali spodbuda? Didakta, maj/junij, št. 70/71 letnik XII, stran 11–14.
- Tratnik, Alenka (2003). Dobrodošli nacionalni preizkusi znanja, Didakta, maj/junij, št. 70/71, letnik XII, stran 6–10.
- Zakon o osnovni šoli (1996). V: Šolska zakonodaja, MŠŠ, Ljubljana, stran 109–143.
- ZPZ – analize 2002. Državni izpitni center, Raziskave in razvoj.

Vladimir Ovnič, Gimnazija Ravne na Koroškem (vodja zunanjih ocenjevalcev)

ZGODOVINA NA MATURI 2003

Zgodovina ostaja še naprej izbirni predmet, ki ga poleg geografije dijaki najpogosteje izbirajo.

Matura iz zgodovine leta 2003 je potekala po ustaljeni praksi. V skladu z maturitetnim koledarjem so tudi to leto

dijaki junija in septembra pisali zgodovino v dveh dneh. Za prvi dan spomladanskega roka so bile izžrebane teme: Boljševizem, fašizem, nacizem in Slovensko ozemlje v poznoantični in zgodnji srednjeveški dobi, za drugi dan pa Mirovna gibanja in organizacije po drugi svetovni vojni in Slovenci v habsburški monarhiji v prvi polovici 19. stoletja.

Jesenske teme so bile: Zgodnje visoke kulture in Slovenci v prvi jugoslovanski državi, v drugem roku pa Srednjeveška mesta in podeželje in Slovenci v habsburški monarhiji v prvi polovici 19. stoletja.

V junijskem roku je delalo maturitetni izpit iz zgodovine 3088 kandidatov (lani 2941). Maturο je uspešno opravilo 88,89 % dijakov.

Leto	Odlično	prav dobro	dobro	zadostno
2003	7,84	24,81	28,59	27,66
2002	11,80	27,13	30,40	24,11
2001	6,60	25,44	33,14	26,80
2000	6,39	27,73	30,43	24,85

Razporeditev kandidatov glede na oceno je nekoliko desno asimetrična. Primerjava z lanskim letom pokaže, da se je zmanjšalo število odličnih, nekoliko pa povečalo število prav dobrih in dobrih. Dosežena je bila povprečna ocena 2,91.

Leto	2000	2001	2002	2003
Povprečna ocena	2,94	2,96	3,14	2,91

Prag za posamezne ocene je bil tako kot v preteklih letih tudi letos določen po vsebinski analizi izpitnih pol z mejnim številom točk. Prag za pozitivno oceno je bil postavljen na 36, tudi zato ker je vsebinska analiza pokazala, da naloge do 40 % točk po vsebinski plati niso bile bistveno boljše. Prag za pozitivno je bil postavljen zelo nizko, najnižje do sedaj, tudi zato ker je bilo približno veliko število nalog skoraj praznih, kot da se kandidati na maturο ne bi pripravljali. Nekaj manj kot 10 % kandidatov je doseglo komaj četrtno vseh možnih točk na junijski maturi. V jesenskem roku je bilo teh dijakov skoraj 20 %.

Leto	odlično	prav dobro	dobro	zadostno
2003	80	66	52	36
2002	81	68	54	40
2001	82	69	56	43
2000	81	67	55	44

RPK se je odločila, da bo naredila temeljito vsebinsko analizo vseh matur do sedaj in poizkušala odkriti vzroke slabih rezultatov mature 2003.

Poudariti pa je treba, da je zgodovina še vedno eden redkih predmetov brez interne ocene. Komisija se s tem intenzivno ukvarja in je v grobem že pripravila predlog, kako bi interni del pri zgodovini lahko v prihodnosti potekal. Dijaki, bi se dodatno pripravljali na interpretacijo virov.

Dokončno obliko poteka internega dela, ki bi dijaku prinesel 20 % ocene, bo komisija dodelala letu 2004.

Izpitne pole so bile enakovredne po težavnosti in primerljive s polami v preteklih letih.

Pο mnenju pregledovalcev so imeli kandidati tudi dovolj časa za pisanje, pa tudi naloge so bile primerne.

Ocenjevalci so v glavnem svoje delo opravili dobro, saj je bilo zelo malo nalog, ki so morale v tretje ocenjevanje. Podrobnejša primerjava ocen obeh ocenjevalcev pa seveda pokaže nekaj notranjega razhajanja pri ocenjevanju. Prav to razhajanje pa je pogosto razlog za pritožbe kandidatov na ocenjevanje. Zato je bilo tudi letos relativno veliko (kar 53) pritožb. Res pa je, da so bili v glavnem to kandidati z mejnim številom točk /35, 52/.

O utemeljenosti pritožb so odločali posebej imenovani izvedenci. Kar 15 kandidatov se je ocena spremenila, kar kaže na dejstvo, da so bila takšna odstopanja od točkovnika in navodil, da je prišlo do nove, višje točkovne ocene, ki je spremenila tudi doseženo oceno. Točkovna ocena se je večkrat spremenila tudi navzdol, vendar se ocena v teh primerih ni spremenila.

V jesenskem roku so maturο iz zgodovine opravljali 704 kandidati. Pisali so v dveh dnevih, izbrane pa so bile pole: Zgodnje visoke civilizacije, Slovenci v prvi jugoslovanski državi, Srednjeveška mesta in podeželje in Slovenci v habsburški monarhiji v 1. polovici 19. stoletja.

Pο določilih Pravilnika o maturi so pragoi za doseganje posameznih ocen ostali nespremenjeni, se pravi enaki junijskim kriterijem.

Rezultati jesenskega dela izpita so bili kot vsa leta precej slabši od junijskih, kar je seveda povezano s strukturo prijavljenih kandidatov. Pozitivnih je bilo 511 kandidatov, negativnih pa 193 kandidatov.

V jesenskem roku se je na oceno pritožilo 33 kandidatov. Točke so se spremenile pri 19 kandidatih, ocena pa se je spremenila 7 kandidatom.

O prihodnji obliki mature iz zgodovine poteka že dalj časa široka razprava. RPK je mnenja, da je treba vpeljati interni del mature, ki pa naj ne bi dodatno preveč obremenil dijakov niti profesorjev. Največji problem pri uvajanju zgoraj omenjenega koncepta internega dela mature pa so seveda dodatne ure, ki bi bile za tak način dela nujno potrebne. Prisotna pa je ponovno tudi ideja, da bi bile naloge sestavljene iz vseh razpisanih tem. Pri tem bi se izognili najrazličnejšim špekulacijam dijakov (teme se ne bom učil, ker je bila na poizkusni maturi in drugo), prav tako pa bi bilo možno narediti veliko bolj splošne izpitne pole in bi se izognili očitkom, da se v polah zahteva preveč obrobni podatki, da so preveč podrobne.

Razpravo o vseh odprtih vprašanjih mature bomo nadaljevali na študijskih skupinah in spomladanskem seminarju za zunanje ocenjevalce, ki ga bo pripravila RPK za zgodovino.

Božidar Mrevlje, Zavod RS za šolstvo

ANKETA O ŠOLSKI TEKMOVALNI POLI

Uvod

V osnovni šoli je bilo januarja 2003 že šestič izvedeno šolsko tekmovanje iz zgodovine. Vsako leto smo se v študijskih skupinah tudi pogovorili o tekmovalnih polah in sistemu tekmovanja. Pri zbiranju podatkov pa smo vse mentorje prosili za kratko anonimno anketo, v kateri smo povprašali o zahtevnosti, kakovosti in obsegu pole. Ocenjevalno lestvico smo strukturirali tristopenjsko, ker smo želeli dobiti osnovno povratno informacijo, nujno potrebno za korekture pri sestavljanju tekmovalnih pol.

205 mentorjev je vrnilo vprašalnike. Za njihov trud in sodelovanje se jim še enkrat zahvaljujemo.

Anketa je zajela še oceno o nalogah, ki so učencem povzročale največ težav. Tudi pri tem vprašanju smo prosili mentorje, da se odločijo za izbor treh najbolj zahtevnih. Na drugi strani pa smo prosili še za oceno treh nalog za katere so menili, da so "dobre".

Zadnji del vprašalnika pa je bil namenjen njihovim pripombam in predlogom.

Tabela 1.

1. Zahtevnost	1. (nezahtevno)	2. (primerno)	3. (prezahtevno)
štev. odg. 205 (100 %)	1 (0,5 %)	177 (86,3 %)	27 (13,2 %)
2. Kakovost	1 (nekakovostno)	2 (primerno)	3. (zelo kakovostno)
štev. odg. 205 (100 %)	4 (2 %)	154 (75,1 %)	47 (22,9 %)
3. Obsežnost	1 (premalo)	2 (primerno)	3. (preobsežno)
štev. odg. 205 (100 %)	3 (1,4 %)	191 (93,2 %)	11 (5,4 %)

Iz tabele 1 je razvidno, da je večina mentorjev ocenila, da je bila zahtevnost tudi zaradi spremenjenih tekmovalnih pogojev primerna. Enak sklep lahko sprejmemo tudi za kakovost tekmovalne pole in obseg.

Naloge, ki so povzročale največ težav

Tabela 2.

Zap. št. naloge frekvenca %	Zap. št. naloge frekvenca %
1. 1 (0,5 %)	10. 66 (33,3 %)
2. 2 (1 %)	11. 18 (9 %)
3. 6 (3 %)	12. 67 (33,8 %)
4. 7 (3,5 %)	14. 60 (30,3 %)
5. 13 (6,6 %)	15. 47 (23,7 %)
6. 16 (8,1 %)	16. 23 (11,6 %)
7. 31 (15,7 %)	17. 34 (17,2 %)
8. 4 (2 %)	18. 15 (7,6 %)
9. 41 (20,7 %)	

Frekvenca odgovorov, katere naloge so tekmovalcem povzročale največ težav, kaže, da ocene lahko razvrstimo v tri skupine. V skupino nalog z nizko frekvenco od 1 do 18, se razvrstijo naloge 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 18. Za to skupino nalog lahko zaključimo, da so "povzročale" težave posameznim tekmovalcem. V drugo skupino nalog, s katerimi so imeli tekmovalci težave, pa so mentorji razvrstili pet nalog: 7, 9, 15, 16 in 17. Število mentorjev, ki so za navedene naloge ocenili, da so tekmovalcem povzročale največ težav, se giblje med 31 in 47. V tretjo skupino nalog, ki so tekmovalcem povzročale največ težav, so mentorji razvrstili naloge 10, 12, 14. Tu gre za relativno visoko frekvenco odgovorov od 60 do 67.

Pri ocenjevanju težavnosti nalog in tistih, ki so "dobre", smo izločili 7 anket, ker mentorji niso zapisali ocen, zato je numerus anketiranih le 198. V tej skupini nalog je za deseto 33,3 % mentorjev ocenilo, da je bila za tekmovalce trd oreh, dvanajsto je tako ocenilo 33,8 % mentorjev in štirinajsto 33,3 %.

Odpira se vprašanje, v čem je bila težavnost navedenih treh nalog v tekmovalni poli?

10. naloga

Razmisli in odgovori.

Za leto 1848 pravimo, da je bilo leto revolucij v Evropi. Beseda *revolucija* je za velik del človeštva še vedno sporna.

- Kaj pomeni beseda *revolucija* v očeh ponižanih in izkoriščanih?
- Kaj pomeni beseda *revolucija* v očeh bogatih in vplivnih?
- Kaj pomeni beseda *revolucija* za zgodovinarje?

Naloga je bila ovrednotena s 3 točkami. Za tekmovanje je bila razpisana tema iz prve polovice 19. stoletja. Učenci v sedmem razredu osemletke, oziroma v osmem razredu devetletke spoznavajo revolucionarno leto 1848. Avtorji tekmovalne pole smo se odločili, da namesto klasičnih vprašanj, zakaj je leta 1848 izbruhnila marčna revolucija, kdo je sodeloval, kakšni so bili dosežki itd., damo učencem tako formulirano nalogo, da bi razmislili in odgovorili, kako vidijo revolucijo zgodovinarji, izkoriščani in družbena elita. Reševanje te naloge zahteva od tekmovalca nedvomno sposobnost, da strne znanje, ki ga je pridobil pri pouku, in iz literature in se vživi v vlogo izkoriščanih in njihovih pričakovanih rezultatov revolucije, v vlogo bogatih, ki se revolucije nedvomno bojijo in zgodovinarjev, ki zgodovinsko dejanje preučujejo. Naloga je zahtevna, od tekmovalca zahteva procesno razmišljanje ter sposobnost, izpeljati v relativno kratkem času analizo in sintezo med znanjem, ki ga ima o revoluciji, in konkretno življenjsko situacijo. Skratka, avtorji smo poskusili znanje o marčni revoluciji 1848 preoblikovati v "uporabno" zanje, ki presega zgolj transmissijsko nizanje zgodovinskih dogodkov. Morda je vzrok za težave tekmovalcev pri tako oblikovanih nalogah tudi nenavajenost na zahteve po takem načinu razmišljanja.

12. naloga

Oglej si karto.

- Kje v Evropi je bila revolucija najbolj silovita?
- Utemelji izbrane odgovore.

Naloga je bila tudi ovrednotena s tremi točkami. V alineji (b) je moral tekmovalec spoznanja, ki jih je pridobil z analizo karte, utemeljiti. Tekmovalec bi imel lažje delo, če bi imeli možnost, da bi bila priloga zgodovinske karte barvna. Kljub vsemu pa menimo, da tisti tekmovalci, ki obvladajo večino branja zgodovinske karte, ne bi smeli imeti prevelikih težav, da bi odčitali, kje je bila revolucija najbolj silovita. Že z novo zasnovano zgodovino pred dobrim desetletjem in sodobnim dojemanjem, kaj je znanje, velja spoznanje, da je treba ob kognitivnih sposobnostih razvijati tudi spretnosti in veščine. Pri zgodovini se te veščine in spretnosti gotovo dotikajo tudi sposobnosti analize zgodovinske karte, ki je prilagojena osnovnošolcem, analiziranja odlomkov iz virov in literature ter odkrivanja sporočil v slikovnem gradivu. Vprašanji se dopolnjujeta. Utemeljitev lahko tekmovalec črpa iz znanja in ugotovitev, kaj je odkril na karti. Težava je nedvomno v zahtevi po temeljitejšem razmisleku, namesto navajenosti iskanja odgovora v spominu in oblikovanju odgovora.

14. naloga

Politični program, ki si ga odkrival v prejšnji nalogi, je poudaril zahteve, pomembne za razvoj našega naroda. Med navedenimi odgovori obkroži štiri pravilne.

- Uresničitev programa bi pomenila konec zgodovinskih pokrajin.

- To je prvi program, ki zahteva samostojno Slovenijo.
- Slovenščina je v tem programu jezik uradov in šol.
- Uresničitev programa bi pomenila konec habsburške monarhije.
- Zedinjena Slovenija bi bila povezana le s habsburško dinastijo.
- Program pomeni utrjevanje ilirske ideje.
- Uresničitev programa bi prinesla hitrejši gospodarski in kulturni razvoj

Naloga oziroma vprašanje zahteva, da tekmovalec med sedmimi ponujenimi odgovori izbere štiri pravilne. Tekmovalec je moral prepoznati v bistvu temeljne zahteve programa Zedinjene Slovenije. Vprašani mentorji so tudi pripisali, da jim odbijanje točk ne ustreza. Pri tej nalogi ni bilo predvideno odbijanje točk pač pa odbitek, če je tekmovalec namesto štirih zahtevanih rešitev, izbral pet ali šest. Vsaka naloga objektivnega tipa, ki jo sestavljajo naši mentorji, ima vsaj eno nalogo takega tipa. Razmišljanje o nenavajenosti reševanja takega tipa nalog ni sprejemljivo.

Vse tri naloge, ki so bile za tekmovalce "trši oreh", so po Bloomu taksonomsko umeščene na višje nivoje – uporaba, analiza – sinteza – vrednotenje.

Sodobna šola zahteva že danes, še bolj pa v naslednjih letih razvijanje mišljenja tudi pri standardnem znanju.

Zelo dobre naloge

Štev. naloge	Frekvenca/ %	Štev. naloge	Frekvenca/ %
1.	31 (15,7 %)	11.	64 (32,3 %)
2.	32 (16,2 %)	12.	7 (3,5 %)
3.	13 (6,6 %)	13.	7 (3,5 %)
4.	18 (9,1 %)	14.	17 (8,6 %)
5.	16 (8,1 %)	15.	7 (3,5 %)
6.	37 (18,7 %)	16.	16 (8,1 %)
8.	38 (19,2 %)	17.	10 (5,1 %)
9.	32 (16,2 %)	18.	46 (23,2 %)
10.	52 (26,3 %)		

Frekvenca razvrstitev nalog, ki naj bi bile dobre, kaže, da tudi pri tem sklopu razdelimo naloge v tri skupine: z nizko frekvenco od 7 do 17 (naloge 12, 13, 15, 16, 17 in 4). V drugo skupino lahko uvrstimo naloge s srednjo frekvenco od 31 do 38 (naloge 1, 2, 6, 8, 9). Skupina z višjo frekvenco pa vključuje naloge 10, 11 in 46.

Če napravimo podobno analizo kot pri nalogah, ki so bile za tekmovalce trši oreh, ugotovimo naslednje.

Deseto nalogo so mentorji uvrstili med "najtrše" za tekmovalce, po drugi strani pa preseneča, da je bila ta naloga

ocenjena tudi kot "dobra". Morda lahko sklepamo, da so mentorji ocenjevali polo strokovno in kritično. Ugotovili so, da je naloga povzročala tekmovalcem določene probleme, po drugi strani pa postaja nujnost preseganja transmissijskega znanja pri zgodovini nujnost. V pripombah je zabeleženo tudi mnenje, da nekatera vprašanja (naloge) ne širijo znanja, pač pa imajo namen selekcije. Delno se s tako oceno strinjamo, saj je narava vsakega tekmovanja, posebno takih z omejitvami tudi selektivna.

11. naloga

Natančno preberi odlomek, ki se nanaša na leto 1848 na Slovenskem.

"Ista usoda je zadela pohištvo vseh sob v pritličju in v prvem nadstropju; vse je bilo razbito, pometano skozi okna ali čez hodnik; lepe, dragocene slike, obleke, posteljno perilo so raztrgali, razlomili in vrgli v ogenj, ki je plapolal na dvorišču. Celo zaloge v bogati shrambi so uničili. Vino v kletih so razbojniki, potem ko so se obilo napili, izlili iz sodov, in kar je imelo kakršno koli vrednost, so s pravo slastjo in spretnostjo uničili in razbili."

- Kateri dogodki so označeni v odlomku iz vira?
- Pojasni, zakaj so bili v teh dogodkih najbolj bojevit prav kmetje. Izpiši iz odlomka stavek, ki to dokazuje!
- Kateremu socialnemu sloju je, po tvoji presoji, pripadal pisec tega odlomka?
- Utemelji svojo trditev.

Odlomek je iz vira – Napad na izanski grad, iz Zgodovinske čitanke za sedmi razred osemletke, DZS, Ljubljana 1986, str. 34–35. Besedilo je bilo na seznamu obvezne literature, zato so ga tekmovalci dobro poznali. Mentorji ocenjujejo, da so za razvijanje procesnih znanj take naloge najprimernejše, zato so nalogo uvrstili v skupino dobrih. Naloga je bila ovrednotena s 4 točkami.

18. naloga

Razmisli in odgovori na vprašanja.

Slovenci smo leta 1991 dobili svojo državo in tudi svoj denar. Na bankovcu za 1000 tolarjev je upodobljen največji slovenski pesnik, France Prešeren.

- Kako se imenuje pesem, ki je natisnjena na hrbtni strani bankovca za 1000 SIT?
- Koliko kitic prej omenjene pesmi najdemo na hrbtni strani bankovca za 1000 SIT?
- Pojasni, zakaj je zgoraj omenjena pesem od leta 1990 še posebej pomembna.

Kar mala zanimivost je, da je del mentorjev nalogo vrednotil kot dobro, del kot faktografsko. Pri zgodovini v osnovni šoli uresničujemo tudi cilje narodne identitete. Denar, himna in zastava so razpoznavni znaki vsake stare ali mlajše države. Morda je malo prestroga ocena, da je odveč vprašanje, koliko kitic državne himne je na tisočaku. Besedilo himne tvori jedro Zdravljice. Razmislimo raje, kako

po svetu na velikih in malih prireditvah množice gledalcev pred začetkom srečanj navdušeno prepevajo državne himne. Menimo, da bi tudi naša odraščajoča generacija morala do teh simbolov državnosti imeti podoben odnos, drugo pa je vprašanje, ali so vprašanja strukturno zmeraj najboljša. Pot do standardiziranih nalog za tekmovanja je namreč dolga.

Kakovost izpitnih in tekmovalnih pol je odvisna tudi od sodelujočih.

Predlogi in pripombe

Anketo s predlogi in pripombami je vrnilo 91 (44,4 % mentorjev). Pripombe in predloge lahko združimo v nekaj skupin. Na prvem mestu (36 mentorjev) je opozorilo na slabšo kakovost slikovnega gradiva in kart. Fotokopiranje gradiva je glavni problem za kakovost tega dela tekmovalne pole. Mentorji predlagajo, da bi bilo najbolje, če bi bile karte barvne in dane v priložilo. Tudi v tekmovalni komisiji smo že razmišljali o tem, kako rešiti to vprašanje. Možnosti sta dve: izdelava pole v tiskarni ali zmanjšanje obsega slikovnega gradiva, kar pa dodatno vpliva na kakovost pole. Druge predloge in pripombe pa lahko razvrstimo takole:

- Vzpodbude avtorjem tekmovalnih pol (10 mentorjev).
- Organizacijsko-tehnični predlogi (5 mentorjev): ponovna uvedba tristopenjskega tekmovanja, dvig kriterija za odhod na državno tekmovanje na 90 % doseženih točk, znižanje praga za bronasto priznanje zaradi preprečitve upadanja motivacije učencev za dodatna dela na področju zgodovine. Zmanjšati obseg tekmovalne pole na šolskem tekmovanju.
- Predlogi in pripombe v zvezi s strukturo tekmovalne pole (36 mentorjev).

Vsa ta sporočila so zelo koristna in jih lahko strnemo v sporočila: čim večja identiteta med vprašanjem in zahtevami, zmanjšati obseg dodatne literature, uveljaviti še večjo pestrost različnih tipov nalog. Eden izmed mentorjev je celo predlagal vpeljavno naloge esejskega tipa in več odprtih nalog. S tem pa se odpre vprašanje enotnega ocenjevanja. Med 36 mentorji, ki so prispevali predloge in pripombe na strukturo pole, jih je 20 izrecno poudarilo zahtevo po še večji natančnosti odgovorov, po tem, da bi predvideli vse možne odgovore ipd. Zanimiv je tudi predlog, da je treba upoštevati različnost vrednotenja odgovorov med popravljalci. Opozoriti velja, da je pri družboslovju, posebno pri zgodovini, včasih težko zajeti vse možne odgovore. V točkovniku je v takih primerih vedno opozorilo, da vrednotimo vse smiselno pravilno zapisane odgovore. V teh primerih pa se moramo nujno zanesti na strokovno suverenost popravljalcev, saj so vsi brez izjeme zgodovinarji.

Težave, ki spremljajo zbiranje literature, pa bodo v prihodnje rešene s spletnimi stranmi. Že ob razpisu bomo preverili težje dostopno literaturo in ta besedila dali z dovoljenjem avtorjev na spletni strani predmetne skupine za zgodovino.

Zlata Pastar, Boris Hajdinjak, Prva gimnazija Maribor

OD GRADU DO MESTA

(2. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije)

Drugo državno tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije je bilo 29. marca 2003 na Prvi gimnaziji v Mariboru (ali po srednjeveško: "Datum in civitate Marchpurg anno domini MMIII sabbatum proxima ante domenica letare."). Tekmovanje mladih zgodovinarjev sta organizirala Društvo učiteljev zgodovine Slovenije in Prva gimnazija Maribor. Odločitev o organizaciji tekmovanja je bila sprejeta leto pred tem, na 1. državnem tekmovanju v Slovenj Gradcu.

Oblikovan je bil organizacijski odbor, ki so ga sestavljali: predsednica organizacijskega odbora Zlata Pastar, prof., Barbara Arzenšek, prof., mag. Stane Berzelak, Cvetka Bovha, prof., Boris Hajdinjak, prof., in mag. Jelka Razpotnik. Organizacijski odbor je za tekmovanje izbral temo *Od gradu do mesta: slovenska zgodovina v visokem in poznem srednjem veku*. O tekmovanju, z navedbo ustrezne literature, smo obvestili slovenske šole z gimnazijskim programom. Že iz predprijav je bilo razvidno, da je za tekmovanje veliko zanimanja, kar so kasneje prijave s številčnostjo samo potrdile in presegle pričakovanja.

Na tekmovanju je sodelovalo 55 šol (171 tekmovalcev in 65 mentorjev) oziroma 57 šolskih ekip iz vseh delov Slovenije. Skladno s Pravilnikom o tekmovanju za državno srednješolsko tekmovanje mladih zgodovinarjev sta imeli dve šoli lahko po dve ekipi, to je šola, ki je dosegla prvo mesto na prejšnjem tekmovanju (Šolski center Nova Gorica), in šola organizatorka tekmovanja (Prva gimnazija Maribor). Na šolah so konec leta 2002 in v začetku leta 2003 izvedli šolska tekmovanja, najboljši tekmovalci pa so se uvrstili na državno tekmovanje. Na šolskih tekmovanjih je sodelovalo zelo veliko dijakov, kar 1125, največ pa na šoli organizatorki (108 dijakov).



Slika 1: Zadnja stran pečata Otokara II. Přemysla, kralja Češke, vojvode Avstrije, Štajerske in Koroške, mejnega grofa Moravske in gospoda Kranjske z listine ddo. 1273, julij. 7. (original HHStA, Dunaj). Z lepim zgodnjegotskim pečatom je želel Otokar pokazati, katerim deželam vlada: prikazane so z grbi na zastavi, ščitju in konjskem ogrinjalu.

Organizacijski odbor je sklenil, da bo poskusil organizirati tekmovanje brez kotizacije tekmovalcev. Seveda brez denarja ne gre, pa če je še tako velik zanos in pripravljenost na delo. Pred šolo organizatorko tekmovanja je bil skoraj najtežji del naloge pri pripravi in izvedbi tekmovanja, zagotoviti finančna sredstva. Pri tem smo imeli podporo lastne (svoje) šole in ravnatelja, Srečka Zorka. Uspeli smo pridobiti sponzorje in donatorje, in to dvojne, tiste, ki so prispevali denarna sredstva za izvedbo tekmovanja, in tiste, ki so prispevali knjižne nagrade. Prepričani smo namreč, da je premalo, da dobijo knjižne nagrade le najbolje uvrščeni tekmovalci, saj si jih zaslužijo vsi udeleženci tekmovanja: tekmovalci, ki so se pripravljali na tekmovanje, se učili in pokazali dobro znanje, in mentorji, ki so tekmovalce pripravili na tekmovanje. Dva dni pred tekmovanjem smo (z desetimi dijaki naše šole) vse popoldne z navdušenjem pripravljali knjige za tekmovalce. Delo je bilo kar naporno, saj smo za tekmovanje dali izdelati poseben žig tekmovanja s srednjeveškim mariborskim mestnim pečatom in vsako knjigo smo z njim tudi opremili.



Slika 2: Odtis pečatnika mesta Maribor, narejenega okoli leta 1300 (original Pokrajinski muzej Maribor) z mariborskim mestnim grbom, na katerem so mestna vrata in obzidje ter golob, simbol sv. Duha oz. patrona mestne župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika.

Pa vendar, denar le ni vse. Brez zavzetih in prizadevnih kolegov, profesorjev Prve gimnazije Maribor, in naših dijakov, zlasti dijakov takratnih 3. a in 3. d, verjetno tekmovanje ne bi potekalo tako, kot smo si ga zamislili in tudi izvedli. Vsem sponzorjem, donatorjem, dijakom in kolegom smo se sicer zahvalili, tudi v biltenu, ki smo ga izdali, hvaležnost in lepi občutki pa so še vedno močni.

Šolska avla pa je bila prostor, kjer smo tekmovalce in mentorje zjutraj sprejeli in pozdravili. Bila je primerno opremljena z likovnimi deli naših dijakov, izdelanimi v likovni delavnici pod mentorstvom naše profesorice umetnostne vzgoje Natalije Černčec. Izdelali so likovne motive vitražev,

najboljši izmed njih pa je bil podlaga za priznanja tekmovalcem in potrdila mentorjem, ki smo jih dali natisniti. Tekmovalci so tekmovali individualno, za zlata, srebrna in bronasta priznanja. Reševanje tekmovalnih pol pisnega dela tekmovanja je potekalo kar v enajstih učilnicah, po poprej izdelanem sedežnem redu, s pripravljenimi šiframi za tekmovalce, da ne bi prišlo do nepotrebnih zapletov. Pisni del tekmovanja so nadzorovali mentorji tekmovalcev. Reševanje pisnega dela je trajalo eno uro. Tekmovalna pola je obsegala 22 nalog različnega tipa, iz razpisa navedene literature (objektivnega tipa, krajši odgovori, slikovno gradivo, vir). Recenzijo tekmovalne pole sta opravila dr. Andrej Hozjan in mag. Stane Berzelak. Po končanem pisnem delu tekmovanja so si tekmovalci malo oddahnili pred drugim delom, del mentorjev pa je začel popravljati naloge po poprej izdelanem točkovniku. Način poprave nalog je bil enak kot na 1. državnem tekmovanju v Slovenj Gradcu in je bil že tedaj vsem udeležencem (popravljalcem) zelo všeč, saj popravljanci popravljajo le eno, dve ali pa tri naloge od celotne tekmovalne pole in ta način gotovo zagotavlja kar največjo objektivnost. Po končani popravi nalog so podatke vnesli v računalnik, ker je na šoli v času tekmovanja delovala posebna ekipa dijakov Prve gimnazije pod mentorstvom Dagmar Logar, profesorice informatike. Prva gimnazija je pripravila tudi internetne spletne strani (<http://www.prva-gimnazija.org/tekmovanja/zgodovina/zgodovina.asp>), pod vodstvom Andreja Ferčiča, profesorja informatike.

Pred tekmovalci je bil naslednji del tekmovanja, terenski del, ki je skupaj s pisnim delom štel za ekipno uvrstitev. Ta del tekmovanja je bil bolj sproščen, saj je bil namen organizatorjev tudi, da mladi iz raznih delov Slovenije spoznajo tudi Maribor in del njegove srednjeveške zgodovine. Maribor je bil navdušen nad tolikšnim številom mladih srednješolcev, in pokroviteljstvo nad tekmovanjem je prevzel župan mestne občine Maribor, Boris Sovič, ki pa se zaradi zadržanosti otvoritve tekmovanja ni udeležil.

Na vprašanja terenskega dela tekmovanja so tekmovalci odgovarjali ekipno na poti, ki je potekala predvsem po vzhodnem delu srednjeveškega Maribora. Start je bil v avli Prve gimnazije in ekipa je na startu dobila delovni list št. 1. Na vprašanja iz tega delovnega lista so ekipe odgovarjale na poti do cilja, kjer so ga oddale. Od starta do cilja so ekipe dobile na treh točkah še tri delovne liste: delovni list št. 2 v Viteški dvorani gradu Spodnji Maribor, ki jo je dal na razpolago Pokrajinski muzej Maribor, delovni list št. 3 pri stolnici sv. Janeza Krstnika, ki jo je dala na razpolago Stolna župnija Maribor, in delovni list št. 4 pri Sinagogi, ki jo je dal na razpolago že omenjeni muzej. Na vprašanja iz teh delovnih listov so ekipe odgovarjale na posameznih točkah in jih tam tudi oddale. Za pot in odgovarjanje na vprašanje so ekipe imele na voljo 60 minut. Najvišje možno število točk za posamezno ekipo je bilo 50, za celotno ekipo na celotnem tekmovanju največ 200 (pisni del največ $= 3 \times 50 +$ terenski del največ 50).

Delovni list št. 1 je zajemal vprašanja, ki so se nanašala na ostanke srednjeveškega Maribora in so kazala njegovo vpetost v obče značilnosti srednjeveškega mesta: mestno obzidje (potek mestnih ulic), začetki mesta pod gradom (nekdanji grad Zgornji Maribor na Piramidi), sedežem Podravske ali Ptujске krajine ("Grad v Marki"), stalna nevarnost požarov zaradi pretežno iz lesa zgrajenih stavb (Florijanov steber), položaj duhovščine in posest cerkvenih ustanov v mestih (nekdanji Vetrinski dvor), obrt (izvesek obrtne delavnice), skrb za bolne in revne (nekdanji Mestni špital), črna smrt (1347–1352) in ponavljajoče se kužne epidemije do 18. stoletja (kužno znamenje), mestna samouprava (Rotovž) in vrvež tržnice (sobotna tržnica na Glavnem trgu).



Slika 3: Najstarejša znana upodobitev mesta Maribor iz druge polovice 17. stoletja (G. M. Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, 1681), ki kaže vse glavne značilnosti srednjeveškega mesta: mestno obzidje (začetek gradnje po 1260) s stolpi, oba mariborska gradova, Zgornji Maribor (prvič omenjen leta 1164) na Piramidi in Spodnji Maribor (zgrajen 1478–1481) v severovzhodnem kotu obzidja, mestno župnijsko cerkev sv. Janeza Krstnika (začetek gradnje ok. 1130), minoritski samostan (prvič omenjen 1273/1274) v jugozahodnem kotu obzidja in Sinagogo (prvič omenjena 1429, po izgonu Judov leta 1497 cerkev Vseh svetnikov) v jugovzhodnem kotu obzidja.



Slika 4: Relief Gregorijanskega Kristusa s plemiškim donatorjem, verjetno Bernard Ptujski († 1420) (Ormož, župnijska cerkev sv. Jakoba, ok. 1400). V biltenu tekmovanja je bil zaradi drugačnega datiranja reliefa donator identificiran kot njegov oče Hartnid V. Ptujski († pred 22. februar 1385).

Na vprašanja z delovnega lista št. 2 so tekmovalci odgovarjali v Viteški dvorani Pokrajinskega muzeja Maribor. V prvi vitrini je bil razstavljen originalni pečatnik mesta Maribor, narejen okoli leta 1300, ki ga je za tekmovanje dal na razpolago omenjeni muzej. Ob njem so bila postavljena vprašanja o mestnih simbolih srednjeveškega mesta: mestni pečat in mestni grb. Srednjeveški novci iz zbirk muzeja so bili v naslednji vitrini in ob njih so bila postavljena vprašanja o značilnostih srednjeveškega denarništva. Pokrajinski arhiv Maribor je za tekmovanje posodil dve izvorni listini, ki sta bili razstavljeni v zadnji vitrini. V zvezi njima sta bili postavljena vprašanja o materialu, ki so ga v srednjem veku uporabljali za zapisovanje in pečenje. Ob listini ddo. 1399, marec 12., s katero je Bernard Ptujski ptujskim minoritom v primeru izumrtja svojega rodu podaril nič manj kot okoli 200 kmetij, so bila postavljena vprašanja o pomenu te znamenite plemiške družine, njihovem najbolj veličastnem spomeniku (romarska cerkev na Ptujski Gori), pa tudi o tem, zakaj je takrat okoli dvajset let stari Bernard že razmišljal o smrti. Druga listina ddo. 1396, februar 1., Dunaj s katero sta vojvodi Viljem in Albreht IV. Habsburški potrdila ljutomerskim tržanom trške pravice, pa je bila izhodišče za vprašanja o značilnostih srednjeveškega trga.



Slika 5: Pergamentna listina ddo. 1396, februar 1., Dunaj vojvoda Viljema in Albrehta za tržane Ljutomera z insertirano listino ddo. 1342, julij 12., Radgona in ohranjenim pečatom vojvode Viljema iz rdečega voska (izvirnik Pokrajinski arhiv Maribor; prej StLA Gradec).



Slika 6: Risba pečata vojvode Viljema Habsburškega z listine ddo. 1396, februar 1., Dunaj. Zgoraj avstrijski, spodaj levo štajerski in desno koroški grb.

Okoli stolnice sv. Janeza Krstnika in v njej (od leta 1859 stolne cerkve lavantinske škofije) so tekmovalci odgovarjali na vprašanja z delovnega lista št. 3. Vprašanja so zajemala zgodovinske in umetnostnozgodovinske značilnosti cerkve: rozeta nad glavnim vhodom, glavna in stranski ladji ter prezbiterij kot tudi v zunanje cerkvene zidove vzdana nagrobnika in spomenika ob njej: svetilni steber in ostanek rimskega nagrobnika. V srednji vek nas je popeljalo nekdanje pokopališče, ki je bilo okoli cerkve sredi mestnega vrveža. V 21. stoletje smo stopili z rektoratom Univerze v Mariboru in, žal, z (za naš čas tako značilnim) vandalizmom, kateremu niso sveti niti nagrobniki, kaj šele ustvarjalnost preteklih rodov.



Slika 7: Nagrobnik Krištofa I. Rajhenburškega († 22. julij 1525), vzdian v vzhodni zid zakristije (Maribor, stolnica sv. Janeza Krstnika). Med najtežje naloge terenskega dela tekmovanja je sodila ugotovitev letnice njegove smrti, zapisane v zadnji vrsti napisa, saj se celo v strokovni literaturi zaradi napačnega branja ("MCCCCC XX IIIII Jar") pojavlja letnica 1528.

Odgovarjanje na vprašanja z delovnega lista št. 4 je potekalo v Sinagogi, ki stoji sredi judovskega dela srednjeveškega Maribora. V njenih prostorih so bila zastavljena vprašanja o hebrejski pisavi, najbolj znanem srednjeveškem mariborskem Judu rabinu Israelu Isserleinu (1390?–1460?), duhovnem, gospodarskem in vsakdanjem življenju srednjeveških evropskih Judov ter njihovi žalostni stalnici: pogromih.



Slika 8: Nagrobnik mariborskega rabina Abrahama, umrlega leta 1379 (original Pokrajinski muzej Maribor). V Sinagogi je bila razstavljena kopija nagrobnika. Vprašanje o imenu pisave na njem je (glede na majhno število pravih odgovorov) sodilo med najtežja.



Slika 9: Averz in revers florenškega dukata (original Narodni muzej Ljubljana) najdenega skupaj z najmanj 100 zlatniki iz prve tretjine 14. stoletja pod eno izmed hiš na židovskem trgu. Novci so bili najdeni v ožgani plasti, kar kaže na to, da je prvotna hiša na tem prostoru zgorela v sredini 14. stoletja. Med verjetne vzroke požarov v judovskem delu srednjeveškega mesta zagotovo sodi tudi sovraštvo krščanske Evrope do Judov, ki se je najbolj pokazalo v pogromih: občasni izbruhi nasilja nad Judi. Povod za najbolj obsežen val srednjeveških pogromov v Evropi je bila črna smrt sredi 14. stoletja.

Po končanem ekipnem delu tekmovanja se je začelo delo za tretji del mentorjev, ki so začeli popravljati naloge terenskega dela. Rezultate so po končani popravi ponovno vnesli v računalnik in vsi udeleženci so jih nestrpnost pričakovali, zadovoljni z lepim vremenom, ki je podkrepilo pomembnost dneva, in kosilom, ki so si ga resnično zaslužili.

Osrednji trenutek tekmovanja je gotovo razglasitev rezultatov. Šolska telovadnica je bila prostor, kjer se je vse začelo (s slavnostnim govornikom, zgodovinarjem, docentom Pedagoške fakultete v Mariboru, dr. Andrejem Hozjanom) in tudi končalo na dan tekmovanja. Pred razglasitvijo rezultatov se je tekmovalcem predstavila tudi naša skupina Improlige (pod mentorstvom profesorice Mojce Redjko), ki je vse zelo navdušila.

Rezultati 2. državnega tekmovanja mladih zgodovinarjev Slovenije

Zlata priznanja je doseglo 5 dijakov:

- Amadeja Stare, Gimnazija Ptuj (mentor Boštjan Šeruga, prof.),
- Katarina Fatur, Škofijska gimnazija Vipava (mentor Andrej Vovk, prof.),
- Rok Dovjak, Gimnazija Vič (mentorica Mojca Glaser Tehovnik, prof.),
- Mirjana Naveršnik, Prva gimnazija Maribor (mentorica Darja Emeršič, prof.),
- Tomaž Mesar, Šolski center Nova Gorica (mentorici Anastazija Bevčar, prof. in Katja Mahorčič, prof.).

Srebrna priznanja smo podelili dvajsetim tekmovalcem.

Bronasta priznanja so dobili vsi ostali tekmovalci 2. državnega tekmovanja mladih zgodovinarjev in 49 tekmovalcev, ki so si po Pravilniku ta priznanja zagotovili že na šolskih tekmovanjih, vendar se niso uvrstili na državno tekmovanje.

Najboljše rezultate so dosegle naslednje ekipe:

- **1. mesto – zlato priznanje:** Škofijska gimnazija Vipava (Tibor Doles, Katarina Fatur in Andrej Leban, mentor Andrej Vovk, prof.),
- **2. mesto – srebrno priznanje:** Šolski center Nova Gorica, ekipa I (Tomaž Mesar, Mateja Prinčič in Anja Rakušček, mentorici Anastazija Bevčar, prof. in Katja Mahorčič, prof.),
- **3. mesto bronasto priznanje:** Prva gimnazija Maribor, ekipa I (Metka Perdan, Tonka Šoba in Maja Toš, mentorica Darja Emeršič, prof.) in Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer (Tamara Elbl, Vanja Lebar in Matej Štuhec, mentorica Suzana Rauter, prof.).

Vsi tekmovalci in mentorji so ob knjižnih nagradah dobili še priznanja in potrdila in 2. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije je bilo zaključeno. Za organizatorje je ostalo še marsikatero opravilo, vendar so ga z veseljem opravili, prepričani, da so bili vsi udeleženci zadovoljni. Zadovoljni smo bili z njihovim poznavanjem teme in menimo, da je bila naša skupna pot od gradu do mesta prijetna in za oboje koristna.



**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Janez Globočnik, SETŠ Radovljica

Mednarodno tekmovanje mladih raziskovalcev zgodovine Promet

V šolskem letu 2002/2003 je potekalo srednješolsko tekmovanje v raziskovanju novejših slovenske zgodovine. Organiziral ga je prizadevni organizacijski odbor, ki ga sestavljajo predsednik dr. Bojan Balkovec ter člani dr. Ivan Bernik, dr. Andreja Barle - Lakota, dr. Marina Tavčar, Angel Černigoj, Vojko Kunaver in Janez Globočnik v sodelovanju z nemško fundacijo Koerber Stiftung iz Hamburga, ki je tudi glavni sponzor.

Okvirna tema letošnjega tekmovanja je imela naslov PROMET. Za mnoge je to morda presenečenje. Ali pa niti ne. V Evropi so namreč podobni naslovi že nekaj povsem običajnega. Sledijo sodobnim trendom, katerih bistvo je tematski in interdisciplinarni pristop.

Srečanje raziskovalcev

Celotno tekmovanje, ki sta mu nudila logistično in tehnično podporo zlasti Zavod RS za šolstvo in Slovensko sociološko društvo, se je končalo s sklepnim srečanjem, ki je bilo konec aprila 2003 na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

Odziv na tekmovanje je bil dober. Organizacijski odbor je v predpisanem roku prejel 30 raziskovalnih nalog in jih tudi ocenil. Najboljše štiri naloge so bile na sklepnem srečanju predstavljene, njihovi avtorji(ce) pa so dobili denarne nagrade. Poleg tega so bile tri avtorice najboljših nalog (ki so bile uspešne tudi pri preverjanju znanja iz angleščine ali nemščine) povabljen na sedemdnevno mednarodno srečanje, ki so se ga udeležile na začetku avgusta v organizaciji fundacije Koerber Stiftung v Berlinu. Dva avtorja najbolje uvrščenih nalog pa se bosta med šolskim letom 2003/2004 udeležila podobnega mednarodnega srečanja v Latviji. Slovensko tekmovanje je namreč vključeno v EUROSTORY, to je mednarodna mreža, ki jo je za vzpodbujanje mladih k raziskovanju novejših zgodovine ustanovila omenjena fundacija.

Vrstni red nalog

Skoraj za polovico raziskovalnih nalog lahko trdimo, da so bile narejene na zavidljivem strokovnem nivoju z zelo zanimivimi in izvirnimi naslovi. Zlasti je treba pohvaliti avtorja in mentorici zmagovite naloge **Prevozništvo nekoč**

in danes. V njej sta avtorja Bojana Štekar in Andrej Vovk iz Vipave na izjemno zanimiv in slikovit način predstavila izginjajoče navade in običaje na Slovenskem, ki so povezani s prevozništvom ter današnjo obliko transporta – avtoprevozništvom.

Prevozništvo je bilo v preteklosti pomemben poklic. Še pred sto leti so furmani v tedanji družbi tvorili nekakšno subkulturo. Furmanske družine so imele višji status od navadnih kmetov. Povečini so bile premožnejše in nasploh so predstavljale višji sloj. Kot sta ugotovila avtorja, pa danes avtoprevozništvo ni več cenjen poklic, bolj je pomembna izobrazba in zato se vedno več fantov, ki jih služba voznika zanima, raje odloča za študij na univerzah, saj lahko z diplomom zaslužijo precej več, kot bi, če bi bili šoferji.

Nagrajene naloge

Naslov	Avtor/-ica	Šola	Mentor/-ica
1. Prevozništvo nekoč in danes	Irena Ipavec Polona Kete	Škofijska gimnazija Vipava	Bojana Štekar Andrej Vovk
2. Romanja pri Sveti trojici (Z rožnim vencem do lectovega srca)	Maja Toš	Prva gimnazija Maribor	Blanka Pokeršnik
3. Promet, Lendava in prihodnost	Silvija Magdič Jasmina Koroša Doris Kocon	Dvojezična srednja šola Lendava	Vesna Šašić Goentar
3. Deviantno obnašanje v prometu	Jure Golobič	Gimnazija Vič Ljubljana	Matjaž Pojanšek

Tema za šolsko leto 2003/2004

V tem šolskem letu bo naslov raziskovalne teme **MLADI IN NASILJE**. Potrebno jo bo usmeriti v nekatere smeri, ki bodo vsebovale zgodovinski in sociološki vidik. Npr:

- Nasilje v športu
- Nasilje v prometu
- Spolno nadlegovanje
- Revščina-nasilje?
- Nasilje v šolah
- Odklonsko ravnanje (npr: oblačenje, friziranje, okraševanje na prvinski način)

Prvi odmevi kažejo, da bo tema zaradi svoje aktualnosti pritegnila še več mladih raziskovalcev kot v preteklih letih.

Drago Zalar, Osnovna šola Tržič

SODELOVANJE NA NATEČAJU ZGODOVINSKO KLASJE

Tako kot po drugih osnovnih šolah smo tudi na naši šoli v preteklem šolskem letu prejeli pisno povabilo DZS za sodelovanju k natečaju Zgodovinsko klasje.

Tema natečaja Francozi v vašem domačem kraju se mi je zdela pisana na kožo raziskovalnemu delu, s katerim se ukvarjajo učenci pri zgodovinskem krožku, to je spoznavanju in preučevanju preteklosti domačega kraja.

Naloga, da raziščemo, kakšne sledi so ostale v Tržiču za francoskimi vojaki iz časa Napoleona in Ilirskih provinc, torej poiskati morebitne materialne dokaze o navzočnosti Francozov v našem kraju ali pa zbrati čim več informacij o tej temi, ki jih hrani ljudsko izročilo, je bila dobrodošla dopolnitev našega siceršnjega raziskovalnega dela.

Učence, ki obiskujejo zgodovinski krožek, sem seznanil s temo natečaja, s knjigo, ki je izšla pri DZS, in z možnostjo, da na natečaju sodeluje tudi kdo izmed njih. Za projekt se je takoj navdušil Aljoša Paurevič, učenec 8. razreda.

Z učencem sva se uvodoma torej dogovorila za metodološka izhodišča njegove raziskovalne naloge. Definirala sva, kakšne informacije išče in kje jih bo poskušal pridobiti. Posebno pozornost sva namenila zbiranju ljudskega izročila. Za lažje raziskovalno delo z informatorji je učenec dobil tudi diktafon. Sicer pa sva se dogovorila, da me lahko seznanja z napredovanjem raziskovalnega dela tudi prek interneta. Kot mentor sem imel tako vselej možnost slediti nastajanju raziskovalne naloge in učenca tudi usmerjati pri njegovem delu.

Poudariti moram, da je učenec moje besede, da verjamem vanj, v njegove sposobnosti, med raziskovalnim delom

vedno znova potrjeval z zavzetostjo in iznajdljivostjo ter samostojnostjo in me prijetno presenečal. Ko je ob enem izmed obiskov v Tržiškem muzeju izvedel, da so ravno takrat v Tržiču našli uniformo, za katero so domnevali, da je pripadala francoskega vojaku iz časa Ilirskih provinc, mi je takoj po internetni pošti poslal fotografiji uniforme in njen podroben opis. Še naslednji dan, ko me je poiskal v šoli in mi o tem pripovedoval, je ves žarel. Poseben dogodek zanj pa je bil tudi najin skupni obisk Ljubelja, območja, kjer so potekali boji med avstrijskimi in francoskimi vojaki. Morebitne lokacije teh bojev je tudi fotografiral.

Zaključek lanskoletnega natečaja Zgodovinsko klasje in seveda 1. nagrada, ki jo je Aljoša Paurevič prejel za svojo raziskovalno nalogo, bosta tako zanj ostala nepozabna dogodka. Tudi francoska vojaška krogla, ki mu jo je podaril Janez Švajncer, je naredila svoje. Založba DZS pa je tudi izjemno dobro zastavila in izpeljala zaključno ekskurzijo. Obisk Vojnega muzeja v Logatcu, podelitev nagrad in nato terenski ogled bojišča med Francozi in Avstriji blizu Razdrtega, so omogočili, da so učenci, kot tudi njihovi mentorji, ob koncu ekskurzije odšli domov polni zanimivih vtisov in z željo, da bi se kaj podobnega še kdaj ponovilo.

Letošnji natečaj Zgodovinsko klasje so nekateri učenci na naši osnovni šoli že zelo nestrpno pričakovali. Interesentov je letos več kot dovolj, delovne vneme pa tudi. Z gotovostjo lahko rečem, da se je natečaj Zgodovinsko klasje med učenci na naši šoli lepo prijel, in verjamem, da bo tako ostalo tudi v prihodnje.

Zgodnji Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp.

Uredil Mitja Guštin. Narodni muzej.
Ljubljana 2002. 195 strani, zemljevidi,
slike, fotografije in tabele.

Knjigo Zgodnji Slovani je izdal Narodni muzej v Ljubljani, avtorji pa v njej predstavljajo zlasti novejšo materialno preostanke, ki so bili odkopani v zadnjih desetih letih ob gradnji novih avtocest v Sloveniji. Knjigo sestavljajo uvod,

ki ga je napisal urednik dr. Mitja Guštin, in štiri poglavja. V prvem so predstavljene najdbe iz Prekmurja, drugo obravnava Štajersko in tretje osrednjo in zahodno Slovenijo. V zadnjem poglavju Varia so predstavljene še posamezne najdbe iz Slovenije, Hrvaške, Avstrije, Slovaške in Madžarske, ki jih pripisujejo zgodnjim Slovanom. Knjigo pa zaključuje izbor literature k obravnavani tematiki, ki ga je pripravil dr. Timotej Knific.

Prvo poglavje je posvečeno najdiščem v Prekmurju, ki so bila odkrita ob gradnji nove avtoceste, in sicer:

• Pod Kotom – jug pri Krogu

Najdišče se nahaja med vasema Krog in Bakovci. Starejše najdbe segajo v čas bakrene in bronaste dobe, iz obdobja zgodnjega srednjega veka pa je bila najdena slovanska

zemljanka z ostanki keramičnih posod, oglja, kamnitih oblic, kosti, vreten, železnega predmeta, verjetno šila, in drugih najdb. Najdeno gradivo se glede na podobne najdbe na Slovaškem v Nitri, na Madžarskem, v Bački in Banatu ter v Spodnjih Hočah, Novi tabli in Kotare – bazi razlaga kot staroslovansko iz časa od sredine 6. do konca 7. stoletja.

• Kotare – baza pri Murski Soboti

Tu je bilo najdenih 38 slovanskih objektov različnih oblik. Med njimi so pravokotne in kvadratne jame z zaobljenimi vogali in okrogle ter ovalne jame, jame nepravilnih oblik. Vkopi teh jam so plitki, globlje pa je zaslediti pri vodnjakih in shrambnih jamah. V jamah so našli žganino, odlomke keramike in kamnite oblike.

Objekte okroglih in pravokotnih oblik opredeljujejo kot bivanjske in gospodarske stavbe tudi glede na primerjavo s podobnimi objekti iz sosednjih držav. Najdeni keramični predmeti spadajo v starejše naseljitveno obdobje od druge polovice 6. do prve polovice 7. stoletja (ročno izdelana lončenina brez ali z zelo abstraktnimi ornamentami, značilna keramika tega časa so tudi glineni okrogli pekači) in v mlajše (lončenina z ornamentami ali brez, med ornamentami prevladuje snop ravnih linij, včasih v kombinaciji z valovnico). Zgodovinsko se najdbe ujemajo z drugim selitvenim valom po letu 568.

• Grofovsko pri Murski Soboti

Grofovsko je obdelovalna ravnica na južnem robu Murske Sobotice. Arheološke najdbe segajo v bronasto dobo in v zgodnji srednji vek. V slednjega sodi 25 vkopanih objektov in eno kurišče, lončenina in železna okrasna plošča konjske opreme. Najdbe sodijo v čas med 7. in 9. stoletjem.

• Krog – Žabnjek pri Murski Soboti

V gramoznici Žabnjek jugovzhodno od naselja Krog so našli odlomek keramike. Domnevajo, da se tu nahaja tudi naselbina, ki pa še ni odkopana. Odlomek sodi med najstarejše do sedaj znane najdbe iz zgodnjega srednjega veka na Slovenskem, datiran pa je v konec 6. ali začetek 7. stoletja.

• Pod Kotom – cesta

Gre za najdišče na trasi avtoceste Vučja vas – Beltinci med vasema Krog in Bakovci. Arheološke najdbe segajo v čas prazgodovine, rimskega obdobja in zgodnjega srednjega veka. Iz obdobja zgodnjega srednjega veka so našli slovansko keramiko z ornamentom neenakomerno narejenih valovnic, večinoma večpasnih. Narejene so iz več vrezov, obrobline tudi z vodoravnimi vrezmi nad valovnicami in pod njimi. Lončenina je bila izdelana ročno in na počasi vrtečem se lončarskem vretenu. Podobno keramiko so našli tudi na slovaških, moravskih in madžarskih najdiščih iz 7. stoletja.

• Nova tabla pri Murski Soboti

Nova tabla leži ob Soboškem jezeru. Najstarejše

arheološke najdbe tega najdišča segajo v bakreno dobo, veliko najdb sega tudi v starejšo železno dobo, nekaj tudi v rimsko obdobje, najmlajše pa v zgodnji srednji vek in pripadajo Slovanom.

Iz obdobja zgodnjega srednjega veka so našli več kot 80 zemljank in jam, odlomke lončenine, živalske kosti, železne predmete in odlomke stekla.

Po obliki prevladuje podolgovat tip zemljank s še ohranjenim ovalnim tlorisom velikosti 5–6 X 2,5–3 m. Segajo od 0,15 do 1 m v globino. Našli so večje število keramičnih loncev in pekačev. Ostala posoda je bila verjetno organskega izvora. Pekač je najbolj značilna slovanska posoda v zgodnjem srednjem veku. Gre za neokrašeno keramično posodo, ki jo iz najdišča pri Novi tabli datiramo v konec 6. in začetek 7. stoletja.

Lončenino iz Nove table razvrščajo v dve skupini, ki se razlikujeta po obliki ustij posod.

- I. skupina je starejša in večinoma ročno izdelana. Ustja so neizrazita, posoda je grobo izdelana, najdeni so bili različni odtenki rjave barve, krašenje je redko in skromno. Lonce razvrščajo v 5 vrst. Prva so preprosti vitki lončki s komaj izvihanim ustjem (to je najstarejša posoda, ki sodi v praški tip). Druga so široki lonci z izvihanim ustjem ter z zaobljenim ali poševno odrezanim robom. Tretja skupina so lonci s pokončnim ustjem in razširjenim ramenom. V četrto skupino sodijo visoki vitki lonci z razširjenim ramenom in zaprtim in nekoliko izvihanim ustjem. V zadnjo, peto skupino pa sodijo lonci s širokim in močno izvihanim ustjem.
- II. skupino predstavljajo lonci, ki so bili sprva še prosto-ročno izdelani, nato dodelani na lončarskem vretenu, najmlajši pa v celoti izdelani na lončarskem vretenu. Ustja loncev so izrazito oblikovana, barva pa v različnih odtenkih sive in črne. Večina loncev je tudi okrašenih z vodoravnimi glavničastimi pasovi, s pasovi valovnic, nekateri tudi z vrezanimi črtami ali zaporednimi glavničastimi vbodi.

Na temelju najdb iz Nove table lahko govorimo o horizontu Murska Sobota 1, ki sega v konec 6. in začetek 7. stoletja. Sem uvrščamo vse pekače in lonce I. skupine. Horizont Murska Sobota 2 pa sega v 8. in 9. stoletje. Sem uvrščajo lonce II. skupine, ki so bolj natančno izdelani, okrašeni in imajo izrazitejša ustja. Pekačev ne zasledimo več, lonci pa so izdelani na lončarskem vretenu.

Pri Novi tabli je bil najden največji do sedaj znani kompleks zgodnje srednjeveške slovanske naselbine na tleh današnje Slovenije. Gre za naselitev na terasi Mure oz. na ravnini Murskega polja.

Prvo starejše obdobje sega v čas drugega slovanskega vala naselitve v drugi polovici 6. stoletja. Zanj so značilni preprosto ročno izdelani in večinoma neokrašeni lonci in pekači. Slednje so verjetno uporabljali za sušenje žita, preden so ga zmelili na žrmljah ali v možnarjih. Poselitev, ki jo datirajo v prvo polovico 7. stoletja, se pomakne nekoliko na vzhod, lonci so še vedno ročno izdelani in na območju

ustja dodelani na lončarskem vretenu. Mlajše obdobje sega v drugo polovico 7. in na začetek 8. stoletja, ko so lonci izdelani že na vretenu in okrašeni z valovnicami ali horizontalnimi pasovi. V tem času je glavna oblika bivališč ovalna zemljanka, v enem primeru z ognjiščem. V najmlajšem horizontu se naselbina pomakne nekoliko na zahod proti staremu potoku Dobel. Zemljanke tega časa so nepravilnih oblik do okroglih in plitko vkopanih. Najdene pa so tudi stavbe, grajene s pomočjo kolov.

V drugi polovici 7. stoletja in še bolj v 8. stoletju se poselitve v vzhodnih Alpah zgosti. Uveljavi se okras lončenine z valovnico, ki je prevzeta od romanskega prebivalstva. Redke najdbe se začnejo pojavljati tudi na višinskih najdiščih in niso več omejene le na ravnino kot v starejših obdobjih.

Drugo poglavje je namenjeno najdbam na Štajerskem. Znana je najdba zgodnesrednjeveške groba v Brstju pri Ptuj. Brstje leži na dravski terasi. Ob Dornavski cesti proti Rogoznici so našli že v sedemdesetih letih rimsko grobišče. Med latenskodobnimi najdbami so našli glinasti lonček, v njegovi bližini pa sežgane človeške kosti in bronasto zapestnico. Raziskave so pokazale, da kosti, lonček in zapestnica ne sodijo v čas mlajše železne dobe in Rimljanov, ampak v zgodnji srednji vek. Poleg opisanega groba iz zgodnjega srednjega veka so na tem območju našli še skeletne grobove na desnem bregu Drave (Spodnja Hajdina, Turnišče pri Ptuj) in na levem bregu Drave (Ptujski grad, t. i. svetišče na grajskem griču pri Ptuj, ob cerkvi sv. Jurija na Ptuj, Središče ob Dravi).

Nato sledimo najdiščem slovanske poselitve južno od Maribora. Do le-teh so bile znane posamezne najdbe stavb v starejših poznoantičnih utrdbah in tlorisi slovanskih stavb na blejski Pristavi.

Pri Slivnici so našli ostanke zgodnesrednjeveške keramike in dveh zemljank. Na temeljih teh zemljank so kasneje zgradili dva nova objekta. V eni od zemljank so našli kamenje, ki bi bilo lahko ostanek ognjišča ali kamnitega tlaka. Podobne ostanke kamenja groblja so našli tudi v eni od zemljank pri Sp. Hočah. Tu so zemljanke našli leta 1997, pri starem naselbinskem jedru in sedežu prafare. Najdene so bile tri zemljanke, hrambna jama in ognjišče. V t. i. zemljanki 1, ki je bila dolga 2,55, široka 1,6 in globoka 42 cm, so našli keramiko, oglje in steklo. Zgrajena je bila v smeri V-Z. Na dnu zemljanke so našli plast oglja, kar morda kaže na njeno uničenje v požaru. Zemljanke v Sp. Hočah so bile deloma vkopane v rimsko naselbinsko plast, **predstavljajo pa prvi dokaz obstoja slovanskih bivališč na naših tleh.**

Na Pobrežju pri Mariboru so našli jamo z dvema slovanskima posodama. Na Ančikovem gradišču pri Jurišni vasi na jugovzhodnih obronkih Pohorja so našli v antičnih stavbah ostanke naselitve iz 8. in 9. stoletja. Predstavljajo jih odlomki keramike. Podobno izrabo antičnih stavb lahko zasledimo še na Tinju nad Loko pri Žusmu, Zbelovski gori in Brinjevi gori.

Slovansko grobišče so našli v Zgornjem Dupleku in sodi v 8. in večinoma v 9. stoletje.

Najdbe iz Slivnice in Sp. Hoč sodijo v 7. do 9. stoletje.

V tretjem poglavju so predstavljena najdišča iz osrednje in zahodne Slovenije. V Dragomlju pri Domžalah so na trasi avtoceste Blagovica-Šentjakob poleg najdb iz neolitika in bronaste dobe, odkrili tudi ostanke naselbine iz zgodnjega srednjega veka. Iz obdobja bronaste dobe so našli veliko naselbino in dve depojski najdbi polizdelkov iz bakra in brona. V čas zgodnjega srednjega veka pa uvrščajo ostanke naselbine, kamnitega tlakovanja in ostanke keramičnih posod. Prevladujejo enostavni lonci z zaobljenim ali ravno zaključenim močno izvihanim ustjem. Naselbino umeščajo v čas od konca 7. do prve polovice 10. stoletja. V Podgorici so ob gradnji avtocestnega odseka Šentjakob-Blagovica našli še najdbe iz bronaste in železne dobe ter ostanke zgodnesrednjeveške zemljanke z ostanki keramičnih posod. Te so bile v glavnem neokrašene, redke pa so bile okrašene z enojno valovnico ali glavničastim žlebljenjem. Na polju pri vaseh Zagorica pri Velikem Gabru in Bič so našli ostanke rimskodobne in zgodnesrednjeveške naselbine. Na lesene hiše kažejo sklopi stojk z jamami. Pomembno je tudi arheološko najdišče na pobočjih hriba, kjer stoji grad Mokronog. Pod ruševinami srednjeveškega gradu so našli ostanke naselbine iz 5. stoletja, ki je pripadala staroselskim Vlahom, pa tudi dragoceno keramično gradivo. Na sosednjem Vrajskem bregu pa so našli slovanske grobove iz 7. stoletja. Domneva se, da so se Slovani naselili med staroselce. Najdbe keramike kažejo, da so sprva oboji izdelovali vsak svojo vrsto keramike. Slovanska je izdelana ročno brez lončarskega vretena. Nato so oboji drug od drugega prevzeli znanja glede izdelave lončenine. Slovani so prevzeli predvsem lončarsko vreteno in način okraševanja, pa tudi nove oblike posod, na kar kažejo najdbe iz različnih najdišč po državi, staroselci pa obliko z izrazitim vratom in svetlečo "mastno" površino posod, na kar kažejo najdbe iz Mokronoga. Na Camberku nad Cerovim Logom na Gorjancih so našli slovansko grobišče, ki ga glede na grobne pridatke uvrščamo v karantansko skupino časovno pa v 9. stoletje. Pridatke predstavljajo prstani (eden od prstanov je okrašen z iztolčenimi pikami in je primerljiv s prstani, najdenimi v Gradišču nad Bašljem), uhani (npr. polmesečasti uhani iz bronaste žice, ki se zaključijo s steklenimi jagodami), keramični lončki, železni noži. Na ledini Repelc blizu Mosta pri Soči so našli dva keramična lonca iz zgodnesrednjeveškega slovanskega obdobja. Sta ročno izdelana, slabo žgana in okrašena z valovnico. V zgodnesrednjeveški slovanski čas z zahoda Slovenije uvrščamo še grobove ob cerkvi sv. Urha v Tolminu in s Pečin na Šentviški planoti.

V zadnjem poglavju z naslovom Varia dr. Timotej Knific piše o lončenini v zgodnesrednjeveških grobovih na tleh današnje Slovenije. Do sedaj je bilo najdenih 17 takšnih grobišč. Gre za slovansko lončenino, ki jo predstavljajo globoki lonci z izvihanimi ustji in ravno odrezanim dnom. Izdelani so bili na lončarskih vretenih na ročni pogon.

Zunanja površina je lepo zglajena, okrašeni so z različno razporejenimi vrezanimi enojnimi valovnicami in snopi valovnic, ki so jih izdelali z lončarskimi glavniki. Najdemo tudi okraske v obliki žlebičev in vbodov, ki so jih izdelali z lončarskim glavnikom ali koničastim orodjem. Prevladujejo trije barvni odtenki, in sicer svetlo rjava, temno siva in črna. Grobne pridanke iz raziskanih 17 grobišč razvrščamo v tri kulturne tipe:

- karantanska oz. ketlaška kulturna skupina (gorenjska najdišča),
- karantansko-ketlaška kulturna skupina z elementi karolinške in moravske kulture (Roje pri Moravčah, Puščava pri Starem trgu),
- belobrdska kulturna skupina (Ptujski grad).

Lončenino iz raziskanih grobov pa uvrščamo v t. i. "podonavski tip", ki ga povezujejo s Slovani 7. in 8. stoletja, pri nas pa to lončenino datirajo v drugo polovico 8. in 9. stoletje. Lonca iz Turnišča in Brezij nad Zrečami uvrščamo v t. i. "potiški tip" iz 7. in 8. stoletja, ki je značilen za avarske grobove.

V prispevku Željka Tomičića so opisi keramike iz zgodnesrednjeveških grobov celinskega dela Hrvaške tudi z najdbami iz Belega Brda vzhodno od Osijeka. Sledi prispevek z opisom keramike iz Džakova, nadalje o pregledu raziskav zgodnesrednjeveške keramike na Štajerskem, o zgodnesrednjeveški naselbini na Pöllinbergu pri Steinzu na zahodnem Štajerskem, o oblikah slovanske keramike v Gornji Avstriji, o keramiki iz Lébényja – Kaszás-domb na Madžarskem, o novejših raziskavah najstarejše slovanske keramike na Moravskem in v Nitry-Šindolky na Slovaškem. S temi prispevki se lahko najdbe keramike na tleh Slovenije primerjalno poveže s sočasnimi sorodnimi najdbami v sosedstvu. Knjigo zaključuje izbor literature k obravnavani tematiki, ki ga je prispeval dr. Timotej Knific.

Menim, da predstavlja knjiga temeljno delo o novejših raziskavah iz zgodnesrednjeveške slovanske zgodovine in da pomembno dopolnjuje in dopolnjuje naše vedenje o zgodovini Alpskih Slovanov. Kot taka sodi v vsako šolsko knjižnico.

Vilma Brodnik

Zemlja pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih.

Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 2003, 287 strani, številne fotografije, rekonstrukcije, tlorisi, načrti, risbe.

Knjiga je izšla v zbirki Dnevi evropske kulturne dediščine, ki jo izdaja Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Posvečena je desetletju arheoloških raziskav ob gradnji slovenskih avtocest. Uvod je napisal dr. Bojan Djurić, predavatelj na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, sicer pa vodja celotnih arheoloških izkopavanj ob gradnji avtocest. Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine (sedaj Javni zavod RS za varstvo kulturne dediščine ali na kratko Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije) je namreč ustanovil Skupino za arheologijo na avtocestah Slovenije (SAAS), katere predsednik je dr. Bojan Djurić. Njen namen je koordinirati in uporabljati enoten metodološki pristop varovanja arheološke dediščine, s postopoma se uveljavljajočimi novimi metodami in tehnikami v arheologiji. Uveljavili so tudi poseben model varovanja arheološke dediščine. S tem modelom so uveljavili zanesljive tehnike

ugotavljanja možnih arheoloških najdišč. S tehniko sistematičnega površinskega pregleda z zajemanjem 10 odstotkov vseh artefaktov na površini so analizirali ves prostor gradnje avtoceste in določili njegov arheološki potencial. Območja možnih najdb so še dodatno ugotavljali z namenskim arheološkim aerosnemanjem. Uporabljena je bila tudi tehnika zajemanja podatkov v obliki totalnega površinskega pregleda v mreži kvadratov 10 X 10 m, stratifikacijo po so določali s testnimi jarki velikosti 1 X 1 m. V pomoč so bile tudi kombinirane geofizikalne tehnike kartiranja (geoelektrika, magnetometrija, georadar) zlasti pri grajenih gradiščih rimskega obdobja, manj pri prazgodovinskih in zgodnesrednjeveških najdiščih.

Knjigo nadaljuje poglavje z naslovom Vodnik po izbranih najdiščih. V njem so opisana pomembnejša arheološka najdišča, dopolnjena s fotografijami pomembnih najdb in rekonstrukcijami. Tako lahko sledimo življenju v poznopaleolitskem taboru lovcev in nabiralcev pod današnjim Zemonom pri Vipavi, v katerem je še posebej zanimiva najdba dveh kamnin, ki sta obojestransko okrašeni z geometrijskimi vzorci. Sledi opis bakrenodobne naselbine na Hardeku v Slovenskih goricah, ki so bile v tem času (7. in 6. tisočletje pr. Kr.) gosto naseljene. Najdbe uvrščajo v lasinjsko kulturo, ki se je razprostirala v severovzhodni Sloveniji, v zahodni Hrvaški, zahodni Madžarski in vzhodni Avstriji. Na najdišču Pod kotom – jug pri Murski Soboti so odkopali do sedaj najstarejše znano bakrenodobno grobišče, v katerem so umrle pokopavali v lončenih žarah. Ugotovljeno je bilo, da je bila skoraj polovica umrlih otrok, kar kaže na veliko umrljivost. Iz ostankov kosti pa je bilo tudi možno oceniti povprečno življenjsko dobo, ki je bila okoli 30 let, pa tudi patološke spremembe in veliko podhranjenost. Za nekatere pokope so značilni tudi grobni dodatki

v obliki sežganih živalskih kosti in drobnih predmetov. Moškim so pridali kosti rdečega jelena, goveda, koz in ovc, ženskam, goveda, koz in ovc, otrokom pa polžje hišice ter kosti koz in ovc. Na ledini Loka pri Ruhnji vasi ob Krki so našli ostanke naselbine starejše bronaste dobe v nižini – do sedaj so bile znane le višinske naselbine tega obdobja (1700–1500 pr. Kr.). Naselbino so sestavljale posamezne kmetije z več objekti, našli so ostanke pramenaste keramike, žrmelj in bronastega srpa. V Rogozi pod Pohorjem so našli ostanke bronastodobne naselbine z lesenimi stanovanjskimi in gospodarskimi stavbami. Skozi naselbino je vodila tudi tlakovana pot, kar je enkratna najdba tega obdobja na naših tleh. Bogat urbanizem uvršča naselbino med najpomembnejše bronastodobne najdbe pri nas. V Novi tabli pri Murski Soboti so našli grobišče starejše železne dobe z grobno arhitekturo, ki je bila na naših tleh prvič odkrita. Gre za žarne grobove, ki so bili zamejeni z okroglimi ali štirioglatimi obodnimi jarki. Na najdišču Kotare južno od Murske Sobotice so našli ostanke keltske hiše, ki jo po značilnostih lahko primerjamo z ostalimi najdbami v nižini ležečih keltskih hiš, najdenih v vzhodni Evropi. Gre za pravokotne zemljanke z dvokapno streho, med katerimi imajo nekatere tudi manjšo stopnico. Predstavljajo prve najdbe tovrstnih keltskih koč na naših tleh. Zelo pomembna je tudi najdba rimske vojaške utrdbe pri Obrežju. Gre za zgodnjorimsko vojaško utrdbo iz časov osvajanja Panonije. Pomeni doslej edino tovrstno najdbo tega obdobja izven Galije in Germanije. Z utrdbo so nadzirali cestno povezavo med Siscio, Emono in Aquilejo. V utrdbi so našli ostanke lesenih vojaških barak, vodnjaka, krušnih peči in talilnih peči za železovo rudo, latrine, amfore za vino in olje, terro sigillato, silose za žito, obrtne delavnice, povezane z usnjarstvom idr. Utrdba je bila zgrajena med letoma 14 in 13 pr. Kr., opustili pa so jo po porazu panonskega upora proti Rimljanom med letoma 6 in 9.

Zanimivo najdbo iz rimskih časov so našli tudi pri Zagorici blizu Velikega Gabra v t. i. Dobski uvali. Gre za ostanke rimske kmečke naselbine, ki je upravno spadala pod municipij Neviodunum. V rimsko obdobje sodi tudi najdba ostankov vojaške opekarni na ledini Ilovca pri Vranskem. Kot ledinsko ime še danes pove, je bilo na

območju dovolj surovin za izdelavo opeke, kot so glina, voda in les. Odkopali so ostanke dveh peči za žganje opeke. Najdbe pričajo, da so izdelovali navadne opeke pa tudi znamenito rimsko strešno opeko – tegulo. Opekarna je ležala ob državni cesti med Emono in Celejo, uspevala pa med koncem 1. in koncem 2. stoletja. Proizvodnja je vrh dosegla v drugi polovici 2. stoletja, ko je bila na tleh današnje Ločice pri Polzeli nastanjena II. italaska legija. Opeka iz opekarni je bila žigosana z žigi te legije zato sklepamo, da so v opekarni izdelovali opeko za njene potrebe. Ko je legija odšla v Lauriacum (današnji Enns v Avstriji), so opekarno opustili. Med najpomembnejše najdbe ob gradnji avtocest pa sodijo najdbe ostankov zgodnjersrednjeveških slovanskih zemljank. Do sedaj največje znano najdišče je iz Nove table pri Murski Soboti, kjer so našli okoli 80 ostankov zemljank in jam, ki so služile kot shrambe in delovni prostori. Zemljanke so imele ovalno obliko, ki je značilna za severozahodne dele slovanskega sveta. Naselje je bilo naseljeno od konca 6. stoletja, v času same priselitve, pa do 9. stoletja (podrobneje glejte poročilo o knjigi Zgodnji Slovani).

Drugi del knjige predstavlja obsežen katalog arheoloških najdišč, odkopanih v času projekta gradnje avtocest po celi državi. Obsega opis kar 101 najdišč s fotografijami, urejen pa je po abecednem redu. Opozoriti velja tudi na barvne oznake pri vsakem najdišču. Gre namreč za različne barve, s katerimi v arheologiji označujejo posamezno obdobje. Prazgodovinska najdišča so tako označena z zeleno barvo, antična z rdečo in srednjeveška z modro barvo.

Arheološka izkopavanja ob gradnji avtocest so obelodanila posamezna najdišča za obdobja, ki pri nas do sedaj niso bila poznana, ali pa so osvetlila že poznana obdobja z najdbami, ki so pomembna tudi v evropskem ali svetovnem merilu. Zato bi bilo prav, da pri obravnavi prazgodovinskega obdobja, podobe iz življenja tedanjih ljudi prikazujemo na primerih, najdenih na tleh današnje Slovenije. V knjigi so opisani in predstavljeni z odličnimi rekonstrukcijami v poglavju z naslovom Vodnik po izbranih najdiščih.

Vilma Brodnik

Zgodba o neandertalčevi piščalki.

Zbirka Podobe znanosti, videokaseta, dolžina 13 minut, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Založba ZRC ZRC SAZU je leta 1997 v zbirki Podobe znanosti izdala 13 minut dolg izobraževalni videofilm z naslovom Zgodba o neandertalčevi piščalki. Izobraževalni videofilm pripoveduje o najdbi domnevne do sedaj najstarejše znane piščalke na svetu, ki jo pripisujejo neandertalcu. Leta 1995 sta jo našla arheologa dr. Ivan

Turk in Janez Dirjec v najdišču iz starejše kamene dobe, ki se v ljudskem jeziku imenuje Divje babe, leži pa blizu kraja Reka v dolini reke Idrijce. V jami so skozi več 10.000 ali celo 100.000 let nastale več kot 12 m debele usedline, v katerih so odkopali tudi kromanjončeve koščene konice, predvsem pa sledi neandertalca. Poleg piščalke so našli

tudi njegova kamnita orodja in ostanke ognjišč. Piščalka je izdelana iz stegenice mladega jamskega medveda, v katero so izvrtali 4 luknje, 2 sta celi 2 pa polovični. Za večjo nazornost je v videofilmu prikazan tudi način izdelave kamnitega orodja in predvsem piščalke, na katero tudi zaigrajo. Stara je okoli 45.000 let. Videofilm na zanimiv in privlačen način prikazuje arheološka izkopavanja in postop-

ke rekonstrukcije, na temelju katerih tudi lahko spoznavamo, kaj se je v preteklosti zgodilo. Dopolnjuje ga še videofilm z naslovom Po sledovih pračloveka v idrijskem hribovju, ki ga je v zbirki Podobe znanosti prav tako izdala Založba ZRC, ZRC SAZU. Izobraževalna videofilma sta primerna za uporabo v osnovnih in srednjih šolah.

Vilma Brodnik

Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet do feministk.

Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, 575 strani.

Zavedajte se, da se življenje ni šele z vami začelo, nego da smo me starejše in najstarejše že pripravile orno zemljo in boste ve čez čas — takrat že starejše in najstarejše — izročale zorane, posejane in plodne njive mlajšim in najmlajšim v nadaljnjo obdelavo.

Minka Govekar, iz pisma leta 1949



Leta 2001 je minilo 100 let od ustanovitve Splošnega slovenskega ženskega društva. V Arhivu Republike Slovenije so ob tej priložnosti pripravili odmevno razstavo o njegovem delovanju. Rezultat nadaljnjih raziskovanj je obsežen zbornik, ki ga je Arhiv Republike Slovenije izdal v začetku aprila 2003. S članki je v zborniku sodelovalo 30 avtorjev, ki so svoje prispevke objavili v 13

sklopih. Zbornik ima povzetke člankov v angleškem jeziku in dodana kazala: kazalo sodelavk in sodelavcev, kazalo z naslovi virov, literature in časopisov, imensko kazalo in kazalo slik.

Kot je zapisano v uvodu, so prispevki nastajali na podlagi preučevanja arhivskega, časopisnega, literarnega in drugega gradiva. Raziskovali so predvsem Splošno slovensko žensko društvo, vendar so v prvem sklopu *Začetki ženskega gibanja na Slovenskem* predstavljene raziskave o dogajanjih, povezanih z ženskimi gibanji in zahtevami na Slovenskem pred ustanovitvijo društva. Naslednji sklop prispevkov obravnava *delovanje društva* s predstavitev članstva ter njegovih najvidnejših in zaslužnih predstavnic, Josipine Vidmar, Franje Tavčar, Minke Govekar, Minke Gašperlin in Maše Grom. Sledijo sklopi, v katerih so predstavljene članice glede na svojo profesijo, kot *feministke* — Angela Vode,

Alojzija Štebi, Cirila Štebi Pleško, *učiteljice in profesorice* — Vita Zupančič in Jerica Zemljan, *zdravnice* — Eleonora Jenko Groyer, Ana Zalokar, *pravnice, prve slovenske pesnice in pisateljice* — Marija Kmet, Ernestina Jelovšek, Lea Fatur, Marica Strnad, Vida Jeraj, Ljudmila Prunk Utva, *glasbenice, poštne in občinske uradnice* — Manica Koman, Romana Vasič. Sklop *Žensko časopisje in novinarstvo* predstavlja ženske časopise na Slovenskem, ki so izhajali do leta 1914, in sicer Slovenka, Naša gospodinja, Slovenska žena in Ženski list ter Ženski svet in več časopisov, ki so izhajali le kratek čas oz. kot priloge drugim časopisom. Poleg časopisov so predstavljene še Marica Nadlišek Bartol kot urednica Slovenke, prva poklicna novinarka Ivanka Anžič Klemenčič in Pavla Hočevar v vlogi učiteljice, publicistke in feministke. Moški niso mogli biti člani Splošnega ženskega društva, so pa k društvu pristopili kot podporni in ustanovni člani. Društvu so darovali veliko knjig in imeli brezplačna javna predavanja. Vključevanje moških v društvo je predstavljeno v članku *Podporni člani Splošnega ženskega društva*. Zbornik prikazuje tudi delovanje *drugih ženskih društev* in podružnic Splošnega ženskega društva na Slovenskem do leta 1941 — npr. Splošno slovensko žensko društvo v Celju in Mariborsko žensko društvo, Slovensko krščansko žensko zvezo in druge. Zbornik zaključuje članek Vloga žensk v deklaracijskem gibanju, ki je v obravnavanem obdobju povezovalo vsa slovenska ženska društva.

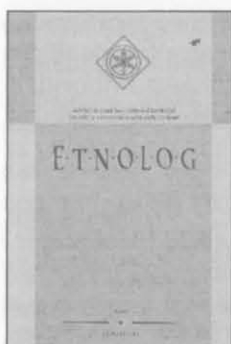
Zbornik o Splošnem slovenskem ženskem društvu je pomemben prispevek k razumevanju današnjega družbenega, kulturnega, političnega, socialnega položaja žensk na Slovenskem kakor tudi k iskanju sledi današnjih ženskih združenj v preteklosti.

Mag. Franceska Žumer

Etnolog

Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, letnik 11 (62), leto 2001. Vsebuje: Študije o ženskah, strani 15–194.

Osrednji tematski sklop 11. letnika Etnologa, ki je izšel v letu 2001, je namenjen izvirnim humanističnim in družbo-



slovnim študijam o ženskah. V sklopu **Ženske** je objavljenih 10 znanstvenih prispevkov.

V članku **Pričevanja imen o alpskih Slovankah** je avtor **Gorazd Makarovič** raziskoval alpskoslovanška osebna imena kot vir o vrednotenju in družbenem odnosu do zgodnje-srednjeveških slovanskih prebivalk vzhodnoalpskih pokrajin. Avtor je izhajal iz dejstva, da osebno ime osebe izraža odnos tistih, ki so dajali ime, do imenovanih, tako moških kot žensk. Ker so se ženska imena največkrat razlikovala od moških, je avtor postavil trditev, da je v njih vsebovan tudi različen, družbeno uveljavljen odnos do obeh spolov. Avtor ugotavlja, da se odnos do žensk, ki se kaže tudi v njihovem poimenovanju, lahko raziskuje v obdobju pred vplivom krščanstva, saj je z uvedbo individualnih krstov krščanstvo zahtevalo imenovanja po svetnikih in svetnicah, izjemoma so dovoljevali le germanska imena, za katera pa najbrž niso vedeli, da izvirajo iz predkrščanske kulture. V pisnih srednjeveških virih, povezanih z alpskimi Slovani, je bilo najdenih slabih štiristo osebnih slovanskih imen, a le ena petina od teh ženskih. Avtor je raziskovanje omejil le na imena, ki izražajo odnos do žensk, v primeru negotovosti ali domneve je na to posebej opozoril. V naslednjih dveh poglavjih avtor predstavlja **pričevanja slovanskih osebnih imen v krajevnih imenih** (npr. kraj Radoslavci – osebno ime Radoslav), **pričevanja slovanskih osebnih imen v priimkih** (npr. priimek Boranič iz osebnega imena Boran, priimek Zlodej iz naziva za hudiča ali po osebnem imenu Zolodej). Avtor je ugotovil, da naštetih primeri kažejo, da so **tako kraji kot priimki dobili ime po moškem in ne po ženskem imenu**. To kaže na podcenjevalni družbeni odnos do žensk. Avtor ni našel niti enega danes na Slovenskem navadnega priimka, za katerega bi bilo mogoče z gotovostjo trditi, da izvira iz izpričanega alpskoslovanškega ženskega imena. Tudi pričevanja virov, v katerih so zapisana ženska imena, npr. zgodnesrednjeveški zgodovinski spis iz leta 871 o pokristjanjevanju Bavarcev in Karantancev, Čedajski evangeliar, bratovščinske knjige oz. nekrologi, določno kažejo na **manjšo pravno in družbeno veljavo žensk**, vendar relativno, odvisno od družbene plasti, iz katere je izhajala. In kaj izražajo pomeni alpskoslovanških ženskih imen? Maloštevilna imena kažejo na zunanji videz oz. lepoto, npr. Črnika, Vranica, Lepa. Najštevilnejša je skupina ženskih imen, v katerih so izražene **osebne sposobnosti** (cenjena je bila krepkost, postavnost, pripravnost in prizadevnost) in **značajske lastnosti** (cenjena je bila tako radoživost in veselost kot ponižnost in skromnost), ki so jih posameznice imele ali pa so si želele, da bi jih imele, npr. Dobronega, Budislava, Tihomira, Mirica idr. V nadaljevanju je avtor predstavil primere enakih imen tako za moške kot ženske (kar se je dogajalo le izjemoma), primere ženskih in moških imen samo po spolno oblikovanih končnicah (**do imenovancev in imenovank se pogosto kaže enak**

odnos), imena iz enakih pomenskih osnov (**spol ni enako vrednoten**) in imena, pri katerih spol ni določljiv. V zaključku študije avtor ugotavlja, da je bil za alpskoslovanško družbo pomembnejši **družbeni položaj** in tisti, ki je **določal okvir življenjskih usod, pravic in dolžnosti, in ne spolna pripadnost**.

Darja Mihelič je v prvem delu članka **Udeležba žena v kazenskih procesih (Piran, 1302–1325)** opisala možno udeležbo žene v kaznivih dejanjih v mestu Piran po določilih piranskih zakonikov. V nadaljevanju prikaže konkretne izvirne zapise o sodnih procesih v Piranu. Članek kaže, da se je ženska pojavila v vlogi krivke v prekrških proti mestni skupnosti (npr. sekanje sadnega drevja in suhih ali zelenih trt brez dovoljenja v času od mihaelovega do martinovega, skrivna prodaja soli), kot krivka prekrškov proti someščanom (npr. moralni prekrški, oškodovanje someščanovega imetja, fizično ogrožanje drugih), kot predmet ali žrtev moralnih prekrškov in fizičnih deliktov (npr. posilstvo). Na konkretnih primerih so prikazane kazni, ki so sledile za storjena kazniva dejanja.

Aleksandra Serše je v članku **Evangeljsko žensko društvo v Ljubljani 1856–1945** na temelju arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije in Zgodovinskem arhivu Ljubljana raziskala delovanje najstarejšega ženskega društva pri nas. Avtorica je predstavila družbenopolitične razmere, v katerih so evangeličanke, večinoma priseljenke (ni še raziskano, ali so v društvu sploh delovale Slovenke ali so bile članice le nemške in švicarske priseljenke), ustanovile prvo žensko društvo pri nas. Evangeličanke so se združile v društvo predvsem zato, da bi pomagale človeku v stiski. Zato je bil osnovni cilj društva usmerjen v humanitarno delovanje, ne zgolj evangeličanom, ampak tudi ljudem drugih veroizpovedi – vsem, ki so potrebovali pomoč. Avtorica je predstavila vodje društva, njihovo finančno poslovanje in kasnejše delovanje ter vlogo društva na prosvetnem in kulturnem področju.

Razkorak med idealnim in dejanskim življenjem v času po drugi svetovni vojni do leta 1951 je v članku **Sem delavka, mati in gospodinja** opisala **Nina Vodopivec**.

Mojca Ramšak je v članku **Zgodbe z obrobja** analizirala spomine koroških podeželskih žensk, ki so izšli v zbirki **Tako smo živeli, življenjepisi koroških Slovencev 1–5**. V prvem poglavju prikaže specifične elemente, ki so vplivali na spolno in prostorsko delitev dela. V nadaljevanju predstavi tipična ženska dela, vezana na notranjost hiše – prižiganje ognja, družinske žehte, kuhanje, pospravljanje, šivanje, in dela, vezana na obhišni prostor – obdelovanje zelenjavnega vrta in košnja. V naslednjem poglavju avtorica predstavi potek nosečnosti in rojevanje otrok, njihovo vzgojo in število s posebnim poudarkom na skrbi za otroka ter v zadnjem spolno vzgojo otrok.

Martina Repinc v članku **Perice v Boljuncu** predstavi življenje peric v tej vasi pri Trstu, kjer je ta obrt bila najdlje ohranjena, in sicer do konca sedemdesetih let dvajsetega stoletja. Raziskava temelji na ustnih pričevanjih zadnje generacije še živečih peric in predstavlja tedenski delovni

ciklus peric – prevzem perila, namakanje, žehto, spiranje, sušenje in vračanje perila.

Položaj žensk na Kozjanskem in Bizeljskem v prvi polovici dvajsetega stoletja (članek je v angleškem jeziku) je predstavila **Aneta Svetieva** v članku **Ženske v tradicijski kulturi Bizeljskega in Kozjanskega**. Avtorica je ugotovila, da je bil položaj ženske odvisen v veliki meri od njenega premoženjskega stanja in je predstavljal tradicionalni vzorec vaše skupnosti v zvezi s položajem spolov, v katerem je prevladalo moško načelo.

Marjetka Golež Kaučič je v članku **Odsev pravnega položaja in življenjskih razmer žensk v slovenskih ljudskih in družinskih baladah skozi izbrane pesmi raziskovala vloge**, ki jih je imela ženska v družini – hči, nevesta, snaha, tašča,

žena, mati, hči, sestra, detomorilka. Poleg tega je poskušala dokazati tudi povezavo med žensko kot junakinjo pesmi (subjekt pesmi) in posredovalko pesmi (subjekt petja), tj. pevke, ki so pesmi pele.

Aleksander Bošković je v članku **Afriške zgodbe – podobe žensk v antropologiji in popularni kulturi** (članek v angleškem jeziku) predstavil življenje podsaharskih afriških žensk. Ugotovil je, da se tudi v tem delu sveta pogledi na ženske skozi čas spreminjajo, saj so v novejšem času ženske vse bolj odkrite, svobodne in močne osebnosti.

Ralf Čeplak Mencin je v članku **Obrezovanje deklic – obred iniciacije ali mučenje in pohabljanje?** predstavil problematiko obrezovanja žensk in vrste obrezovanj, kar vse izvira iz pradednine in je še danes razširjeno v mnogih družbah po vsem svetu, ponekod kljub uradni prepovedi.

Mag. Francesca Žumer

Boštjan Križnik

Zbirke nalog objektivnega tipa CELINE SVETA IN ZGODOVINA 8.

Računalniški izobraževalni program, 2003.

Avtor Boštjan Križnik se je lotil zanimive naloge. Zaveda se, da je treba pri pouku upoštevati različne pristope, da je vedno premalo različnih, a zanimivih nalog. Verjetno se je zato odločil, da izda zbirke nalog objektivnega tipa. Naloge segajo na področje geografije in zgodovine. Programe lahko naročite elektronsko na naslovu: <http://izobrazevanje.20forfree.com>, kjer so tudi njihovi opisi in druge informacije.

Vemo, da učenci marsikatero nalogo raje napravijo s pomočjo računalnika kot pa v zvezku, delovnem zvezku, ipd. Za programe sva s kolegico odločili, ker sva s pomočjo predstavitvenih strani na spletu ocenili, da so naloge zanimive, uporabne in primerne za utrjevanje učne snovi.

V nadaljevanju bom opisala programe, namenjene pouku zgodovine. Avtorja lahko pohvalim zaradi pristopa in skrbi za popestritev pouka. Njegovo delo je, kolikor vem, prvo tovrstno, ki je namenjeno učencem 8. razreda devetletne osnovne šole. Pri sestavljanju nalog naj bi uporabljal spodaj navedeno literaturo, ki je citirana tudi v samih programih.

- Martin, I. (2002). Kratka ilustrirana zgodovina Slovencev. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Kronika človeštva. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1996.
- Leksikon Cankarjeve založbe. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1994.
- Škraba, G. (2002). Vzpon meščanstva, zgodovina za 7. razred osnovne šole, zgodovina za 8. razred devetletne osnovne šole. Delovni zvezek. Modrijan, Ljubljana.

V seznamu uporabljene literature pogrešam veljavna učbenika za pouk zgodovine v tem razredu. Prav tako bi bilo dobro, da bi avtor uporabljal tudi veljavni učni načrt in bi bile vaje bolj v skladu z njim.

Pouku zgodovine v omenjenem razredu so namenjeni trije računalniški programi: **Zgodovina 8, 1. del, Zgodovina 8, 2. del in Zgodovina 8, 3. del**. Naslovi poglavij in podpoglavij v posameznih programih so povzeti po delovnem zvezku Vzpon meščanstva Gabrijele Škraba in so enaki naslovom iz učbenika Vzpon meščanstva Maje Žvanut in Petra Vodopivca.

Prvi program **Zgodovina 8, 1. del** sestavljata poglavji Evropa in svet na pragu novega veka in Stoletja vojn – za staro pravdo, vero in domovino. Program ustreza prvim petim tematskim sklopom veljavnega učnega načrta.

Drugi program **Zgodovina 8, 2. del** je namenjen poglavjema Barok in absolutizem ter Konec starega reda in ustreza 6. in 7. tematskemu sklopu.

Tretji program **Zgodovina 8, 3. del** obravnava poglavji Vzpon meščanstva in Zmagoslavje meščanstva, obsega ostale tematske sklope oz. obdobje od dunajskega kongresa do začetka prve svetovne vojne.

Zgradba programov je podobna. V vseh so naloge sestavljene tako, da učenec dopolnjuje besedilo, povezuje pojme, izbira pravilne odgovore, se odloča, ali je trditev pravilna ali ne. Računalniški program nato preveri, ali je učenec rešil nalogo prav ali narobe, ga opozori na napake

in jih tudi sam avtomatično popravi. Škoda je, da popravljeni rezultati niso označeni z drugo barvo, da bi učenec natanko vedel, kje je napravil napako.

Programi imajo še nekatere druge pomanjkljivosti. Največja je ta, da nimajo kazal, s katerimi bi izbral zelene naloge oziroma teme. Ko vstopiš v program, moraš opraviti vse naloge naenkrat. Uporaba posameznega programa je omejena, ker se lahko uporablja le v celoti, tj. od začetka

do konca, ne moreš pa vanj vstopiti le pri tistih nalogah, ki jih potrebuješ pri določeni temi. Nalog za posamezno temo je premalo. Z njimi se ne preveri večine temeljnih standardov znanja, zapisanih v veljavnem učnem načrtu. Učenec lahko reši vse naloge v programu prej kot v 20 minutah. Večina nalog je preveč podobnih nalogam iz delovnega zvezka Vzpon meščanstva Gabrijele Škraba. Nekatere rešitve, ki jih ponuja program, pa so napačne.

Mirjam Šinkovec

Dr. Manfred Meyer, Georg-Eckert Institut v Braunschweigu

ZGODOVINA ZA 21. STOLETJE:

POUK ZGODOVINE NA BAVARSKIH GIMNAZIJAH*

Nadvse raznoliko nemško šolstvo ima na začetku 21. stoletja predvsem eno skupno točko: v vseh oblikah šol prihaja do notranje reforme, za katero se javnost sicer pretirano ne zanima, ki pa je kljub temu največja reforma po tisti v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, morda celo temeljitejša od tiste. Ta proces zadeva tudi bavarske gimnazije in s tem posredno pouk zgodovine. Zato ga bomo v sledečem orisu pouka zgodovine na bavarskih gimnazijah še posebej upoštevali.

I Uvod: temeljne značilnosti bavarskega šolstva in gimnazij

Najprej moramo povedati nekaj besed o bavarskem šolstvu znotraj nemškega šolskega sistema. Le-ta je dokaj zapleten in se zato ne zdi nepregleden samo zunanjim opazovalcem, ampak pogosto tudi ljudem, ki se ukvarjajo s šolstvom. V Zvezni republiki Nemčiji je šestnajst zveznih dežel, ki so v razmerju do zvezne države obdržale popolno suverenost predvsem na dveh področjih. Poleg policijske suverenosti imajo zvezne države namreč tudi suverenost na področju izobraževanja, ki jo tako v odnosu do države kot v medsebojnih odnosih ljubosumno varujejo. Po drugi strani pa posamezne zvezne dežele povezujejo tako določene tradicionalne značilnosti iz nemške zgodovine izobraževanja (npr. obstoj gimnazije) kot tudi ureditve, ki so bile sprejete na stalni Konferenci kulturnih ministrov nemških zveznih dežel od sedemdesetih let naprej.

K povezovalnim elementom nadalje sodi tudi predstava o tristopenjskosti šolskega sistema med otroškim vrtcem (ki še ne spada k šoli) in univerzo. V tako imenovani štiriletni "primarni stopnji" (Primarstufe) oziroma osnovni šoli otrokom od približno šestega leta naprej posredujemo temeljna znanja na področju branja, pisanja in računanja. Temu sledi tako imenovana "prva sekundarna stopnja" (Sekundarstufe I), v katero sodijo leta med petim in desetim

letom izobraževanja; učenec, ki je uspešno končal to stopnjo, ima tako imenovano "srednješolsko izobrazbo" (mittlerer Bildungsabschluss) oziroma "malo maturo" (mittlere Reife), ki je pomemben pogoj za večino poklicnih šol na srednji ravni. V tako imenovani "drugi sekundarni stopnji" (Sekundarstufe II), ki obsega čas od enajstega do trinajstega (v nekaterih zveznih deželah tudi samo do dvanajstega) šolskega leta, lahko učenec pridobi "splošno zrelost za visokošolski študij" (allgemeine Hochschulreife) ali opravi maturo (Abitur), ki je pogoj za vpis na univerzo. Če smo povsem natančni, je celotnemu nemškemu šolstvu skupna samo osnovna šola; posamezne sekundarne stopnje se izvajajo na zelo različne načine in tudi znotraj posameznih zveznih dežel vodijo do različne šolske izobrazbe dokaj zavite in raznolike poti.

Ena glavnih točk diskusije o šolstvu je pri tem alternativa med neke vrste srednješolskim centrom (Gesamtschule), ki ga načeloma obiskujejo vsi učenci prve sekundarne stopnje, in "tridelnim šolskim sistemom", ki po osnovni šoli razlikuje med gimnazijo, realko in ljudsko šolo. Zvezna dežela Bavarska je s svojo izrazito konzervativno izobraževalno politiko najodločnejši pristaša tridelnega šolskega sistema; srednješolski centri so v tej zvezni deželi le redke eksotične izjeme. Ker pa smo imeli s srednješolskimi centri, predvsem v deželah s socialdemokratsko večino, že številne negativne izkušnje, je le malo verjetno, da se bo to, kljub revolucionarnemu duhu, ki trenutno vlada v šolskem sistemu, kmalu spremenilo.

Vodilno mesto vsekakor še naprej ohranja bavarska gimnazija, ki na splošno velja za najzahtevnejšo splošno-izobraževalno šolo v Nemčiji. S tem je povezano tudi dejstvo, da na Bavarskem le relativno majhen delež šolskega letnika opravi maturo, namreč 19 odstotkov, medtem ko velja za celotno Nemčijo 25 odstotkov. V gimnazijo se sicer vpiše višji delež petošolcev, približno 34 odstotkov, vendar veliko učencem šole ne uspe dokončati, zato kasneje obiskujejo druge šole ali pa po desetem letu šolanja zapustijo gimnazijo in se odločijo za poklicno izobrazbo. Dobro znan zahtevnostni nivo bavarskih gimnazij, ki marsikomu vse prepogosto nažene strah v kosti, je med

drugim zagotovljen s pomočjo tako imenovane enotne mature, torej zaključnega izpita ob koncu 13. leta šolanja, pri čemer naloge za vse gimnazije sestavi bavarsko ministrstvo za kulturo.

Kot splošen okvir, po katerem se ravna gimnazijski pouk zgodovine, služi sledeči opis bavarske gimnazije: to je šola za intelektualno najbolj nadarjeno četrtino šolskega letnika, ki traja devet let (če učenec ne ponavlja nobenega letnika, vendar se pogosto zgodi, da ga). Učenci vstopajo v gimnazijo ponavadi kot deset- ali enajstletni otroci in jo večinoma zapustijo kot devetnajst- ali dvajsetletni mladi odrasli z opravljeno maturo, da bi začeli pridobivati znanstveno izobrazbo na univerzi. Moramo pa upoštevati tudi dejstvo, da vsekakor pomemben del učencev po desetem razredu, torej nekje pri šestnajstih, gimnazijo s končano srednješolsko izobrazbo zapusti.

Kljub temu pa je temeljni namen gimnazije, da svoje absolvente pripravi na študij, jih torej seznani z znanstvenimi osnovami, kar naj bi jim omogočilo uspešen študij. In sicer študij vseh mogočih predmetov. Sicer obstajajo različne vrste gimnazij, ene npr. dajejo večji poudarek matematiki ali naravoslovju, druge pa vzpodbujajo predvsem učenje tujih jezikov. Toda vsi maturanti lahko kasneje študirajo kateri koli predmet. Torej je v ospredju še vedno ideja, da gimnazije zagotavljajo splošno znanje in splošen razvoj osebnosti, za specializacijo pa naj bi poskrbele šele univerze. V tem smislu je gimnazija po svojih temeljnih načelih še vedno zavezana novohumanističnemu izobraževalnemu idealu Wilhelma von Humboldta, ki je pred približno dvesto leti v Nemčiji vpeljal to vrsto šol, četudi je danes zaradi diferenciacije znanja pod specializiranim strokovnim znanjem pogosto le še težko prepoznati splošno izobraženost. Kajti v praksi poučujemo ločene predmete – odvisno od starosti učencev devet do trinajst ali celo štirinajst predmetov: nemški jezik in književnost, tuje jezike, matematiko in različne naravoslovne predmete, družboslovne predmete in še nekaj drugih. Gimnazijski učitelji dobijo na univerzi v primerjavi z učitelji drugih vrst šol poudarjeno strokovno in znanstveno izobrazbo. Saj so vendar strokovnjaki za najmanj dva šolska predmeta, ki imajo poleg tega še dobro pedagoško in didaktično izobrazbo. Bavarski učitelji zgodovine so večinoma torej preizkušeni zgodovinarji, ki so največkrat študirali še nemščino ali kak tuj jezik in ki smatrajo, da je podajanje strokovnega znanja zelo pomembno za njihovo predstavo o samih sebi, ne da bi pri tem zanemarjali pedagoško stran poklica.

II Organizacijsko mesto predmeta zgodovina v sklopu gimnazijskih učnih predmetov

Predmet zgodovina je torej eden izmed mnogih in v razmerju do jezikovnih in matematično-naravoslovnih predmetov zagotovo ne najpomembnejši. Kljub temu pa je znal v bavarskih gimnazijah vedno ohraniti nekakšno

samoumevnost, to se pravi, da ni bil degradiran na nekakšen delni predmet v sklopu sorodnih predmetov, kot se je to zgodilo v nekaterih drugih zveznih deželah, ki se od tedaj ponajso z blagglasnimi predmeti, kot so družboslovje, politologija in podobno. Poleg tega mora vsak bavarski gimnazijec v večini razredov obiskovati pouk zgodovine – tudi to v Nemčiji nikakor ni samo po sebi umevno. Trenutno se pouk zgodovine začne v šestem razredu, to pomeni, da učenci samo v petem razredu nimajo zgodovine, sicer pa jih s tem predmetom razveseljujemo ali mučimo vse do mature. Vendar bo v šolskem letu 2003/2004 v peti razred vpeljan nov učni načrt, ki ga bomo potem z vsakim novim šolskim letom prenesli v višji razred. V okviru te novosti se bomo morali na veliko žalost učiteljev zgodovine odpovedati pouku zgodovine v šestem razredu, in sicer – v skladu z današnjim časom – v prid novega predmeta, imenovanega "informatika". Kljub temu pa bo tudi še potem na Bavarskem več pouka zgodovine kot v večini drugih zveznih dežel. Sploh pa pomeni ta redukcija v bistvu samo vrnitev na stanje v bavarskih gimnazijah pred letom 1992.

Povsem konkretno je organizacijski okvir za pouk zgodovine, ki ga vsem šolam predpisuje bavarsko ministrstvo za kulturo, sledeč: pouk zgodovine se začne s sedmim razredom, torej ko imajo učenci približno dvanajst let, in se nadaljuje do mature. Pri tem ima bavarski gimnazijec pouk zgodovine ponavadi dve od skupno tridesetih do štirinajstdesetih učnih ur na teden. Ti dve uri večinoma nista povezani, temveč sta razporejeni čez teden in umeščeni med druge predmete. Kajti tradicija poučevanja na nemških šolah se razlikuje od načina poučevanja, ki ga gojijo v mnogih drugih državah: posamezni predmeti obsegajo eno do šest ur pouka na teden, šolska ura traja 45 minut. Pri tem se predmeti ne izmenjujejo v daljših časovnih obdobjih ("v bloku"), ampak ponavadi vsako uro. Učno dopoldne vsakega učenca sestavlja šest učnih ur, v tem času imajo učenci po vseh pravilih dva približno četrturna odmora, po vsaki drugi uri. Eden ali dva popoldneva sta namenjena učnim uram, ki jih ni mogoče razporediti v dopoldanski čas. Takšen sistem ima med drugim poleg prednosti, da ga z lahkoto organiziramo, tudi to prednost, da ostane učencu po vsebinsko dokaj raznolikem dopoldnevu povečini na razpolago ves popoldan za samostojno delo. Po drugi strani pa pogosto razbije med seboj povezana področja, otežkoči povezavo med sorodnimi predmeti (t. i. "interdisciplinarni pouk") ali pa povzroča težave pri razločevanju posameznih predmetov med seboj. Poleg tega se tudi posamezne ure zelo razlikujejo med seboj; učitelj, ki ima dopoldansko uro zgodovine po težkem testu iz francoščine v razredu s številnimi učenci, bo imel opraviti z le omejeno dojemljivimi učenci.

To še toliko bolj, ker sodi zgodovina, razen v obeh zadnjih šolskih letih (o teh več kasneje), k predmetom tako rekoč nižjega ranga. Med petim in enajstim razredom se predmeti namreč delijo na tiste, pri katerih se pišejo šolske kontrolne naloge (Schulaufgabefächer), torej na nekakšne "glavne premete", in na tiste, ki jih je treba zgolj opraviti, če

hočeš napredovati v višji razred (Vorrücksfächer), torej na neke vrste "pogojne predmete". Bavarska gimnazija (kot tudi bavarsko šolstvo nasploh) je usmerjena predvsem v dosežke, v zavesti učencev je doseganje določenih kvalitativnih označb ("ocen") na vrhu njihove prioritete lestvice. Dosežki se ocenjujejo s stopnjami od ena (odlično) do šest (negativno); iz tega se ob koncu šolskega leta po natančno predpisanem postopku izračuna letna zaključna ocena (uspeh). Ta letna zaključna ocena nikakor ne sme biti šest ali pri dveh ali več predmetih hkrati tudi ne pet (nezadostno). V tem primeru učenec ne more napredovati v višji razred, ampak, kot se reče po domače, "ne izdela" in mora zato ponavljati razred, seveda če ga še sme. Razume se, da je eden od glavnih ciljev vseh učencev, da bi se temu izognili, kar še toliko bolj velja za tiste nekoliko "slabše" učence, zato ta interes pogosto prevlada nad vsakim zanimanjem za snov. Ali rečeno drugače: zunanja motivacija (oziroma demotivacija), ki temelji predvsem na ocenah, pogosto občutno ovira notranjo motivacijo, ki naj bi temeljila predvsem na zanimanju za predmet.

ln prav v tem je težava pouka zgodovine, zgodovina je zgolj pogojni predmet. Učenec si na koncu leta gotovo ne sme privoščiti šestice ali petice. Ampak odrešilno štirico (zadostno) je sorazmerno lahko doseči, kajti pri pouku zgodovine se ne sme pisati šolskih kontrolnih nalog, torej večjih preizkusov znanja, ki bi vsebovali snov nekaj tednov ali več. Pri zgodovini so dovoljena samo ustna preverjanja znanja, torej spraševanje snovi zadnje ure ali ocenjevanje "sodelovanja pri pouku" – vsega, kar učenec na splošno prispeva k pouku. Spraševanje je lahko sicer tudi pisno, če gre za t. i. "nenapovedane kontrolne naloge" (t. i. "ekstemporalije" iz latinskega "extemporale" oziroma po domače "eksi"). Vendar je snov takih testov načeloma snov prejšnje šolske ure, vključno z zelo skopim in točno določenim "splošnim znanjem" iz prejšnjih ur. Zaradi tega je v preizkuse znanja zelo težko zajeti to, kar naj bi bile v bistvu glavne značilnosti predmeta zgodovine, namreč dolgoročni razvoj neke vsebine, povezovanje posameznih delnih področij, vprašanje vzrokov in posledic. Poleg tega pri zgodovini, tako kot pri vseh drugih pogojnih predmetih, do vključno desetega razreda pisne domače naloge niso dovoljene; domača naloga je lahko zgolj učenje snovi, ki so jo učenci vzeli prejšnjo uro, ali kakšna podobna ustna pripravljala naloga za naslednjo uro. Pri glavnih predmetih (to so predvsem nemščina, tuji jeziki in matematika) pa ima učitelj povsem proste roke, da pri oblikovanju ustnih ali pisnih domačih nalog izživi svojo domišljijo.

Vse to daje učencu (in pogosto tudi staršem) občutek, da je zgodovina le "stranski predmet", kar seveda ne vzpodbuja ravno zanimanja zanj. Poleg tega pa je na tak način zelo težko usvojiti večje, med seboj povezane sklope znanja in uspešno odpraviti največjo težavo pouka zgodovine v tem sistemu, namreč hitro pozabljanje naučene snovi.

Zaradi tega se tudi v zvezi z organizacijsko strukturo in z navedenimi težavami, povezanimi z njo, porajajo težnje po spremembah. V zadnjih letih je ministrstvo za kulturo

nekaterim gimnazijam poskusno omogočilo popolno svobodo pri organizaciji pouka zgodovine in jih s tem izpostavilo eksperimentalnemu polju, odprtemu za najrazličnejše ideje. Zelo obetavna se zdi ideja celodnevne gimnazije, in sicer že zato, ker postaja družinskociološka predpostavka dosedanjega poldnevnega šolskega sistema, namreč družina, v kateri je gospodinja in mati vedno na razpolago, v Nemčiji prej izjema kot pravilo. Zato v številnih šolah poskusno vpeljujejo celodnevno gimnazijo, in posebno tiste šole, ki delajo po t. i. "ritmiziranem" urniku, bi lahko del opisanih težav bolje rešile: pouk je namreč razporejen čez ves dan, sicer ga je več, vendar mora biti – kot tudi ure, določene za samostojen študij – deloma zapolnjen z različnimi oblikami samostojnega dela učencev. Poleg tega se resno razmišlja na primer tudi o odpravi določila, da lahko učenci nenapovedane kontrolne naloge dobijo šele zadnjo uro.

Sicer pa je že zdaj zagotovljena boljša organizacija pouka zgodovine v obeh zadnjih (dvanajstem in trinajstem) letih gimnazije. Oba zaključna razreda, ki se, tako kot na vseh nemških gimnazijah, imenujeta "kolegijska stopnja" (Kollegstufe), se od ostalih sedmih let pouka razlikujeta po celi vrsti posebnosti. Med drugim so vsi predmeti v teh dveh letih enakovredni "glavni" predmeti. Poleg tega se lahko v teh dveh letih posamezni predmeti poučujejo kot "osnovni pouk" (ki v primeru zgodovine še vedno obsega dve uri na teden) ali kot poglobljen "intenzivni pouk", ki pri vseh predmetih obsega pet ur tedensko. Vsi učenci morajo v obeh letih obiskovati pouk zgodovine v tej ali oni obliki. V drugih zveznih deželah zgodovina ponavadi nima vloge obveznega predmeta. Bavarski učenci lahko, ni pa jim treba, izberejo zgodovino kot enega od štirih predmetov na maturi, torej na zaključnem izpitu. Trije od teh predmetov se preverjajo pisno (v obliki klavzure, ki jo enotno sestavi ministrstvo), četrti pa ustno. Predmeti intenzivnega pouka se načeloma preverjajo pisno. To pomeni: pri intenzivnem pouku zgodovine, ki ga zainteresirani učenci obiskujejo prostovoljno in ki naj bi jih hkrati pripravil na maturitetni izpit, je manj učencev kot v običajnem razredu katerega koli letnika pred kolegijsko stopnjo, ponavadi manj kot dvajset, kar omogoča resnično smiselno in učinkovito delo. Del učencev intenzivnega pouka opravi pri zgodovini pisno "strokovno nalogo", ki večinoma obsega deset do dvajset računalniških strani z opombami, seznamom literature itd. V okviru tega pouka se pogosto izvedejo manjša raziskovalna dela o lokalni zgodovini in podobnih dragocenih temah. Takega intenzivnega pouka zgodovine zaradi pomanjkanja zainteresiranih učencev seveda ni na vsaki šoli in v vsakem letniku, kar je povezano tudi s tem, da se nekaterim predmetom, denimo maternemu jeziku, matematiki in tujim jezikom, znotraj zapletenega sistema kolegijske stopnje daje očitno prednost. Preostanek učencev na tej stopnji mora obiskovati zgodovino kot osnovni pouk, vendar pa se le del učnih dosežkov na koncu sešteje v skupno oceno. Osnovni pouk zgodovine je torej sestavljen nadvse raznoliko, obiskujejo ga skrajno motivirani učenci, ki bi iz

zgodovine radi delali maturo, kot tudi učenci, ki pri tem predmetu nimajo več nobenih obveznosti. To pogosto vodi v dokaj nezavidljiv položaj.

V skupnem seštevku torej tudi organizacijska usidranost pouka zgodovine v smislu strokovnih interesov ni idealna, vendar je vseeno boljša kot v vseh drugih zveznih deželah, deloma celo bistveno boljša. Če k temu prištejemo še posebno usmerjenost v dosežke, ki se poraja na bavarski gimnaziji in pri njenih učencih, lahko sklenemo, da gre bavarskim učiteljem zgodovine znotraj celotnega nemškega šolskega sistema še dokaj dobro.

III Pouk zgodovine kot izoblikovanje vrednot

Pri didaktiki je postalo običajno, da se učni cilji vseh predmetov ocenjujejo po principu vedenja, sposobnosti in presoje (ali kot je to izraženo v učnem načrtu bavarske gimnazije iz leta 2003: poznavanje stvari, poznavanje metod, sposobnost orientacije). Zdi se, da je za razumevanje današnjega pouka zgodovine v Nemčiji nasploh kot tudi posebej na Bavarskem temeljno razumevanje prispevka, ki naj bi ga ta pouk tako po mnenju kulturniške birokracije kot tudi po mnenju učiteljev zgodovine doprinesel k sposobnosti orientacije, torej k izoblikovanju vrednot. Ta se dandanes temeljno razlikuje od tistega v nacionalističnem obdobju, ki ga lahko v Nemčiji omejimo na čas od cesarstva do nacionalsocializma, tj. na čas med letoma 1871 in 1945. V tistem obdobju se je za zgodovinsko zahtevo po tem, da je treba učiti, "kako je dejansko bilo" (Ranke), skrivalo poslanstvo nacionalne integritete. Poleg nemščine in zemljepisa je bila predvsem zgodovina tista, ki je naj bi v srcih in glavah učencev zasidrala temelje avtoritarne nacionalne države moči: navdušenje nad nemškim narodom, njegovimi težnjami po oblasti, občutek superiornosti, nenaklonjenost vsemu navzven, navznoter pa pripravljenost sprejeti avtoritarni politični sistem kot edini, ki ustreza nemškemu bistvu. Pouk zgodovine weimarske republike je zato soodgovoren za propad te prve demokratične nemške nacionalne države. Kmalu je nacionalsocializem prepredel zgodovinsko sliko z rasistično ideologijo. Četudi so te nacionalnopolitične težnje bile že od nekdanj usidrane med prebivalstvom: agresivni nacionalizem večine Nemcev je zgorel v drugi svetovni vojni.

Po letu 1945 sta se, najprej v Zahodni Nemčiji, demokracija in želja po miroljubnem obnašanju do sosedov ustalili presenetljivo hitro. Zapletenih obratov zgodovinske kulture in pouka zgodovine v Nemčiji po letu 1945 ali celo funkcij pouka zgodovine v nekdanji Nemški demokratični republiki tukaj ne bomo obravnavali. Namesto tega bomo na kratko povzeli, kako bavarski učni načrt iz leta 2003 opisuje cilje pouka zgodovine, kar naj hkrati služi tudi kot podajanje aktualnega stanja razvoja. V tem smislu se učni načrt neposredno ujema z vestjo bavarskih učiteljev zgodovine kot tudi z vestjo javnosti. Na to kaže tudi dejstvo,

da v omenjeni izdaji, ki je bila javnosti pogosto predstavljena v medmrežni izdaji, ti orientacijski cilji za razliko od številnih vsebinskih točk nikoli niso bil predmet kritike. Cilje učnega načrta lahko – v skladu z dokaj subjektivnim izborom in brez želje po popolnosti – povzamemo v naslednje točke: To so najprej učni cilji samega predmeta. Do desetega šolskega leta naj bi učenci dobili kronološko zasnovan, neprekinjen pregled dogodkov in tega, kako so se le-ti razvijali. Nujnost tega pregleda je utemeljena tako z vidika predmeta kot tudi z vidika šole: učencem naj bi podali nekakšno osnovno ogrodje, na katero bodo lahko umestili tako zgodovinsko znanje, ki ga pridobijo pri samem predmetu, kot tudi številne zgodovinske informacije, ki jih dobijo in/ali potrebujejo pri drugih predmetih (recimo pri interpretaciji literarnozgodovinskih besedil pri jezikovnem pouku, pri razumevanju poteka razvoja v naravoslovnih predmetih itd.). Z vidika samega učenca ima pouk zgodovine med drugim nalogo, da mu pomaga bolje razumeti svet, v katerem živi: zgodovina mu pojasni izvor zgodovinskih stavb, ki jih srečuje v domačem kraju ali na potovanjih, prav tako kot tudi razvoj političnih dogodkov. Poleg tega je potrebno okrepiti različne identitete in vedenje o njihovem izvoru, in sicer na regijski, deželni (Bavarska sodi med zvezne dežele z najstarejšo in najtrdnjšo zgodovinsko tradicijo), nacionalni in evropski ravni. In končno je temeljnega pomena tudi, da je pouk zgodovine usmerjen v izoblikovanje vrednot. K vrednotam in nazorom, ki naj bi jih pouk zgodovine podajal oziroma okrepil, sodijo še posebej: spoštovanje človekovih pravic, pripravljenost vsakega učenca, da se aktivno zavzame za ohranjanje demokracije, kar naj bi med drugim krepilo intenzivno ukvarjanje z avtoritativnimi obdobji nemške zgodovine in zločini nacionalsocializma, pripravljenost pospeševati evropske in globalne integracije, želja po razumevanju in ohranjanju miru, ki naj bi jo med drugim vzpodbudilo tudi ukvarjanje z grozotami vojne; strpnost in sprejemanje multikulture družbe, sestavljene iz ljudi različnega izvora. Da pri vsem tem ne gre zgolj za slepo pritrdilno ponavljanje vsebin, ki bi bile po godu državi, temveč za razvoj kritične zavesti, kaže – poleg učnih metod, ki vzpodbujajo samostojnost in o katerih bomo v nadaljevanju še govorili – na primer ponavljajoča se tematizacija javne zgodovinske kulture, ozadje katere bi bilo vsekakor vredno osvetliti.

IV Vsebine pri pouku zgodovine

Pouk zgodovine, ki si zastavlja tako visoke cilje, je vedno v nevarnosti, da bo poskušal obravnavati preveč vsebin, kar med poukom nato povzroča časovni pritisk, preletavanje poglavij in površnost. Dejansko je bilo natanko to tisto, kar so najpogostejše očitali preteklim bavarskim učnim načrtom. Šele praksa bo pokazala, do kolikšne mere se je novemu učnemu načrtu iz leta 2003 uspelo izogniti tej nevarnosti. Temeljne značilnosti učnih vsebin bomo povzeli

v nadaljevanju.

Naj spošтовanemu bralcu v zvezi s tem priključimo v spomin, da bavarski gimnazijec pravzaprav zaključí dve šoli: srednjo šolo in gimnazijo. Nemalo učencev se zadovolji z zaključeno srednješolsko izobrazbo, zapusti šolo po desetem razredu in začne poklicno kariero. Da bi zadovoljili tudi potrebe teh učencev, je bilo že od nekdaj v navadi, da se prej omenjeni zgodovinski kronološki pregled zaključí do konca desetega šolskega leta. Temu pregledu bodo torej tudi v prihodnje namenjena štiri leta z dvema šolskima urama na teden. V sedmem razredu je na programu zgodovina od kamene dobe prek starega veka do propada karolinškega cesarstva okrog leta 900, v osmem letu je potrebno usvojiti čas do obdobja neposredno pred letom 1789, v devetem razredu predelamo čas od 1789 do začetka nacionalsocialistične diktature, torej do leta 1933; deseti razred končno obravnava čas od 1933 do danes. Principi, po katerih se znotraj tega osnovnega ogrodja izberejo dejanska učna poglavja – pri čemer je treba povedati, da so si ta med seboj pogosto celo v napoto oziroma vodijo zaradi svoje upravičene obsežnosti v preobremenitev, ki se ji v bistvu poskušamo izogniti, so:

- Pri pouku je treba ohraniti kronološko kontinuiteto in torej ne preskakovati od enega eksplicitno obravnavanega "otočka" prek obsežnejših neobravnavanih časovnih obdobjí do naslednjega otočka.
- Poleg nacionalnozgodovinskega vidika, ki je seveda tudi v Nemčiji nepogrešljiv (vendar nikakor ne sme prevladovati) je treba več pozornosti nameniti poučevanju regionalne in deželne zgodovine, evropske zgodovine oziroma zgodovine sosednjih evropskih narodov in osvetljevanju globalnih povezav. Pogosto se ta poglavja neposredno stekajo ena v drugo, denimo, ko obravnavamo začetek 19. stoletja: Napoleonovo cesarstvo, teritorialne spremembe in notranje reforme v Nemčiji na primeru Bavarske v Montgelasovem času (učni načrt za 9. razred).
- "Dekonstruktivna" prizadevanja nemške zgodovinske znanosti predvsem v zadnjem desetletju, da bi raznovrstne konstrukcije nemške nacionalne zgodovine, kakršne poznamo iz nacionalističnega 19. stoletja, prikazala v pravi luči, se v učnem načrtu odražajo npr. v terminološki doslednosti, denimo za Sveto rimsko cesarstvo od 10. stoletja do leta 1806 se ne uporablja več oznaka "Nemško cesarstvo". Kar pomeni, da je zaznati prispevek k denacionalizaciji pouka zgodovine.
- Kot se je to uveljavilo že najkasneje v učnih načrtih v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, je treba obširneje obravnavati vzroke za nacionalsocializem, njegove zločine, in nemško odgovornost za dogodke druge svetovne vojne.
- Da pa bi osvestili vlogo tradicij, je treba po drugi strani pojasniti pomen predzgodovine današnje nemške demokracije, na primer znati ceniti dosežke tistih, ki so sodelovali v revoluciji leta 1848, ali liberalcev prejšnjih obdobjí.

- V primerjavi s prejšnjimi učnim pristopom, ki je najprej upošteval predvsem zgodovino dogodkov in politično zgodovino in je v sedemdesetih letih začel obravnavati še gospodarsko in socialno zgodovino, je v današnjem času pomembno vključiti tudi zgodovinskoznanstvena področja, kot so kulturologija, zgodovina vsakdana, zgodovina mentalitete in zgodovina žensk, ki so v zadnjem času spet pridobila na veljavi. V tem smislu npr. učni načrt za osmi razred vključuje projekt z naslovom "Ženske in njihovo socialno okolje v različnih obdobjih"; tam lahko prav tako najdemo sledeče projekte: dvorna kultura visokega srednjega veka, podoba človeka v renesansi in humanizmu, barok in kako se to obdobje izraža v raznih umetnostih ipd.
- Poleg tega naj bi bil učni načrt oblikovan tako, da omogoča uporabo novih učnih metod oziroma tistih, na katere v zadnjem času stavi sodobna didaktika: oblike samostojnega dela učencev, praktično zastavljene naloge, redno poglobitev in ponovitev snovi (o tem natančneje še v nadaljevanju). Tako so bili v učni načrt prav posebej sprejeti predlogi za dele učne snovi, ki jih je treba poglobiti in ponoviti. Sledeči primeri so spet iz osmega razreda: po učnih poglavjih o poznem srednjem veku, začetkih novega veka, absolutizmu in razsvetljenstvu ima učitelj možnost izbirati med naslednjimi temami, od katerih mora obravnavati eno: "biografija enega umetnika ali filozofa [...], spremembe svetovne slike pod vplivom zemljevida, globusa in tiskarskih pripomočkov; dožemanje tujega pri srečanju z zunajevropskimi kulturami; vojni spopadi skozi čas; doživeta zgodovina: kreativno pisanje, npr. dnevnik z raziskovalne ekspedicije; pričevanja o ljudski pobožnosti, renesansi, verskem razkolu ali baročni umetnosti v okolici (ekskurzija, obisk arhiva ali muzeja); obred na dvoru Ludvika XIV. (gledališka igra)."
- Učne metode, ki so bile do zdaj v učnem načrtu obravnavane bolj kot ne površno – ravnanje učenca z besedilnimi in slikovnimi viri, besedili v učbenikih, statistikami itd. – so po drugi strani vedno imele vlogo obvezne učne snovi. Izluščevanje informacij iz besedil v učbeniku, povzemanje in razlaga besedil, delo s slikami in statistikami – vse to naj bi učence usposobilo za samostojno uporabo teh gradiv. Ker lahko to sposobnost vedno prenesemo tudi na druge predmete, naj bi pouk zgodovine tako pomagal okrepiti splošno "poznavanje metod". Ta vidik pouka je dandanes v samem središču šolske didaktike. Kajti znanje zastara vedno hitreje, zato je zelo pomembno, da učence naučimo, kako lahko sami uporabljajo informacije v najširšem pomenu besede. Učni načrt za osmi razred kot enega od obveznih učnih ciljev in kot obvezen del splošnega znanja predvideva "poglobljeno delo z različnimi viri, prepoznavanje njihove perspektivnosti; vrednotenje predmetnih virov, spomenikov in slik (strukturiran opis, analiza in interpretacija po ključnih vprašanjih); vpogled v nastanek, razširjenost in učinek slik; delo z enostavnimi grafikami,

preglednicami in kartami; raziskovanje preprostih historičnih vsebin v enciklopedijah in priročnikih ter na medmrežju; prepoznavanje in ocenjevanje fikcionalnosti – fikcije zgodovinskih predstavitev v mladinski literaturi, stripu in v zgodovinskem filmu”.

Končno lahko dodamo še tematske sklope, znotraj katerih naj bi te principe uresničevali: kamena doba, Egipt, Atene, čas rimskega imperija, karolinško cesarstvo; oblast, družba, mesto v srednjem veku, odkritja, reformacija in tridesetletna vojna; absolutizem in revolucija v Franciji; revolucija leta 1848, Nemško cesarstvo leta 1871, prva svetovna vojna, nacionalsocializem, zgodovina Zvezne republike Nemčije znotraj mednarodnega sistema. Seveda pa je treba spomniti tudi na to, da je treba v želji po ohranitvi kronološke kontinuitete obravnavati tudi vmesna obdobja.

Da bi se izognili strah zbujačo preobremenjenosti, so bila nekatera tradicionalna, pri učiteljih sicer pogosto priljubljena poglavja, ki pa so zahtevala ogromno časa, izključena iz učnega načrta ali pa vsaj navedena kot zgolj neobvezne možnosti; to velja na primer za natančno predstavitev nastanka rimskega imperija (z vsemi podrobnostmi punskih vojn vred), zapleteni dogodki nemškega visokega in poznega srednjega veka in – na grozo številnih učiteljev – Bismarckova zunanja politika po letu 1871. Vsaka inovacija zahteva kakšno žrtev!

Eno osrednjih točk učnega načrta za čas od sedmega do desetega razreda tvori “splošno znanje”. K temu spadajo vsi metodični učni cilji (npr. delo z besedilnimi viri) in tudi jedro vseh učnih vsebin. To točko najdemo že v prejšnjem učnem načrtu, vendar je bila za pouk zgodovine vsekakor odločilna naloga, da bi učencem dolgoročno in ne samo za naslednjo uro podali osnovno ogrodje iz podatkov in spoznanj, v praksi iz različnih razlogov zanemarjena. Da bi bilo v obdobju novega učnega načrta drugače – kajti dolgoročno znanje je ključna točka trenutne bavarske izobraževalne politike – je bil seznam podatkov in pojmov, ki si jih je treba dolgoročno zapomniti, skrajšan do stopnje občutnega nezadovoljstva (za nekatere kolege celo do nesprejemljivosti). Za obdobje absolutizma in razsvetljenstva, denimo, morajo učenci 8. razreda obdržati v glavah naslednje podatkovno splošno znanje (pri čemer ostaja konkretna izvedba vsebine prepuščena posameznemu učitelju): absolutizem, težnje po hegemoniji, stalna vojska, merkantilizem, politika vzpostavljanja ravnovesja moči, barok, konstitucionalna monarhija, delitev oblasti, človekove pravice, naravno pravo, racionalizem, ustava, suverenost narodov, deklaracija o neodvisnosti Združenih držav Amerike iz leta 1776. Sicer spadajo v 8. razredu v ta osnovni seznam poleg ustreznih temeljnih pojmov in podatkov iz časa med 9. stoletjem in tridesetletno vojno tudi prej citirane metodološke osnovne spretnosti in t. i. orientacijski temelji: “pripravljenost na dojemljivo in miroljubno življenje v skupnosti z ljudmi drugih veroizpovedi in kultur; vpogled v izmenjevanje kontinuitete in sprememb v zgodovinskem

procesu; zavest o zgodovinskih koreninah naše moderne predstave o svetu in človeku”.

To splošno znanje in te osnovne spretnosti naj bi učitelji vedno znova ponavljali in zato jih lahko preverjajo kadar koli, tudi zunaj določenega razreda. Poleg tega se morajo tako učitelji kot učenci v zadnjih dveh razredih gimnazije potruditi, da ohranijo to znanje.

V Zgodovina v višji gimnaziji (11. do 13. razred)

Pouk v višji gimnaziji, tj. pouk zgodovine v 11. razredu in na kolegijijski stopnji, je lahko le takrat resnično uspešen, če učenci razpolagajo s tem opisanim splošnim znanjem. Kajti pri pouku v višji gimnaziji se dandanes ne izvaja več t. i. “druge ponovitve”, oz. preprostega ponovnega poučevanja identične snovi na nekoliko višjem nivoju, kot je bilo to prej v navadi na bavarskih gimnazijah. Pouk v višji gimnaziji izhaja iz tega, da so učenci usvojili omenjene metode in da znajo tudi časovno med seboj zelo oddaljena obdobja in dogodke sami umestiti na pravo mesto v kronološkem ogrodju. Izhajajoč iz te optimistične podlage, je učni načrt dovolj “pogumen”, da se ravna po dveh tematskih principih, in sicer po principu “reza po dolgem” in principu “reza počez”. Kronološki pristop prejšnjih let ne igra več glavne vloge, ampak učenci določenim temam sledijo skozi različna obdobja (rez po dolgem) ali pa kakšen ključni dogodek natančneje sinhrono obravnavajo na najrazličnejših področjih zgodovine (rez počez). Če učenec nima zanesljivega splošnega znanja, mu tak pouk povzroča pravo duševno zmedo in zdi se, da gre le za optimistično domnevo (oziroma za velik pritisk učnega načrta), da učenci razpolagajo s tem znanjem. Teme teh rezov po dolgem in počez so:

(v skladu z učnim načrtom navajam v vsakem izobraževalnem obdobju najprej rez po dolgem in nato rez počez)

- 11. razred: oblast in izrazne oblike njene kulture v antičnem srednjem veku in zgodnjem novem veku; obdobje revolucionarnih preobratov v Evropi in Severni Ameriki
- 12/1: nacija, nacionalna država in nacionalizem; evropski sistem razporeditve moči, prva svetovna vojna in njene posledice
- 12/2: manjšine in izobčenci v zgodovini; nacionalsocialistična vladavina v Nemčiji in druga svetovna vojna
- 13/1: industrializacija kot gospodarski in socialni prelom; zgodovina Zvezne republike Nemčije
- 13/2: Evropa: med zemljepisnim pojmom in politično idejo; konec konflikta med Vzhodom in Zahodom.

Poleg tega da pouk v višji gimnaziji zapusti varna kronološka tla, naj bi bil seveda zahtevnejši od pouka na nižjih stopnjah, njegova prioriteta naj ne bi bila, da posreduje več podatkov, temveč da v zavesti učencev poudarjeno ustvarja tematske povezave in kompleksnejše probleme; poleg tega pa so tudi viri in drugi materiali na tej stopnji obsežnejši in težji. Vsekakor pa moramo izpostaviti pomanjkljivost zgodovinske didaktike v Nemčiji in s

tem tudi bavarskega učnega načrta, ker pri nobenem učnemu cilju ne poda natančnega pojasnila, kaj točno naj bi pomenil ta prestop na zahtevnejši nivo. Pogosto ostaja tudi nepojasnjeno, kako detajlno je treba podati posamezno učno snov. Do enajstega razreda to niti ni tako pomembno, ampak celo povečuje učiteljevo svobodo. Na kolegijijski stopnji pa začne to zaradi enotne mature predstavljati resno težavo. In ker imajo učitelji v želji, da bi se povečala njihova svoboda pri delu, pogosto proste roke pri izbiri primerov, na katerih obravnavajo snov, so sestavljenci enotne mature nemalokrat postavljeni pred sila težavno nalogo.

Naj na koncu poudarim še nekaj didaktičnih teženj, ki postanejo očitne predvsem, če jih primerjamo z dosedanjim učnim načrtom za višjo gimnazijo. Če vzamemo npr. 11. razred, ugotovimo da njegovo bistvo ni v strukturirani tematiki, temveč v novem natančnem opredeljevanju in opisovanju ciljev. Tako kot doslej naj bi obravnavali oblike vladavine od antike (npr. atensko demokracijo) do absolutizma, le da je bilo v nasprotju z dosedanjimi izdajo vse, kar je sodilo k t. i. podatkovno-politični zgodovini, z veliko vneto črtano; zdaj gre izrecno za rez po dolgem, ki naj bi predstavil relevantne oblike z vidika ustavne zgodovine. Rez počez čez obdobje francoske revolucije je, svojemu karakterju primerno, zastavljen precej širše in omogoča osvetlitev številnih sinhronih dogodkov, vzrokov zanje, njihovih posledic in povezav med njimi. Tako pri rezu po dolgem kot pri rezu počez je kulturna zgodovina precej bolj poudarjena, kot je bila do zdaj; posebej naj bi učencem pojasnili, kako se razvoj političnih dogodkov oziroma oblike vladavine odražajo v umetnosti; s tem pristopom se ustvarja osnova, ki v smislu želene povezave med predmeti (interdisciplinarni pouk) odpira raznovrstne možnosti povezav med sorodnimi predmeti.

Tudi učni načrt kolegijijske stopnje povezuje, kot je razvidno iz zgornje tabele, v vsakem izobraževalnem obdobju (v tem primeru polletje) rez po dolgem in počez, pri čemer se tematske povezave vsakokrat vzpostavijo v tolikšni meri, kolikor predstavlja rez počez neke vrste razširjen pogled na določeno postajo reza po dolgem – ali če povemo drugače, rez po dolgem razteza določene temeljne točke reza počez v prejšnja in kasnejša obdobja.

V skupnem seštevku je novi učni načrt podoben staremu v tem smislu, da se tematsko ukvarja predvsem z 19. in 20. stoletjem. Po drugi strani pa se zdaj – predvsem pri poglobljenem intenzivnem pouku – občutno posega nazaj v nekdanje čase, vse do antike. Poleg tega se učni načrt približuje tudi sodobni zgodovini, zlasti še, ker ima učitelj pogosto izbiro, na katerem primeru bo obdelal določen učni cilj, kar mu daje tudi možnost izbire, da se prej ali kasneje loti aktualnih primerov. Nekateri rezi počez tematizirajo področja, ki jih tako poglobljeno do zdaj še nikoli ni bilo treba obravnavati, npr. zgodovino manjšin in preganjanje le-teh; tukaj pride na vrsto, denimo, zgodovina antisemitizma pred letom 1933. Poleg tega zahteva rez čez zgodovino Zvezne republike Nemčije veliko natančnejše opazovanje gospodarske in socialne zgodovine od leta

1948 do danes. To je bilo seveda možno samo tako, da se je skrajšalo ali črtalo marsikaj, kar je bilo do sedaj obvezno. Še posebej je bila neverjetno skrajšana do zdaj na široko zastavljena zgodovina ustanovitve rajha leta 1871, notranja politika cesarstva kot tudi zgodovina weimarske republike, kar predstavlja občuten odstop od tradicije – in to ne samo bavarskega pouka zgodovine.

VI Učne metode

V bavarskih učnih načrtih so učne vsebine in učni cilji tradicionalno relativno detajlno navedeni in nudijo dokaj jasen odgovor na ključni vprašanji "Kaj?" in "Zakaj?" pri pouku. Kljub temu pa ima učitelj več ali manj proste roke, da jih konkretizira po svoje, da po svoje definira pojme itd., kar pomeni, da ima glede na interpretativni karakter nemške znanosti dokaj veliko svobode. Popolno svobodo pa uživa učitelj pri odgovoru na vprašanje "Kako?", tj. pri izboru učnih metod. Hkrati pa se trenutno ravno na tem področju dogaja največ sprememb, ki v nekaterih šolah dosega domala radikalne razsežnosti. Gotovo obstajajo in vedno bodo obstajali učitelji, ki poučujejo drugače, kot je opisano v sledečem orisu, vendar lahko kljub temu prepoznamo nekatere temeljne značilnosti. Najprej, tj. še v petdesetih letih dvajsetega stoletja, so pri pouku prevladovala učiteljeva predavanja. Učitelj je odpredaval "snov" in narekoval njen povzetek, ki se ga je moral učenec, morebiti s poglavjem iz učbenika, naučiti do naslednje ure. Sledeča ura se je začela z izpraševanjem naučenega, potem se je vse skupaj ponovilo. Kot pomožno sredstvo za ponazarjanje snovi je poleg diapozitivov služil stenski zemljevid. Takšen zgolj receptiven način pouka zgodovine je gotovo še danes upravičen ali nujen v določenih obdobjih in se je zato v krajših učnih obdobjih ohranil. Prva konkurenca temu načinu poučevanja je bil pouk, ki naj bi se odvijal s pomočjo vprašanj in izpeljevanja logičnih zaključkov. Pri takem pouku poskuša učitelj s vprašanji in podobnimi vzpodbudami učence pripeljati do tega, da sami pridejo do določenih spoznanj, in jih tako med poukom narediti čim bolj aktivne. Ta metoda je na bavarski gimnaziji nekaj desetletij nedvomno prednjačila, in to ne le pri predmetu zgodovina. Nekoliko stabilnejše oziroma boljše temelje je začela dobivati v sedemdesetih letih, odkar se v razredu pospešeno uporablja delo z viri: učenci ne poskušajo odgovoriti na učiteljeva vprašanja samo na podlagi svojih predstav, predznanja ali logičnega mišljenja, ampak se vprašanja nanašajo na vire, ki jih obravnavajo. Ta preobrat v metodi poučevanja se je odražal tudi v učbenikih: če je prej v njih kot v učbenikih iz devetnajstega stoletja povsem prevladovalo vezano učno besedilo, se je njegov delež zdaj bistveno zmanjšal, več prostora pa so zavzeli viri in s snovjo povezana delovna vprašanja. Nekateri učitelji so se vezanemu besedilu povsem odpovedali in poučevali samo s celo zbirko virov in delovnimi zvezki. Poleg tega so v tem času začeli uporabljati nove tehnične možnosti slikovne ponazoritve – ki so nedvomno povsem temeljna

potreba zgodovinske didaktike. Medije, kot sta diafilm in 16-milimetrski film, katerih uporaba je bila dokaj nerodna in zapletena, ker je bilo treba zatemniti prostor, jih prenašati iz enega razreda v drugega in se ubadati z drugimi neprijetnostmi, so dopolnili ali zamenjali udobnejši nosilci slike, denimo videofilm.

Približno od polovice devetdesetih let je v celotnem nemškem izobraževalnem sistemu, torej tudi pri bavarskih učiteljih zgodovine, zaznati močno težnjo po uporabi novih medijev in vključevanju do tedaj le redko uporabljenih ali povsem novih učnih metod. Te težnje podpira tudi novi učni načrt, tako da na primer vzpodbuja določen tip nalog.

To lahko ponazorimo z naslednjimi primeri:

- V posameznih učnih urah je vse manj strnjenegega učiteljevega predavanja oziroma učitelji poskušajo vse redkeje oblikovati učno uro z vprašanji, ki bi vodila do določenih spoznanj; zato pa se vse pogostejše ponavljajo do sedaj dokaj zanemarjane metode, ki gradijo na aktivnosti učencev; to so npr. skupinski pouk, delo v parih, samostojno delo, šolski referati, pogovor ali diskusija, preigravanja na maketi ali načrtih.
- Tudi zunaj posameznih učnih ur obstajajo težnje po uporabi novih oblik, ki od učencev dolgoročno zahtevajo lastno aktivnost in odgovornost za svoje delo; k tem oblikam spada, recimo, "učni krožek", pri katerem učenci na posameznih postajah obdelujejo različne materiale oziroma vire, medtem pa se vsak posamezni učenec po lastni presoji podaja od ene postaje do druge; torej neke vrste prosto delo, pri katerem učenec za daljši čas sam odloča, kako se bo zaposlil, medtem ko ima na razpolago različne stvari; nadalje sodi sem tudi projektno delo, pri katerem učenci cele dneve ali tedne interdisciplinarno in v lastni režiji obravnavajo določene teme in delajo različne naloge.
- Tesno povezana z novimi oblikami dela je težnja po praktičnem pouku. Učenci naj ne bi samo poslušali, brali, pisali in se učili, temveč tudi oblikovali razne izdelke, na primer plakate, razstave, modele naselbine, gledališke igre ipd.; to, da učenci nekaj naredijo sami, z lastnimi rokami, naj bi pripomoglo do njihove natančnejše predstave. Učenec nižjega razreda, ki bo pri pouku zgodovine razbil skodelico za kavo in poskušal črepinje znova sestaviti, si bo znal lažje predstavljati, kaj počnejo arheologi.
- Do takšnega praktično usmerjenega pouka prihaja vedno znova tudi zunaj razreda, denimo na ekskurziji v eno od mest, kjer se lahko učenci naučijo veliko o srednjem veku, ali pri obisku arhiva, kjer učenci sledijo navodilom na delovnem listu.
- Zaradi poudarjanja učnih metod učne vsebine v zadnjem času nekoliko izgubljajo na veljavi. Mnogim učiteljem se zdi dandanes bolj pomembno, da na podlagi virov vadijo razumevanje besedil in njihovo interpretacijo, kot da bi poučevali konkretno snov. Kajti naučeni podatki zbledijo, četudi gre le za vajo osnovnega znanja, metode,

ki jih intenzivno vadimo, pa ostanejo in so uporabne pri številnih predmetih in pri marsičem zunaj pouka.

- Tako je v ospredju samostojno delo učenca z viri, in ti viri niso več samo besedni viri, temveč vedno bolj tudi slike, karikature, zemljevidi in statistika.
- To pogojuje tudi nov tip učbenika, ki postopoma prihaja v šole. Ta spet povezuje učno besedilo z drugim gradivom; vsem virom, tudi slikovnim, pa dodaja delovne naloge in na ta način izriva zgolj vizualne funkcije nekega vira.
- V pouk se tako v računalniških učilnicah kot tudi pri delu doma vse bolj vključujejo novi mediji – predvsem zgoščenke in internet. Natanko s temi novimi mediji je mogoče še posebej intenzivno podpreti težnjo po samostojnem delu učencev.

Povzetek

Odgovor na vprašanje o pomenu in težnjah pouka zgodovine v bavarski gimnaziji lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

1. Kljub določenemu zmanjšanju števila ur ostaja pouk zgodovine pomemben in samostojen sestavni del gimnazijske izobraževalne poti. Učenčeva usmerjenost v dosežke se je zaradi očitnih teženj po spremembah le še povečala.
2. Pomen pouka zgodovine za politično izoblikovanje vrednot, kot so demokracija, človekove pravice, strpnost in integracija narodov, postaja vse jasnejši.
3. Učne vsebine do desetega razreda se dokaj previdno prilagajajo novim trendom, denimo upoštevanju kulturne zgodovine; kronološka naravnost ostaja nespremenjena. Izobraževanje naj bi namenjalo več pozornosti dolgoročnemu splošnemu znanju.
4. Na podlagi optimistične domneve, da ostaja to splošno znanje zanesljivo zakoreninjeno v glavah učencev višjih stopenj, je novi učni načrt za učence od 11. do 13. razreda drzna in inovativna mešanica tako imenovanih "rezov po dolgem" in "rezov počez", ki vsebuje deloma povsem nove vsebine na račun tistega, kar naj bi bilo znano že od prej.
5. Najbolj opazne spremembe je zaznati na področju metod. Nove metode vsebujejo bistveno manj učiteljeve razlage, podatkovnega znanja ter dela z besedili in bistveno več samostojnega in odgovornega dela učencev, razvijanja metodičnih sposobnosti in praktičnega pouka. Učitelj vedno bolj izgublja vlogo "izvora vse modrosti" in postaja vse bolj moderator učnega procesa. Te spremembe so neposredno povezane s pojavom novih, računalniško osnovanih medijev, povečanemu pritoku mladih generacij učiteljev in učiteljic, ki je nastopil po dolgem premoru zaposlovanja novih kadrov, z nezadovoljstvom z dosedanjim poukom ali z okrepljeno vizualno usmerjenostjo današnjih učencev. Vsekakor pa prinaša v šole tudi nekoliko več individualnosti in krepi demokracijo.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

Konferenca "Slovenija in skupni evropski cilji na področju izobraževanja in usposabljanja"

Konferenca, ki je bila v Ljubljani, 8. oktobra 2003, je potekala v organizaciji **Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja – CMEPIUS** (bivša Služba za programe EU) ter **Ministrstva za šolstvo, znanost in šport**.

Na konferenci so bili udeleženci izčrpno seznanjeni s procesom skupnih evropskih ciljev in še posebno z nekaterimi njegovimi strateškimi podcilji, kot so kakovost izobraževanja s poudarkom na izobraževanju učiteljev in drugih izobraževancev, dostop do izobraževanja in usposabljanja s poudarkom na vseživljenjskem učenju ter odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje. To so bili tudi naslovi plenarnega dela in popoldanskih delavnic, ki so jih vodili dr. Cveta Razdevšek Pučko in Tatjana Plevnik (Kakovost izobraževanja s poudarkom na izobraževanju učiteljev in ostalih izobraževalcev), dr. Vida Mohorčič Špolar ter Elido Bandelj z Ministrstva za šolstvo, znanost in šport. V dopoldanskem delu pa so predstavniki Evropske komisije, držav članic ter domači strokovnjaki predstavili strateške cilje Evropske unije ter izzive, s katerimi se sooča slovenski sistem izobraževanja in usposabljanja.

Konferenco je odprl minister za šolstvo **dr. Slavko Gaber**. Povedal je, da Evropa v globalizacijskih procesih izgublja vodilno mesto v odnosu do Združenih držav in nekaterih predelov Azije, zato je prednostna naloga, kako ostati konkurenčen na svetovnem tržišču. Ob tem je poudaril, da poleg uporabnega znanja (ki je prednosti cilj prenove šolstva na Slovenskem) nikar ne opustimo svoje značilnosti posedovanja znanja zaradi znanja: naj se izobražujemo in beremo tudi tisto, "kar je za našo dušo".

Vodja Delegacije Evropske unije v Sloveniji, **Erwan Fouéré**, je predstavil priložnosti za Slovenijo na področju izobraževanja in usposabljanja, **mag. Zdenka Kovač**, ministrica za regionalni razvoj, pa je spregovorila o učečih se regijah. Konkretno cilje za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja je predstavil **dr. Guy Haug**, predstavnik Evropske komisije, Generalni direktor EU za izobraževanje in kulturo.

Dr. Cveta Razdevšek Pučko s Pedagoške fakultete v Ljubljani in **Tatjana Plevnik** z Ministrstva za šolstvo, znanost in šport sta predstavili kakovost izobraževanja s poudarkom na izobraževanju učiteljev in drugih izobraževancev. Kakšne so možnosti dostopa do izobraževanja in usposabljanja s poudarkom na vseživljenjskem učenju, je predstavil **Matti Ropponen**, državni sekretar z Ministrstva za šolstvo na Finskem. **Mag. Peter Kreiml** z avstrijskega Ministrstva za šolstvo in kulturo je predstavil odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje s poudarkom na povezovanju izobraževanja in dela, transparentnosti in priznavanja poklicnih kvalifikacij.

Na zasedanju *Evropskega sveta* (sestavljajo ga voditelji držav ali vlad držav članic EU) v Lizboni, marca 2000, so udeleženci spoznali, da se Evropska unija sooča z izjemnimi spremembami, ki jih narekujeta globalizacija in na znanju zasnovano gospodarstvo. Zato so si zastavili strateški cilj, ki naj bi bil uresničen do leta 2010. Ob tem naj dodam, da so se na plenarnem delu konference vsi predavatelji večkrat sklicevali na lizbonski *Evropski svet*, ki že sedaj velja za **zgodovinski sporazum** in katerega sklepi so postali temeljni dokument za načrtovanje korenitih sprememb na področju evropskega gospodarstva in pri oblikovanju programov za prenovo socialnega skrbstva in izobraževalnih sistemov. *Evropski svet* je pozval *Svet za izobraževanje* (sestavljajo ga ministri za šolstvo držav EU) in *Evropsko komisijo*, da podata splošno presojo o konkretnih ciljih izobraževalnih sistemov, pri čemer naj se osredotočijo na skupne težave ter **upoštevajo nacionalno raznolikost**.

Evropska komisija je jeseni 2002 pozvala Slovenijo, da imenuje nacionalne strokovnjake, ki bodo sodelovali v "odprti metodi usklajevanja", in sicer v osmih vsebinskih delovnih skupinah ter v skupini za kazalnike in standarde. Naloga teh skupin je, da pospešijo delo in zagotovijo, da napredek poteka učinkovito ter skladno z uresničitvijo tistega cilja, s katerim se ukvarjajo. Spodaj navedeni slovenski predstavniki se aktivno udeležujejo sestankov delovnih skupin v Bruslju že od novembra 2002.

- **Delovna skupina za izobraževanje in usposabljanje učiteljev** (Alenka Taštanoska – MŠZŠ, Cveta Razdevšek – Pučko – ULJ, PF),
- **Ključne kompetence, poučevanje tujih jezikov** (Ljudmila Ivšek – Zavod RS za šolstvo, Vida Gomivnik Thuma – Zavod RS za šolstvo, Zdravka Godunc – Urad za šolstvo, Katja Pavlič Škerjanc – Zavod RS za šolstvo),
- **IKT v izobraževanju in usposabljanju** (Janez Čač – MŠZŠ, Vladislav Rajkovič – UMB, FOV),
- **Povečevanje zanimanja za matematiko, naravoslovje in tehniko** (Jožko Budin – ULJ, FE),
- **Najučinkovitejša uporaba razpoložljivih virov** (Vera Gradišar – MŠZŠ, Janez Krek – ULJ, PF),
- **Odprto učno okolje, aktivno državljanstvo, enake možnosti** (Mitja Sardoč – Pedagoški Inštitut, Andreja Kotnik – MŠZŠ),
- **Privlačnejše učenje** (Slava Pevec Grm – CPI, Janko Muršak – ULJ, FF),
- **Mobilnost, izmenjave, krepitev evropskega sodelovanja** (Andreja Kotnik – MŠZŠ, Zorko Škvor – Urad za mladino).

Poleg teh osmih skupin deluje še ena, in sicer skupina za t. i. **kazalnike in standarde** (Zvonka Pangerc Pahernik – ACS).

Ob tem velja poudariti, da čeprav so se države kandidatke priključile procesu komaj junija 2002, se pričakuje, da bodo vse do 2004 dosegle stopnjo uresničevanja Delovnega programa.

Trije dolgoročni strateški cilji za prihodnjih deset let v sistemih izobraževanja in usposabljanja

Na podlagi prispevkov držav članic je Svet za izobraževanje opredelil številne skupne prednostne naloge za prihodnost in kako naj sistemi izobraževanja in usposabljanja prispevajo k uresničevanju lizbonskega cilja, po katerem bi Evropa morala postati *"najbolj konkurenčno in dinamično na znanju zasnovano gospodarstvo na svetu, sposobno trajnostne gospodarske rasti z več in boljšimi delovnimi mesti ter večjo socialno kohezijo"*. Te skupne naloge ali dolgoročni strateški cilji so:

- **Izboljšati kakovost in učinkovitost sistemov izobraževanja in usposabljanja v Evropski uniji,**
- **vsem olajšati dostop do izobraževanja in usposabljanja ter**
- **odpirati sisteme izobraževanja in usposabljanja v širše okolje.**

Trije dolgoročni strateški cilji (ali Delovni program) so razčlenjeni na 13 ciljev in 42 ključnih vprašanj. V nadaljevanju bomo omenili vseh 13 ciljev in nekaj ključnih vprašanj.

Konkretni cilji v sistemih izobraževanja in usposabljanja do leta 2010

1. Izboljšanje izobraževanja in usposabljanja učiteljev ter izobraževalcev

Najpomembnejši izziv za sisteme izobraževanja in usposabljanja v naslednjih desetih letih bo skrb za začetno izobraževanje in stalno strokovno spopolnjevanje pedagoških delavcev. Učitelji in drugi izobraževalci imajo pomembno vlogo pri motiviranju in uspešnosti učečih se. Bistvenega pomena postaja njihovo usposabljanje, ki bo usmerjeno v prihodnost, kajti večina si je pridobila izobrazbo pred 25 leti in več, svojega znanja in spretnosti pa niso vedno dopolnjevali tako, da bi lahko sledili spremembam v družbi. Vloga učiteljev se je spremenila tudi v tem, da postajajo predvsem mentorji, ki vodijo učence po njihovi individualni poti do znanja in niso več zgolj prenašalci znanja.

Primerjava študijskih vsebin med Evropo in Slovenijo kaže, da imamo še vedno preveč za pedagoški poklic manj pomembnih vsebin, ob tem pa ni prostora za vsebine, ki so že in bodo v prihodnje še pomembnejše za učitelje (IKT – informacijsko komunikacijske tehnologije, delo z učenci z različnimi potrebami ter vodenje skupin in upravljanje).

Demografska gibanja v Evropi zaznavajo staranje učiteljske populacije (v prihodnjih desetih letih se bo upokojila kar polovica učiteljev), medtem ko je v Sloveniji učiteljska populacija sorazmerno mlada in smo se začeli spopadati že s presežki.

2. Razvijanje spretnosti za družbo znanja: izboljšanje pismenosti in numeričnega znanja

Zagotoviti je treba, da bodo vsi državljani pridobili aktivno raven pismenosti in numeričnega znanja. Nekatere skupine državljanov (npr. tiste, katerih materni jezik ni tudi učni jezik) utegnejo biti še posebej ranljive.

3. Zagotavljanje dostopa do IKT (informacijsko komunikacijske tehnologije) vsakomur

V okviru tega cilja je posebej pomembno **opremljanje šol in učnih središč**. V Lizboni (torej leta 2000) so določili cilj, da do konca leta 2001 vsem šolam zagotovijo dostop do interneta in drugih multimedijskih virov. Treba bo zagotoviti, da bodo imele šole in učna središča dovolj tehničnih sredstev, multimedijskih virov in visoko kakovostne programske opreme za izobraževanje in usposabljanje ter hitre povezave, da bi učeči se lahko tudi v resnici izkoristili vse razpoložljive vire in možnosti za interaktivno uporabo interneta. Zato so Lizboni določili tudi cilj, da se **morajo vsi učitelji do konca leta 2002 usposobiti za uporabo interneta in multimedijskih virov**. To vprašanje ni povezano samo z možnostmi elektronskih povezav in usposabljanjem učiteljev, ampak tudi s tem, kako učiteljem stalno zagotavljati te spretnosti in kako izbirati zanje najkakovostnejšo programsko opremo, da bodo lahko uporabljali IKT pri svojem delu.

Ohranjanje sposobnosti za učenje (ključno vprašanje)

V spreminjajoči se družbi strokovna znanja in spretnosti ne bodo več zadoščali. **Zapletenost organizacije dela, naraščanje števila nalog, ki jih morajo zaposleni opravljati, uvajanje prožnih načinov dela in skupinsko delo**, vse to pomeni, da se število spretnosti, ki se zahtevajo za opravljanje dela na posameznem delovnem mestu, nenehno širi. Med vsemi novimi sposobnostmi, ki se zahtevajo, je najpomembnejša **sposobnost za učenje** (ohranjanje radovednosti in zanimanja za nove razvojne dosežke), brez katere vseživljenjsko učenje ni mogoče. Razvijanje sposobnosti učenja pri učencih in ohranjanje sposobnosti za učenje pri učiteljih bo prihodnjih letih v središču izobraževanja učiteljev.

Po podatkih, ki jih je mogoče zaslediti, je opazno, da v primerjavi z drugimi v Sloveniji zaostajamo prav na področju vseživljenjskega izobraževanja. Omeniti velja, da bomo po materialni plati imeli možnost črpati pomoč iz socialnega sklada za vseživljenjsko učenje, v katerem ima posebno poudarjeno vlogo in velik pomen prav usposabljanje učiteljev in vodij poklicnega izobraževanja.

4. Uporaba omrežij in virov

V šolah se omrežja uporabljajo kot metoda skupnega dela v šolah in sodelovanja med njimi. Učencem pa

omogočajo dostop do učnega gradiva, ki ga zahtevajo učni načrti. Pomoč in svetovanje pri izbiri multimedijskih virov bosta za učitelje prednostnega pomena.

5. Povečanje vpisa v naravoslovne in tehnične programe

Evropa potrebuje ustrezno število strokovnjakov za matematiko in naravoslovne vede, da bi ohranila svojo konkurenčnost. V mnogih državah zanimanje za študij matematike in naravoslovnih ved upada. Zelo resen je tudi problem, kako obdržati najvišje usposobljene raziskovalce v Evropski uniji. Strokovnost na naravoslovnem in tehničnem področju je vse pogostejše potrebna pri javnih razpravah, odločanju in sprejemanju zakonodaje.

V sklopu drugega strateškega cilja "olajšati vsem dostop do izobraževanja in usposabljanja" omenimo naslednje konkretne cilje:

1. Odprto učno okolje

Najpomembnejši izziv za vse države članice je omogočiti čim lažji dostop do vseživljenjskega učenja. Države članice se zavedajo, da je zaradi spremenjene narave dela in večje dostopnosti informacij stalna želja po učenju in informacijah bistvenega pomena za posameznike ter družbo in gospodarstvo. Zato se mora spremeniti način izvajanja izobraževanja in usposabljanja, kar pomeni, da se morajo vsi deli izobraževalnih sistemov demokratizirati ter izboljšati odnos do učečih. Še zlasti je pomembno širjenje izobraževanja v zgodnje otroštvo, ko se v igri lahko prepletajo možnosti učenja. Na ta način dobijo otroci boljše socialne temelje za kasnejši učinkovit prehod v formalnejši učni proces v šolah.

2. Zavzemanje za aktivno državljanstvo, enake možnosti in socialno kohezijo

Del učnega procesa je spodbujanje aktivnega državljanstva. Spodbujanje aktivnega državljanstva in zaposljivost bi morali dojemati kot komplementarna. Oboje je odvisno od tega, ali imajo ljudje vse življenje ustrezno in posodobljeno znanje in spretnosti za sodelovanje in lahko prispevajo h gospodarskemu in družbenemu življenju.

3. Učenje naj bo privlačnejše

Individualna motivacija za učenje ter pestrost učnih priložnosti sta najpomembnejša ključa za uspešno izvajanje vseživljenjskega učenja. To pomeni, da je treba najti načine za pomoč posameznikom pri učenju in jih spodbujati v formalnem izobraževanju ali delovnem okolju.

V sklopu tretjega strateškega cilja "odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje" omenimo naslednje konkretne cilje:

1. Krepitev vezi z delovnimi okolji, raziskovanjem in širšo družbo

Sistemi izobraževanja in usposabljanja včasih niso dopuščali zunanjih vplivov, nenazadnje zaradi velikosti in razvejenosti teh sistemov, števila ljudi, ki jih zaposlujejo in na

katere vplivajo, ter političnega pomena, ki jim ga pripisujejo. Tudi za evropsko konkurenčnost je pomembno, da bi izobraževanje in usposabljanje jemali kot del nacionalnih in evropskih inovacij in napredka. Treba bi bilo spodbujati sodelovanje med izobraževalnimi institucijami, podjetji, raziskovalnimi institucijami in vsemi pomembnejšimi partnerji javnega sektorja.

2. Izboljšanje učenja tujih jezikov

Učenje tujih jezikov kot del izobraževanja in usposabljanja je pomembno ne le za kulturno bogatitev posameznika, ampak tudi kot prispevek k mobilnosti in evropski konkurenčnosti. Zgodnje učenje tujih jezikov je lahko ključ do večje jezikovne uspešnosti kasneje v življenju.

3. Povečevanje mobilnosti in izmenjav

V zadnjih desetih letih so mnoge institucije za izobraževanje in usposabljanje začele organizirati mobilnost in izmenjave z evropskimi programi za izobraževanje, kot so Socrates, Leonardo da Vinci in Mladina. Izmenjave omogočajo sodelujočim, da si pridobijo nov pogled na svet, omogočijo jim, da uporabijo svoje znanje tujih jezikov v praksi, učence, učitelje in izobraževalce motivirajo ter jim omogočajo povezovanje s širšim okoljem. Mednarodne izmenjave odpirajo tudi drugačen pogled na učni proces ter omogočajo pedagoškim delavcem, da si s kolegi iz tujine izmenjujejo primere dobre prakse in se učijo drug od drugega.

4. Razvijanje podjetniškega duha

Podjetništvo je širši pojem kot poslovna dejavnost – podjetniški duh je dejaven in odziven duh – nekaj, kar bi morala družba kot celota ceniti in v kar bi morala vlagati.

5. Krepitev evropskega sodelovanja

V prihodnost usmerjene politike izobraževanja in usposabljanja ni mogoče že naprej oblikovati brez povezave z razvojem v Evropi in širšem svetu. Izobraževanje za demokratično državljanstvo je treba spodbujati čez meje Evropske unije. Strateško sodelovanje z državami v pristopu ter državami Jugovzhodne Evrope naj bi zgradilo temelje za razvoj evropske družbe. Na koncu ne pozabimo poudariti, da bi moralo evropsko sodelovanje med drugim upoštevati dragoceno delovanje in izkušnje mednarodnih organizacij s področja izobraževanja, kot so Svet Evrope, UNESCO in OECD.

In kako se bomo lotili uresničevanja teh ciljev pri nas?

Tatjana Plevnik z Ministrstva za šolstvo, znanost in šport pravi, da se bomo morali čim prej lotiti naslednjih tem:

- **Sistemska vprašanja:** skušali bodo povečati možnosti doizobraževanja za drugi, tretji in nadaljnji predmet poučevanja in s tem izboljšanje študijskih razmer, sistemsko povezovanje začetnega izobraževanja in

stalnega strokovnega spopolnjevanja s kreditnim sistemom študija ...

- **Vsebinska vprašanja:** povečanje didaktične usposobljenosti visokošolskih učiteljev, vpeljevanje in povezovanje interdisciplinarnih področij (zlasti za poučevanje otrok in mladine s posebnimi potrebami), posodobitev vseh področij usposabljanja učiteljev v povezavi s prenovo učnih načrtov.
- **Metodična vprašanja:** ustvarjanje učinkovitih učnih okolij in vpeljevanje sodobnih metod (portfolio za učence ...) ter funkcionalno pedagoško opismenjevanje učiteljev.
- **Organizacijska vprašanja:** vpeljevati partnerstvo šol in fakultet, obnova sistema akreditacije programov izobraževanja učiteljev, uporaba sistema certificiranja tudi za pedagoške poklice (npr. po končanem študiju dobiš diplomu, ne dobiš pa potrdila o tem, za kaj si usposobljen oz. kaj znaš).

Po zagotovilih ministrstva se moramo zavedati, da premiki bodo in da se ne bomo mogli izogniti nalogam in dejavnostim, četudi se bo mnogim zdelo, da (še) niso potrebni. Vse te prenove, naloge in cilji izhajajo iz evropskega sodelovanja in za njih nas pravno zavezuje pristopna pogodba.

In ne nazadnje:

Pridružitveni proces na področju izobraževanja in usposabljanja ni potekal v okviru t. i. "harmonizacije", s prilaga-

janjem zakonodajnih, pravnoformalnih okvirov, kot je to značilno za druga področja. Evropske institucije uresničevanje ciljev lizbonske in bolonjske deklaracije gradijo s t. i. "mehkim" prilagajanjem, skozi vrsto dokumentov: konvencij, priporočil in deklaracij. Na vse te spodbude se mora vsaka država ustrezno odzvati: ne s trdimi prijemi, temveč predvsem z vzpostavitvijo novih razmerij v družbi.

Za konec naj omenim, da boste vse dokumente, prispevke, druga gradiva konference in zaključke delovnih skupin našli na spodaj navedenih spletnih straneh: <http://www.cpi.si/speu>

Literatura

Gradivo s konference:

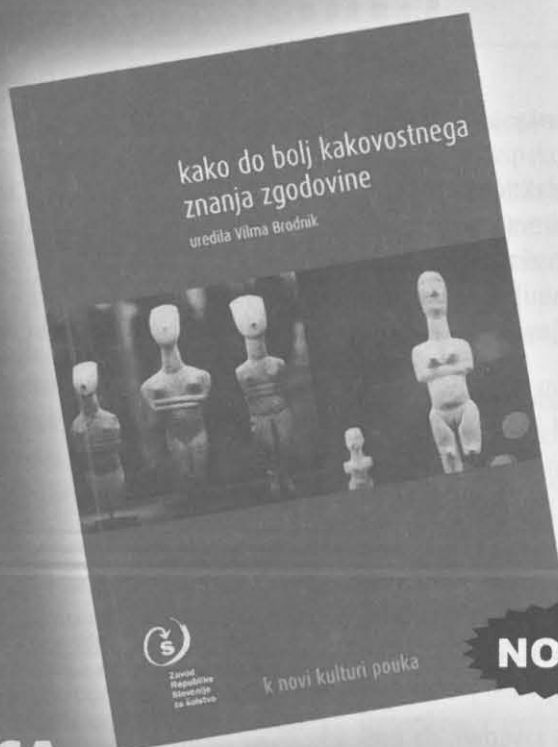
Konkretni cilji za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja, Ljubljana: Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja, 2003.

Izobraževanje in usposabljanje v Evropi: različni sistemi, skupni cilji za 2010, Ljubljana: Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja, 2003.

Plevnik, Tatjana: Kakovostno izobraževanje učiteljev – predpogoji za uresničevanje skupnih evropskih ciljev izobraževanja in usposabljanja (Pobude: glasilo Centra RS za poklicno izobraževanje s Centrom za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja – CMEPIUS, 1/5, 2003.)

Arh, Jelka: Odpiranje izobraževanja in usposabljanja v okolje (Pobude: glasilo Centra RS za poklicno izobraževanje s Centrom za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja – CMEPIUS, 1/5, 2003.)





**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Založba
Poljanska cesta 28
T 01 300 5100
F 01 300 5199
E zalozba@zrss.si
S www.zrss.si

NAROČILNICA **K novi kulturi pouka**

Št. izv.	Naslov publikacije	Cena
	Zora Rutar Ilc: Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju	4.600 SIT
	Amalija Žakelj: Kako poučevati matematiko Teoretična zasnova modela in njegova didaktična izpeljava	4.600 SIT
	Urška Margan idr.: Kako poučujemo – kaj ocenjujemo Priročnik za učitelje državljsanske vzgoje in etike	4.800 SIT
	Vida Kariž Merhar idr.: Zbirka nalog in primerov načrtovanja iz fizike	4.300 SIT
	Nevenka Cigler idr.: Primeri pouka izbranih učnih tem iz geografije v osnovni in srednji šoli	4.600 SIT
	Vilma Brodnik idr.: Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine, Zbirka nalog in primerov	4.600 SIT
	Marta Novak idr.: Primeri vprašanj, nalog in dejavnosti za poučevanje, preverjanje in ocenjevanje znanja – Razredni pouk	4.300 SIT
	Alenka Kompare idr.: Zbirka nalog in primerov iz psihologije – Kako poučevati, preverjati in ocenjevati nekoliko drugače	4.800 SIT

Naslov naročnika:

_____ naziv naročnika:

_____ kraj:

_____ ulica:

_____ poštna številka:

_____ datum:

_____ žig:

_____ podpis:



VKLJUČITEV SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO - IZZIV ZA POUK ZGODOVINE

drugo zborovanje učiteljev zgodovine

- **KDAJ?** 12. in 13. marec 2004
- **KJE?** v NOVI GORICI, Kulturni dom
- **KDO?** učitelji zgodovine, državljanske vzgoje,
etike in družbe v osnovnih in srednjih šolah

Zborovanje je objavljeno v Katalogu stalnega strokovnega spopolnjevanja (str. 197) in ovrednoteno z 1 točko.

V letu 2004 bo Slovenija postala članica Evropske unije. Gotovo se naš svet zaradi tega ne bo temeljito spremenil čez noč, pa vendar – tesnejše povezave s članicami Evropske unije gotovo prinašajo nekaj novega. Prinašajo **nove izzive**. Prinašajo **dvome in spraševanja** o naši prihodnosti. Prinašajo **razmislek o slovenski identiteti** in našem mestu v “evropski” zgodovini. Odpirajo **dileme o sodobnem pouku zgodovine**, njegovih vsebinah in ciljih.

Ali ste tudi vi sledili razpravam in se spraševali:

- Kaj se dogaja s slovensko identiteto in kaj pomeni biti Slovenec v združeni Evropi v začetku 21. stoletja?
- Kaj nam o slovenskem nacionalnem interesu priča zgodovina?
- Kaj se danes dogaja s poukom zgodovine v Evropi?
- In navsezadnje, kateri cilji pouka zgodovine v Sloveniji in Evropi bi morali biti danes in v prihodnosti najpomembnejši?

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetki vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222) npr.:

Literatura:

Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.

Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadožen, da avtorje obvesti, ali so članki ustrezni za objavo ali zavrneni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite z vašim imenom in priimkom, akademskim oz. strokovnim nazivom, imenom in naslovom ustanove, kjer ste zaposleni, z vašim domačim naslovom, pošto s poštno številko, EMŠO-m, številko tekočega računa, točnim naslovom banke, kjer imate odprt tekoči račun, davčno številko in številko telefona, na kateri ste dosegljivi;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovarjajo avtorji sami.

